

Mh.647

ARTILJERIJA
U NOR

VOJNO DELO

32
Pajević Mišo's, Act. u MOR-u, 1970.

320 - 337

VOJNA BIBLIOTEKA

NAŠI PISCI

KNJIGA DVADESET DEVETA

UREDIVAČKI ODBOR

BOZO BOZOVIC, MARTIN DASOVIC, MILINKO ĐUROVIC, BRANISLAV
JOKSOVIC, BOGDAN OREŠCANIN, MILOS SUMONJA, NOVO
MATUNOVIC — odgovorni urednik

VOJNO IZDAVAČKI ZAVOD JNA »VOJNO DELO«

CENTRALNA VOJNA BIBLIOTEKA

INV. BR. 114.647

ARTILJERIJA U NOR-U

(ZBIRKA ČLANAKA)

CENTRALNA
VOJNA
BIBLIOTEKA

BEOGRAD
1962

*Spomenik na mestu odakle je Prva baterija NOV
dejstvovala na neprijateljski garnizon Kraljevo*

POVODOM DVADESETOGODIŠNJICE ARTILJERIJE

Naše vojno i partijsko rukovodstvo, razvijajući svoje osnovne strategijske koncepcije za oružanu borbu, dali su osnovne smernice za organizaciju, formaciju i taktiku narodnooslobodilačke vojske. Vojska je stvarana i većinom naoružavana otehim oružjem, tako da su se i artiljerijske jedinice naše Armije postepeno razvijale od topovskih odeljenja, vodova i baterija, do diviziona i brigada. Ako se danas osvrnemo na dane stvaranja NOVJ, videćemo svu delikatnost situacije u kojoj se tada nalazilo naše vojno-partijsko rukovodstvo i sa kojim se sve teškoćama borilo.

Kada se u julu 1941. pristupilo formiranju prvih oružanih jedinica, nije moglo biti ni govora o mestu i ulozi rodova, pa su one bile primorane da samostalno izvršavaju zadatke. Prve borbe su izvođene iznenadno, manjim snagama i isključivo pešadijskim naoružanjem. Manevru se poklanjala velika pažnja. Partizanske jedinice bile su lako naoružane, i veoma pokretne.

Komande jedinica su birale objekte napada prema svom naoružanju, primenjujući i odgovarajuće taktičke postupke (zasede, iznenadenja, noćne prepade i dr.). Prilikom napada na utvrđene objekte (naseljena mesta, žandarmerijske i železničke stanice, i ustaške postaje) prvenstveno se računalo sa iznenadenjem. Otpor je savladivan ručnim bombama.

U septembru 1941. oružana borba dobija širi zamah i već su formirane čete, bataljoni i odredi. U pojedinim borbama učestvuje više bataljona, celi odredi, pa

POVODOM DVADESETOGODIŠNJICE ARTILJERIJE

Naše vojno i partijsko rukovodstvo, razvijajući svoje osnovne strategijske koncepcije za oružanu borbu, dali su osnovne smernice za organizaciju, formaciju i taktiku narodnooslobodilačke vojske. Vojska je stvarana i većinom naoružavana otehim oružjem, tako da su se i artiljerijske jedinice naše Armije postepeno razvijale od topovskih odeljenja, vodova i baterija, do diviziona i brigada. Ako se danas osvrnemo na dane stvaranja NOVJ, videćemo svu delikatnost situacije u kojoj se tada nalazilo naše vojno-partijsko rukovodstvo i sa kojim se sve teškoćama borilo.

Kada se u julu 1941. pristupilo formiranju prvih oružanih jedinica, nije moglo biti ni govora o mestu i ulozi rodova, pa su one bile primorane da samostalno izvršavaju zadatke. Prve borbe su izvođene iznenadno, manjim snagama i isključivo pešadijskim naoružanjem. Manevru se poklanjala velika pažnja. Partizanske jedinice bile su lako naoružane, i veoma pokretne.

Komande jedinica su birale objekte napada prema svom naoružanju, primenjujući i odgovarajuće taktičke postupke (zasede, iznenadenja, noćne prepade i dr.). Prilikom napada na utvrđene objekte (naseljena mesta, žandarmerijske i železničke stanice, i ustaške postaje) prvenstveno se računalo sa iznenadenjem. Otpor je savladivan ručnim bombama.

U septembru 1941. oružana borba dobija širi zamah i već su formirane čete, bataljoni i odredi. U pojedinim borbama učestvuje više bataljona, celi odredi, pa

korišćena. Potrebe za težim naoružanjem postajale su iz dana u dan sve veće ali se one nisu mogle zadovoljiti. Zbog toga se strogo vodilo računa o upotrebi svakog oruđa i utroška svake granate. Naročito se nastojalo da se uskladi dejstvo pešadije i artiljerije kako bi se dejstvo artiljerije maksimalno iskoristilo. Otuda je teže naoružanje i korišćeno po planu štaba brigade prvenstveno za neutralisanje utvrđenog neprijatelja, prilikom napada na naseljena mesta, za rušenje bunkera i utvrđenih zgrada, za borbu protiv neprijateljskih oklopnih sredstava i radi moralnog efekta. Za borbu protiv neprijateljske artiljerije upotrebljavane su specijalne jurišne grupe koje su neposredno napadale na njene vatrene položaje i zaplenjena oruđa su u toku iste borbe okretana protiv neprijatelja.

Krajem 1942. formiraju se divizije, a gotovo istovremeno i divizijska artiljerija. Dejstva divizija bila su veoma raznovrsna. Artiljerija u njima nalazi svoje mesto i borbi u celini daje združeni karakter. Njena upotreba se planira u komandama divizija. Radi što racionalnijeg korišćenja raspoložive artiljerije, neke komande odmah postavljaju i komandante svoje artiljerije. Međutim, potrebu za artiljerijom osećaju i viši štabovi. Glavni štab Hrvatske i Operativni štab za Bosansku krajinu, pa i sam Vrhovni štab, osećaju potrebu za područnom artiljerijom. Oni je stvaraju na taj način što iz potčinjenih jedinica povlače oruđa za podršku. Vrhovni štab formira Haubički divizion, koji dobija ulogu artiljerijske rezerve Vrhovne komande. Postojanje područne artiljerije pri višim komandama značilo je komacnu afirmaciju artiljerije kao posebnog roda. S njom se sada široko manevruje, utiče na dejstva i prenosi težište.

Postojanjem većeg broja artiljerijskih jedinica uopšte, i većih artiljerijskih formacija, kao što su divizion, proširili su se i zadaci artiljerije. Prilikom preduzimanja napada većih razmera sada se izvodi i artiljerijska priprema, a povremeno i kontrabatiranje. Uporedo s tim javljaju se i novi problemi vezani za arti-

ljeriju, kao: školovanje kadra, nabavka sredstava za vezu i pribora, zatim pitanje remonta artiljerijskog materijala, snabdevanje municijom i zaprežnom i tovarnom stokom. Snabdevanje municijom stalno je bilo vrlo akutno. Ono je otežavano i time što je okupator imao heterogeno naoružanje pa se zaplenjena municija nije uvek mogla koristiti. I pored sve preduzimljivosti i inventivnosti artiljeraca, pitanje remonta zadavalo je mnogo brige. Nije se raspolagalo artiljerijskim radionicama niti kvalifikovanim majstorima. Opravke su vršene priručnim alatom. Međutim, kvarovi na osjetljivim delovima, kao što je hidraulični sistem, nisu se mogli otkloniti ovim alatom.

U drugoj polovini 1943, posle kapitulacije Italije, naša artiljerija naglo raste brojno i tehnički i postaje raznovrsnija. Pored ranije pretežno brdske artiljerije za podršku neki korpusi formiraju haubičke divizione kalibra 100—150 mm. Veći broj divizija tada je kompletirao svoju divizijsku artiljeriju, čija se jačina kretala od dve baterije do dva divizona. Neke divizije su pristupile formiranju i jedinica protivoklopne artiljerije. Pojedini korpusi, naročito oni koji su raspolagali brojnijom artiljerijom, formiraju pri komandama korpusa artiljerijske štabove. Oni planiraju upotrebu područne artiljerije i staraju se o snabdevanju celokupne artiljerije u okviru korpusa, a vode i artiljerijsku kadrovsku politiku.

U drugoj polovini 1944. jačanju artiljerije NOV doprinela je izvesna pomoć od saveznika. Tada su dobijana i sredstva radio-veze. I snabdevanje artiljerije municijom postaje urednije, a komandovanje i upravljanje vatrom efikasnije. U pogledu organizacijskog razvoja artiljerija ulazi u novu fazu. Brigade dobijaju jača artiljerijska sredstva i minobacače, a pojedine divizije formiraju i protivoklopne i pav divizione. Neke divizije raspoložu artiljerijskom brigadom. Područna artiljerija armija i samostalnih korpusa takode se objedinjuje u brigade. Dok je ranije artiljerija uglavnom

uzimala veće učešće u artiljerijskoj pripremi napada i delimično u ostalim fazama boja, sada njena dejstva postaju kontinuelnija kroz sve faze napada i odbrane. Na važnijim delovima fronta, naročito na težištu, pešadija preduzima napad oslanjajući se na dejstvo svoje artiljerije koja je osposobljena da sopstvenom vatrom oslabi neprijateljsku odbranu i stvori pešadiji i tenkovima povoljne uslove za napad.

Artiljerija naše Armije jača iz dana u dan do kraja rata, rasterećujući pešadiju mnogih zadataka koje je ranije rešavala sopstvenim naoružanjem. Njih sada izvršavaju drugi rodovi, a u prvom redu artiljerija koja je kako po broju ljudi, i količini materijala, tako i po ulozi u združenom boju, predstavljala snažan faktor.

Napomenjujući neka iskustva artiljerije u NOR, potrebno je naglasiti neke njene karakteristične momente.

Iznenadni neposredni napadi na neprijateljske artiljerijske jedinice jedno je od karakterističnih dejstava naših odreda i brigada. Treba istaći snalažljivost naših boraca u korišćenju zaplenjenih oruđa protiv neprijatelja u istoj borbi.

Napad na VP neprijateljske artiljerije, skladišta artiljerijskog materijala, municije i opreme, ostaje aktuelan i ubuduće. U nedostatku drugih sredstava partizanske i specijalno obučene jedinice biće vrlo efikasno sredstvo u borbi protiv lansirnih uređaja raketnih jedinica i artiljerije velikog i većeg dometa.

U toku rata nijednom se nije desilo da artiljerija, usled glomaznosti, onemogućí rad jedinice. Zbog toga su oruđa skrivana, zakopavana pa čak i uništavana samo da ne dovedu u pitanje manevarsku sposobnost jedinice.

Dovitljivost, inicijativa, samostalnost, umešnost, visok borbeni moral i izdržljivost, što je došlo do izražaja kod naših boraca i starešina, treba negovati i razvijati, jer će njihov značaj biti daleko veći u eventualnom budućem ratu.

Glavni faktor u borbi sa neprijateljskim oklopnim sredstvima u toku NOR predstavljala su protivoklopna oruda i jedinice. Primeri izneti u ovoj knjizi jasno ukazuju na značaj, ulogu i mogućnost njihove upotrebe u našim uslovima.

Naša artiljerija je dejstvovala pretežno noću i neposredno. To je naročito dolazilo do izražaja u borbi za naseljena mesta i pojedine utvrđene neprijateljske objekte. Karakteristike ovih dejstava su: iznenadnost, dejstvo sa malih daljina, brzina, preciznost, brzo uništavanje ili neutralisanje, velika ušteda municije i smanjivanje sopstvenih gubitaka. Tako su uspešno izvršavani mnogi zadaci. Zauzimanje ovakvih objekata u toku NOR bez artiljerije bilo je skopčano sa velikim žrtvama. I u savremenim uslovima značaj noćnog dejstva neće biti ništa manji, iako će se raspolagati mnogo brojnijom artiljerijom. Savremena tehnička sredstva za osvetljavanje ne umanjuju njegov značaj.

Nedostatak savremenih sredstava veze u artiljeriji za vreme NOR, sve do pred kraj rata, nadoknađivan je uspostavljanjem ličnog kontakta između artiljerijskog i pešadijskog starešine, posedanjem VP bliže rasporedu pešadije, čak i u prvim borbenim linijama i postavljanjem osmatračnica blizu VP. Ovo se pokazalo kao najsigurniji način sadejstva sa pešadijom. Lični kontakt između pešadijskih i artiljerijskih starešina predstavljaće i ubuduće važan uslov za uspeh artiljerije uopšte. U tom smislu imamo dosta negativnih iskustava iz borbi na sremskom frontu 1944. godine.

Manevar artiljerijom u toku NOR sa jednog pravca na drugi i sa jedne teritorije na drugu izvođen je vrlo uspešno i na većim daljinama za vrlo kratko vreme i pod izrazito teškim uslovima. Za to su izraziti primeri i danonoćna dejstva artiljerije 1. i 2. proleterske divizije i Haubičkog divizionu Vrhovnog štaba i manevri artiljerije za vreme oslobođenja otoka. To je bilo moguće izvršiti uz krajnje napore boraca. Peta ofanziva je naročito pokazala da za naše zemljišne uslo-

ve treba imati odgovarajuća transportna sredstva, grla i opremu.

Iskustva iznesena u ovoj knjizi i mnoga druga omogućuju da se sagleda uloga i mesto artiljerije u narodnooslobodilačkom ratu. Posebno treba istaći da artiljerija u NOR-u nije bila opterećena šablonima. Iskustva stečena u surovoj neravnoj borbi na sopstvenoj teritoriji treba koristiti kroz mirnodopsku pripremu vojnika, starešina i jedinica.

ODBOR ZA PROSLAVU
20-GODIŠNJICE ARTILJERIJE JNA

NAŠI PRVI TOPOVI

Posle niza borbi u prvim danima ustanka partizani Janja i Pljeve napali su 27. avgusta 1941. s. Šipovo u kome je bilo nekoliko stotina dobro naoružanih ustaša i domobrana. Partizani su u snažnom i nezadrživom jurišu slomili otpor neprijatelja koji se grčevito branio, plašeći se odmazde naroda za spaljena sela i počinjene zločine.

Tom prilikom oslobođeno je Šipovo i zarobljeno oko 150 neprijateljskih vojnika, dok je na strani partizana bilo samo nekoliko ranjenih. Zaplenjena je i jedna haubica 100 mm, 10 mitraljeza, 5 puškomitraljeza, veliki broj pušaka, artiljerijske i pešadijske municije.

Iako bez artiljerijskog iskustva, partizani su haubicu, koristeći improvizovanu vuču¹, uspešno prebacili u rejon s. Gorice, pravcem Šipovo — Močiocci — Gorice. Prvo artiljerijsko oružje partizana ovoga kraja imalo je snažan moralni uticaj kako na partizane, tako i na narod, a naročito je oduševilo omladinu koja nije pustila priliku da okiti haubicu cvećem i ručnicima.

Već sutradan su partizani napali neprijatelja u s. Jezeru (11 km od Jajca). U ovoj kratkoj ali žestokoj borbi neprijatelj je pretrpeo veće gubitke, a selo je oslobođeno. Zaplenjeno je nekoliko mitraljeza i puškomitraljeza i veći broj pušaka i municije. Naročito dragoceni plen bio je top 37 mm »pito« sa dosta municije. I ovo oruđe je odmah prebačeno u rejon s. Gorice, pridružujući se haubici 100 mm.

Haubica i top postavljeni su na vatreni položaj iznad Gorice, koji nije dobro uređen i maskiran jer nije bilo obučenih artiljeraca koji bi to umeli da urade.

¹ Upotrebljena su seoska dvoosovna kola kao prednjak, sa pet pari volova.

Partizani su željno očekivali da njihova artiljerija otpočne dejstvo. Ovo je naročito uzbuđivalo mlade artiljerce koji su za to, u granicama skromnih mogućnosti, pripremili oruda i municiju. Nisu morali dugo čekati. Već 30. avgusta, zagrmela je partizanska artiljerija, odbijajući neprijatelja koji je napadao od Jajca. Iako prve ispaljene granate nisu bile dovoljno precizne, one su oduševljavale i ulivale pouzdanje u narodnu vojsku, a neprijatelju zadavale strah, čak i u samom Jajcu.

Nemci su 1. juna, uviđajući opasnost od partizana, uz podršku tenkova, izvršili snažan napad od Jajca prema Šipovu i Jezeru. Njihova avijacija nadletala je i mitraljirala položaje partizana, tražeći našu artiljeriju. I pored višestruke nadmoćnosti u naoružanju i ljudstvu, Nemci su sporo potiskivali partizane. Trebalo im je puna tri dana da zauzmu širi rejon Šipova i Jezera. Nemačka avijacija, otkrivši slabo maskirane vatrene položaje artiljerije, otežavala je njeno dejstvo, tukući je iz vazduha. Usled teže pokretljivosti haubica je najzad, pri povlačenju, sklonjena i zamaskirana, dok je »pito« i dalje ostao u rukama partizana.

U ovim borbama je artiljerija, iako malobrojna, doprinela pružanju snažnog i žilavog otpora dobro naoružanim i opremljenim Nemcima, nanevši im ozbiljne gubitke.

Borci i narod ovoga kraja s ponosom se sećaju i danas svoje prve artiljerije, koja je uspešno tukla neprijatelja u danima ustanka 1941. godine.

TODOR JOKIĆ

NEKI PRIMERI IZ RAZVOJA I DEJSTVA ARTILJERIJE U BOSANSKOJ KRAJINI DO MARTA 1943. GODINE

U Bosanskoj krajini su ustaničke snage veoma brzo prerastale iz malih partizanskih odreda u krupne oružane formacije. Već krajem 1941. postojali su brojno jaki i dobro naoružani partizanski odredi. U septembru 1941. god. 2. krajiški odred je imao 200 pušaka i 1 puškomitraljez, u novembru iste godine 6 četa sa 510 pušaka, 5 puškomitraljeza i 1 teškim mitraljezom a u decembru je već imao tri bataljona, 900 pušaka, 40 puškomitraljeza, 14 teških mitraljeza i 4 minobacača 81 mm.

Marta 1942. odred je imao 4 bataljona sa 1 950 boraca, a maja 5 bataljona sa 3 500 boraca naoružanih sa 2 850 pušaka, 150 puškomitraljeza, 30 teških mitraljeza i 14 minobacača 81 mm¹. Drugom polovinom maja formirana je 1. krajiška brigada uglavnom od boraca 2. krajiškog odreda. Slična situacija je bila i kod 1. i 5. krajiškog odreda. Od maja pa do novembra 1942. u Bosanskoj krajini je formirano osam brigada, a do kraja iste godine i dve divizije koje su kasnije ušle u sastav 1. bosanskog korpusa. Dakle, za relativno kratko vreme mali partizanski odredi prerasli su u snažne jedinice, sposobne za velike borbene poduhvate.

Ovako brz razvoj oružanih snaga zahtevao je i brz razvoj rodova vojske, a u prvom redu artiljerije. U početnim manjim borbama nedostatak artiljerije nadoknađivali su bombaši i diverzantske grupe manevrom, a u prvom redu iznenađenjem. To je davalo dobre rezultate, ali je često prouzrokovalo i nenadoknadive žrtve.

¹ Rade Bašić: »Ustanak i borbe na Kozari 1941—1942« str. 178 — »Vojno delo«, Beograd, 1957, cit. Bašić, str. 178.

A kada je trebalo zauzeti neki jači objekat (zgradu ili bunker) nije se uvek uspelo i pored krajnjeg naprežanja boraca. Međutim, čim bi se pojavio samo jedan top — objekat bi bio likvidiran. Dejstvo artiljerije — njena razorna moć i vatra — zamenjivalo je stotinu života i postizalo daleko veći materijalni učinak. Znači, artiljerija je rešavala one zadatke koji su za naše borce bili najteži. Međutim, to nije rešavano klasičnim taktičkim načelima, u prvom redu zbog malobrojnosti artiljerije i oskudice u municiji. Nedostatak municije rešavan je na taj način što su artiljerci vodili računa o svakom zrnu i dejstvovali neposredno iz streljačkog stroja.

Primeri za ovo u našoj praksi ima bezbroj.

NAPAD NA PRIJEDOR

U ponoć 15/16. maja 1942. otpočeo je napad na Prijedor. Posada Prijedora brojala je oko 2 000 ljudi. U njenom sastavu nalazila se i jedna baterija haubica 100 mm 8. artiljerijskog divizionu. U početku napada baterija je svojom vatrom zasipala napadne kolone. Najviše se okomila na prvu napadnu kolonu koja je imala zadatak da se neopaženo provuče između senjaka (uporište br. 10) i bolnice (uporište br. 9), da likvidira stražu i posluhu oruđa, a zatim da haubice »okrene« i dejstvuje po neprijatelju.

Priklom napada grupe neprijateljskih vojnika su se povukle iz spoljnih utvrđenja oko grada i nastavile sa otporom iz svake kuće. 1. četa 2. bataljona 2. krajiškog odreda nezadrživo je prodirala u centar grada ka određenom cilju. Čim je prodrla kroz spoljnu odbranu i likvidirala posadu kod senjaka, stupila je u dejstvo udarna grupa, na čijem se čelu nalazio i komandir čete. Udarna grupa se probila vešt看 manevrom do vatrenih položaja baterije i likvidirala stražu. Za trenutak je komandir sa svojim borcima zastao i posmatrao kako posluga neprijateljske baterije puni haubicu i kako njen komandir iz rova komanduje »pali«. Trebalo je dopuzati još nekoliko metara bliže i zasuti bombama

one koji su naše borce obasipali granatama. Bombe su pripremljene i samo se čekalo na komandu. Najzad su bombe bačene, a zatim je usledio juriš. Neprijateljski artiljerci koji nisu izginuli plegli su. Baterija je pala

Izvlačenje art. oruđa na Kozaru 1942. god.

u ruke udarne grupe. Tako je neprijatelj posle tri časa borbe lišen svog najmoćnijeg oružja. Zaplenjena je kompletna baterija haubice 100 mm M. 14/19. Posle kratkog vremena pristigla je glavnina čete. Neprijatelj je nastavio da pruža snažan otpor iz nekoliko tvrdih zgrada. Borci 1. čete su okrenuli jednu haubicu i neposrednim gađanjem otpočeli da tuku zgrade iz kojih se branio neprijatelj.

Do 14 časova ceo grad je bio u našim rukama, izuzev gimnazije, gradske klanice i Hrvatskog doma odakle su se branili ustaše i žandarmi. Neprijatelj je očekivao pomoć iz obližnjih garnizona. Borci 1. i 2. bata-

Ijona blokirali su zgrade odakle se branio neprijatelj. Sada je došla do izražaja artiljerija. Neustrašivi borci 1. čete postali su artiljerci. Privukli su jednu haubicu na 200 m od gimnazije. Ispaljeno je nekoliko granata. Počeli su prskati zidovi. Posle nekoliko eksplozija pojavila se bela zastava — znak za predaju. Još nekoliko zgrada trebalo je neutralisati haubicama. One su rukama prevučene na stotinu metara od Hrvatskog doma i gradske klanice. Posle nekoliko ispaljenih granata prešao je svaki otpor u gradu.

Oruđa koja su ovom prilikom zaplenjena spadaju među prva u našoj vojsci. Kozarčani su ovde prvi put osetili i videli šta znači imati sopstvenu artiljeriju.

U oslobođenom Prijedoru baterija je kompletirana sa ljudstvom i zapregom, a odatle je upućena u Podgrmeč.

1. i 2. odred nisu imali artiljeraca koji bi mogli izvoditi posredna gađanja i rukovati vatrom. Moralo se odmah pristupiti obuci. Za to je korišćen svaki predah. Nedostatak kvalifikovanog artiljerijskog kadra osećao se u toku cele 1942. i 1943. godine, upravo sve do formiranja prvih artiljerijskih kurseva početkom 1944. godine.

UPOTREBA ZAPLENJENIH ORUĐA U TOKU OFANZIVE NA KOZARI

Neprijateljska ofanziva na Kozari otpočela je 13. juna 1942. god. Već 15. juna je kod sela Podbrđana 1. bataljon 2. krajiškog odreda izvršio energičan protivnapad na jedan bataljon (bojnu) 2. gorskog zdruga 1. gorske divizije. Tom prilikom neprijateljski bataljon je potpuno razbijen. Pored ostalog, zaplenjeno je 300 pušaka, 40 puškomitraljeza, 16 minobacača i baterija brdskih topova 75 mm.

Neprijatelj je uništio nišanske sprave sa oruđa i sakrio zatvarače, tako da se oruđa nisu mogla koristiti. Isto je učinjeno i sa nišanskim spravama za minobacače, ali su oni korišćeni i bez njih. U toku cele ofanzive taj

je zdruk vodio borbu sa 1. i Udarnim bataljonom 2. krajiškog odreda. Ovi bataljoni su 18. juna iznenada izvršili protivnapad na delove 2. gorskog zdruga na Vis (k. 401) i Vilića brda i naneli im veoma teške gubitke. Ponovo su 19. juna 1. i delovi Udarnog bataljona napali 2. gorski zdruk u s. Pogledevu, na Vilića brdu i Poharinom brdu. U snažnom naletu naši bataljoni su potpuno razbili neprijatelja i uništili 3. bojnu 2. gorskog zdruga. Zaplenjene su velike količine oružja, municije i druge ratne opreme.

Položaj 1. bataljona pre njegovog polaska u napad tukla je u toku celog dana jedna neprijateljska baterija. Vatra je nastavljena i u prvim večernjim časovima. Ponekad je vatra prenošena i na položaje 1. čete Udarnog bataljona kod s. Pogledevo.

Čim je pao mrak oformljena je udarna grupa koja je dobila zadatak da uništi neprijateljsku bateriju koja se nalazila u zahvatu r. Mlječanica, nizvodno od Luka. Uzvišenje oko reke držao je neprijatelj. Da bi izvršila zadatak, udarna grupa se morala neopaženo provući koritom reke do topova i likvidirati poslugu. Srećom, bila je velika pomrčina. Međutim, padala je jaka kiša, pa je reka nabujala, što je pričinjavalo velike teškoće.

Čim su prišli na domak neprijateljskih položaja, borci su ušli u vodu koja je dosezala preko pasa, a ponegde se moralo i plivati. Grupa je i pored teškoća sa nabujalom rekam uspela da se približi bateriji.²

Akcija se odvijala tačno po planu. Grupa je prišla na 50 m od baterije. Borci su zalegli, posmatrajući kako baterija dejstvuje po našim položajima. Dogovoreno je da produže približavanje dok posluga puni i opaljuje. Posle dva plotuna grupa je prišla na odstojanje ručne bombe. Osam bombaša bacili su po dve bombe na poslugu. Znenadjenje je bilo potpuno. Posluga nije bila u stanju da ma šta preduzme i podignutih ruku izvukla

² Grupu je predvodio Uroš Vujanović iz Slabinje. On je još pri polasku dao svakom borcu konkretan zadatak. Naročito je insistirao da se sačuva tajnost pokreta i obezbedi iznenađenje. Poslugu je trebalo uništiti hladnim oružjem.

se iz zaklona. Svi su razoružani i zarobljeni, onim komandira koji se nalazio na osmatračnici. Ubrzo zatim stigli su omladinci koji su imali zadatak da izvuku topove i municiju. Pored 4 brdska topa 75 mm, na položaju se nalazilo oko 500 granata. Tovarni konji nisu zaplenjeni. Čim su položaji baterije napadnuti konjovoci su s konjima pobjegli preko drumu Prijedor — Dubica. Pored druge opreme grupa je zaplenila 6 puškomitraljeza, 62 puške i 11 automata.

Oruđa su na rukama odvučena do ušća potoka Gračanice pod Vitlovskom kosom. Oko 200 mladića i devojaka nosili su po 2 i 3 granate na Vitlovsku kosu. Zadatak je u potpunosti izvršen bez ijednog ranjenog borca.

Istovremeno su bataljoni potpuno razbili 2. gorski zdruk. Njegov artiljerijski divizion ostao je svega s 4 topa — jednom baterijom koja je kasnije napadnuta na položajima kod Asine straže.

U toku napada 19. juna Udarni bataljon je zaplenio jedan po top 37 mm u Pogleđevu. Uz top je nađeno oko 160 udarnih granata. Top je odmah upotrebljen za gađanje neprijateljskih bunkera i rovova koje je držala rezerva 3. bojne 2. zdruge. Pre upotrebe ovog topa Dragan Slijepčević, koji je za vreme stare Jugoslavije služio vojsku u protivoklopnoj artiljeriji, pokazao je drugovima samo tri radnje neophodne da bi top mogao dejstvovati: kako se zatvarač otvara, kako se puni top i vrši opaljenje. To je bilo dovoljno.

Zaplenjeni topovi su sutradan dejstvovali po položajima 1. zdruge 1. gorske divizije na Elezovači. Jedan vod je podržavao protivnapad 2. bataljona, a jedan 1. četu Udarnog bataljona pri napadu na s. Pogleđevo. Kako nije bilo ni jednog artiljerca koji bi znao da izračuna elemente za posredno gađanje, izabrani su položaji odakle su se videli ciljevi. Daljina je određena po karti, a nišanjeno je neposredno na cilj. Dakle, vatreni položaj i osmatračnica bili su na istom mestu. Najteže je bilo zauzeti daljinu na daljinaru, jer je bilo teško koristiti izvode iz tablica gađanja. Opaljeno je prvo

zrno i dobijen mali podbačaj. Povećana je daljina. Drugo zrno je palo u neposrednu blizinu rova. Odmah zatim komandir voda je naredio brzu paljbu sa po deset granata na oruđe³. Otpočela je brza paljba. Za dva minuta, sa neobučenom poslugom, pretežno omladinima koji nisu služili vojsku, ispaljeno je po 10 zrna na oruđe. Ali i neprijateljska artiljerija je ubrzo otpočela da tuče položaje voda. Jedna nemačka baterija 150 mm sa položaja iz s. Mirkovca, brzom paljbom, zasula je naše položaje. Vatra je bila neprecizna, sa velikim prebačajima. Naši artiljerci su ovo iskoristili i promenili vatreni položaj voda za 500—600 m u stranu, jer se nazad nije moglo zbog neposrednog gađanja. U međuvremenu, bataljon je ovladao neprijateljskim položajima koje je trebalo tući te oruđa više nisu dejstvovala.

Na isti način upotrebljen je i drugi vod samo s tom razlikom što su oruđa privučena na 1 500 m od cilja, pa je vatra bila znatno efikasnija. Pored toga što je delove Udarnog bataljona podržavao ovaj vod u njegovom streljačkom stroju nalazio se i po top koji je neprekidno dejstvovao po rovovima i bunkerima na položajima kod Pogleđeva. Poslugu ovog oruđa visoko su cenili borci 1. čete Udarnog bataljona. Oni su govorili: »Više ne moramo da bombama isterujemo gadove iz bunkera i rovova. To sad čini naš top«⁴.

Na položajima 4. bataljona bila je približno ista situacija. I on je dan kasnije zaplenio jedan po top 37 mm. Iskoristili su ga gotovo na isti način kao i 1. četa Udarnog bataljona.

U izveštajima o ovim borbama, kao i o prethodnim, u kojima se domobransko-ustaški i nemački oficiri uzajamno optužuju za neuspeh, neprijatelj priznaje veoma veliku upornost i boračku sposobnost naših jedinica. Pored ostalog on kaže:

³ Komandir topovskog voda bio je Dušan Aćimović.

⁴ Pešaci su to oruđe zvali »du-du-du« — podržavajući njegovo dejstvo (gotovo jednovremeno opaljenje i eksplozija na cilju usled velike početne brzine).

»Samo 1. i 2. hrvatska brigada (1. i 2. gorski zdrug) imale su u vremenu od 18. do 25. juna 235 mrtvih, 182 ranjena, 521 nestalih, 108 konja, 53 laka i 15 teških mitraljeza, 15 minobacača i 4 brdska topa.«⁵

U vremenu od 22. juna pa do prvog proboja 3. jula borbe su se vodile nesmanjenom žestinom. Za sve to vreme naša artiljerija podržavala je 1. i Udarni bataljon u borbi sa 1. gorskom divizijom koja je kasnije ojačana ustaškim i nemačkim snagama. Sva oruđa, bez obzira na kalibar, da bi što racionalnije iskoristila svaki metak, dejstvovala su kao prateća, sve dok nije utrošeno i poslednje zrno.

Na nekoliko dana pre početka proboja, pošto je utrošena sva municija, naređeno je da se svi topovi rastave i po delovima zakopaju po najnepristupačnijim mestima na Kozari. Ovo je učinjeno sa brdskim topovima, ali borci 4. i Udarnog bataljona nisu dali da se zakopaju njihovi omiljeni protivoklopni topovi. Oni su obećali da će pomoći artiljercima da ih izvuku prilikom proboja. Oruđa su nekako rastavljena pa su ih borci izneli za vreme probijanja iz obruča. Još izvesno vreme oruđa su ostala u sastavu bataljona. Ona su predstavljala prvu bataljonsku artiljeriju u sastavu NOV. Kasnije, kada je formirana 2. krajiška brigada ova oruđa su povučena iz bataljona i od njih je formiran brigadni protivoklopni vod.

DEJSTVO HAUBIČKE BATERIJE U OFANZIVI NA KOZARI

Pre početka neprijateljskog napada na oslobođenu teritoriju Kozare, 9. juna 1942. delovi 2. i 1. krajiškog odreda izvršili su demonstrativni napad na neprijateljske položaje kod Bos. Novog.

Napad je podržavala haubička baterija, zaplenjena u Prijedoru. Ona je gadala grad i Kulsko brdo. Posle ispaljivanja prvih plotuna u gradu je zavládala panika. Ona je zahvatila i posadu spoljnog pojasa od-

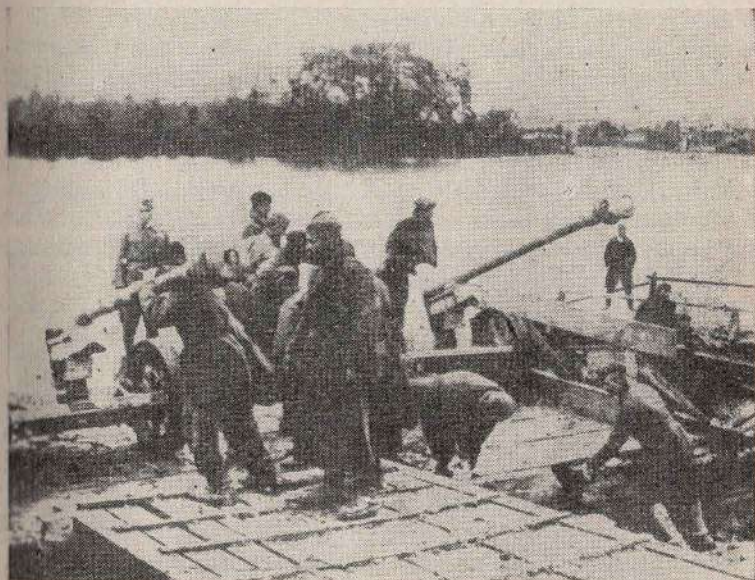
⁵ Bašić, str. 210.

brane. Delovi 1. bataljona ovladali su jakim neprijateljskim uporištem Kulskim brdom, a delovi 1. krajiškog odreda istovremeno su zauzeli neke položaje spoljnog pojasa odbrane na južnoj ivici grada. Baterija je podržavala napad oba odreda, prenoseći vatru sa jednog objekta na drugi. Posle dejstva po najvažnijim objektima u gradu (žel. stanica, zgradi gimnazije gde se nalazio štab odbrane i dr.), baterija je prenela vatru na neprijateljske položaje na Izbi i na jugoistočnu ivicu grada. Dejstvo artiljerijske vatre po ovim položajima bilo je tako efikasno da je neprijateljska posada počela napuštati položaje. Baterija je stalno dejstvovala kao celina.

Za relativno kratko vreme komandir baterije i komandiri vodova mogli su da gađaju posredno. Za ovo je najzaslužniji Ante Kraljević, geometar, rezervni artiljerijski oficir, koji je došao u partizane iz rudnika Ljubije prilikom našeg napada na Prijedor. Kraljević je izvodio obuku sa starešinskim sastavom baterije.

Za vreme najžešćih borbi na Kozari Operativni štab za Bosansku krajinu naredio je 1. krajiškom odredu da usmeri svoja dejstva dolinom Une, na odseku Bos. Novi — Bos. Krupa, a 1. krajiškoj brigadi da dejstvuje prema Sanskom Mostu kako bi olakšali tešku situaciju 2. krajiškog odreda na Kozari. 1. krajiški odred preduzeo je niz akcija u dolini Une. Udarni bataljon 1. krajiškog odreda izvršio je 20. juna jak napad na vis Vum kod Bos. Krupe. Napad je uspeo i Vum je zauzet. Zatim je izvršio napad na Bos. Krupu. Napadu je prethodila snažna artiljerijska priprema. Dejstvo haubica po neprijateljskim položajima i direktni pogoci u neke zgrade u gradu prouzrokovali su paniku kod neprijatelja. Domobrani i ustaše bežali su ulicama tražeći sigurniji zaklon. Za vreme uličnih borbi artiljerci su privukli jednu haubicu na nekoliko stotina metara od grada. Ona je neposrednim gađanjem omogućila zauzimanje jednog po jednog uporišta. Za relativno kratko vreme ceo grad je zauzet osim stare tvrđave, čiji su zidovi bili debeli preko 2 m, pa su haubice protiv njih

bile nemoćne. I pored toga neprijatelj je zbog napada morao da angažuje veće snage, a to je i bio cilj napada. U napadu su vrlo efikasno dejstvovali i minobacači. Delovi 1. krajiškog odreda, uz podršku haubičke baterije, pošto su razbili neprijateljske snage koje su pošle

Prelaz artiljerije preko Une u borbi za Bihać marta 1944. god.

u pomoć od Otoke, zauzeli su u prvom naletu Bos. Krupu. U ovim i drugim borbama baterija je utrošila dosta municije. Kako se nije moglo doći do novih količina, baterija nije izvesno vreme mogla dejstvovati. To vreme je iskorišćeno za obuku.

Posle napada na Vrpolje 2. krajiška brigada je preduzela usiljeni marš pravcem: Ključ — s. Sitnica — Grčka Gradina, radi sprečavanja intervencije neprijatelja od Banje Luke, jer su te noći 1. krajiška brigada i proleterji oslobodili Mrkonjić-Grad. 25. avgusta, oko 10

časova marševske kolone brigade izbile su u Bunareve. Odatle se video oblak prašine na drumu od Banje Luke. Uskoro se prethodnica brigade sukobila sa neprijateljskom kolonom koja je od Banje Luke pošla prema Mrkonjić-Gradu. Neprijateljsku kolonu je sačinjavao ojačani nemački puk u čijem se sastavu nalazila četa tenkova. Borci su odmah poseli uzvišenja oko drumu. Pošto je artiljerijski vod maršovao na začelju kolone našao se iza jedne okuke neposredno prema neprijateljskim tenkovima. Svakog časa rastojanje se između njih smanjivalo. Oruđe se van drumu nije moglo postaviti. Ništa drugo nije preostajalo nego da se top postavi na drum. Tako je urađeno. Kad su se neprijateljski tenkovi spuštali niz serpentine, udaljeni 250—300 m od grebena, i kada su se dovoljno približila jedna putnička kola i dva tenka, ispaljeno je prvo zrno. Pogođena su putnička kola. Dejstvo je nastavljeno na tenkove. Za desetak minuta oštećena su oba tenka. Kolona je zastavljena. Posade su pokušale da izađu iz tenkova. Artiljerci su s puškama sačekivali jednog po jednog. Razvila se žestoka borba. Bataljoni su prisilili kolonu na povlačenje. Uskoro je stiglo naređenje iz štaba brigade da se top po svaku cenu izvuče na položaj koji je držao 1. bataljon. Posluga je pod mitraljeskom vatrom iz aviona i neprijateljskom artiljerijskom vatrom izvukla na rukama top na položaj bataljona odakle je on nastavio dejstvo.

Narednih nekoliko dana brigada je vodila teške borbe u rejonu Sitnica, ali neprijatelj nije uspeo da se probije do Mrkonjić-Grada. U tim borbama on je upotrebljavao i tenkove ali veoma oprezno, iza pešadije. Posle ove borbe uz top je ostalo svega 5 udarnih i 3 pancirne granate.

NAPAD NA JAJCE

2. proleterska i 2. krajiška brigada preduzele su 27. septembra napad na Jajce. Odbrana grada je raspolagala baterijom haubica 100 mm M. 14/19, a naše snage sa dva topa 37 mm i nekoliko minobacača. Kao i

u prethodnim akcijama, formirana je udarna grupa za likvidaciju neprijateljske baterije. Grupa je likvidirala posadu ali se oruđa nisu mogla izvući zbog neprijateljskih protivnapada. Sa haubica su skinute nišanske sprave i zatvarači te su sledećeg dana ostale neupotrebljive.

Ove grupe su veoma uspešno dejsstvovale protiv neprijateljske artiljerije. Inače da se ona neutrališe ili uništi trebalo je dosta vremena i municije. Dešavalo se da neprijateljska baterija ne uspe da izbacni ni jedan metak.

Oko 15 časova grad je zauzet, osim tvrđave i jedne zgrade. Tvrđavu su branile ustaše. Na nju su dejsstvovala protivoklopna oruđa sa daljine od 500 m. Gadane su puškarnice odakle su dejsstvovali ustaški mitraljezi. Dva mitraljeza su neutralisana. Međutim, oruđa su bila nemoćna protiv zidova tvrđave. Za dejsstvo po unutrašnjosti tvrđave upotrebljeni su minobacači 81 mm. Prve mine su pale među ustaše i nanele im ogromne gubitke.

Nešto posle 17 časova u gradu je prestao svaki otpor. Neprijatelj je imao veliki broj mrtvih i ranjenih vojnika, a po ulicama je ostalo mnogo ratnog materijala i opreme među kojima tri haubice i velika količina artiljerijske municije.

Zaplenjene haubice upućene su u Vrhovni štab. Tom prilikom je zaplenjeno oko 100 pancirnih i 150 udarnih granata za oruđa 37 mm. To je naročito dobro došlo 2. krajiškoj brigadi koja je imala vrlo malo ove municije.

DEJSTVO ARTILJERIJE PRI NAPADU NA BIHAĆ

Četvrtog novembra 1942. otpočeo je napad na Bihać. Posada Bihaća raspolagala je baterijom haubica, 3 po topa 37 mm i 1 brdskim topom 75 mm.

I prilikom ovog napada formirana je udarna grupa sa zadatkom da neutrališe neprijateljsku artiljeriju. Međutim, i pored iskustva iz prethodnih akcija grupa nije u potpunosti izvršila zadatak, jer se neprijateljska

artiljerija nalazila na levoj obali Une i to u centru grada. Udarina grupa nije mogla preći Unu jer je sa tornja crkve i sa kaznionice most držan pod jakom artiljerijskom i mitraljeskom vatrom. Sa zapada naše jedinice nisu uspele da u toku noći prodru u centar grada, ali je 1. bataljon 2. brigade bez borbe stigao do mosta na Uni. U parku ispred stare kaznionice, pored crkve, nalazila se neprijateljska baterija. Ona je kontrolisala sve zgrade na desnoj obali Une u kojima su se nalazili borci 1. bataljona. Pored toga i avijacija je bila aktivna. Naša haubička baterija nije ni pokušavala da dejstvuje na neprijateljsku bateriju. Međutim, ona je uspešno dejstvovala po neprijateljskim položajima u gradu i po aerodromu.

Protivoklopnoj artiljeriji 1. i 2. krajiške brigade postavljen je zadatak da neutrališe neprijateljska mitraljeska gnezda na kaznionici i tornju crkve. Artiljerijski vod 1. brigade nalazio se na levoj, a 2. brigade na desnoj obali r. Une. Oruđa smo morali privući do mosta jer su ciljeve zaklanjale kuće te nije bilo moguće gađati sa drugog položaja.

Artiljerci 2. krajiške brigade prebacili su prema mostu svoja oruđa na rukama. U toku prebacivanja jedna neprijateljska haubica otvorila je vatru na njih. Artiljerci nisu stali, već su produžili energično napred. Kad su se približili na doomet neprijateljske mitraljeske vatre četiri borca su se podvukla pod štitove oruđa i produžila napred. Tom prilikom je poginuo komandir voda Dušan Aćimović. Kad su stigli na oko 30 m do mosta, brzo su otvorili vatru po neprijateljskoj bateriji. I oruđa 1. brigade su gotovo istovremeno otvorila vatru po neprijateljskoj bateriji koja je neutralisana, jer je posluga pobegla posle prvog metka. Ostali su još neprijateljski mitraljezi. Oruđe 2. brigade otvorilo je vatru na toranj crkve. Sa dve granate mitraljez je likvidiran. Zatim je vatra prenesena na kaznionu koju su već blokirali delovi 1. brigade. Sa nekoliko granata neutralisano je i ovo mitraljesko gnezdo. Usledio je juriš. Tako je slomljen neprijateljski otpor i grad je zauzet.

USKLADIVANJE DEJSTVA ARTILJERIJE I. BOSANSKOG
I 1. HRVATSKOG KORPUSA PRI NAPADU
NA BOS. NOVI I DVOR

Dvadeset šestog novembra 1942. izvršen je napad na neprijateljsko uporište Bos. Novi i Dvor na Uni. Oba uporišta imala su dobro uređene spoljne odbrambene položaje (Lebrenica, Matijevići, Veljkića brdo, Vješala i dr). Položaji su međusobno povezani i fortifikacijski dobro utvrđeni, ojačani svim vrstama prepreka. U njihovom centru se nalazio Bos. Novi, veoma važan saobraćajni čvor. Odbranu su upotpunjavale r. Sana i Una. Uporišta su branile jake neprijateljske snage. Pored ustaša, domobrana i žandarmerije bile su tu i neke nemačke jedinice.

Položaje na desnoj obali Une i s obe strane Sane napadale su snage 1. bosanskog korpusa, dok su položaje na levoj obali Une napadale snage 1. hrvatskog korpusa. Štabovi korpusa su uspostavili kontakt i zajednički su organizovali i pripremili napad. U napadu je važno mesto dato artiljeriji, bez obzira na to što je bila malobrojna. Predviđeno je da artiljerijska priprema traje 30 minuta. Evo šta se pored ostalog, kaže o dejstvu artiljerije u jednom dopisu 1. bosanskog 1. hrvatskom korpusu.

2.— ... Potrebno je da vaša haubica, kad izvrši svoj zadatak, nastavi sa gađanjem na Bos. Novi, tj. na grad južno od Sane i istočno od Une. Mi možemo našim haubicama gađati Dvor i Matijeviće, ako to ustražite. Vaša haubica može gađati grad Novi prva dva sata borbe, bez opasnosti po naše jedinice, a ako bude potrebno i poslije, mi ćemo vam javiti telefonom. Granata možemo još poslati.

Štab 1. bosanskog korpusa u svojoj zapovesti za napad od 24. novembra 1942. postavio je ovako zadatak artiljeriji:

... dj) Zadaci artiljerije: zaposeda pogodan položaj za tučenje trima haubicama na Novske planine, uzima elemente za tučenje glavnog cilja, samog grada i sporednih ciljeva. Vješala i Dvora.

Tačno u 23. časa 26. novembra otvara brzu paljbu iz sviju haubica na sam grad. Brza paljba trajeće pola sata, ako se drukčije ne naredi. Za eventualne ciljeve izdaće se posebno naređenje telefonom.

Snabdeti se artiljerijskom municijom, koje ima dosta u Čadavici kod Mazalica (zaplenjena u Bihacu).

Od staba korpusa NOV Hrvatske tražićemo da i oni sa svojom haubicom pored Dvora i grad Novi tuku, ako oni ustraže gađaćemo Dvor.⁹

Zadaci artiljeriji i minobacačima u sastavu brigade regulisani su zapovestima štabova brigada. Divizije tada nisu imale artiljeriju pod svojom komandom. Međutim, one su za ovaj napad formirale svoje prateće čete od artiljerijskog voda, dva brdska topa, voda minobacača i dva plamenobacača.

U uporištu su se nalazile dve neprijateljske haubičke baterije (domobranska i nemačka). I ovog puta prilikom napada formirana je udarna grupa za napad na baterije od boraca 2. bataljona 1. krajiške brigade. Ona je uspela brzo da zauzme domobransku bateriju koja se nalazila na VP na Vješalima. Ovome je dosta doprineo i njen komandir, satnik Gavričenko, koji je održavao vezu s nama. Uz bateriju je zaplenjeno i 700 granata. Kod baterije nije bilo zaprege.

Ova oruđa su odmah okrenuta protiv uporišta. Međutim, morala su da prestanu sa dejstvom jer je njihove položaje gađala nemačka baterija iz grada. Gavričenko je upozorio naše starešine na ovu opasnost. Haubice su na rukama izvukli omladinci čak na Novsku planinu, oko 3,5 km, uz priličan uspon.

Do nemačke baterije u gradu nije se moglo doći. Nešto posle 8 časova Nemci iz Bos. Kostajnice, uz podršku tenkova, izvršili su protivnapad na 1. bataljon 2. brigade. U to vreme omladinci su još izvlačili zaplenjenu bateriju. Jedna haubica je otvorila vatru na tenkove koji su tada zastali na Vješalima. Kada je 1. bataljon 2. brigade potisnut iz grada, artiljerijski vod 2. brigade gađao je tenkove sa ivice grada. Tom prilikom oštećen je jedan tenk. Međutim, tenkovi su na vod otvorili žestoku vatru. Odeljenje je pretrpelo velike gubitke. Dva poslužioca su ranjena, a jedan — Ratko Bucalo — je poginuo. I pored veoma snažne vatre neprijatelja oruđe je izvučeno.

⁹ Arhiv Istorijskog instituta JNA dok. 2/1-2 k. 406.

Iz zapovesti se vidi da su artiljeriji dati osnovni taktički zadaci, regulisano sadejstvo sa 1. hrvatskim korpusom i snabdevanje municijom. Komanda baterije je ove zadatke detaljno razradila. Tačno su izračunati elementi za gađanje. Ugovoreni su signali za prenos vatre. Baterija je uspešno dejstvovala po uporištima u Bos. Novom (žel. st., hotelu, gimnaziji, pošti i dr.). I pored uspešnog dejstva artiljerije i minobacača i dosta dobre neposredne podrške protivoklopnih oruđa, napad nije uspeo.

U ovim borbama došla je do izražaja malobrojnost artiljerije. Pored toga, nije bilo moguće da se haubice privuku za neposredno gađanje. Predlagano je komandantu 4. divizije Šoši da se haubice noću privuku ali je predlog odbijen jer su se oruđa morala čuvati pošto ih je bilo malo. Međutim, pogrešilo se, pošto one nisu privučene. Iskustva sa Kozare, Bos. Krupe i druga govore tome u prilog. To potvrđuje i izveštaj štaba 1. hrvatskog korpusa u kome se, pored ostalog kaže:

... neprijateljski položaji u Dvoru i oko njega bili su dobro utvrđeni. Svuda je bila žica, a važniji položaji bili su minirani. Da smo raspolagali sa više topova bez sumnje da bismo uspeli. Naši napadi na Lebrenicu i Matijeviće izolirani od napada na položaje koji se nalaze s druge strane Une bili su vrlo teški. Ovde se moglo uspeti samo u tom slučaju da su se tačnim gađanjem iz artiljerije uništila neprijateljska utvrđenja i zatim istovremeno napadalo sa obe strane Une ...⁷.

Ovo nesumnjivo govori da se ovako jako uporište ne može zauzeti bez artiljerije. Pored toga, 4 haubice posrednim gađanjem i 3 protivoklopna topa neposredno nisu mogli neutralisati i uništiti ovaliki broj objekata (bunkera, kamenih zgrada).

Slaba veza osetno je umanjila dejstvo artiljerije i efikasnost njene vatre. Bilo je dogovoreno da se u slučaju prekida veze vatra otvara na signal. Međutim, veza je otkazana, a signale nisu mogli shvatiti jer je i neprijatelj neposredno izbacivao rakete. Tako, na primer, kada je haubička baterija trebalo da otvori vatru na Lebrenicu, neprijatelj je izbacio seriju raketa koja

⁷ Isto dok. 7/2, k. 406.

se poklapala sa ugovorenim signalima da 8. baterijska brigada napadne i zauzme Lebrenicu. Kada je baterija prenela vatru na Lebrenicu granate su padale po položajima brigade. Tek posle nekoliko ponovljenih signala za prekid vatre shvaćeno je o čemu se radi. Ovo nam govori da je organizacija sadejstva bila slaba. To je skupo plaćeno životima naših boraca.

FORMIRANJE 1. ARTILJERIJSKOG DIVIZIONA 1. BOSANSKOG KORPUSA

Početkom decembra 1942. od zaplenjenih haubica formiran je artiljerijski divizion 1. bosanskog korpusa. Korpus je već tada brojno ojačao, naročito posle naših napadnih dejstava u novembru i decembru. Brojao je nešto preko 9 000 hrabrih i iskusnih boraca. Korpus se nalazio pred daljim aktivnim dejstvima i pred širenjem slobodne teritorije.

Divizion je formiran prema naredbi štaba 1. bosanskog korpusa od 5. decembra 1942. u kojoj pored ostalog stoji:

Obrazuje se I divizion I bosanskog korpusa od dosadašnjih haubičkih baterija.

II

I divizion I bosanskog korpusa imaće u svom sastavu tri baterije sa po dve haubice, poslugom i zapregom. Nedostajuće ljudstvo popuniće se iz 4. i 5. NOU divizije, s tim što će svaka poslati po 10 boraca sposobnih za artiljeriju. Štabovi 4. i 5. divizije izvršiće kontrolu nad brojem konja u brigadama u svom sastavu i poslaće sve teške konje u sastav I divizionu preko komande mesta u Lušci Palanka. Ovo učiniti najhitnije.

III

Štab divizionu izvršiće što pre raspored ljudstva, najnužniju obuku posluge i osmatrača i snabdeti haubice zapregom tako da divizion bude sposoban za dejstvo za 3—4 dana.

S. F. — S, N!

POLIT. KOMESAR	NAČELNIK ŠTABA	KOMANDANT
Osman	Branko Poljanac	Kosta*

Haubice su sa Novske planine do Lušci-Palanke prevučene volovskom zapregom. Prema naredbi divizije

* Isto, dok. 2, 3, k. 406.

nisu poslale konje pa je 3. baterija imala volovsku vuču. Divizion je odmah popunjen ljudstvom. Pri formiranju svaka baterija je imala po 1 puškomitraljez i 39 ljudi. Puškomitraljezi su bili namenjeni za PAO.

Stvoreni su svi uslovi za formiranje diviziona. Raspolagalo se velikom oslobođenom teritorijom a zaplenjenih oruđa i municije bilo je sve više. Borački i starešinski kadar za divizion stekao je kroz dotadanje borbe i stalnu obuku izvesno artiljerijsko iskustvo. Predviđeno je da se formira i artiljerijski kurs za komandire i komesare baterija, vodnike i desetare. Do formiranja nije došlo iako je sve pripremljeno, jer je usledila četvrta neprijateljska ofanziva.⁹

DEJSTVO NOVOFORMIRANOG DIVIZIONA

Desetog decembra 1942. izvršen je napad na Sanski Most i oklopna uporišta. Divizion je dobio zadatak da neutrališe najvažnije objekte u gradu, da podržava napad na spoljne odbrambene položaje (Sasina, Demišovci, Brajića tavan i dr.). Vatreni položaji nalazili su se u rejonu s. Dabar.

Komanda diviziona je na osnovu dobijene zapovesti za napad izvršila izbor ciljeva i podelu zadataka po baterijama. Cilj br. 1 bila je zgrada sreza, br. 2 most na Sani i br. 3. sokolski dom. Sva tri cilja su se nalazila u centru grada. Ostali ciljevi bili su spoljni objekti odbrambenog pojasa, a prioritet su imali Brajića tavan, Demišovci i Sasina. Predviđeno je da ceo divizion otvori vatru na cilj br. 1 i 2 pošto su bili blizu jedan drugog. Posle toga 1. baterija je trebalo da prenese vatru na školu, a 2. i 3. baterija na Sasinu i Demišovce. Pred početak napada ciljevi 1—3 stalno su držani pod vatrom, a povremeno su baterije prenosile vatru i na Sasinu i Demišovce.

Korektura je izvršena neposredno pred početak napada metodom približavanja. Ovo je urađeno zbog bez-

⁹ Kurs je počeo sa radom tek početkom 1944. u Lušci-Palanci.

bednosti naših snaga koje su napadale na pravcu gađanja. Osmatračnice su postavljene sasvim blizu na uzvišenja iznad grada i uslovi za osmatranje su bili dobri. Elemente za gađanje izračunao je komandant diviziona. Komande komandanta diviziona prenošene su direktno na VP baterije. U toku gađanja vršene su popravke. Baterije su gađale svoje ciljeve da bi kasnije, prema potrebi, divizion sasredio vatru na jedan cilj. Kada su ustaše prešle Sanu i napale u bok i pozadinu 1. bataljona 6. brigade, komandant bataljona je tražio da ceo divizion podrži njegov protivnapad. I u gradu su ustaše ozbiljno ugrozile naše snage. Još je bio dan i odlično se videlo. Uslovi za osmatranje bili su idealni. Komandant diviziona komandovao je da se vatra prenese na ustaški stroj koji se približavao ivici grada. Vatru je preneo ceo divizion. Ona je bila vrlo precizna. Ustaše su prikovane za zemlju. To je omogućilo da se bataljon uredno povuče na ivicu grada i u snažnom protivnapadu odbaci ponovo ustaše na Sanu. Evo kako je komandant bataljona Miljević poručio artiljercima: »Tukli ste ih kako se samo može poželeći. Dosta ste ih pobili i izjavili«. Pravo uživanje je bilo posmatrati vatru divizionu. Kako je divizion izvršio svoj zadatak najbolje se vidi iz izveštaja štaba 1. bosanskog korpusa upućenog Vrhovnom štabu. U ovom izveštaju između ostalog se kaže:

...već za jedan sat probio se 1. bataljon 6. brigade na utvrđeni Brajića tavan, koji sa Demišovcima... čini utvrđeni vanjski sistem odbrane Sanskog Mosta. Ova utvrđenja spadaju u sistem drveno-zemljanih utvrđenja pojačan na mjestima duplim preprekama od žice ispred bunkera. Naša artiljerija i bombaši učinili su svoje. Poslije dva sata likvidiran je Brajića tavan, poslije tri sata Djedovača. Nakon pet sati i pet uzastopnih juriša pala su sva ostala spoljna uporišta. U jednom žestokom naletu likvidirani su i čuveni po utvrđenjima i zločinima Demišovci. Dosada napadan i 3 put bez uspjeha. Svaki put su branioi Demišovca pjevali: »Partizani mrki vuci. Al' su ljući Demišovci Turci«¹⁰.

Četrnaestog decembra štab korpusa depešom izveštava Vrhovni štab u kojoj kaže:

¹⁰ Arhiva Istorijskog instituta JNA, reg. br. 8/1-2, k. 406.

...zaplenjena 4 PT topa, 6 brdskih topova i 6 vagona artiljerijske municije. Uništena 2 tenka od nagazne mine i od po topova.

Nekoliko kuća iz kojih je neprijatelj dejstvovao porušeno je od naše artiljerije. Oštećen je i most.

7 topova i 3 bacača tukla su tri dana grad¹¹.

Prvog januara 3. baterija upućena je u s. Dabar, sa zadatkom da podrži naše snage prema Sanskom Mostu. Divizion je bez navedene baterije učestvovao 7. januara na paradi sa 4. divizijom u s. Jasenice koja je izvedena pred drugom Titom.

Kad je počela neprijateljska ofanziva baterije divizionu pridate su našim snagama koje su zatvarale pravce: Bihać — Lušci-Palanka — Sanski Most, Bihać — Bos. Petrovac i Sanski Most — Ključ. 3. baterija pridata je 4. diviziji koja je vodila teške borbe oko s. Benkovca. Ona je dobila još 2 brdska topa 75 mm. Sa VP iz s. Gorinja podržavala je dejstva 2. i 5. brigade na Benkovac. Neprijateljski avioni su neprestano nadletali i tukli selo. Jednog dana se 5 »štuka« okomilo na bateriju i Okružni komitet koji se tamo nalazio. Zgrada komiteta potpuno je razrušena, ali u zgradi nije bilo nikog. Baterija nije imala gubitaka i pored toga što su na VP eksplodirale 2 bombe i što su je ceo sat avioni držali pod jakom mitraljeskom vatrom.

Komandir baterije je predložio komandantu 4. divizije kako namerava podržati brigade. Od njega je tražio pomoć u sredstvima veze, jer su ona u bateriji bila nepouzdana. Komandant divizije usvojio je plan i bateriji stavio na raspolaganje veziste sa telefonima i kablom.

I u bateriji je bilo poteškoća. Sastav baterije još nije ovladao nedavno dobijenim brdskim topom, pa je bilo lutanja sa izračunavanjem elemenata. Morali smo računati elemente za dve vrste oruđa, a komanda je izdavana po vodovima. Postavilo se i pitanje osmatranja, jer se gađalo noću. I za jedno i za drugo nađeno je rešenje. Izračunati su elementi posebno za svaki vod.

¹¹ Isto, reg. br. 10/2, k. 406.

Po cilju su dejsstvovali prvo jedan pa drugi vod. Na položaje 2. i 5. brigade upućen je po jedan izviđač da osmatra rezultate dejstva i da javlja popravke u toku gađanja. Između baterije i osmatrača uspostavljena je telefonska linija. U toku dejstva veza je besprekorno funkcionisala. Oko 18 časova ispaljen je prvi plotun na neprijateljske položaje na Benkovac i izvršene su manje popravke, a zatim je nastavljeno sa gađanjem u toku cele noći. Komandant divizije je naredio da se u toku noći utroši sva municija.

Sutradan je komanda diviziona naredila da se u toku dana izvrši izviđanje, a u toku sledeće noći da se oruđa posakrivaju u vrtače severozapadnih padina Grmeča, negde u rejonu Barake. Nišanske sprave i zatvarači odvojeni su i posebno sakriveni u dupljama drveća. Oruđa su zakopana i preko svakog su nabačene dve do tri jele. Neposredno posle tog napadao je sneg pa je svaki trag pokriven. Da bi se kasnije lakše našlo mesto gde su oruđa zakopana izrađena je skica zakopanih oruđa. Na sličan način radile su i druge baterije. Starešine i borci diviziona bez oruđa priklupili su se u s. Kozile i od njih je oformljen bataljon. Zajedno sa štabom korpusa divizion je zapao u okruženje na Šatoru. Pri probouju iz okruženja iznad s. Popović u sudaru sa neprijateljem ranjen je komandir 3. baterije. Posle teških i napornih borbi, nakon dvadeset dana, divizion se ponovo vratio u Podgrmeč. Ranjeni komandir došao je u bolnicu u Majkića Japru. Odmah ga je posetio komesar diviziona i tom prilikom su razgovarali o skrivenim oruđima 3. baterije. Iz krvave bluze komandir je izvuкао skicu. Oruđa su uskoro izvučena iz vrtača i kompletirana. Ona su uspešno nastavila podršku naših jedinica.

*

Artiljerijske jedinice NOV koje su dejsstvovale u Bosanskoj krajini razvijale su se i jačale naporedo sa ostalim jedinicama. Jedini izvor za snabdevanje artiljerijskim materijalom bio je neprijatelj. U početnoj fazi ratova-

nja, pre nego što se pristupilo napadu na naseljena mesta i na jače utvrđene objekte potreba za artiljerijom i nije bila velika. Otuda su u početku zaplenjena oruđa, a naročito teža, uništavana ili skrivana.

Kasnije, u proleće 1942, kada se počelo napadati na gradove, osetila se potreba za artiljerijom. Bunker i utvrđene zgrade nisu se mogli zauzeti bez artiljerije. Neprijatelj je za odbranu svojih garnizona vrlo intenzivno koristio artiljeriju. To je i uslovalo formiranje specijalnih udarnih grupa za napade na njegovu artiljeriju koje su Krajišnici izvodili vrlo spretno i sa velikim uspehom.

Naša artiljerija, sve do formiranja većih artiljerijskih jedinica, upotrebljavana je pretežno za neposrednu podršku kao prateće oruđe. Ovaj način podrške obilovao je podvizima i improvizacijom (gađanje bez nišanskih sprava i dr.) i u velikoj meri dolazili su do izražaja inicijativa i snalažljivost pojedinaca.

Neposrednim dejstvom artiljerija je neutralisala, olakšavala i često omogućavala osvajanje najopasnijih vatrenih izvora neprijatelja i predstavljala snažan moralni faktor. Ovakav način podrške primenjivan je kad su naše snage bile primorane da brzo menjaju položaje, zatim zbog pomanjkanja stručnog i sposobnog kadra za posredno dejstvo, zbog nemanja najosnovnijih instrumenata i pribora (busola, durbina, tablica gađanja i sl.), kratkoće vremena za izvršenje zadataka, i što je ovakav način neuporedivo efikasniji od posredne podrške.

Artiljerija za posrednu podršku, pošto je bila malo-brojna, upotrebljavana je samo tamo gde nisu mogla doći do izražaja oruđa za neposredno gađanje. Njoj su dodeljivani najvažniji ciljevi, upravo oni čijim se uništenjem ili neutralisanjem dovodila u pitanje stabilnost odbrane neprijatelja. Materijalni efekat ovih baterija, pa i vodova, nije bio mali. Međutim, moralni efekat je bio veoma veliki naročito u prvim borbama. Ovakav način podrške primenjivan je, kad se raspolagalo sa više municije, i za ove zadatke:

- za vreme opsade garnizona i pri napadu na naseljena mesta;
- pri napadu na utvrđene linije odbrane;
- za dejstvo po važnim ekonomskim, saobraćajnim i drugim objektima;
- za dejstvo po važnim komunikacijama.

Osnovnu teškoću pričinjavala je veza. Ona se nije mogla nadoknaditi improvizacijom. Najčešće je održavana radiom i signalnim sredstvima. Pitanje neprekidnog praćenja naših jedinica i osmatranje rešavano je prema konkretnoj situaciji. Osmatranje je najčešće rešavano isturanjem izviđača u streljački stroj ili napadne kolone, gotovo redovno bez instrumenata. Oni su najčešće cenili odstupanja odoka. Veza između njih i baterija održavana je ugovorenim signalima, relejima, a retko žičnim sredstvima.

Za relativno kratko vreme starešine su ovladale rukovanjem vatrom. Prilikom napada na Sanski Most, decembra meseca, ciljevi su deljeni na baterije, vršen je prenos vatre i sasređivana vatra celog divizionu na jedan cilj.

Ovakav način upotrebe artiljerije u celini zahtevao je, pored ostalog, hrabre, odvažne, inicijativne i sposobne borce i do kraja odan i požrtvovan starešinski kadar.

MILOŠ PALIJA

PROTIVOKLOPNI TOP 4. PROLETERSKE BRIGADE 1942. GODINE

Noću 24/25. septembra 1942. izvršen je napad na Jajce u kojem su učestvovala jedinice 2. proleTERSKE sa jedinicama 1. i 2. krajiške brigade. Posle upornih borbi zauzeto je ovo uporište. Neprijatelj je imao veliki broj mrtvih i zarobljenih, a u naše ruke palo je sve njegovo naoružanje i oprema među kojim i nekoliko topova. Jedan od njih, protivoklopni top, ušao je u sastav prateće čete 4. proleTERSKE brigade. Kada je brigada usled prodora neprijateljskih snaga, povlačeći se pod borbom, zaostala ispod planinskih grebena, komanda brigade stavila je u zadatak komandi prateće čete da osposobi nekako top za kretanje van puteva iako je on bio podešen samo za tandem-vuču, a ukoliko to nije moguće, da se oruđe sakrije u šumi ili uništi.

Artiljerci nikako nisu hteli napustiti svoje oruđe. Trebalo ga je po svaku cenu osposobiti za dalji transport i to što pre jer su Nemci energično nastupali iz raznih pravaca. Dok su jedni rasklapali top, drugi su pohitali da među seljačkim konjima izaberu najjače i sa dobrim samarima. Ali to nije bio lak posao jer su konji imali slabu kondiciju zbog loše ishrane, pa su padali pri tovarenju. Svaki teret na samaru morao se pri pokretu pridržavati rukama s obe strane, jer su samari bili loši, a konji mršavi. No, top je ipak bio nekako podešen za »brdski transport«.

Staza po kojoj se kolona kretala bila je veoma strma, a tle kamenito, što je jako otežavalo pokret. Iako se kolona kretala korak po korak, ipak su neki konji padali. Odmicalo se sporo, tako da se do zore jedva prešlo oko 2,5 — 3 km. Artiljerci su se podmetali

pod toware na opasnim mestima, a takvih je bilo mnogo. Dug i mučan je bio to marš. Moralo se voditi računa i o najmanjem delu topa, jer rezervnih delova nije bilo.

4. brigada je, posle upornih borbi, uspela da se povuče bez gubitaka na povoljnije položaje. Kada su njeni borci ugledali top, čestitali su artiljercima.

Posle nekoliko dana prateća četa je sa delovima brigade dobila zadatak da napadne neprijatelja duž komunikacije Jajce — Mrkonjić Grad gde nas neprijatelj nije očekivao. Ona je posela noću položaj na komunikaciji Jajce — Mrkonjić Grad, nekoliko kilometara od s. Jezero, a top je postavljen i dobro maskiran na prednjem nagibu.

U praskozorje, kroz maglu, na cesti opazili su artiljerci neprijateljsku kolonu sa tenkovima na čelu, ali su mirno očekivali naređenje za otvaranje vatre. Raspolagalo se sa vrlo malo municije. Kad su se tenkovi približili na 200 m otvorena je vatra. Tenkovi su se odmah povukli, zatim su otvorili kratku ali snažnu vatru iz topova i mitraljeza. Posle kraće borbe neprijatelj se povukao.

Artiljerci su bili zadovoljni, jer su veliki napori i teškoće oko izvlačenja oruđa po besputnom zemljištu sada dali rezultate. Neprijatelj je bio iznenađen na ovom besputnom zemljištu pojavom partizanskog protivoklopnog topa i njegovim uspešnim dejstvom.

PETAR BRAJOVIĆ

SEĆANJE NA NAPAD NA ORLIŠĆE

Prilikom oslobođenja Teslića 1. januara 1943. od strane 1. proleterske brigade zaplenjene su pored ostalog, i 4 haubice 100 mm, jedan brdski top 65 mm »šnajder« i oko 1000 granata.

Od ovih oruđa formirana je artiljerija 1. proleterske divizije. Ljudstvo su većinom sačinjavali borci koji su u bivšoj vojsci služili u artiljeriji.

Zaplenjena oruđa bila su neispravna pa su se morala osposobiti. Uporedo sa ovim obučavano je i ljudstvo kako bi ih što uspešnije upotretilo.

U četvrtoj ofanzivi, pošto je utrošena sva municija, uništena su gotovo sva oruđa (haubice 100 mm). Ostao je samo brdski top 65 mm sa oko 200 granata.

Ovaj top je naročito došao do izražaja prilikom oslobođenja Prozora i kasnije pri protivudaru kod G. Vakufa.

Pri napadu na Prozor artiljerci su neposrednim dejstvom, sa malih odstojanja, za relativno kratko vreme likvidirali nekoliko neprijateljskih bunkera na periferiji grada i obezbedili brz prodor naših jedinica u grad. Za uspešno izvršenje zadatka bateriju je pohvalio komandant 5. crnogorske brigade Sava Kovačević. Posle oslobođenja Prozora baterija je u sastavu svoje divizije učestvovala u borbama kod Konjica i Ivan-sedla.

Neposredno pred protivudar prema G. Vakufu baterija je brojala 32 borca naoružana sa 29 pušaka, 4 pištolja, nešto bombi i jednim brdskim topom sa 170 granata. Za vreme ovih dejstava ona je pridata 3. sandžačkoj brigadi i noću 5. marta nalazila se u rejonu s. Seoci.

Ujutro 6. marta trebalo je da 2. bataljon zauzme Orlišće (k. 915) i produži gonjenje neprijatelja u prav-

cu G. Vakufa. Toga dana oko 10 časova baterija je dobila zadatak od načelnika štaba 3. sandžačke brigade da podržava 2. bataljon prema G. Vakufu.

Baterija je krenula na izvršenje dobivenog zadatka putem koji vodi neposredno ispod severnih padina Orlišća, jer se pretpostavljalo da se na njemu ne nalazi neprijatelj. Međutim, na maršu ispod same kote dobiveno je naređenje da se baterija odmah vrati natrag, jer se na Orlišću nalazio neprijatelj.

U međuvremenu je izdato naređenje 5. bataljonu koji se nalazio u rezervi u s. Dobrašin da odmah pređe u napad i po svaku cenu zauzme to neprijateljevo utvrđenje. Zbog toga je baterija dobila zadatak da neposrednim gađanjem iz rejona oko 800 m zapadno od s. Dobrašin podrži napad 5. bataljona. Orude je odmah poselo VP. Dok je bataljon u streljačkom stroju podizao neprijatelju i jurišao na prednji kraj njegove odbrane, odeljenje je preciznom vatrom tuklo vrh Orlišća gde se nalazilo neprijateljevo utvrđenje. Efekat je bio odličan. Artiljerijska vatra je bila precizna i uspešna. Već posle drugog pogotka videlo se kako leti parčad šatora koji se nalazio kod bunkera. Za izvršenje ovog zadatka utrošeno je 6—7 granata. Posle prvih granata prestalo je dejstvo neprijateljevog mitraljeza. Malo kasnije ispod k. 915 — Orlišće pojavila su se dva njegova tenka. Na njih je otvorena vatra sa istih VP. Prva granata se rasprsla u neposrednoj blizini tenka. Zbog toga su se oni povukli iza k. 915 i odstupili u pravcu G. Vakufa. Tako je odbijen i napad neprijateljevih tenkova.

Borbe za Prozor i Orlišće pokazale su da i jedno orude može mnogo da doprinese izvršenju zadataka ako je ljudstvo dobro obučeno i ako ga pravilno koristi.

NEKA ISKUSTVA IZ DEJSTAVA ARTILJERIJSKE BRIGADE 50. MAKEDONSKE DIVIZIJE

Artiljerijska brigada 50. divizije formirana je bez ijednog artiljerijskog oruđa, sa perspektivom da se popunjava zaplenom od neprijatelja. Brojno stanje artiljerijske brigade 50. divizije na dan njenog formiranja, 26. septembra 1944, iznosilo je u četiri divizionu 452 borca, podoficira i oficira.¹

Orijentacija GŠ Makedonije na formiranje većih artiljerijskih jedinica, bez obzira što nije postojala materijalna baza niti jezgro iz koga bi se one razvile, bila je pravilna.

Upravo to je omogućilo brz razvoj artiljerijskih jedinica uporedo sa razvojem ustanka u širem rejonu pl. Osogova, Plačkovice i Belasice, gde je za nekoliko meseci formiran Bregalničko-strumički korpus. Dok su ranije zaplenjena artiljerijska oruđa posle kratke upotrebe uništavana, sada se ona daju artiljerijskoj brigadi.

Artiljerijska brigada je u početku bila naoružana isključivo pošadijskim naoružanjem i ni po čemu se nije razlikovala od ostalih brigada 50. divizije. Međutim, njen komandni kadar bio je isključivo od aktivnih ili rezervnih artiljerijskih oficira ili podoficira. Svi su oni bili na kursu od 26. septembra do 10. oktobra 1944. godine, na kome je proučavana nastava gađanja. Za borce su takođe uzimani oni koji su služili u artiljeriji bivše jugoslovenske vojske. Međutim, ubrzo se uvidelo da nema dovoljno starešina za sve jedinice. Zbog toga je 17. oktobra u s. Laki (Masleš) reorganizovana artiljerijska brigada. Ukinuti su divizionu i formirane četiri baterije, izviđački vod, vod za obezbeđenje štaba bri-

¹ Arhiva CK SK Makedonije br. 3074.

gade, koji je imao i ulogu komandnog voda, i intendantski vod. U sastav brigade dolazi još 300 novih artiljeraca koji su prema naredenju komande divizije prikupljeni iz svih jedinica. Brojno stanje brigade posle reorganizacije iznosilo je 633 borca, podoficira i oficira.²

Stab 2. art. brigade 48. divizije (Makedonske) marta 1945. god.

I kasnije će se menjati brojno stanje pojedinih delova brigade, ali će njena struktura do kraja ostati približno ista.

Upotreba artiljerijske brigade 50. divizije u završnim operacijama za oslobodenje Makedonije ima izvesnih specifičnosti. Ona je prešla put od obične pešadijske brigade, kada u svom sastavu nije imala artiljerijskog naoružanja, zatim kroz fazu postepenog naoružanja, do čisto artiljerijske jedinice, sposobne za podršku pešadije.

² Arhiv CK SK Makedonije, br. 3078.

Prva faza obuhvata mesec oktobar, tj. vreme od njenog formiranja do završetka operacija u dolini Bregalnice 1. novembra 1944. god. U ovom periodu ona sprečava pokret neprijateljskih snaga komunikacijom Carevo Selo (Delčevo) — Kočani. U cilju izvršenja postavljenog zadatka artiljerijska brigada napada na most preko r. Bregalnice kod s. Istibanja (12. oktobra), na Kočanski garnizon³ (14. oktobra), napada nemačke rezerve na Kalimanskom polju (16. oktobra), organizuje zasedu i vodi borbu kod Crnog kamena (18. oktobra), gde postavlja protivpešadijske i protivtenkovske mine na samoj komunikaciji; postavlja zasedu kod sela Orizare (20. oktobra) i učestvuje u likvidaciji nemačkog ispada na pravcu Kočani — s. Vinica — s. Blatec (21. oktobra) i u oslobođenju Kočana (22. oktobra). U ovim borbama artiljerijska brigada, pored ostalog, zaplenila je i 4 pav topa koja su odmah ušla u njen sastav.

Druga faza obuhvata vreme od 2. do 16. novembra, tj. period borbi za oslobođenje Štipa, Velesa i Skoplja. U ovom periodu brigada dejstvuje kao manja združena jedinica, jer je delimično preoružana ili je u toku preoružavanja. Jedna njena baterija učestvuje u zasedi na komunikaciji Pilav — Ploča (6. novembra). Ona je sa VP severno od komunikacije u sadejstvu sa 13. brigadom posrednim gađanjem uspešno dejstvovala na nemačke kolone koje su odstupale pravcem Radoviš — Štip, dok je 2. baterija sa ostalim delovima artiljerijske brigade zatvarala samu klisuru. Neprijatelj je pretrpeo osetne gubitke.⁴ U napadu na spoljna osiguranja Štipa

³ Pri napadu na Štip, štab 50. divizije svojom naredbom pov. br. 21 od 14. X artiljerijskoj brigadi daje sledeći zadatak: »Artiljerijska brigada demonstrativno napada grad Kočane sa ciljem da veže nemačke snage u Kočanima, minira komunikaciju Kočani — Istibanja i komunikaciju Kočani — Obleševo. Daje stalnu zasedu iznad mosta kod s. Istibanja«. (Arhiv Istorijskog instituta JNA reg. br. 11-2/9, k. 1348.

⁴ U izveštaju artiljerijske brigade od 8. novembra 1944. o borbama na komunikaciji Pilav — Ploče, pored ostalog, stoji:

(6/7. i 7. novembra) artiljerijska brigada najpre sa jednim oruđem, a kasnije sa dve baterije neposrednim gađanjem podržava napad 19. brigade i delova artiljerijske brigade na položaje kod Čuj-petel, 3—4 km severoistočno od Štipa. Pri oslobodenju Štipa njeni delovi su prvi ušli u grad i forsirali r. Bregalniju u rejonu Štipa. Prilikom formiranja oruđa su prevlačena konopcima po dnu reke, a konji plivanjem, pošto je most bio srušen. U daljim borbama ona podržava napad 13. i 19. brigade na Križi do (8. XI), gde je cela artiljerijska brigada razvijena za borbu. Zatim podržava napad na nemačke položaje na desnoj obali Svetonikolske reke (9. novembra), pri napadu na Karatmanovo, kao i pri likvidaciji nemačkih snaga u širem rejonu Velesa (10. novembra). Kasnije podržava 50. diviziju i 8. brigadu 42. divizije pri napadu na Crni vrh (12. novembra), pri forsiranju r. Pčinje (13/14. novembra), kao i u borbama za konačno oslobodenje Skoplja i likvidaciju pojedinih izolovanih neprijateljskih grupa. Pri oslobodenju Skoplja artiljerijska brigada ima u svom sastavu 446 boraca i starešina, a od teškog naoružanja 4 teška minobacača i 12 oruđa raznih kalibara. Pored toga, ima i 103 konja.

Nekoliko dana koje je brigada provela u oslobodnom Skoplju iskorišćeno je za njenu reorganizaciju. To je u stvari, početak nove — treće faze. U prvim borbama na pravcu Skoplje — Tetovo, pri napadu na položaje balista i Nemaca na r. Treski noću 17/18. novembra 1944. godine, brigada prvi put izvodi artiljerijsku pripremu. U njenom dnevniku stoji: »...Na dati znak zelenom raketom, artiljerijska brigada sa celokupnim naoružanjem u 02,30 časova izvršiće artiljerijsku pripremu napada.«⁵ Ona uspešno podržava napad brigada 50. divizije. U daljim borbama, sve do konačnog oslobo-

»...Zarobljen je jedan top, 1 laki automobil, 1 motocikl, 2 bicikla, 1 radio-stanica, 2 kamiona zapaljena, kao i drugi materijal, među kojima se nalaze 2 mitraljeza »šarac«. Arhiv CK SK Makedonije, br. 3078.

⁵ Arhiva Istorijskog instituta JNA, reg. br. 11-13/3, k. 1384.

denja Tetova, baterije se pridaju brigadama i neposrednim gađanjem olakšavaju ili omogućavaju njihov napad.

Na osnovu napred iznetog, možemo zaključiti:

1. U Makedoniji se pristupa formiranju većih artiljerijskih jedinica — artiljerijskih brigada u drugoj polovini 1944. To je u znatnoj meri doprinelo da se težište borbenih dejstava prenosi na komunikacije i oko većih naseljenih mesta.

2. To formiranje je bilo u skladu sa materijalnim mogućnostima. Formiranje artiljerijskih jedinica bez oruda, sa perspektivom da se naoružaju zaplenom od neprijatelja, pokazalo se sasvim pravilno. To je omogućilo brži razvoj artiljerije u Makedoniji.

3. Zadaci se u većini slučajeva izvršavaju neposrednim gađanjem, mada ima lepih primera i posrednih noćnih gađanja. Nedostatak municije pričinjavao je velike teškoće.

4. Nedostatak sredstava veze rešen je na taj način što su VP i osmatračnice birani u borbenom poretku pešadije, čime je obezbeđeno i tesno sadejstvo.

BORA MILEVSKI

ISKUSTVA IZ UPOTREBE ARTILJERIJE U ČETVRTOJ I PETOJ OFANZIVI

I. ARTILJERIJA U PREDVEČERJU ČETVIRTE OFANZIVE

Dejstva artiljerije u četvrtoj ofanzivi (januar — mart 1943.) ne mogu se shvatiti ako se prethodno ne osvrnemo na njena ranija dejstva (novembar 1942. — januar 1943.).

U drugoj polovini 1942. i do pred kraj januara 1943. u borbama kod Bihaća, Jajca, Bos. Novog i Sanskog Mosta — brigadna, divizijska, korpusna, a oko Livna, Duvna i Kupresa artiljerija Vrhovnog štaba — naglo se razvila i osposobila tako da je postigla vidne rezultate. Ona je još tada predstavljala značajnu snagu.

Istrajnost u borbi sa tenkovima

Interesantna su dejstva protivoklopnog¹ topovskog odjeljenja 1. proleterske brigade početkom decembra 1942. kod Kotor-Varoši. Ono je postavljeno u zasjedu na putu Kotor-Varoš — Banja Luka. Cilj zasjede je bio da sa tog pravca obezbijedi snage koje su imale zadatak da oslobode Kotor-Varoš. Odjeljenje je 4. decembra u 0.30 časova dočekalo 5 njemačkih tenkova koji su upućeni iz Banje Luke u pomoć snagama u Kotor-Varoš. Brzom paljbom odjeljenje je oštetilo jedan tenk i grupa se vratila. Oko 8 časova sa istog pravca ponovo su naišla 3 tenka. I oni su efikasnom vatrom vraćeni nazad. U trećem pokušaju, oko 11 časova istog dana, naišlo je 7 tenkova. Oni su namjeravali da unište oruđe, jer su znali njegov vatreni položaj. Otvorili su snažnu vatru.

¹ Protivoklopní topovi, u toku NOR-a, nazivani su protivkolski i protivtenkovski.

² Odjeljenje se nalazilo sa 1. i 4. bataljonom brigade koji su postavili zasjedu u visini s. Lipovac — s. Podbrđe. Brigada je napadala neprijatelja u Kotor-Varoši 3/4. decembra 1942. godine.

Jedan poslužilac je poginuo, a jedan ranjen. Ostali su hrabro nastavili dejstvo. Jedan tenk je zapaljen, a 6 ih je pobjeglo za Banja Luku. Istog dana, oko 14 časova, od Kotor-Varoši naišla su 3 tenka sa namjerom da se probiju u Banja Luku. Kad su stigli blizu zasjede orude je otvorilo vatru i primoralo ih na povlačenje.

U izvještaju o ovoj akciji, štab 1. brigade ovako je ocijenio rad protivoklopnog odjeljenja: »... najveći deo tereta u ovoj akciji poneo je na svojim leđima topovski vod. Topovsko odjeljenje je najvećim delom uslovalo uspješnu likvidaciju Kotor-Varoši...«³

Odlaganje planiranog napada

Koliku je važnost protivoklopno oruđe imalo u planiranju dejstava jedinica najbolje govori sljedeći primjer. 3. divizija je planirala napad 28. novembra 1942. na komunikaciju Turbe — D. Vakuf. Da bi se što uspješnije likvidirala posada željezničkih stanica Komar i Golež, trebalo je da 3. sandžačka uputi 10. hercegovačkoj brigadi svoje protivoklopno topovsko odjeljenje. Kako nije naredjenjem obezbijedeno da odjeljenje stigne na vrijeme, divizija je, pored ostalog, a najviše zbog toga, odustala od napada. Zato štab divizije na jednom mjestu navodi: »Na osnovu ovakve situacije, a najviše zbog nestizanja protivoklopnog topa odlučili smo da mesto predviđenog napada... izvršimo demonstrativni napad sa manjim snagama.«⁴

Zgrade željezničkih stanica bile su najčešće od kamena. Uzaludno ih je bilo napadati bez artiljerije. Do tada je bilo mnogo žrtava za vrijeme zauzimanja takvih objekata.⁵

³ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom IV, knj. 8, dok. br. 215, str. 458. Cit. Zbornik, tom IV, knj. 8, dok. br. 215, str. 458.

⁴ Isto. tom IV, knj. 8, dok. br. 211, str. 441

⁵ U julu 1942. 3. bataljon 2. proleterske brigade napadao je želj. st. Oborci (pruga D. Vakuf — Travnik). Kamenu zgradu nije bilo moguće zauzeti bombama. Proleterci su uzaludno jurišali. Tom prilikom poginulo je 15 proletera, među njima i narodni heroj Dušan Dugović, komandant bataljona.

Borba sa nevremenom

Napad jedinica 2. proleterske divizije na ustaško uporište Kupres 28. decembra 1942. podržavao je Haubički divizion Vrhovnog štaba sa dvije baterije. Pored toga napad je podržavala i brdska baterija divizije. Vatrene položaji su se nalazili u rejonu s. Brda. U napadu su učestvovala 2. proleterska i 2. dalmatinska brigada sa jednim blindiranim kolima (tanketom).

Atmosferski uslovi tih dana bili su krajnje teški. Snijeg je bio veliki, jaka oluja i vijavica. Sniježni nameti iznosili su preko jedan metar. Marš diviziona, a kasnije i brdske baterije, iz rejon Livno u rejon Kupres i pripreme na kupreškoj visoravni (preko 1 100 m nadmorske visine) po lošim vremenskim prilikama zahtijevali su od posluge i zaprežno-tovarne stoke krajnje napore. Uređenje vatrenih položaja i ukopavanje oruđa vršeno je po dubokom snijegu i u smrznutoj zemlji. Vijavica je zasipala oči nišandžijama, a prsti su se lijepili za ledene nišanske sprave. U napornom maršu od Livna do položaja kod Kupresa, oko 40 km, posluga je ostala većinom bosa ili u pocijepanim čarapama. Ipak, oko pola noći haubice i topovi su bili spremni za dejstvo. Ispaljena je uvis dugo očekivana crvena raketa — signal za početak napada i otvaranje vatre.⁶ Ispaljeni su na Kupres prvi plotunji. Osmatranje je bilo otežano, a kasnije postojalo je sve teže da bi na kraju bilo nemoguće. Komandant diviziona⁷ naredio je da se poveća daljina radi sigurnosti naših trupa. Ali nevrijeme je omelo izvršenje zadatka. Napad je pred zoru počeo da jenjava i uskoro je prestao. Haubice i topovi morali su obustaviti dejstvo poslije ispaljenih

⁶ U ovom napadu je učestvovalo svega 14 oruđa i to: 2 laka i 5 »teških« bacača, 1 protivoklopni i 2 brdska topa, 4 haubice 100 mm, kao i 1 blindirana kola. Pod »teškim« minobacačima podrazumijevali su se minobacači kalibra 81 mm i veći.

⁷ Branko Obradović.

20—30 granata na bateriju. Hladnoća je pred zoru bila sve oštrija. Prijetila je opasnost od smrzavanja. Temperatura je bila preko -20°C .

O situaciji poslije napada na Kupres, štab 2. proleterske divizije izvještava 27. decembra Vrhovni štab i kaže :

»Mi pretpostavljamo da će naš pravac biti jug poslije Kupresa.

O ovome nas odmah obavjestite, zbog povlačenja artiljerije. Mi istu moramo zbog vremenskih nepogoda izvući na vrijeme...«⁸

a o napadu u cjelini, 29. decembra izvještava :

»Naš napad na Kupres nije uspio uprkos jake i precizne artiljerijske pripreme i jake minobacačke vatre...«⁹

Vatra nije bila precizna zbog nevremena, ali je ipak neprijatelj osjetio, što se vidi iz bojne relacije III domobranskog zbora za decembar 1942. god. gdje priznaje, da su :

»28. i 29. prosinca partizani... napali na Kapres i... ispalili 290 naboja...«¹⁰

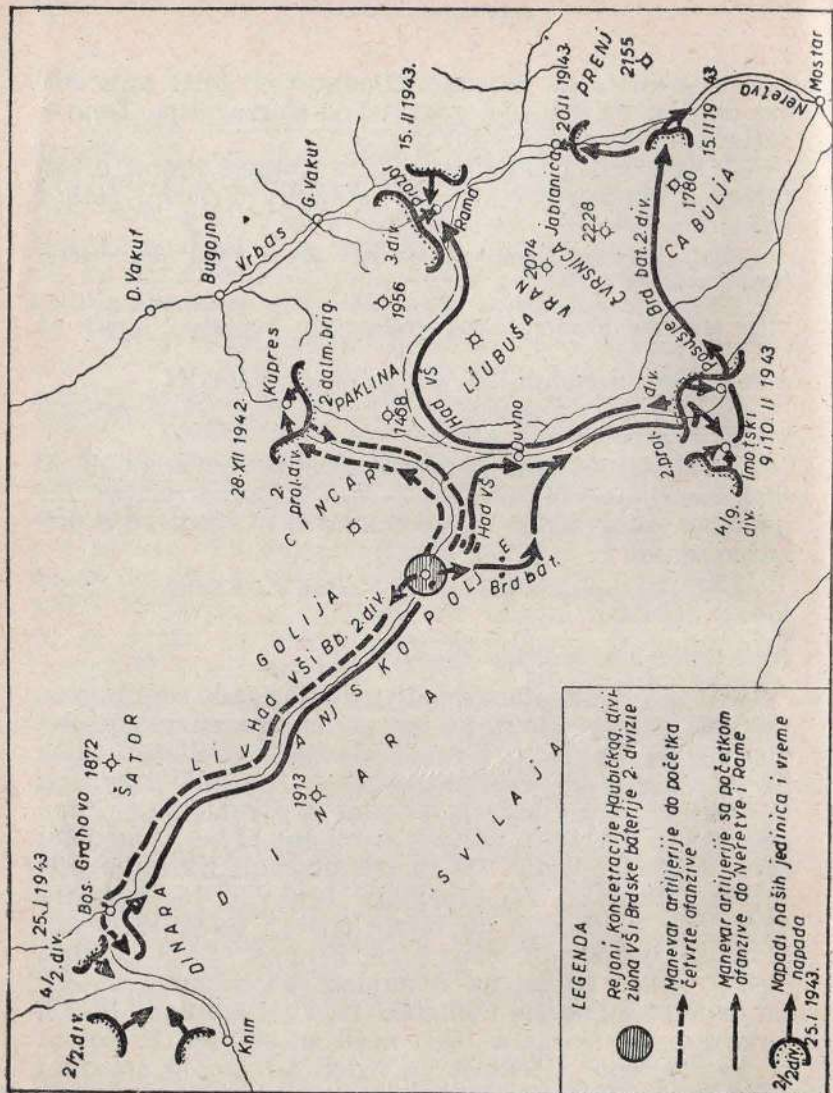
Neiscrpna manevarska sposobnost

Uoči četvrte ofanzive, divizije i brigade u njihovom sastavu, dejstvovale su na odvojenim pravcima i prostorijama (sk. 1). Za tovarnu i zaprežnu artiljeriju to je predstavljalo izvanredne napore. Haubički divizion Vrhovnog štaba i brdska baterija 2. divizije su se pred kraj decembra 1942. nalazili u rejonu Livna u središtu zone dejstva divizije. Da bi potpomagali izvršenje njenih zadataka od 25. decembra 1942. do 15. februara 1943. one su morale da izvrše rijetko težak manevar. Prvo su podržavali napad na Kupres (28. decembra 1942.), zatim napad na Strumicu (25. januara 1943.), pa napad na Posušje i Imotski (9. i 10. februara 1943.), i najzad, 15. februara 1943. našli su se pred Prozorom u dolini Rame (Haubički divizion Vrhovnog štaba) i pred Drežnicom u dolini Neretve (brdska baterija 2. di-

⁸ Zbornik, tom IV, knj. 8, dok. br. 220, str. 478.

⁹ Isto. dok. br. 225, str. 485.

¹⁰ Isto, dok. br. 251, str. 604.

Skica 1. — Raspored i manevar artiljerije Vrhovnog štaba i 2. divizije (dec. 1942. — feb. 1943. god.)

vizije). Za ovih 50 dana marša i borbe, pomenute jedinice su prevalile oko 400 km.

U stvari ovo je bio marš kojim su ove jedinice ušle u četvrtu ofanzivu i nisu ga ni prekidale, naročito brdska baterija, sve do kraja pete ofanzive.

Kao što je rečeno artiljerija se nalazila u centru prostorijske divizije. To je bilo jedino ispravno u datoj situaciji. Nije bilo korisno relativno malobrojnu artiljeriju pridati brigadama, jer je ona sa te prostorijske mogla da se upotrijebi na ugroženom pravcu.

Na osnovu izloženog može se zaključiti:

— prije početka četvrte neprijateljske ofanzive naša artiljerija bila je čvrsto organizovana od odjeljenja do divizion, od brigadne do artiljerije Vrhovnog štaba. To je odgovaralo tadašnjem naglom usponu NOVJ u cjelini;

— na artiljeriju se ozbiljno računalo, cijenjena su njena dejstva i mogućnosti;

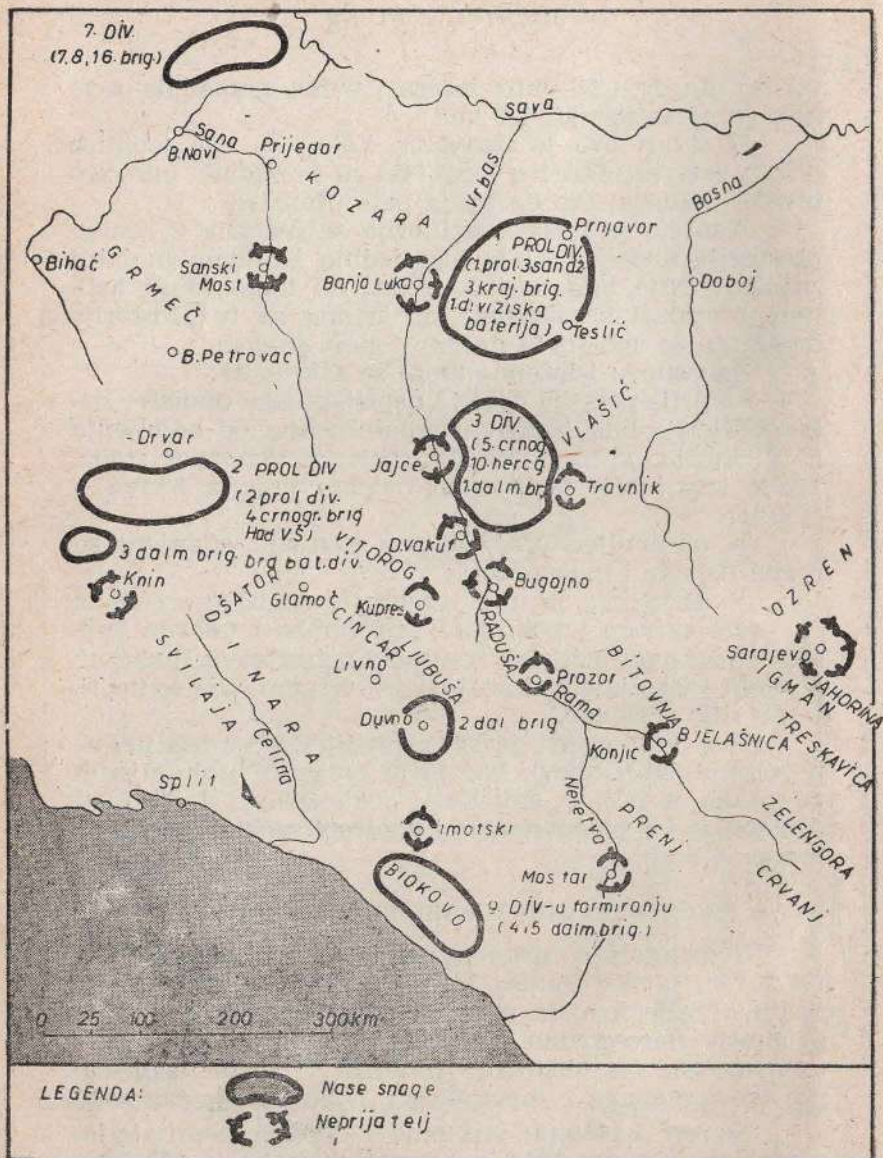
— artiljerija je ušla u četvrtu ofanzivu sposobna da prati vatrom i pokretom proleterske i udarne jedinice nadoknađujući slab transport neiscrpnom ljudskom snagom i ispoljavajući svoje dejstvo tamo gdje je neprijatelj nije očekivao.

Ovo nam govori da snaga artiljerije ne leži uvijek u broju njenih cijevi, već prije svega u broju njenih pogodaka u cilj, u smjelosti, dosjetljivosti i žilavosti artiljeraca i u blagovremenoj upotrebi svakog pojedinog oruđa u borbi.

II. ČETVRTA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA

Neprijatelj je mislio da nas je opkolio na teritoriji: Karlovac, Livno, Rama, Jajce, Petrinja. Međutim, pet naših divizija krajem marta i početkom aprila sručilo se preko Hercegovine u Sandžak i Crnu Goru. Istovremeno su na teritoriji Hrvatske i Bosne uspješno dejstvovala snage 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa.

Na već ispoljene pripreme i dejstva neprijatelja, početkom februara 1943. u Vrhovnom štabu je odlučeno da se sa Glavnom operativnom grupom divizija preduzme

Skica 2. — Raspored divizija NOV i POJ pred početak četvrtе ofanzive krajem januara 1943. god.

protivofanziva i izbjije: u prvoj etapi — do Neretve, u drugoj — do Drine i u trećoj — do Lima. Vrhovni štab je već u tom smislu otpočeo krajem januara da orijentiše snage Glavne operativne grupe divizija (sk. 2). Evo, pregleda artiljerije po jedinicama:

Jedinice	Minobacači		T o p o v i				Hau- bice	Svega
	50-60 mm	81 mm	„pito“ 37 mm	Protiv- oklopni 37 i 47 mm	brdski		poljske 100 mm	
					65 mm	75 mm		
1. prol. div.	6 (271)	14 (823)	3 (202)	4 (650)	1 (170)			28 (2116)
2. prol. div.!	4 (363)	8 (131)		2 (86)		2 (330)		16 (910)
3, 7. i 9. ud. div.								
Haub. divi- zion VŠ							4 (113)	4 (113)
UKUPNO:	10 (634)	22 (954)	3 (202)	6 (736)	1 (170)	2 (330)	4 (113)	48 (3439)

Međutim, potrebno je imati u vidu i sljedeće: stanje naoružanja se često mijenjalo, zavisno od plijena i transporta;

pokazano stanje kod 1. proleterske je od 15. februara 1943, a kod 2. proleterske divizije od 1. januara 1943. Brdski topovi su se nalazili u divizijama, dok je sve ostalo naoružanje bilo u brigadama i bataljonima. Haubički divizion VŠ tada se nalazio u sastavu 2. proleterske divizije. Krajem januara 1. proleterska divizija je imala i 4 haubice 100 mm, ali ih je u početku ofanzive morala uništiti;¹¹

za 3, 7. i 9. udarnu diviziju nema podataka o njihovom naoružanju. One nisu imale divizijsku artiljeriju. 3. i (7.) divizija su imale u svom sastavu po 20—25

¹¹ Zbornik, tom IV, knj. 10, dok. br. 98; knj. 9, dok. br. 6 i 135.

minobacača, dok je 9. udarnoj diviziji i to nedostajalo (formirana 13. februara 1943). Možda su 3. i 7. udarna divizija imale po 1 do 2. protivoklopna ili pješadijska topa 37—47 mm. Prema neprovjerenim podacima jedan takav top imala je i 4. brigada 9. divizije. Prvih dana ofanzive u sastavu Haubičkog divizionu su ušle još 3 haubice sa municijom od rasformiranog artiljerijskog kursa u Bos. Petrovcu. Tako je on imao početkom februara 7 haubica i oko 500 granata.

Prema tome, u svim jedinicama Operativne grupe na početku ofanzive moglo je biti ukupno oko 70—80 minobacača, topova i haubica.

Artiljerija u borbama do prelaska Neretve

Ovo je bila najteža etapa za sve jedinice Glavne operativne grupe, a posebno za artiljeriju. Udaljenost isturenih dijelova divizija od linije gdje ih je zatekla ofanziva do r. Neretve iznosila je pravolinijski preko 150 km, dok je put kuda se kretalo iznosio 300 do 400 km; borbena situacija se vrlo brzo mijenjala što je uslovljavalo brz manevar radi prenošenja težišta dejstva sa jednog pravca na drugi. Zemljište van komunikacija (njih je uglavnom držao neprijatelj) bilo je neprohodno, a da bi se one zauzele trebalo je likvidirati niz uporišta, naročito u dolinama Vrbasa, Rame i Neretve. Artiljerijske jedinice nisu bile sasvim dobro popunjene zaprežnom i tovarnom stokom. Pored toga oprema i ishrana stoke bile su slabe. I najzad, neprijatelj je bio nadmoćniji u tehnici, a naročito iz vazduha.

Ove okolnosti, znatno su otežavale, a ponekad i onemogućavale uspješan manevar i dejstvo naše artiljerije. Zato njene rezultate treba posmatrati u svjetlosti ovih okolnosti.

Demonstrativna dejstva prema Banja Luci

Od 25. do 31. januara neprijatelj je sve jače ugrožavao našu slobodnu teritoriju u zapadnoj Bosni, naročito dolinama Une i Sane (njemačke snage) i iz Dalmacije dolinom Krke (italijanske snage). U toj situaciji 1. proleterska divizija je imala zadatak da od 23.

do 28. januara preduzima demonstrativna dejstva prema Banjoj Luci radi smanjenja neprijateljskog pritiska. Dejstva 1. proleterske i 3. sandžačke brigade podržavale su dvije haubice i jedan brdski top.¹²

Još 24. januara oruđa su uz velike napore izvučena iz rejona Karač (15 km sjeveroistočno od Kotor-Varoši) na prostoriju Rajilići (5 km sjeverozapadno od Karača) i postavljena na vatreni položaj jugoistočno od k. 449. Kako se haubice dalje nisu mogle kretati u sastavu divizije prema Neretvi (situacija se naglo pogoršala), riješeno je da se one maksimalno iskoriste u ovoj borbi. Oruđa su 28. januara intenzivno tukla (krajnjim dometom) neprijateljske položaje u rejonu Muslimanski i Pravoslavni Čelinac (12 km jugoistočno od Banje Luke). Samo u rejonu Čelinac ispaljeno je 97 haubičkih granata. Istog dana, štab divizije je naredio da oruđa obustave dalje dejstvo i da se ponese preostala haubička municija, a da se sve četiri haubice unište. Naređeno je da se brdski top uputi u sastav 3. sandžačke brigade, koja je imala da ga snabdje konjima i samarima i da ga obezbijedi (top je stvarno išao sa 1. proleterskom brigadom sa istim zadatkom — V. B.). I ostalim brigadama je naređeno da protivoklopne topove što bolje snabdiju konjima i opremom za transport. Ovo je 1. divizija preduzela u sklopu opštih mjera Vrhovnog štaba za pokret na prostoriju Jajce — Turbe — Donji Vakuf i dalje u pravcu Neretve.

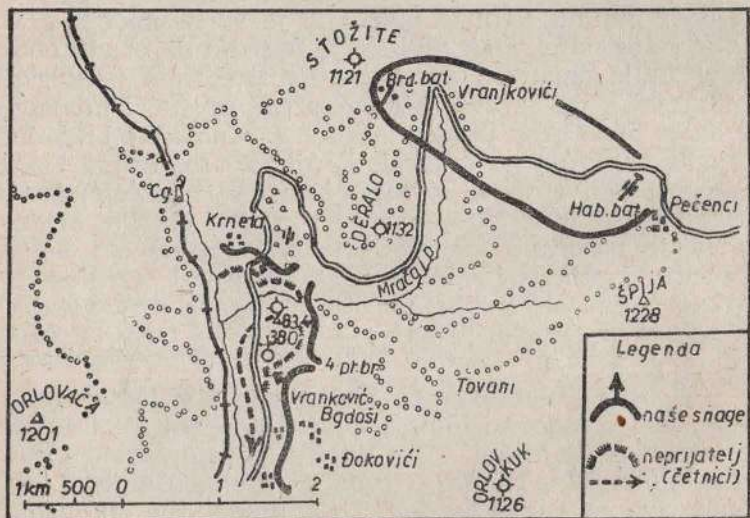
U ovoj situaciji takvo rješenje je bilo jedino pravilno, jer je osnovno bilo sačuvati ljude koji će uskoro ponovo doći do oruđa. Toga načela se pridržavalo naše komandovanje u NOR-u. Oruđa su prema Banjoj Luci dejstvovala sa velike daljine. To je vjerovatno bilo uslovljeno time što ona nisu imala transportna sredstva i zbog demonstrativnog karaktera dejstva.

¹² Zbornik, tom IV, knj. 9, dok. br. 120, 124, 129, 142, 145, 149, 150 i 162. Prilikom zauzimanja Teslića 1. januara 1943. zaplijenjene su 4 haubice 100 mm. Komandant artiljerijske divizije bio je Milan Antončić. Brdski top 65 mm pripadao je brdskoj bateriji 1. proleterske divizije.

Artiljerija u napadu na Strmicu

Dok je 1. proleterska divizija izvodila pomenuta dejstva, dotle je 3. divizija napadala Bugojno i Gornji Vakuf, a 2. proleterska divizija u sadejstvu sa 3. dalmatinskom brigadom, Kombinovanom brigadom, Kninškim odredom i 2. bataljonom 3. ličkog odreda imala je zadatak da likvidira četnička uporišta oko Knina (Plavno, Golubić i Strmicu).

Strmicu je 25. februara napala 4. crnogorska brigada. Napad brigade podržavala je jedna baterija Haubičkog divizionara VŠ i brdska baterija 2. divizije. Vatre ni položaji artiljerije nalazili su se u širem rejonu s. Mračaj, s. Pečenci i Deralo (sk. 3).

Skica 3. — Napad na Strmicu (25. I 1943.)

Uslovi za pripremu i dejstvo bili su jako nepovoljni. Snijeg je na položaju bio veliki. Mraz takođe. Zbog guste magle u dolini Butušnice nije se moglo osmatrati prema Strmici. Elementi za otvaranje vatre uzeti su po

kartji. Napad je počeo oko pola noći. Ispaljeno je po 20—25 granata na bateriju.¹³ Dejstvo naše artiljerije izazvalo je paniku kod inače demoralisanih četnika po pa Đujića. Do svanuća borba je postajala sve žešća. Neprijatelj je davao jak otpor iz bunkera na k. 483 i iza ograde crkve u selu. Artiljerija je obustavila dejstvo, jer nije znala tačan raspored naših snaga. Slijedećeg dana ujutro, štab divizije je naredio da se hitno prebaci jedno topovsko odjeljenje brdske baterije u rejon 600 m sjeverno od k. 483, radi uništenja četnika u bunkeru. Posluga je brzo spremila oruđe za marš. Spuštajući se ka dolini Butušnice, konji su pod teretom propadali u snijeg, posrtali i padali. Odjeljenje je raštavilo oruđe na dijelove i prenijelo ga po snijegu na svojim leđima, ponovo natovarilo i na vrijeme stiglo na položaj. U prisustvu komandanta, komesara i načelnika štaba divizije¹⁴ zauzeti su elementi za gađanje. Daljina do cilja iznosila je 600 m. Vatra je otvorena. Dobijen je mali podbačaj, a granata nije eksplodirala. Pravac je bio dobar. Četnici su galamili i dobacivali da ih gađamo drvenim granatama. Otvorili su minobacačku i puškomitraljesku vatru na naše oruđe. Opaljena je druga granata sa povećanim diljinarom za 100 m. Na sve strane iz puškarnice bunkera pokuljao je dim. Time je prestao svakli otpor četnika u Strmici. Bježali su bezglavo preko Butušnice u pravcu Knina. Na odstupajuće kolone ispaljeno je još 10 granata. U bunkeru su nađeni: 3 mrtva četnika, 2 puškomitraljeza i nekoliko sanduka italijanske municije, na kojima je pisalo na našem jeziku: »Ne štedi«.

Ovaj uspjeh je bio vrlo značajan. Borci su stekli veliko povjerenje u brdske topove. Interesantno je napomenuti da granata nije probila zid bunkera, već se srušio unutrašnji dio i pobio četničku posadu.

Istog dana Haubički divizion i brdska baterija dobili su naređenje da se što hitnije prebace u rejon Livna, radi predstojećih dejstava u pravcu Neretve.

¹³ Baterije su imale po 2 oruđa.

¹⁴ Peko Dapčević, Mitar Bakić i Jovo Vukotić.

Artiljerijsko obezbjeđenje napada na Posušje i Imotski¹⁵

Poslije uspješnog dejstva na četnička uporišta oko Knina 2. proleterska divizija je dobila zadatak da se prikupi u širem rejonu Livno — Duvno i da početkom februara preduzme dejstva prema obali Neretve između Mostara i Konjica. U isto vrijeme 3. diviziji je naredeno da izbjije u rejon Konjica, 1. diviziji u rejon Ivan-Sedla, 7. diviziji, kao zaštitnici, na pravac Bos. Petrovac — G. Vakuf — Rama, a 9. divizija, kao pobočnica Glavne operativne grupe, trebalo je da izbjije sa juga prema Mostaru. Cilj ovog rasporeda je bio da se u skladu s opštom idejom i direktivom VŠ protivofanzivom odgovori na ofanzivu.

Na pomenutom pravcu, 2. proleterska divizija sa 4. dalmatinskom brigadom imala je zadatak da što prije razbije ustaško-domobranske snage u Posušju i Imotskom (sk. 4.), a zatim da se sruči u dolinu Neretve i likvidira italijanska posada duž željezničke pruge Mostar — Konjic. Napad su podržavali Haubički divizion VŠ i brdska baterija divizije. Njihovo dejstvo regulisano je zapovješću divizije od 8. februara 1943 g.¹⁶

»A. ZAPADNA GRUPA

1. Sjeverna kolona... sastav: IV proleterska brigada, 1 brdska baterija, odjeljenje haubica i jedan protivkolski top 37 mm i baterija bacača. Svega 4 bataljona, 2 brdska opa, jedna haubica, jedan protivkolski top i četiri teška bacača.

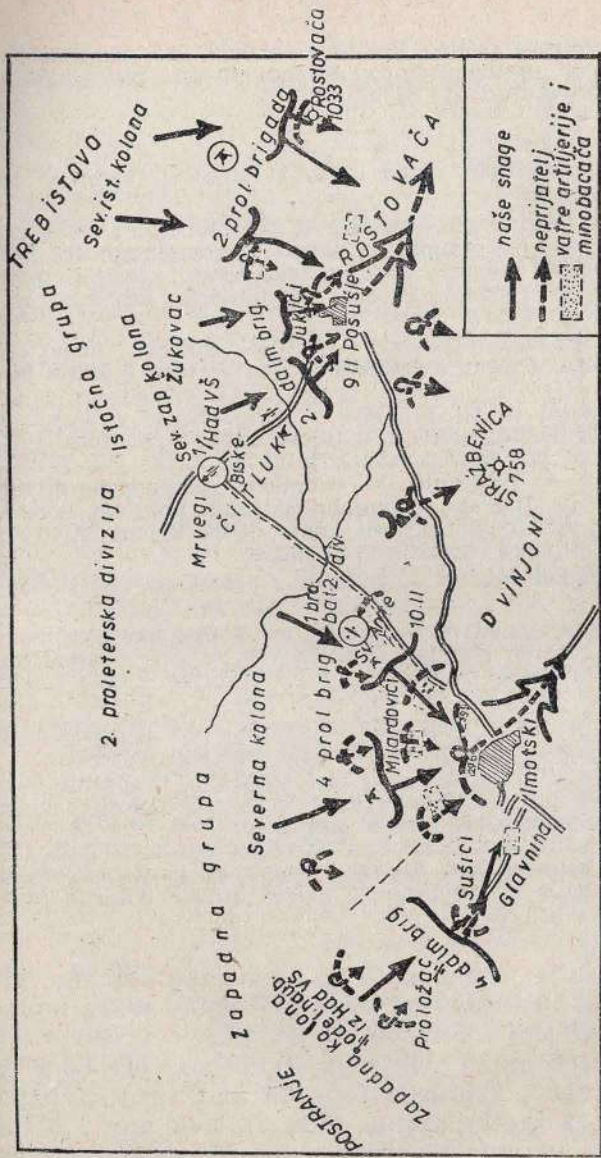
2. Zapadna kolona... sastav: IV dalmatinska brigada i jedan protivkolski top 37 mm. Svega 3 bataljona i jedan protivkolski top.

B. ISTOČNA GRUPA

3. Sjeveroistočna kolona... sastav: II proleterska brigada i baterija bacača. Svega: pet bataljona i 4 bacača.

¹⁵ Ovdje je upotrijebljen izraz »artiljerijsko obezbjeđenje« jer je artiljerija u punom smislu planski obezbjeđivala ovaj napad divizije sa toliko oruđa što je vjerovatno prvi put u NOR-u.

¹⁶ Zbornik, tom IV, knj. 10, dok. br. 41, str. 14—83.

SKICA 4. — Napad na Posušje i Imotski (9. i 10. II 1943.)

4. Sjeverozapadna kolona... sastav: II dalmatinska brigada, jedan protivkolski top 37 mm. Svega: četiri bataljona i jedan protivkolski top 37 mm.

5. Artiljerija

Istočna grupa: Sastav: jedna haubička baterija. Svega: dvije haubice.

Postavlja se na prostoru s. Miloradovići (Milardovići, a sa zadatkom da potpomaže napad istočne grupe na Posušju. Prije početka napada izvidjeti zamljište i izraditi potrebne elemente za gađanje. Početak artiljerijske pripreme u 17.30 časova.

6. Zapadna grupa. Sastav: brdska baterija i jedno odjeljenje haubica. Svega: dva brdska topa 75 mm i jedna haubica 100 mm.

Postavlja se na prostoru s. Miloradovići (Milardovići, a stvarno je posjela položaje u rejonu groblja Sv. Ante — V. B.) — s. Živanovići (brdska baterija) a haubičko odjeljenje kod džamije u s. Postranje, sa zadatkom potpomaganja zapadne grupe na Imotski. Promjenu vatrenih položaja komandant artiljerije vršiće po zahtjevu komandanta kolone. Artiljerijska priprema otpočeće tačno u 17.30 časova.

7. Napad kolona... počće... početkom artiljerijske pripreme...

8. Odbrana od motorizacije: svi komandanti kolona organizovaće rušenje komunikacija na više mjesta, praveći prepreke i postavljajući za tu svrhu protivkolska oruđa u slučaju potrebe.

9. Odbrana od avijacije:... primijeniti kamuflažu u što većem obimu, maskirajući naročito položaje artiljerije.

10. Početak napada... u 18 časova 9. o. m. poslije izvršene artiljerijske pripreme. Polazak sa polaznog položaja u napad biće sa početkom artiljerijske pripreme.

13. Zaštita artiljerije kod Istočne grupe daće Štab II dalmatinske brigade, kod Zapadne grupe za haubičko odjeljenje Štab IV dalmatinske brigade, a kod brdske baterije Štab IV proleterske brigade.

Divizija je napadala sa dvije jake napadne grupe (Zapadna i Istočna) od po dvije kolone, svaka napadna kolona po jedna brigada. U napadu je učestvovalo: 3 haubice 100 mm (1 baterija Haubičkog divizionu Vrhovnog štaba), 2 brdska topa 75 mm (brdska baterija divizije), 3 protivoklopna topa 37 i 47 mm i 8 minobacača — ukupno 16 oruđa.

Posušje i Imotski branile su brojne domobranske jedinice, ali slabe borbene vrijednosti. One su još ranije u borbama na Livno i Duvno na svojim leđima iskusile ubojitost jedinica 2. divizije. Međutim, one su ovog puta bile bez artiljerije, što je još više umanjilo njihovu borbenu upornost.

Napad divizije nije počeo jednovremeno na oba mjesta. Istočna grupa (2. proleterska i 2. dalmatinska brigada) napala je Posušje određenim joj pravcima, oslobodila ga i odbila jedan manji protivnapad 9. februara. Isto tako Zapadna grupa (4. proleterska i 4. dalmatinska brigada) ovladala je Imotskim.

Artiljerijsko obezbjeđenje napada na oba mjesta bilo je vrlo efikasno, može se reći čak i porazno za neprijatelja, jer on to nije očekivao. U pogledu dejstva artiljerije treba istaći:

— planiranje upotrebe i priprema dejstva bilo je, do tada, najbolje izvršeno. Detaljno je razrađena priprema i podrška napada po dubini, protivoklopno, protivavionsko obezbjeđenje i sadejstvo;

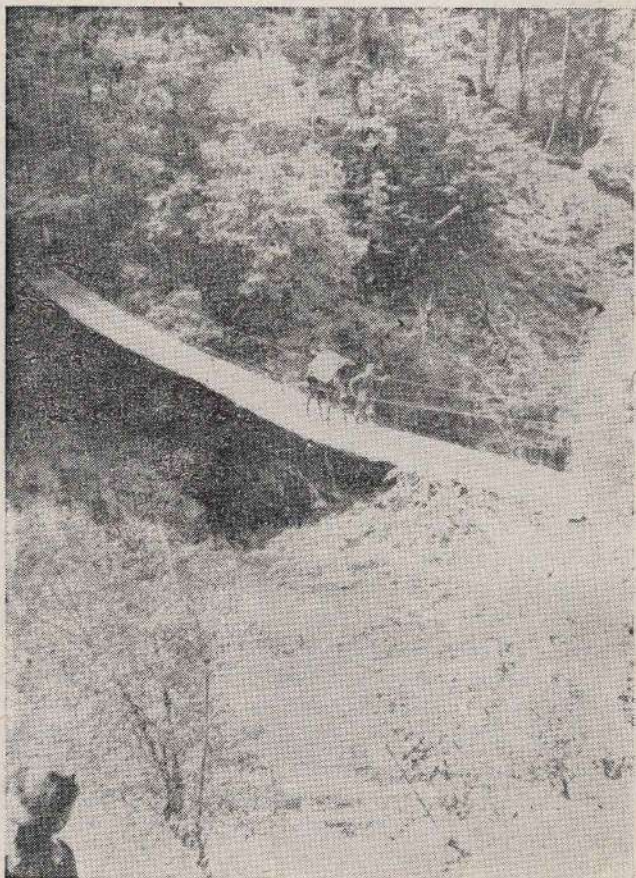
— artiljerijom su komandovali komandanti artiljerije Zapadne i Istočne napadne grupe, koji su u ličnom kontaktu sa komandantima kolona (brigada) precizirali zadatke i premještanje artiljerije;

— početak artiljerijske pripreme i napada, kao i prekid vatre po mjeri nastupanja naših snaga vršeni su tačno prema ugovorenim signalima. To je omogućilo praćenje borbe sa zajedničkih osmatračnica;

— artiljerija je dobila osnovni zadatak da neutrališe neprijatelja na položajima spoljnog odbrambenog pojasa Posušja i Imotskog, kao i da dejstvuje po odstupajućim kolonama;

— snažan pritisak napadnih kolona uz jaču vatru haubica, topova i minobacača, čiji je učinak znatno pojačavao kamenit teren, još je u prvom naletu natjerao neprijatelja u bjekstvo.¹⁷

¹⁷ Neprijateljski položaji su bili mahom na kamenjaru i pozadi slabih kamenih ograda.

*Prelaz Brdske baterije 2. proleter. divizije preko
r. Pive u četvrtoj ofanzivi*

Tako organizovan napad u cjelini i dejstvo artiljerije morali su uroditi plodom. U jednom izvještaju komandanta odsjeka Posušje — Imotski — Ljubuški, pukovnika Šimića od 10. februara 1942. god. kaže se

da su 9. II oko 18 časova Posušje i Radovan-Jovići tučeni topovskom i minobacačkom vatrom sa pravca Studeno Vrelo (haubička baterija — V. B.). U 19.30 postaja — Radovan je zauzeta s jugoistočne strane. Zbog toga je došlo do panike i oko 22 časa odbrana Posušje se dala u bjekstvo.

Za borbe oko Imotskog, Zapovjedništvo odsjeka Ljubuški, u izvještaju od 11. februara, pored ostalog kaže: »... protivnik (partizani — V. B.) uspio... probiti širu liniju osiguranja i oko 16.30 sati (10. februara — V. B.) otpočeti napad na Imotski. Sa dva teška topa, dva bacača i jakom puščanom i strojničkom vatrom. Prvi napad odbijen te protivnik produžio tučenje Imotskog topovima i bacačima u komu momentu... primljen nalog za evakuaciju Imotskog i povlačenje...«¹⁸

Komandant 6. ustaško-domobranske divizije iz Mostara 10. februara se žali komandantu divizije »Murde«, da nema raspoloživih snaga, naročito teškog naoružanja, i topova da povratu Posušje.

Povodom zauzeća Imotskog, isti komandant kaže još i ovo: »Tokom 10. II partizani su jakim snagama napali Imotski, tukući ga neprekidno jakom bacačkom i topničkom vatrom (i između 21 i 22 sata Imotski je pao u ruke partizanima...«¹⁹

I najzad, isti komandant potvrđuje Šimićev izvještaj: »napad na Imotski vršilo je oko 4.000 partizana sa dosta teškog naoružanja, 2 topa, 2 bacača i mnogo lakih i teških strojnica. Zapovijed za povlačenje iz Imotskog nije se moglo sistematski ostvariti uslijed nadmoćnosti partizana u svakom pogledu...«

Zanimljivo je vidjeti i navode u Opštoj bojnoj relaciji III domobranskog zbora za mjesec februar 1943. god. gdje se pored ostalog kaže: »... neprijatelj je napadao u velikim masama i često stvarao zabunu i me- tež kod naše momčadi, a ovo osobito zbog toga što redovno napada noću. Neprijatelj je bio dobro vođen

¹⁸ Zbornik, tom IV, knj. 10, dok. br. 330, str. 652.

¹⁹ Isto, dok. 328, str. 648, 649.

i dobro naoružan i ako su naše snage uložile sav potreban trud u borbi, ipak bez njemačkih snaga teško bi bio savladan. Neprijatelj je bio naoružan uglavnom oružjem i streljivom talijanskog podrijetla.²⁰

Ovaj uspješno izveden napad kod neprijatelja je stvorio pravi metež. To je, pored ostalog, omogućilo 2. diviziji da se iznenada sruči u dolinu Neretve radi razbijanja italijanskih snaga na pruzi Mostar — Konjic.

Marš artiljeraca ka Rami i Neretvi

Poslije oslobođenja Posušja i Imotskog Haubički divizion Vrhovnog štaba dobio je zadatak da podržava dejstva 3. divizije u njenom napadu na Prozor. Brdska baterija 2. divizije krenula je sa svojom divizijom u pravcu Drežnice ka Neretvi. Marš haubica preko Pakline planine 13/14. februara prema Prozoru (Haubički divizion) i spuštanje topova dolinom r. Drežanke do Neretve 15/16. februara (brdska baterija) bio je teži od ma kog zadatka.

Za divljenje je kako su preko velikih sniježnih nameta borci Haubičkog divizona sa 7 haubica i 500 granata uspješno savladali Paklinu planinu. Uporedo je i brdska baterija uspješno savladala Karamanove klanice, Dragu i kanjon Drežanke dug oko 20 km do njenog ušća u Neretvu. To su bili izvanredni ljudski naponi koje su mogli da izdrže samo prekaljeni i visoko svjesni borci.

Od Imotskog, preko Posušja i Trebistova, brdska baterija je stigla 14. februara u Rakitno. 15. ujutro, ne znajući kakav je dalje put i što je na njemu očekuje, nastavila je i izbila u rejon Grla kod Raskršća na ulazu u Karamanove klanice. Prvo na što je baterija naišla bio je dubok klanac i visok snijeg koji je izrovala divizijska kolona koja je prošla prije baterije. Pored toga na kolonu se sručila i provala oblaka. Baterija se klancom spuštala korak po korak. Konji sa tovarom padali su duboko u raskvašeni snijeg među povijeno

²⁰ Isto, dok. 363, str. 733, 734.

i polomljeno bukovo šipražje. Sa njima zajedno propadali su iscrpeni konjovoci i topovska posluga. Dalje se nije moglo. Konji su dijelom rastovareni. Dio po dio topova i municije nosili su poslužiocci, konjovoci i starješine baterije. Tako su konji i ljudi nosili oruda 5 km — sve do vodenica u donjem toku Drežanke. Kad se topovski dijelovi i sanduci municije nisu više mogli nositi na leđima oni su vučeni po prtini. Kiša je sve više padala. Drežanka je postajala sve mutnija i naglo je nadolazila. Do kraja dana baterija je prešla samo Dragu. Računalo se da će »dolinom« reke ići lakše. Međutim, jedan konj sa kolijevkom od topa srušio se i otkotrljao preko 100 metara u provaliju u kojoj je huk-tala Drežanka. U bateriji je ostao samo 1 top sa 40 granata. Uloženo je sve da se ovaj top sa municijom prenese do Drežnice. Na kraju to je postignuto. Klanac je ipak pobijeden. Povrijeđeno je još 10 boraca. Baterija sa jednim topom nastavila je marš ka Jablanici. Dakle, na ovom maršu bilo je više napora i žrtava nego u borbi.

Iz ova dva marša mogu se izvući dragocjena iskustva, naročito o mogućnostima relativno malih i mladih artiljerijskih jedinica.

Artiljerijsko obezbjeđenje napada na Prozor

Dok je 2. divizija razbijala neprijateljske snage u rejonu Posušja i Imotskog i nadirala prema dolini Neretve, dotle je 3. divizija sa dva bataljona 3. krajiške brigade, imala zadatak da likvidira italijansko uporište Prozor, i da dalje nadire prema Konjicu. 1. divizija sa 1. proleterskom i 3. sandžačkom brigadom orijentisala se prema Ivan-Sedlu. Napad 3. divizije na Prozor podržavao je Haubički divizion Vrhovnog štaba, brdska baterija 1. proleterske divizije i protivoklopni top 3. sandžačke, a drugog dana napada i protivoklopni top 3 krajiške brigade. Svega: 7 haubica 100 mm, 1 brdski top 65 mm, 3 protivoklopna topa 47 mm (11 topova i haubica, ne računajući minobacače).²¹

²¹ Isto, dok. br. 36, 37, 38 i 100.

Zauzimanje Prozora bilo je od presudnog značaja za izbijanje snaga Glavne operativne grupe VŠ u dolinu Neretve i za njena dalja dejstva.

Neprijatelj je bio dobro utvrđen, uporište je opasano fortifikacijskim objektima, dok su prilazi uporištu zapriječeni bodljikavom žicom od nekoliko redova. Ovako uređene položaje branile su dobro naoružane italijanske snage.

O toku ovog napada treba istaći slijedeće:

— artiljerijska priprema napada koju je 15/16. februara vršio Haubički divizion VŠ, brdska baterija 1. divizije i top 3. sandžačke brigade, po neprijateljskim otpornim tačkama u gradu trajala je 30 minuta. Prvih 15 minuta neutralisana je neprijateljska artiljerija u predgrađu zvanom Musula, a ostalih 15 minuta tučen je centar grada;

— poslije posljednjeg vatrenog udara divizona, brigade su preduzele juriš. Istog trenutka one su bile izložene vatri cjelokupnog italijanskog naoružanja, koje je tuklo sve prilaze gradu i štitilo prepreke. Napad nije imao uspjeha;

— napad je ponovo preduzet slijedeće noći. Artiljerijska priprema je trajala 30 minuta. Pored ranijih oruđa u njoj je učestvovao i protivoklopni top 3. krajiške brigade i nekoliko minobacača;

— brigade su ponovo krenule na juriš. U njihovom streljačkom stroju nalazila su se oruđa iz 1. divizije i jedna haubička baterija od 2 haubice;

— najzad, 17. februara Prozor su zauzele snage 3. divizije. Zaplijenjeno je, pored ostalog, 4 haubice 100 mm, 2 protivoklopna topa 47 mm, 4 minobacača 81 mm, 5 lakih tenkova, 10 kamiona, 3 vagona haubičke municije, 1 000 zrna za protivoklopne topove, 200 sanduka minobacačke municije itd.

O dejstvu Haubičkog divizona najbolje govore izvještaji 3. divizije od 18. februara upućeni Vrhovnom štabu, u kojima, pored ostalog, stoji:

»Haubička baterija predviđena kao prateća i koja je trebala da dejstvuje iz streljačkog stroja na put Prozor — Ščit

nije iskorišćena onako kako se predviđalo. Ovo iz razloga što se uslijed svoje vrlo slabe pokretljivosti mogla upotrebiti jedino na putu, dok su međutim, bataljoni kojima je ona trebala sadejstvovati i uništavati bunkere na pravcu njihovog dejstva uspjeli da izmanevisu neprijateljske bunkere i da se dubokim zaobilaženjem prebace na ivicu varoši, čime su se potpuno odijelili od artiljerije koja je ostala sama pred vratima Prozora nemajući nikakve veze sa svojom pješadijom, a izložena najjačem dejstvu neprijateljskih minobacača i mitraljeza koji su dejstvovali iz bunkera sa obje strane puta i koji su ostali nezauzeti. Uslijed kiše i pomrčine bilo je skoro nemoguće dejstvo na neprijateljske bunkere jer je nišanjenje bilo jako otežano pa je zbog toga postojala mogućnost da uslijed prebavljanja može dejstvovati i na svoje dijelove... Mogućnost probijanja kroz neprijateljsku vatru i prepreku na putu, koja je bila tučena od strane neprijateljskih mitraljeza, bila je vrlo mala te tako je haubica ostala pred vratima Prozora neiskorišćena. U zoru preduzeto je dejstvo na zaostale bunkere na ulazu u varoš, koji su se poslije kratkog vremena predali.²³

1. proleterska divizija u izvještaju od 28. februara Vrhovnom štabu o borbama od 25. januara — 28. februara, pored ostalog, navodi i slijedeće:

»U... akciji na Prozor učestvovala je naša brdska baterija (jedan top). U poslednjoj akciji ranjena su tri borca ove baterije među kojima je i sam komandir Jovan Vukanović.²³ Rad baterije bio je u oba napada vrlo dobar i uspješan. Baterija je hrabrošću i umešnošću posluže postigla odlične rezultate i u mnogom doprinijela likvidaciji Prozora. Štab V crnogorske brigade, na čijem je sektoru bila postavljena baterija, istaknuo je rad i ulogu baterije. Za ovakvo držanje i uspješan rad, predlažemo da se pohvali drug Jovan Vukanović koji je i ranjen ispred samih neprijateljskih utvrđenja, a istakne rad cijele baterije koja je uspješno dejstvovala sa topom pozadi samog streljačkog stroja.²⁴

Rad i dejstvo artiljerije u ovom napadu ukazuju na slijedeće:

— noćna dejstva Haubičkog divizionu u oba napada bila su krajnje otežana zbog nevremena;

— tačnost dejstva na cilj nije se ni mogla očekivati bez prethodne korekture, jer nije bilo uslova da se tačno proračunaju elementi. Zbog toga nije neutralisa-

²³ Isto, dok. br. 100, str. 199 i 200.

²³ Poginuo u petoj ofanzivi.

²⁴ Zbornik, tom IV, knj. 10, dok. br. 173, str. 329.

na neprijateljska artiljerija u Prozoru, a to je ukočilo prvi napad divizije;

— moralni faktor nije bio dovoljan kao što je bio slučaj pri napadu na domobrane u Duvnu, Posušju i Imotskom, već je trebalo postići i odgovarajući materijalni efekat, pošto su se Italijani jako utvrdili i uporno se branili, naročito noću;

— još za dana trebalo je otvoriti vatru na određene ciljeve i povremeno ih držati pod vatrom. Ovako bi efekat bio bolji, a od tajnosti se ne bi mnogo izgubilo;

— dejstvo brdskog i protivoklopnih topova iz streljačkog stroja u napadu bilo je vrlo efikasno noću i značajno, pogotovo ako se ima u vidu da se u Prozoru nalazilo i nekoliko tenkova. O tome najbolje govori izvještaj 3. divizije Vrhovnom štabu, pisan pola časa prije nego je Prozor pao, gdje pored ostalog, stoji: »Artiljerija protivkolska i brdska uvučena je u streljački stroj i krči put pešadiji...«²⁵

— prekid veze bataljona sa pratećom baterijom haubica, 16/17. i njeno ostavljanje u neizvjesnost pred ulazom u sam grad, očit je primjer slabog sadejstva. No ipak, manevar bataljona i upad u grad na mjestima gdje je to bilo moguće, predstavlja veliki uspjeh što je ubrzalo likvidaciju neprijatelja. Bataljoni i čete su upadom u grad učutkali neprijateljsku artiljeriju, što je i jedino bilo moguće u datim uslovima.

U ovom napadu artiljerija je stekla dragocjena iskustva što joj je poslužilo da uspješnije dejstvuje u borbama oko Konjica i kasnije oko G. Vakufa.

Napad na Drežnicu i na neprijateljsku motorizovanu kolonu

Dok je 3. divizija napadala na Prozor, 2. divizija se iznenada sručila u dolinu Neretve i njena 2. brigada u noći 15/16. napala Drežnicu a u toku 16. februara je zauzela. Borbe u Prozoru su tada bile u toku. Itali-

²⁵ Isto, dok. br. 91, str. 179.

janska komanda u Mostaru, nemajući predstavu o situaciji, uputila je jednu motorizovanu kolonu iz Mostara u pomoć ugroženim snagama u Prozor. Još dok su u toku noći vođene borbe za likvidaciju posade u Drežnici na desnoj obali Neretve, lijevom obalom naišla je kolona od oko 30 vozila sa zamračenim farovima.²⁶ Dijelovi 2. proleterske brigade još nisu bili prešli na lijevu obalu. Protivoklopni top se nalazio na desnoj obali Neretve u borbi sa posadom u Drežnici.²⁷ Noć je bila tamna. Primijetivši kolonu komandir odjeljenja je okrenuo oruđe na kolonu, koja se kretala drugom obalom. Ispaljena je jedna raketa radi osvjetljenja. Tog trenutka iz oruđa je otvorena vatra po čelnom vozilu. Ono je pogodeno prvim metkom. Vozilo se zapalilo i zakrčilo put. Ostala vozila nisu se mogla okretati na uzanom drumu. Top je nastavio dejstvo. I vozilo na začelju kolone je zapaljeno pogotkom (u niemu se nalazila municija). Kolona je tako zaustavljena i u toku 16. uništena.

Da je kolona uspjela da se probije prema Prozoru ona bi znatno pogoršala položaj naših snaga. Zbog toga, rezultati djestva protivoklopnog odjeljenja prelaze taktičke okvire, jer se njegovo dejstvo pozitivno odrazilo na ishod operativnih zadataka, koje je u to vrijeme izvršavala 2. i 3. divizija. Kao iskustvo može poslužiti i noćno dejstvo oruđa po koloni koja je osvjetljena običnom signalnom raketom.

Napad na italijanski garnizon Jablanicu

Dok je 2. proleterska brigada 2. divizije zatvarala dolinu Neretve prema Mostaru (poslije likvidacije Drežnice), dotle je njena 4. proleterska brigada zauzela st. Grabovicu, Karaulu, Prenj i već 19. februara ugrozila

²⁶ Isto, dok. br. 222, str. 440. Iz dokumenta se vidi da je kolonu činio 1/260 puka divizije »Murde« koja je upućena prema Jablanici i Prozoru radi pojačanja.

²⁷ Komandir protivoklopnog topovskog odjeljenja je bio Dragojlo Stojić.

italijanski garnizon u Jablanici.²⁸ 3. divizija je u to vrijeme zauzela Ostrožac, nalazila se pred likvidacijom italijanske posade u Rami, i u sadejstvu sa 1. proleter-skom brigadom pripremala napad na Konjic. Snage 1. divizije pripremale su napad na Ivan-Sedlo.²⁹

Za podršku napada 4. brigade na Jablanicu određena je brdska baterija divizije sa preostalim topom i 40 granata.

20. februara 1943. god. oko podne, ona je prema dobivenom zadatku stigla u s. D. Jablanicu. Komandant i načelnik štaba divizije prilikom prolaska objasnili su situaciju i naredili da se uspostavi veza sa 4. proleter-skom brigadom radi dobijanja konkretnih zadataka. Baterija je dobila zadatak da posjedne vatreni položaj u rejonu k. 236, na samoj okuci puta iznad šumice Podi, 1 500 m južno od Jablanice. Osmatračnica je određena u blizini vatrenog položaja, 200 m zapadno od k. 236.

U toku dana neprijateljska artiljerija je otvarala snažnu vatru po prednjim dijelovima brigade, koji su postepeno stezali обруč oko Jablanice. Baterija je imala zadatak da s vremena na vrijeme otvara vatru po neprijateljskoj artiljeriji kako bi na sebe privukla njenu vatru i olakšala dejstvo bataljona.

U sumrak, brigada je pripremala napad na spoljni обруč neprijateljske odbrane koji se protezao linijom: Podbrežje k. 458 — s. Bačina i k. 309. Baterija je padom mraka ispalila 2-3 granate na položaje neprijateljske artiljerije, koji su se nalazili na livadi pored tvrđave i kasarne u Jablanici. Neprijatelj je pogrešno ocijenio odakle naše oruđe dejstvuje. Otvorio je snažnu vatru po rejonu Podi, misleći da oruđe gađa iz šumice. Njegovi plotuni udarili su u prazno, jer se ono nalazilo

²⁸ Zbornik, tom IV, knj. 10, dok. br. 248, str. 485. Iz njega se vidi da su italijanski garnizon u Jablanici sačinjavale slijedeće snage: štab 1. bataljona - 259. puka sa jednom i po četom, 3 voda mitraljeza, vod topova 100 mm (haubice — V. B.), 9 baterija 75 mm divizije »Marke«, vod minobacača — u svemu oko 500 ljudi, među kojima se u momentu napada nalazio i komandant 259. puka.

²⁹ Isto, dok. br. 105, 106 i 120.

iznad te prostoriije. U toku noći oruđe je povremeno dejstvovalo sa 1-2 granate. Time je vatru italijanske artiljerije skrenulo na sebe i smanjilo pritisak na prednje dijelove brigade. Evo, kako VI armijski italijanski korpus o tome izvještava pretpostavljenu komandu:

»Tokom cijelog dana intenzivna akcija bombardovanja, gađanja malim bombama i mitraljiranja partizanskih formacija koje vrše pritisak na garnizon Jablanicu i Konjic...«³⁰

U zoru 21. februara oruđe je prestalo sa dejstvom, jer mu je preostalo malo municije. Brigada je uspjela da do svanuća potisne Italijane na ivicu grada. U toku dana Italijani su artiljerijom tukli Crni vrh (k. 887) i Orlovine. Pošto naše oruđe nije dejstvovalo, vjerovatno su mislili da je uništeno. Izvidala je povremeno i avijacija, ali nije pronašla oruđe, jer je bilo dobro maksirano južno od k. 236. Oko podne, primijećeno je kako se italijanska posluga kreće po položaju. Baterija je po njima brzo ispalila 5-6 granata i oruđe ponovo sklonila i maskirala. Italijani su to uočili, pa su prvo počeli da vrše korekturu na k. 236, a zatim su je u nekoliko navrata tukli brzom paljbom. 90% njihovih granata prebacivalo je ili podbacivalo vrh kote gdje se nalazio položaj oruđa i baterijska osmatračnica.

Prije pada mraka brigada je izvršila snažan napad na okruženog neprijatelja. Bataljon koji je napadao preko s. Jelačići učutkao je neprijateljsku artiljeriju. Ostali dijelovi brigade, sa padom mraka, ovladali su južnim dijelom grada i postepeno podilazili željezničkoj stanici.

O tome, komanda 2. proleterske divizije izvještava Vrhovni štab: »Mi smo neutralisali neprijateljsku artiljeriju, i ona se sada nalazi na ničijoj zemlji — između kasarne i naših položaja oko kasarne. Ne možemo je izvući bez gubitaka jer je potpuno brisan teren, a neprijatelj je skinuo zatvarače i odneo u kasarnu sa municijom...«³¹

³⁰ Zbornik, tom IV, knj. 10, dok. br. 248, str. 486.

³¹ Isto, dok. br. 130, str. 254.

U bateriji se još nalazilo 10 granata. Brigadni protivoklopni top i minobacač imali su dosta municije, te su u toku dana i noći intenzivno dejstvovali po neprijateljskim kasarnama. Povodom toga, komanda italijanske divizije »Murde« izvještava komandu VI armijskog korpusa:

»Garnizon Jablanica ne odgovara od 12 časova. Avijacija je uočila da je kasarna upola srušena minobacačima i artiljerijom...»³²

Italijani nijesu pristali da kapituliraju, pa je u toku noći nastavljeno dejstvo. Baterija je dobila zadatak da oruđe prebaci u streljački stroj u sam grad. Oko 19. časova oruđe je skinuto sa dotadanjeg položaja i tandem-vučom prevezeno do barikade na ulazu u grad. Odatle je na rukama boraca prebačeno kroz otvoren prolaz u žici i dalje ulicom kroz kišu kuršuma, na vatreni položaj 20—30 metara ispod hotela (blizu želj. st.). Poslije postavljanja na vatreni položaj štitovi topa su isprobijani i deformisani puškomitraljeskom vatrom iz hotela. Komandir Prateće čete brigade dovuкао je na te položaje i brigadni protivoklopni top. Nešto pozadi postavljen je i jedan minobacač. Italijani su pružali jak otpor. Prvi juriši na hotel nisu uspjeli. Naređeno je da se otvori vatra iz oruđa. Topovi su gađali vrata i prozore, a minobacač krov hotela. U hotelu je nastalo zapomaganje, panika i kaos. Prije pola noći 21. februara neprijatelj je prestao da pruža otpor iz hotela. Italijani, žandarmi i domobrani počeli su da iskaču iz ruševina sa bijelim zastavama u ruci. Predalo se oko 200 neprijateljskih vojnika.

Brdski top je ispalio na hotel 7 granata. Ostale su mu svega 3.

Ostala je još neosvojena kasarna i tvrđava iznad grada. Smatralo se da se oni neće moći likvidirati naoružanjem i municijom kojom se raspolaže. Toga dana ujutru, komanda 2. proleterske divizije o tome izvještava Vrhovni štab:

³² Isto, dok. br. 257 i 265.

»...Dvadeset prvog o. m. zauzeli smo hotel gde smo ubili 38 italijanskih vojnika i oficira, a zarobili 131 italijanskog vojnika, 16 domobrana i 17 žandarma...

Posle evakuacije uporišta u hotelu, pristupili smo potpunoj blokadi kasarne, u kojoj se nalazi između 400 i 450 neprijateljskih vojnika i oficira, sa jednim pukovnikom i jednim potpukovnikom, u cilju likvidacije i poslednjeg neprijateljskog uporišta u Jablanici...«

Objašnjavajući zašto je necelishodno jurišati, dalje se kaže:

»Zbog toga smo rešili da ih držimo u opsadi, stalno uznemiravamo teškim i automatskim oruđima, i da ih tako prisilimo na predaju... Ja sam od vas tražio da nam hitno uputite dve haubice sa dovoljnom količinom udarnih granata, te da tako likvidiramo taj neprijateljski bataljon...

Mi smo mislili pokušati zapaliti zgradu, što je vrlo teško, ali zarobljenici iz hotela pričaju da se tamo nalazi velika količina namirnica i ratnog materijala, te to nismo učinili. Zato vas molimo da nam hitno uputite haubice...«³³

Međutim, do ovoga nije došlo, jer nije bilo ni potrebno.

Italijani u kasarni su obaviješteni da se predala posada u hotelu, da im je uzaludno davati dalji otpor, i postavljen im je ultimatum za predaju. Kako su odbili da se predaju, naređeno je da se topovi i minobacači izvuku i postave ispod same kasarne i tvrđave. Minobacač i protivoklopni top brigade lako su postavljeni na položaj. Brdski top se nije mogao rastaviti zbog deformisanih štitova. Najzad, uz pomoć boraca iz brigade, oruđe je izvučeno i postavljeno na položaj ispred kasarne. Topovi su pripremljeni da gađaju kasarne, a minobacač krov tvrđave. Oko 10 časova oruđa su otvorila vatru. Brdski top je izbacio i posljednje 3 granate. Protivoklopni top je nastavio sa dejstvom. Minobacač je tukao brzom paljbom i kroz krov tvrđave pogodio skladište s eksplozivom. Odjeknula je strašna eksplozija.

O tome, komanda VI italijanskog korpusa kaže:

»Avijacija je osmotrila da je garnizon Jablanica još uvijek pod snažnim pritiskom. Osmotreno je minobacačko gađanje na kasarnu.«³⁴

³³ Isto, dok. br. 130, 253 i 254.

³⁴ Isto, dok. br. 267, str. 516.

U kasarni je nastao kaos. Počeli su iskakati iz ruševina sa znacima predaje i svi su položili oružje.

Zaplijenjeno je puno ratnog materijala među kojim: 4 brdska topa 75 mm, od kojih jedan neispravan, i 2 haubice sa nekoliko hiljada granata. Zatim preko 100 mazgi sa topovsko-munijskim samarima i mnogo druge opreme.³⁵

U ovoj borbi je brdsko oruđe najbolje iskorišćeno tako što je dobilo zadatak da privuče na sebe neprijateljsku artiljerijsku vatru (8 topova, haubica i minobacača) i tako olakša dejstva brigade. Protivoklopni top i minobacač najpreciznije su dejstvovali iz streljačkog stroja. Ovaj primjer nam najrječitije govori kako velike rezultate može postići vrlo mali broj oruđa sa malo municije, ako se dobro upotrebi.

Artiljerija u borbama za Konjic

Dok je 2. divizija slamala neprijateljski otpor u Jablanici, 1. proleterska i 5. crnogorska brigada djelom snaga, pokušavale su da zauzmu Konjic 19/20. februara, ali im to nije pošlo za rukom. Kasnije, noću 22/23. februara, 3. divizija je ponovo napadala Konjic, a 1. proleterska divizija Ivan-Sedlo.

Prilikom napada 3. divizije na Konjic, o kome ona izvještava Vrhovni štab 25. februara, vidi se da je jedna baterija Haubičkog divizionu VŠ, sa prostorije Orahovica, podržavala napad 4. i 5. crnogorske i 10. hercegovačke brigade i četvu bornih kola (tenkovsku četvu Vrhovnog štaba — V. B.). Baterija je uspješno tukla neprijatelja u Konjicu.³⁶

³⁵ Brdska baterija je od ovog plena preoružana i tada je raspolagala sa: 90 ljudi, 75 konja i mazgi, 3 brdska topa 75 mm i 350 granata.

³⁶ Zbornik, tom IV, knj. 10, dok. br. 150, str. 287. Vjerovatno se radi o uspjehu koji je 3. divizija postigla 24/25. februara.

Neprijateljska grupa »Anaker« je 25. februara pokušala da se probije prema Konjicu, ali su je odbili dijelovi 3. sandžačke brigade, kojom prilikom je uništen jedan tenk kod s. Podorašac.³⁷

Napad na Konjic noću 26/27. jako je ugrozio neprijatelja. Tom prilikom snažno su djelovali 1. baterija i jedan vod 3. baterije Haubičkog divizionara Vrhovnog štaba. Konjic nije pao zbog toga što su četnici napadali naše snage sa leđa, zbog prodora Nijemaca od Sarajeva, i zbog situacije prema G. Vakufu. Prilikom nadiranja Nijemaca iz Sarajeva u Konjic baterija je uništila neprijateljsku otpornu tačku na Repovici i neutralisala neprijatelja na Musali.³⁸

Sam neprijatelj pohvalno se izražava o dejstvu naše artiljerije na Konjic. Komanda italijanske divizije »Murde« izvještava VI korpus 23. februara i, pored ostalog, navodi: »Partizanske snage žestoko napale danas 23. o. m. garnizon Konjic artiljerijskom vatrom i minobacačima.«³⁹

Oskudni podaci o borbama za Konjic ne dozvoljavaju da se potpunije sagleda upotreba i dejstvo artiljerije. Međutim, iz napred iznetog može se zaključiti da je ona dosta efikasno djelovala, kao i da je prvi put, u ovoj ofanzivi, sadejstvovala tenkovskoj četi Vrhovnog štaba koja je tada formirana od zaplijenjenih tenkova u Prozoru i Rami.

Upotreba i dejstvo artiljerije od 1—5. marta 1943. god. u protivudaru naših snaga prema Gornjem Vakufu

Dok su vodene borbe oko Konjica i Ivan-Sedla i odbijeni pokušaji neprijatelja da sa jačim snagama prodre ka Konjicu, dotle su snage 717. njemačke divizije i grupa »Fogel« pripremale prodor pravcem G. Vakuf — Prozor kako bi ugrozile našu bolnicu kod Prozora, a kasnije i naše snage u kanjonu Neretve.

³⁷ Isto, dok. br. 161, str. 307.

³⁸ Isto, dok. br. 139, str. 266, 267.

³⁹ Isto, dok. br. 278, str. 535.

Između 27. februara i 3. marta Vrhovni štab je donio odluku da svojim glavnim snagama izvrši protivudar prema G. Vakufu i do tada je bio prebacio na taj pravac 1. i 2. proletersku diviziju sa po dvije brigade.

Stanje artiljerije i minobacača u sastavu jedinica Glavne operativne grupe VŠ na dan. 1. marta 1943 god. izgledalo je ovako:

Naoružanje		Divizije				Svega
		1. prol.	2. prol.	3, 7. i 9. udar.	Had VŠ	
Minobacača	lakih	6	4			10
	teških	14	8			22
Topova	„pito“	3				3
	protiv-oklop.	4	2			6
	brdskih	1	3			4
Haubica (poljskih)					11	11
UKUPNO:		28	17		11	56

Broj oruđa se povećao u odnosu na stanje na početku ofanzive za 8 haubica i topova i to: 1 brdski top 75 mm i 7 haubica 100 mm. I broj minobacača se povećao, ali o tome nema podataka.⁴⁰

Opšti plan protivudara i upotrebe artiljerije kod Gornjeg Vakufa

Trećeg marta u 4 časa Vrhovni štab je zapovješću regulisao grupisanje snaga za protivudar i to:

»Desna kolona (1. proleterska, 1. dalmatinska i 3. sandžačka brigada) napada neprijatelja pravcem Seferovići — Mračaji — Dobrošin — Bistrica; Srednja kolona (4. crnogorska, 2. pro-

⁴⁰ Stanje municije nije prikazano zbog toga jer je bilo neuporedivo više nego na početku ofanzive. Zaplijenjene su velike količine u Prozoru i Jablanici. Međutim, sva zaplijenjena municija nije se mogla nositi niti se mogla utrošiti do prelaska Neretve.

leterska, 7. banijska i dva bataljona 3. krajiške brigade) napada pravcem Vilića Gumno — Podovi (919) — Paloč — k. 66 — G. Vakuf;... Leva kolona (8. brigada, dva bataljona 3. krajiške brigade, 1 bataljon 16. brigade), pošto ovlada Oglavkom da jednim delom nastavi nadiranje prema selu Han Ploče, a drugim prema Gračanici... Napad potpomažu 4 haubice...⁴¹

Plan je imao za cilj da se razbije i uništi najopasnija neprijateljska grupacija. Napad je trebalo da otpočne 3. marta u 15 časova, ali nije jednovremeno otpočeo na cijelom frontu.

Još u toku 2. marta 2. baterija Haubičkog divizionu VŠ uspješno je podržavala oštre borbe 3. krajiške brigade sa Nijemcima i njeno uspješno izbijanje na Kobilu, kao i dejstva 4. crnogorske brigade pri odsjecanju dijela neprijateljskih snaga na Vilića Gumnu. Ona je tom prilikom nanijela neprijatelju velike gubitke. Elementi su računati po karti, pomoću transportera i busole.⁴²

Dejstva naših snaga uspješno je podržavao Haubički divizion Vrhovnog štaba sa jednom baterijom iz rejonu Makljen.⁴³ U stvari ona je do tada podržavala dejstva 7. divizije prema G. Vakufu sa vatrenih položaja u rejonu Pidriš.

Brdska baterija 1. proleterske divizije sa svojim orudem našla se na pravcu 3. sandžačke brigade prema Crnom vrhu. Ona je odigrala značajnu ulogu prilikom zauzimanja njemačkih položaja na brdu Orlišće.

U borbama 3/4. marta 1. dalmatinska brigada je zaplijenila 2. brdska topa (tada se nalazila pod komandom 1. divizije — V. B.). 1. divizija je pokušala da ih

⁴¹ P. Tomac: »IV neprijateljska ofanziva« str. 109 i 110. Neki dijelovi 2. proleterske brigade (oko 2 bataljona) bili su u dolini Rame na sektoru 3. divizije.

⁴² Zbornik, tom IV, knj. 11, dok. br. 14, str. 31. Članak Branka Obradovića, Artiljerijski glasnik, 7/48. str. 3.

⁴³ Divizion je tada imao 3 baterije po 3 haubice i jednu od dve haubice.

osposobi za transport pa je uputila borce iz svoje brdske baterije, a naredila je da ih uputi i 3. sandžačka brigada. Međutim, ovo tada nije uspjelo.⁴⁴

Baterija 2. divizije dobila je još 22. februara naređenje da se preoruža u rejonu Jablanice i osposobi za brdski transport. Komandiru baterije stavljeno je na raspolaganje 4 zaplijenjena italijanska oruđa od kojih jedno neispravno, kalibra 75 mm, izvjestan broj tovarnih grla i ostale opreme.

Baterija je pristupila preoružavanju i zamjeni svojih oštećenih oruđa (sada je imala 3 oruđa). U toku preoružanja, 28. marta, štab divizije naknadno naređuje bateriji da ubrza rad na preoružavanju i da što prije krene prema Prozoru u sastav svoje divizije.⁴⁵

Tek 3. marta uveče baterija je ubrzanim maršem krenula iz Jablanice prema Prozoru i do 3. marta ujutru stigla u s. Lug (južno od Prozora), odakle je po naređenju divizije, nastavila pokret 4. marta uveče, s tim da se u toku 5. marta javi komandi 2. proleterske brigade kod G. Vakufa. 5. marta ujutro baterija je stigla na Makljen i zastala je u rejonu k. 1 123 radi kratkog odmora. Ovdje je komandir baterije obavješten od komandira Haubičke baterije iz divizionu Vrhovnog štaba da se dijelovi 2. brigade nalaze prema G. Vakufu, i da se štab nalazi u s. Pidriš. Baterija je nastavila pokret i oko 13 časova stigla u s. Pidriš i stupila u vezu sa komandom 2. proleterske brigade. Odmah je dobila zadatak, da se postavi na vatreni položaj u rejonu raskrsnice seoskih puteva 1 km južno od s. Mačkovac i da tuče odstupajuće neprijateljske kolone na drumu od G. Vakufa prema Bugojnu. Drumom pored Vrbasa su odstupali njemački motorizovani dijelovi. Prednji

⁴⁴ Oruđa su kasnije stigla u Haubički divizion Vrhovnog štaba i od njih je formirana brdska baterija u divizionu. Njih je tražila 3. divizija koja ih je dobila nešto kasnije. Zbornik, tom IV, knj. 11, dok. br. 28, str. 55.

⁴⁵ U knjizi »IV neprijateljska ofanziva« na str. 111, P. Tomac kaže da brdska baterija nije maršovala sa kolonama prema G. Vakufu. Razlog je bio preoružavanje.

dijelovi brigade nalazili su se na liniji: Strmica (tt 876) — Uzričje, Podovi. Baterija je brzo otvorila vatru po čelu njemačke kolone u rejonu Podgrađe. Zrna su padala oko drumu. Neprijateljska kolona je ubrzala pokret, ali je na nju ipak ispaljeno oko 20 granata. Bližila se noć. Neprijatelj se više nije pojavljivao. Međutim, čim je baterija prestala sa dejstvom, neprijatelj je protivdejsstvovao iz svoje haubičke baterije ispalivši nekoliko plotuna iz rejona Gračanice. Granate su padale ispred brigadne osmatračnice u rejonu s. Pidriš. Padom mraka prestalo je obostrano dejstvo. Na frontu je zavládala tišina.

Komandiru baterije je naredeno da u toku noći organizuje obezbjeđenje položaja i da odmori ljudstvo i stoku, s tim da jedan dio baterije bude stalno u gotovosti. U štabu brigade rađen je plan za dejstvo narednog dana (6. marta).

Pred svanuće 6. marta, komanda baterije je izašla na osmatračnicu. Međutim, tamo nije bilo nikoga. Čuo se samo po neki pucanj na položajima preko Vrbasa u pravcu G. Vakufa. Teško je bilo ocijeniti da li to dejstvuju njemački ili naši puškomitraljezi. Odmah je upućen kurir u s. Pidriš, da provjeri da li se tamo nalazi štab brigade. On se ubrzo vratio i javio da tamo nema nikoga. Komanda baterije je zaključila da se štab u toku noći premjestio u G. Vakuf. Odlučeno je da se krene sa baterijom prema G. Vakufu. Oko 7 časova ujutro baterija je izvršila pokret i čelom kolone izbila u s. Mračaj dok joj se začelje nalazilo u visini k. 952 južno od s. Mačkovac. Baterijska izvidnica je već podilazila ka k. 876. Odjednom su se iznad baterije pojavili avioni — 6 »štuka«. Uočili su kolonu na livadi. Odmah su počeli da mitraljiraju iz brišućeg leta, a zatim i da je bombarduju. U bateriji je nastala teška situacija. Jedini izlaz je bio da se što prije krene nazad prema Pidrišu. Zahvaljujući disciplini i krajnjem zalaganju svakog borca, sa malim gubicima baterija se ubrzo svila u kolonu i već oko 10 časova izbila čelom na drum kod Trlica (istočno od s. Pidriš). Komanda

baterije je sama odlučila da nastavi marš preko Makljena u pravcu Prozora. Po dolasku u Prozor dobiveno je obavještenje, da se 2. proleterska brigada u zoru 6. marta prebacila prema Rami. Baterija je produžila pokret i u mrak stigla u rejon Lug (4 km južno od Prozora) odakle je nastavila pokret prema Rami. Po dolasku u Gračanicu noću 6/7. marta baterija je uspostavila vezu sa komandom divizije, koja joj je naredila da se poslije napornog marša odmori i da u toku 8. marta krene za Jablanicu prema porušenom mostu na Neretvi.⁴⁶

Forsiranje i prijelaz Neretve

Poslije uspješnog protivudara naših snaga prema G. Vakufu, sve snage su 5. marta orijentisane prema dolirji Neretve da je forsiraju i da i dalje nastave dejstva prema Foči i Nevesinju.

Čim se Vrhovni štab oslobodio pritiska 717. divizije, donio je odmah odluku da forsira Neretvu na odsjeku Jablanica — Ostrožac. U tom cilju je 5. marta naredio da 2. proleterska divizija forsira rijeku kod Jablanice, a 3. udarna divizija kod Ostrošca; 7. udarna divizija dobila je zadatak stalne desne (južne) pobočnice sa naslonom na Prenj, a 9. dalmatinska divizija lijevokrilne pobočnice sa naslonom na Čvrstnicu i da zatvara pravac prema Jablanici; 1. proleterska divizija dobila je zadatak da bude u zaštitnici i da zatvara pravac G. Vakuf — Prozor — Jablanica. Haubičkom divizionu je naredeno da se prikupi u rejonu Jablanica, a zatim da podrži 2. proletersku diviziju pri forsiranju Neretve, da utroši svu municiju i zatim da uništi svoje haubice, jer nije bilo uslova za njihov dalji transport.⁴⁷

⁴⁶ Tek po dolasku u Gračanicu baterija je obaviještena da je 2. proleterska brigada kamionima prebačena sa položaja kod G. Vakufa prema Neretvi.

⁴⁷ Zbornik, tom IV, knj. 11, dok. br. 46, str. 85, 86 i 87; Artiljerijski glasnik br. 7/48, str. 5.

Prema tome, u momentu forsiranja 7. marta, 2. diviziju nije podržavala ni jedna artiljerijska jedinica. Haubički divizion je dejstvovao po sjeverozapadnim padinama Prenja, po četničkim kolonama koje su napadale naše snage u mostobranu. Noću 8/9. marta divizion je uništio haubice a 9. marta je prešao Neretvu sa jednom novoformiranom brdskom baterijom od 2 oruđa i ljudstvom rasformiranih haubičkih baterija. Brdska baterija 2. divizije počela je prelaz preko Neretve 8. marta predveče. Ona se u toku noći prebacila preko rijeke i odmah nastavila pokret za divizijom preko sjeverozapadnih padina Prenja.

Prijelaz brdskih baterija preko Neretve

Osmog marta pred mrak, brdska baterija 2. proleTERSKE divizije se prikupila u južnom dijelu Jablanice, kod porušenog mosta preko koga je već bio uspostavljen improvizovan prijelaz za teška oruđa i stoku. Još u toku dana pokušalo se da natovareni konji sa oruđima sidu niz strmu obalu do prijelaza. Međutim, padina je bila tolika da se od toga moralo odustati. Konji su bili rastovareni i jedva svedeni do vode, a topove sa 350 metaka i ostalu opremu (preko 6 000 kg) borci baterije su prenijeli na leđima do vode, zatim preko mosta i uz strmu lijevu obalu. Borci su tom prilikom podnijeli natčovječanske napore. Međutim, tek sada je nastupilo ono nezaboravno i najteže — prebacivanje konja i mazgi. Mazge su jako ćudljive, a bilo ih je najviše. Hućanje Neretve i udaraji valova o stubove porušenog mosta plašio ih je. Uznemirenoj stoci vezivane su oči. Po desetak boraca je vuklo i guralo jedno po jedno grlo, dok sva nisu pred zoru 9. marta prebačena. Odmah se krenulo dalje. Pred baterijom su iskrsele nove prepreke. Trebalo je savladati Prenj.

Na sličan način su prešle Neretvu brdska baterija 1. proleTERSKE divizije (sa jednim oruđem) i brdska baterija pod komandom ranijeg Haubičkog diviziona VŠ (sa dva oruđa).

Stanje artiljerije i minobacača poslije prelaza Neretve i Prenja, na dan 15. marta 1943. god, izgledalo je ovako:

Naziv oruđa		D i v i z i j e			Had VS	Svega
		1. prol.	2. prol.	3, 7. i 9. udar.		
Minobacača	lakih	6	4			10
	teških	14	8			22
Topova	„pito“	3				3
	protiv- oklopnih	4	2			6
	brdskih	1	3		2	6
Haubica						
U K U P N O:		28	17		2	47

Prema tome, ukupan broj topova i minobacača sveo se na brojno stanje pred početak ofanzive. Međutim, ubojna snaga sada je bila manja zbog nemanja haubica. Broj brdskih topova se povećao za 2 oruđa u odnosu na stanje prije protivudara prema G. Vakufu.

Artiljerija u borbama između Neretve i Drine

Iz okršaja u dolini Neretve, izašla su samo brdska oruđa. Krajnja iscrpenost artiljerijskih jedinica ozbiljno je uticala na njihovu dalju upotrebu sve do izbijanja naših snaga u rejonu Nevesinja i Foče. Za 20 dana (od 10. do 30. marta) artiljerijske jedinice (brdska baterija 1. proleterske divizije sa jednjim oruđem i brdska baterija 2. proleterske divizije sa 3 oruđa do Foče, kao i divizion Vrhovnog štaba sa brdskom baterijom od 2 oruđa do Nevesinja) praktično su više maršovali za 2. i 3. divizijom ne stižući da se ozbiljnije angažuju u borbama koje su ove divizije vodile sa četničkim snagama.

U svom energičnom nadiranju prema Drini, jedinice 2. proleterske divizije su zaplijenile 2 haubice sa oko 130 granata u rejonu Kalinovik. Zbog toga štab divizionu Vrhovnog štaba koji se tada nalazio kod Ne-

vesinja sa 3. divizijom ostavlja svoju brdsku bateriju diviziji a sa ljudstvom se prebacuje u rejon Kalinovika. Od zaplijenjenih haubica formira bateriju i ponovo počinje da funkcioniše kao Haubički divizion. Tako na dan 1. aprila 1943. god. postoje:

— Haubički divizion Vrhovnog štaba sa 2 haubice 100 mm;

— brdska baterija 1. proleterske divizije sa 1 brdskim topom 65 mm;

— brdska baterija 2 proleterske divizije sa tri topa 76 mm i

baterija 3. divizije sa 2 topa 75 mm,

Svaka od ovih jedinica je imala od 150—300 granata.

*

Na osnovu iznetog mogli bi se izvući sljedeći zaključci i iskustva:

— komandovanje artiljerijom u divizijama bilo je pretežno centralizovano za zadatke koji su bili od interesa za diviziju kao cjelinu. Skoro svi navedeni primjeri govore da je divizija planirala upotrebu svoje i brigadne artiljerije i sasređivala njeno dejstvo radi uspješnijeg izvršenja divizijskog zadatka;

— centralizovano komandovanje i upotreba artiljerije se primjenjivala i van okvira jedne divizije. Na primjer, za zauzimanje Prozora angažovana je artiljerija Vrhovnog štaba i 1. proleterske divizije. Slično je bilo i u borbama oko Konjica i u protivudaru prema G. Vakufu, kada je ona dejstvovala pod komandom Vrhovnog štaba;

— artiljerija je u ovoj ofanzivi potpuno planski upotrebljavana. Dotadanje »potpomaganje« sada se može zamijeniti sa pojmom »artiljerijsko obezbjeđenje« koje se ni po čemu ne razlikuje od istog pojma u ostalim armijama u drugom svjetskom ratu. To najbolje ilustruje planska artpriprema i podrška napada na Posušje, Imotski, Prozor i u toku protivudara prema G. Vakufu;

— teško bi bilo zamisliti likvidaciju niza neprijateljskih uporišta i utvrđenih tačaka, kao i odbijanje napada njegove pješadije i tenkova bez efikasnog dejstva naše artiljerije. Primjeri Strmice, Prozora i Jablanice o tome najrječitije govore. Nezauzimanje pomenutih uporišta u datoj situaciji značilo bi gubljenje dragocjenog vremena i kočenje tempa naše protivofanzive;

— intenzitet manevra sa artiljerijskim jedinicama, njihova angažovanost i naprezanje u ovoj ofanzivi bili su najveći u toku NOR-a, a naročito ako se ima u vidu slaba materijalno-tehnička baza i opremljenost, kao i uticaj teškoprohodnog terena na kome su dejstva izvođena;

— u toku ove ofanzive artiljerija je izvršavala raznovrsne zadatke. Ona je vodila uspješnu borbu sa tenkovima, lomila neprijateljski otpor u utvrđenim uporištima i tačkama, neutralisala živu silu i vatrena sredstva neprijatelja na položaju, rušila utvrđene objekte, privlačila na sebe vatru neprijateljske artiljerije itd.;

— u nejasnim situacijama artiljerijske jedinice su inicijativno dejstvovala. Njihove starješine su pratile situaciju i samji su tražili i pronalazili svoje mjesto. Ovo je jedno od najdragocjenijih iskustava za artiljeriju u toku NOR-a. Upravo to je obezbjeđivalo sadejstvo u borbi. To nam govori koliko je važno da artiljerijski starješina poznaje opštevojnu situaciju;

— artiljerija je u ovoj ofanzivi dejstvovala neposredno i posredno. Posredno je dejstvovala više nego ikad ranije. Elementi su uzimani po karti, pomoću transportera i artiljerijske busole. Artiljerija više ne dejstvuje samo noću i ne počinje artiljerijsku pripremu isključivo sa početkom napada pješadije. Ona uspješno dejstvuje i danju i pored jačih napada neprijateljske avijacije u toku pokreta i na vatrenim položajima;

— u ovoj ofanzivi naša artiljerija prvi put u NOR-u sadejstvuje sa tenkovskom jedinicom NOV — sa Tenkovskom četom Vrhovnog štaba u borbama za Konjic;

— kao sredstvo veze u znatnoj mjeri se koriste telefoni, kako unutar artiljerije, tako i između artiljerije i pješadije (kod Prozora, G. Vakufa i u dolini Neretve). Osjećao se veliki nedostatak ovih sredstava, jer je upotreba artiljerije bez sigurnih sredstava bila često nemogućna, ili krajnje otežana;

— najzad, od neprijatelja je zaplijenjena velika količina municije za topove, haubice i minobacače. Vatrema moć naše artiljerije bila je osjetno veća i respektivnija za neprijatelja nego ranije, bez obzira što je bila brojno mala.

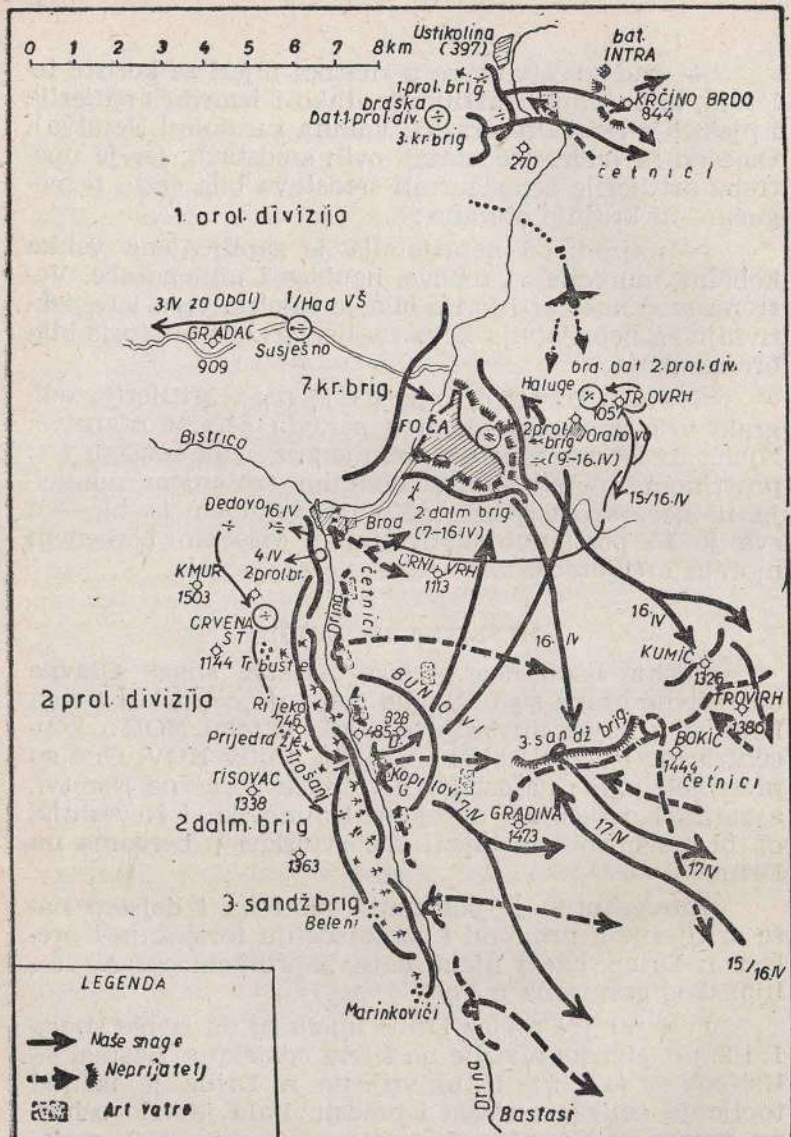
Sve ovo govori o tome da je naša artiljerija odigrala vrlo značajnu ulogu u periodu četvrte ofanzive. Njena malobrojnost i neopremljenost, nadoknađeni su: pravilnom upotrebom, racionalnim trošenjem municije, manevarskom sposobnošću i žilavošću u borbi — a sve je to postignuto zahvaljujući visokom borbenom moralu artiljeraca.

III. BITKA NA DRINI

Poslije uspješnog prelaza Neretve snage Glavne operativne grupe su nastavile gonjenje četničkih snaga koje su u najvećem broju do tada u toku NOR-a koncentrisane i upotrijebljene u borbi protiv NOV. One su pretrpjele prvi i najozbiljniji vojnički poraz na Neretvi, a zatim i odlučujući u rejonu Kalinovika i Nevesinja, da bi sasvim bili razbijeni kao »vojska« u borbama na Drini.

Interesantno je pomenuti upotrebu i dejstvo naše artiljerije u pripremi i obezbjeđenju forsiranja i prelaza r. Drine, kao i njena dejstva prilikom opsade italijanskog garnizona u Foči.

Forsiranje i prelaz Drine imale su da izvrše snage 1. i 2. proleterske divizije na širem odsjeku s. Bastasi — Ustikolina (sk. 5). U to vrijeme r. Drina je uslijed topljenja snijega narasla i predstavljala je vrlo ozbiljnu prepreku. Konačno 6. aprila ujutro snage 2. proleterske divizije (njena 2. dalmatinska brigada) uspjele

Skica 5. — Forsiranje Drine i opsada Foče (6—16. IV 1943.)

su da forsiraju rijeku južno od Foče, a 8. aprila snage 1. proleterske divizije (njena 1. proleterska brigada), sjeverno od Foče.

Upotreba artiljerije na odsjeku forsiranja

2. proleterske divizije

Na odsjeku prelaza, u toku priprema i prelaza, učestvovala je artiljerija i minobacači 2. proleterske, 3. sandžačke i 2. dalmatinske brigade, brdska baterija divizije i Haubički divizion Vrhovnog štaba (samo do noći 2/3. aprila)⁴⁸ i to:

lakih bacača (50—60 mm)	2
teških bacača (81 mm)	13
pješadijskih topova »pito« (37 mm)	1
protivoklopnih topova (47 mm)	3
brdskih topova (75 mm)	3
haubica (100 mm)	2

Svega: oruđa i minobacača 24

Štab 2. divizije odlučio je da forsiranje izvrši na odsjeku Bostasi — Brod. Preduzeto je forsiranje kod Broda, ali se 4. aprila moralo odustati uslijed lomljenja i kidanja splavova koji su se razbili o konstrukciju porušenog mosta prilikom postavljanja. Forsiranje je trebalo da podržava jedno oruđe brdske baterije divizije koje je upućeno prema Brodu. Ono je trebalo da djeluje neposredno na četničke snage koje su branile desnu obalu Drine, a baterija je sa dva oruđa djelovala sa vatrenih položaja 1 km istočno od k. 962 (s. Javorci). Međutim, zbog odustajanja od forsiranja do ovoga nije došlo. U to vrijeme prema Foči je vršila demonstrativna dejstva 7. krajiška brigada (između Broda i Ustikoline).

⁴⁸ Zbornik, tom IV, knj. 12, dok. br. 30 i 57; knj. 10, dok. br. 98. Haubički divizion Vrhovnog štaba je skinut sa položaja kod Foče i upućen prema Oblju, pa je ponovo vraćen u Miljevinu između Kalinovika i Foče 12. aprila (Artiljerijski glasnik, 7/48. god., str. 6). Prije upućivanja za Obalj, djelovao je na tvrđavu u Foči sa 10—15 granata.

Ponovo forsiranje 2. proleterska divizija je izvršila u 5.30 časova 6. aprila u rejonu s. Mješaji. Forsiranje je temeljito pripremljeno. Na odsjeku Bastasi — Brod, Drinu je branilo 5 četničkih brigada uz podršku 1 italijanske baterije iz Foče.

Na mjestu forsiranja stvorena je vatrena nadmoćnost. Vatrene sredstva su raspoređena u tri linije i to: prva linija — teško pješadijsko naoružanje (mitraljezi) u visini s. Rijeka, s. Bjelići, s. Trošnjic, s. Stupovi, s. Gurići, groblje istočno od Belena i grupa kuća istočno od s. Marinkovići; druga linija — minobacači u visini s. Trbušće, s. Prijedražje, s. Trošanj i s. Beleni; i treća linija — artiljerija (jedan brdski top iz brdske baterije divizije i 1 protivoklopni top iz 3. sandžačke brigade) u rejonu s. Pušine, i najzad brdska baterija sa 2 topa 1 km istočno od k. 962 (s. Javorci).

Neprijateljski osiguravajući dijelovi na desnoj obali Drine bili su brzo razbijeni i natjerani na povlačenje, a kasnije su odbijeni i njihovi protivnapadi. Forsiranje je izvršila 2. dalmatinska brigada a za njom su odmah prebačene 3. sandžačka i 2. proleterska. Artiljerija se počela prebacivati tek 8. aprila ujutro, jer su u toku 7. aprila pravljene splavovi veće nosivosti. Do tog vremena baterija je dejstvovala po neprijatelju koji je u neredu odstupao prema Foči i Crnom vrhu.

Naročitu ulogu u artiljerijskom obezbjeđenju ovog forsiranja odigrali su brdsko-topovsko odjeljenje brdske baterije divizije i protivoklopno odjeljenje 3. sandžačke brigade. O tome štab 2. divizije u svom izvještaju Vrhovnom štabu, pored ostalog, navodi i slijedeće:

»U borbama prilikom prelaza rijeke Drine naročito su se istakle jedinice II Dalmatinske brigade, među kojima naročito II bataljon. Naročitu pažnju i pohvalu zaslužuje komandir II čete drug Zunić, koji je pokazivao nevjerovatne podvige u junaštvu, ističući se uvijek kao primjer svim borcima. Isto tako u toku ove operacije pokazali su se na visini vođa brdskog odjeljenja topova drug Sekulić (Dušan Sekulić — poginuo 1945. god. u saobraćajnoj nesreći kao komandant artiljerije armije — V. B.) i vođa protivkolskog odeljenja topova III sandžačke brigade (Krajimir Grbović — V. B.)...

Sadejstvo artiljerije i teških oružja, kao i dijelova naših jedinica, koje su se prebacivale, bilo je na visini«...»⁴⁹

Teško je opisati napore boraca brdske baterije dok su splavom prebacivali 3 brdska topa i 228 granata u sanducima, 66 tovarnih konja i mazgi i sav drugi materijal. Oko 30 puta splav je išao preko rijeke, jer je mogao da odjednom ponese svega 2 konja i nešto drugog materijala. Baterija je opterećivala splav sa oko 1 000 kg. Teže je bilo prebacivati jednu bateriju splavovima napravljenim na brzu ruku, nego dvije proleterske brigade bez komora. Prvo je prebacivan borbeni dio baterije sa municijom, a zatim snabdjevački dio. Prebacivanje konja predstavljalo je izvanredan napor. Konji i mazge su se plašili, pa su im se morale vezati oči. Mazge su opet predstavljale poseban problem. Ali uz krajnje zalaganje ljudstva baterije i vještog splavara (seljak iz okoline) Drina je pređena uspješno i bez žrtava.

U jednom izvještaju VI italijanskog armijskog korpusa od 6. aprila u 19 časova, o borbama na Drini, pored ostalog stoji:

»Tokom jučerašnjeg dana (5. IV — V. B.) ustanici su gađali artiljerijom iz zone Gračac (Gradačka stn. — V. B.) i minobacačima iz zone Gradačka položaje bataljona »Aosta«, bez uspjeha...« Međutim, u istom izvještaju se dalje kaže: »...Danas poslije podne ustaničke formacije potpomognute vatrom minobacača uspjele su da pređu Drinu u zoni Kopilovi...«⁵⁰

Upotreba artiljerije na odsjeku forsiranja 1. proleterske divizije

U početku je bilo neuspjeha u rejonu Ustikolina. Najzad, poslije dugih priprema i 1. proleterska divizija je uspješno izvršila forsiranje sa 1. proleterskom brigadom.⁵¹ Na ovom odsjeku neposredno i posredno je potpomagala forsiranje ova artiljerija:

⁴⁹ Zbornik, tom IV, knj. 13, dok. br. 45, str. 124, 125.

⁵⁰ Isto, knj. br. 12, dok. br. 197, str. 419.

⁵¹ Isto, dok. br. 48, str. 125, 126.

lakah minobacača (50—60 mm)	6
teških bacača (81 mm)	6
pješadijskih topova »pito« (37 mm)	1
protivoklopnih topova (47 mm)	2
brdskih topova (65 mm)	1

Svega oruđa i minobacača⁵²: 14

O upotrebi i rezultatima dejstva artiljerije i minobacača na ovom odsjeku nema bližih podataka, sem što su forsiranje i prelaz neposredno potpomagali minobacači, jer su bili najbrojniji. Bez solidne podrške forsiranje bilo bi veoma teško, jer se neprijatelj uporno branio i protivnapadima pokušavao da likvidira mostobran. U borbama na mostobran vidi se da je glavnu ulogu odigralo automatsko oružje (puškomitraljezi) i borba prsa u prsa.

Dejstvo artiljerije pri opsadi Foče

Poslije uspješnog forsiranja Drine 2. proleterska divizija je nastavila dejstva prema Šćepan-Polju, Foči i Čelebiću, a 1. proleterska divizija prema Čajniču.

Italijanski garnizon u Foči opsjeli su čijelovi 2. dalmatinske i 2. proleterske brigade. Od artiljerije u ovim borbama su učestvovali brdska baterija 2. divizije i protivoklopna oruđa 2. proleterske, 3. sandžačke i 2. dalmatinske brigade. O grupisanju i dejstvu artiljerije po tvrđavi i kasarni u Foči štab 2. divizije izvještava Vrhovni štab 12. aprila, gdje, pored ostalog, stoji:

»...Tvrđava je na vrlo pogodnom mjestu za tučenje vatrom iz teških oruđa, te smo zato planom predvideli tučenje tvrđave u cilju nanošenja gubitaka i demoralizacije neprijatelja. Radiogramom smo vam danas nagovijestili promjenu položaja artiljerije, odakle bi ona mogla da sa sigurnošću tuče neprijateljska utvrđenja...«⁵³

Po tvrđavi je uspješno dejstvovala naša artiljerija (12—15. aprila). Neprijatelj nije smio da se pomoli u

⁵² Kao što je rečeno Haubički divizion Vrhovnog štaba dejstvovala je na pravcu 1. divizije (prema Foči) sa svojom haubičkom baterijom samo do 3. aprila.

⁵³ Isto, dok. br. 70, str. 165.

toku dana osim kad su Italijani bombardovali iz aviona naše položaje oko Foče. Neprijatelju su u tvrđavi nanjeni znatni gubici, jer je veliki broj granata direktno padao u njenu unutrašnjost. Kad je neprijatelju nestala voda, pokušavao je noću da je spolja unese, ali je u tome spriječen. Postavljen mu je zahtjev da kapitulira, ali on nije pristao. Kada su četnici sa pravca Čelebića pokušali da odbace naše snage na lijevu obalu Drine, naše snage koje su se nalazile oko Foče dobile su zadatak da protivnapadom odbace četničke snage u pravcu Čelebića. Radi toga je brdska baterija 2. proleterske divizije morala u toku noći 15/16. aprila da napusti položaje i da se hitno prebaci na lijevu obalu Drine.

Iz nekoliko italijanskih dokumenata najbolje se može zaključiti kako su brigadni topovi i minobacači kao i brdska baterija divizije djelovali po okruženom neprijatelju u Foči. U izvještaju VI armijskog korpusa od 13. aprila u 19 časova stoji:

»...Partizani su vršili nekoliko gađanja na naše položaje u Foči.

Avijacija VI arm. korpusa, na zahtjev ove Komande, bombardovala je zonu Trovrh, odakle je dolazila pomenuta vatra...«⁵⁴

Isti korpus u izvještaju od 14. aprila u 19 č. kaže:

»...ustanici su napali sa sjevera i sa istoka garnizon Foču...

U 16.45 časova ustanici su gađali žestokom vatrom minobacača 81 i topova malog kalibra otporne tačke garnizona. Dosada javljeni gubici iznose: 1 mrtav i 3 ranjena.«⁵⁵

A u izvještaju od 15. aprila u 19 časova korpus izvještava nadležnu komandu:

»...Danas u 15 časova partizani su otvorili na naše položaje snažnu vatru iz artiljerije malog kalibra, minobacača i mitraljeza. Naši gubici su 1 mrtav i 3 ranjena, od kojih 1 oficir ljekar (ovo su vjerovatno isti gubici koji se malo prije pominju — V. B.).

Avijacija iz Albanije sa 3 aparata i avijacija VI arm. korp. sa 9 aparata tukle su položaje oko garnizona.«⁵⁶

...

⁵⁴ Isto, dok. br. 224, str. 466.

⁵⁵ Isto, dok. br. 229, str. 478, 479.

⁵⁶ Isto, dok. br. 235, str. 491.

Ne znajući da su četnici ugrozili položaje naših snaga oko Foče baterija se noću 15/16. aprila odmarala uz potrebno obezbjeđenje. Oko pola noći kurir iz divizije donio je komandi brdske baterije naređenje da odmah krene i da se što prije prebaci preko Drine u rejon Brod. Odmah je naređen pokret i ubrzanim maršem u toku 16. aprila baterija je prešla Drinu kod Broda. Baš tada su četnici vršili snažan pritisak na tom sektoru. Da nije bilo budnosti baterija je mogla da padne u ruke četnika.

*

U bici na Drini artiljerija je prvi put organizovano i planski obezbjeđivala forsiranje i prelaz rijeke. Njen doprinos bio je vrlo značajan, a naročito na odsjeku forsiranja 2. proleterske divizije. I u Foči neprijatelj je bio stalno izložen efikasnom dejstvu naših topova i da nije bilo četničkog protivnapada garnizon bi vjerovatno bio zauzet.

Posebno je karakteristično i važno iskustvo iz ove operacije za artiljeriju prijelaz preko Drine splavovima izrađenim na brzu ruku za vrijeme visokog vodostaja, velike hladnoće i uopšte slabih atmosferskih prilika.

IV. ARTILJERIJA OD PRELASKA R. DRINE DO IZBIJANJA NA R. LIM

Poslije bitke na Drini divizije Glavne operativne grupe VŠ su se razvile polovinom aprila 1943. god. na širokom frontu i to: 1. proleterska u Sandžaku, 2. proleterska u Crnoj Gori, 3. divizija u Hercegovini i u Crnoj Gori, 7. divizija oko Foče i Kalinovika, 9. divizija u Hercegovini, a Haubički divizion Vrhovnog štaba u rejonu Foče na lijevoj obali Drine (Miljevina).

Sektor 1. proleterske divizije

Divizija je ulagala ozbiljne napore da se od zaplijenjenih topova kod Ifsara formira brdski artiljerijski divizion divizije. Pripreme za njegovo formiranje izvr-

šene su do 24. aprila. Naredbom od 3. maja divizion je formiran i imao je slijedeći sastav: štab diviziona, 2 baterije po 2 oruđa 75 mm, 1 manevarsko odjeljenje 65 mm i popunjujući dio diviziona, svega: 5 oruđa i oko 600 granata.⁸⁷

Oruđa su upotrebljavana po baterijama koje su pridavane pojedinim brigadama.

Sektor 2. proleterske divizije

Brdska baterija ove divizije, poslije razbijanja četnika u rejonu Foče i Čelebića (17/18. aprila), kretala se za divizijom prema Žabljaku. Ona je 21/22. aprila prešla r. Taru preko visećeg mosta u rejonu s. Tepaca. Ovaj marš nam najbolje pokazuje kuda sve može da se kreće brdska baterija. Narod na Žabljaku se čudio kada je 23. aprila brdska baterija došla od s. Tepaca.

U borbama na Javorku kod Nikšića 2. maja 1943. god. snage 2. i 3. divizije su do nogu potukle jedan italijanski puk. Tom prilikom, pored ostalog, zaplijenjena su 4 brdska topa 75 mm sa dosta municije. Štab 2. proleterske divizije 5. maja donio je odluku i naredio komandi brdske baterije da prihvati zaplijenjene topove kod Javoraka. Ona je istog dana uputila potreban broj ljudstva i konja na Javorak. Uzeta su dva ispravna brdska italijanska topa i oko 200 granata. Od njih i od oruđa baterije formiran je brdski artiljerijski divizion 2. proleterske divizije. Za komesara novoformiranog diviziona postavljen je Vukota Radović,⁸⁸ a dužnost komandanta diviziona vršio je dotadašnji komandir baterije. Sastav diviziona bio je slijedeći: štab diviziona, 2 baterije brdskih topova 75 mm (prva od 3, a druga

⁸⁷ Zbornik, tom IV, knj. 13, dok. br. 4 i 16, str. 16. Manevarsko odjeljenje je tako nazvano zbog pokretljivosti u odnosu na oruđa 75 mm, a ujedno je služilo i kao jezgro za 3. bateriju diviziona.

⁸⁸ Sada pukovnik JNA. On je pomenuto naređenje (koje nije sačuvano) donio u rejonu s. Slatina, na putu Žabljak — Šavnik, gdje je bila razmještena brdska baterija divizije, i gdje je izvršeno formiranje diviziona.

od 2 oruđa), izviđački vod i popunjujući dio. Svega: 5 topova 75 mm i oko 450 granata. Divizion je popunjen ljudstvom i stokom zaplijenjenom na Javoruku i osposobljen za dejstva između 10. i 15. maja 1943. god. Odatle je upućen prema Kolašinu radi podrške 4. proleterske brigade.

Sektor 3. udarne divizije

Njena brdska baterija dejstvovala je u borbama oko Nevesinja i Gacka. U borbi za Gacko ona je sa položaja s. Rudo Polje — V. Gračanica podržavala 3. diviziju.⁵⁹

Na sektoru Foče

Polovinom aprila ovdje se nalazio štab Haubičkog diviziona Vrhovnog štaba sa svojom baterijom i ostalim ljudstvom. On je kasnije upućen pravcem: Miljevina — Brod na Drini — s. Bastasi — Zlatni Bor — Pappkov-Dol — Uzlup — Unište — D. i G. Meštrovac — Slatina — Bobovo — Glibači i natrag do Ogradenice, sjeverno od Tare. Na dan 1. maja divizion je prebačen šumskom željeznicom od s. Miljevina do s. Brod na Drini. Vagone su vukli konji. Preko Drine kod Broda divizion je prešao preko pontonskog mosta. Kada je haubica naišla na most on je tonuo tako da je voda dopirala posluži do pojasa. Po cijenu krajnje opasnosti po život haubice su prebačene preko rijeke. Divizion je nastavio marš uz pomoć odreda za raščišćavanje jačine od oko 20 boraca. Dnevno je jedva prelazio nekoliko kilometara. Uz krajnja naprezanja, divizion je uspio da prebaci haubice, municiju i ostalu opremu. Naročito teška dijonica puta bila je od Pavkov-Dola do Uzlupa. Oruđa su se morala rastavljati, a njihovi dijelovi su prebacivani pomoću drvenih poluga i seoskih sanki. Divizion je najzad stigao u Bobovo.

⁵⁹ Zbornik, tom IV, knj. 12, dok. br. 51, str. 131.

Ovaj marš predstavlja primjer požrtvovanja i zalaganja naših artiljeraca u NOR.⁶⁰

Stanje artiljerije i minobacača uoči pete ofanzive bilo je ovakvo:

	D i v i z i j e			Had VŠ	Svega
	1. prol.	2. prol.	3. i 7. udar.		
Lakih bacača	15 (695)	5 (487)			20 (1182)
Teških bacača	7 (507)	11 (354)			18 (861)
„pito“	3 (152)				3 (152)
PT topova	4 (335)	3 (297)			7 (632)
Brdskih topova	5 (635)	5 (400)	2		12 (1035)
Haubica				2 (120)	2 (120)
U K U P N O:	34 (2324)	24 (1538)	2	2 (120)	62 (3982)

Ako još dodamo da su 3. i 7. divizija, 3. dalmatinska, 15. majevička i 6. istočnobosanska imale najmanje oko 40 minobacača i protivoklopnih oruđa, znači da smo u petu ofanzivu ušli sa oko 100 topova, haubica i minobacača, odnosno sa 20 oruđa više nego 3—5. marta u protivudaru prema G. Vakufu.

V. PETA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA

Ono što neprijatelj nije mogao da postigne u prethodnoj, nameravao je da ostvari u ovoj ofanzivi. On je nju daleko brižljivije pripremao. Angažovao je nove i specijalno obučene snage za planinsko ratovanje. Pored toga, glavne zadatke u operaciji i ovog puta dobile

⁶⁰ Artiljerijski glasnik br. 7/48. god., str. 1—8.

⁶¹ U zagradi je dat broj granata i mina.

su čisto njemačke snage, jer su se italijanske pokazale neefikasne, a četnike su potpuno eliminisali. Sve u svemu snage koje je neprijatelj neposredno ili posredno angažovao u borbi brojile su preko 150 000 protiv oko 20 000 boraca, koliko je imala Glavna operativna grupa VŠ. U ovaj broj spada i oko 4 000 ranjenika, koje je trebalo nositi i obezbjeđivati.

Neprijatelj je sada nametnuo Glavnoj operativnoj grupi VŠ odbranu na svim pravcima, zatim borbe u okruženju i najzad proboj iz okruženja. Ovo su bile i etape ove ofanzive, koje na izvjestan način karakterišu i upotrebu artiljerije.

Ostale grupacije NOV bile su tada dosta udaljene od Glavne operativne grupe, pa joj nisu mogle ukazati neposrednu pomoć, iako su one tih dana postizale značajne rezultate u Bosni i Hrvatskoj.

Polovinom maja, na početku ofanzive, naše snage su bile u slijedećem rasporedu: 3. divizija prema Nikšiću i Gacku; 2. proleterska divizija prema Podgorici i Kolašinu; 1. proleterska divizija prema Mojkovcu, Bijelom Polju i Pljevljima; 7. divizija u širem rejonu Foče i 9. divizija oko Nevesinja (ona se nalazila u rasformiranju, sem njene 3. brigade). U širem rejonu Foče i Kalinovika nalazila se još 6. istočnobosanska i 15. majevička brigada, a u rejonu s. Bobovo Haubički divizion Vrhovnog štaba.

Na svim ovim pravcima vođene su teške borbe sa njemačkim i italijanskim snagama. Naše snage su i dalje imale inicijativu na mnogim dijelovima fronta sve do 26. maja.

Toga, ili prethodnog dana, VŠ donosi odluku o probou preko Maglića i Sutjeske. Neprijatelj već 27. maja počinje sa dejstvima radi taktičkog okruženja naših snaga, kako bi ih najzad uništio na prostoru Durmitor, Maglić i Zelengora, odnosno u slivu Pive, Sutjeske i Tare.

Kao što smo već vidjeli, u periodu između prethodne i ove ofanzive artiljerija je brojno narasla. Dok je ranije postojao samo Haubički divizion Vrhovnog

Štaba, sada postoje i brdski divizion 1. i 2. proleterске divizije, kao i brdska baterija 3. divizije. Sve proleterске i neke udarne brigade i dalje imaju po 1—2 protivoklopna artiljerijska oruđa, a povećale su i broj minobacača.

Međutim, da bi bila jasnija upotreba artiljerije i njeno dejstvo u ovoj ofanzivi, potrebno je podvući neke momente koji su na njen rad imali presudan uticaj, kao:

— artiljerijske jedinice bile su tek reorganizovane, ili su bile u toku reorganizacije i to manje-više pod borbom;

— artiljerija (naročito haubice i protivoklopna oruđa) na svim pravcima nije se mogla efikasno i namenski upotrijebiti, prvenstveno zbog geografskog sklopa zemljišta;

— na ovoj izrazito pasivnoj teritoriji, ishrana stoke predstavljala je veliki problem, naročito zbog toga što se od nje zahtijevala daleko veća izdržljivost nego ranije;

— ljudstvo sa kojim je popunjavan divizion bilo je mahom bez ratnog iskustva i stručnosti, te je i to takođe predstavljalo problem;

— aktivnost neprijateljske avijacije od samog početka ofanzive otežavalo je izvršenje svakog pokreta, a naročito artiljerije koja je za nju predstavljala privlačan cilj;

— i, najzad, manevar pokretom bio je krajnje težak i iscrpljujući za ljude i stoku, često i nemogućan, naročito kanjonima r. Pive, Tare i Sutjeske.

Dejstva na odsjeku Mojkovac — Bijelo Polje

U borbama na ovom odsjeku (15—21. maja) ispunio je intenzivno dejstvo brdski divizion 1. divizije. On je bio tada borbeno najsposobnija artiljerijska jedinica.

Prva proleterска brigada sa 1. bataljonom i manevarskim topovskim odjeljenjem ovog divizona, imala je zadatak, da zatvara sve pravce koji od Bijelog Polja

vode ka Kovrenu, a 3. krajiška sa 2. baterijom, pravac Ribarevina — Slepac-Most a dijelom snaga i pravac prema Kolašinu. Ujutro, 15. maja, položaje ovih dveju brigada napali su dijelovi 1. brdske njemačke divizije sa jednim pukom italijanske divizije »Venecija«. U to vrijeme 1. baterija i manevarsko odjeljenje nalazili su se na vatrenom položaju u rejonu s. Gornja Sela, a 2. baterija do 6 časova u rejonu s. Tustovo, a zatim se premjestila u rejonu k. 1 159 (širi rejon s. Žari — s. Pale), dok su štab i popunjujući dio divizion bili u rejonu s. Brezna. Oko 11 časova, jedna neprijateljska kolona je ovladala Slepac-Mostom, ali je njeno dalje nadiranje onemogućila 3. krajiška brigada. Druga baterija je uspješno podržavala dejstva 2. i 3. bataljona brigade i neutralisala jednu neprijateljsku bateriju koja se nalazila u rejonu Slepac-Most. Istog dana, pogoršala se situacija i na odsjeku 1. bataljona ove brigade, neprijatelj je svom žestinom nadirao pravcem s. Cerovo Jabučna — Majna Gora — Sokolovica — Medugvožde. Baterija je dobila zadatak da odmah krene iz s. Žari ka Sokolovici. Međutim, tek što je krenula, borci su je morali rastovariti i postaviti za dejstvo, jer je neprijatelj iznenada izbio na k. 1 073. Komandant 3. krajiške brigade⁶² je naredio da baterija odmah otvori vatru po koti. Baterija je ispalila oko 30 granata i uspjela je da zaustavi kolonu. Za to vrijeme 2. bataljon 1. proleterske brigade posio je položaje na Šorića-kršu (k. 1 290). Baterija je brzo prebačena na nove položaje u rejonu Medugvožde, odakle je uspješno podržavala protivnapad bataljona na Sokolovicu.

Prva baterija i manevarsko odjeljenje, uspješno su podržavali 1. bataljon 3. krajiške i 6. bataljon 1. proleterske brigade u spriječavanju neprijateljskog prodira ka Šahovićima, kao i dejstva 1. i 3. bataljona 1. proleterske brigade prema s. Sljepašnica i s. Banja Selo. Prije pada mraka, baterija je posjela nove položaje sjeverno od s. Lijeska (u rejonu s. Sokolac) a sutradan,

⁶² Nikola Karanović.

*Oruđe 2. brdske baterije artiljerijskog diviziona
Prve proleterske divizije na položaju Šorića krš
kod Mojkovca 17. maja 1943. godine*

16. maja poslije podne, u rejonu s. Brezna, Šorića-krš, odakle je nastavila da podržava bataljone. Tako je divizion po baterijama podržavao brigade sve do 21. maja.

Za sve ovo vrijeme štab divizije se starao o snabdijevanju baterije municijom.

U toku ovih sedmodnevnih borbi divizion je stekao dragocjena iskustva koja će mu znatno koristiti prilikom dejstva prema Drini i Foči, a naročito u pogledu sadejstva sa pješadijom. Komandanti brigada su zahtijevali vatru artiljerije samo po najvažnijim ciljevima i u najvažnijim trenucima.

Dejstva u protivnapadu prema Foči i Šćepan-Polju

Prva proleterska divizija (bez 3. sandžačke brigade) prikupljala se noću 21/22. maja na prostori: s. Kosanica, s. Đurđevića Tara, s. Lever-Tara i s. Glibači. Ona je odatle narednog dana preduzela usiljeni marš prema Čelebiću radi situacije na pravcu Foča — Šćepan-Polje i Foča — Čelebić.

Brdski divizion (bez 1. baterije) izvršio je marš 22. maja predveče i noću, uz velike napore, savladao šumu Čavčanicu između Buletine i Glibačkog koma. Predveče 23. maja stigao je u s. Suho Polje. Rastojanje je iznosilo 40 km, a marš je trajao 23 sata (15 časova se kretalo bez odmora). Za to vrijeme 1. baterija je podržavala napad 1. proleterske brigade ka Zlatnom boru, a u toku 24. maja i 3. krajišku na pravcu Laništa — Zečje brdo, dijelove 2. proleterske brigade i dva bataljona 15. majevičke brigade na pravcu s. Pjelovci — Zlatni bor. Istog dana, 2. baterija, pored toga što je avijacija napadala u toku marša, stigla je iz s. Selišta u rejon s. Dubrave radi podrške napada dijelova 1. proleterske, 15. majevičke i 6. istočnobosanske brigade na dijelove 118. njemačke divizije na pravcima: Korče (tt. 1 255) — Trovrh (k. 1 386) i Vijenac (tt. 1 356) — Bakić (tt. 1 444). Neprijatelj je davao žestok otpor. Jake vazduhoplovne snage čitavog dana su tukle naše jedinice, a naročito vatrene položaje brdskog diviziona. I pored toga baterije su neprekidno podržavale naše jedinice. Borba je nastavljena sve do 25. maja. Oko podne, 1. baterija i manevarsko odjeljenje, snažno su podržali napad naših snaga u pravcu Zlatni bor — Zečje brdo, a 2. baterija prema Vijencu, Trovrhu i Crnom vrhu.

Istog dana u popodnevnim časovima, divizion je podržavao odbranu snage 1. proleterske divizije. Situacija se pogoršavala naročito prema s. Gradec. Divizion je (bez 2. baterije) u toku noći skinut sa položaja i stigao u s. Hočevo, gdje je posio nove položaje. Uslijed daljeg pogoršanja situacije, ujutru 26. maja nastavio je marš pravcem V. Ravan (tt. 1 216) — s. Velenići — s. Ravni, gdje je stigao u 7 časova. Poslije kraćeg odmora divizion je nastavio pokret pravcem s. Vjernovići — Uzlup. Prešao je r. Taru i popodne stigao u s. Rudine. Prva baterija i manevarsko odjeljenje dobili su zadatak da posjednu vatrene položaje u rejonu Lisa Stijena. Istog dana je i 2. baterija prešla preko visećeg mosta na Tari kod Uzlupa i do 19.00 časova stigla u rejon Kljunac — Prevale, gdje je posjela položaje i dobila zadatak da podržava odbranu jedinica 15. majevičke brigade na lijevoj obali r. Tare, kao i odbranu 1. proleterske brigade od Zlatnog bora do Čelebića.

Za ovakav manevar pod neprekidnim borbama bilo je potrebno mnogo napora.

Podrška jedinica u toku prijelaza na lijevu obalu Tare

Sve jedinice 1. proleterske divizije su 28/29. maja dobile naređenje da se prebace na lijevu obalu Tare.⁹³ Sa vatrenih položaja u rejonu Kljunca 2. baterija je uspješno podržavala povlačenje 1. proleterske brigade i njeno prebacivanje preko visećeg mosta na Tari kod Uzlupa. Ona je tukla neprijatelja u rejonu s. Grab, Ilijina glava i Papkov-Dol. U toku 29. maja, Nijemci su ovladali desnom obalom Tare kod Uzlupa, a divizion se nalazio na prostorijski s. Kljunac, s. G. Polje i Lisa Stijena. Prva baterija je sa vatrenih položaja iz rejonu k. 1 377 potpomagala dijelove 3. krajiške brigade pri odbijanju neprijateljskih pokušaja da pređu Taru kod s. Šćepan-Polja, kao i odbrana dijelova 15. majevičke brigade na Tari od s. Šćepan-Polje do Pustog Polja. Ona

⁹³ Zbornik, tom IV, knj. 13, str. 284—286.

je uspješno dejstvovala i po jednoj neprijateljskoj bateriji u rejonu s. Bastasi. Za to vrijeme je 2. baterija podržavala prebacivanje dijelova 3. krajiške brigade preko Tare kod Uzlupa i tukla neprijatelja u rejonu s. Papkov-Dol i s. Zlatni Bor, kao i neprijateljsku bateriju u rejonu s. Borje.

Pokušaj prijelaza 1. baterije preko Pive

Štab 1. proleterske divizije izdao je 29. maja naređenje za organizaciju odbrane na lijevu obalu Tare i Drine (3. krajiška brigada) i na liniji Mratinje — Trnovačko jezero — s. Suha (1. proleterska brigada), kao i da jedinice ranije Drinske operativne grupe⁶⁴ odbace neprijateljske dijelove u dolinu Sutjeske, a zatim da izbiju na prostoriju s. Suha, s. Vrbica, s. Zakmur i s. Trbišće.

Brdski divizion je dobio naređenje da prebaci jednu bateriju 30. i 30/31. maja na Vučevo, radi dejstva po neprijatelju na desnoj obali Drine i lijevoj obali Sutjeske, a prvenstveno po neprijateljskoj artiljeriji.⁶⁵

Prema ovom naređenju, jedinice su 30. maja krenule na izvršenje postavljenog zadatka. Divizion je odredio da se na Vučevo prebaci 1. baterija. Poslije podne, baterija je dobila naređenje da krene u pravcu mosta kod s. D. Kruševo na Pivi, i da se odmah prebaci. Kako je most u toku dana oštetila neprijateljska avijacija baterija se morala vratiti. Tako su jedinice divizije prešle na Vučevo bez artiljerije. Divizion je 31. maja ostao na istim položajima i dalje dejstvovao po neprijatelju na desnoj obali r. Tare i Drine. 1. juna divizion je krenuo za Mratinje preko Pive.

Prvi divizion 1. proleterske divizije, izvršavajući navedene zadatke (od 22. — 31. maja) pokazao je da može uspješno i efikasno da podržava jedinice po svakom zemljištu, u svako doba dana i noći i po svakom vremenu.

⁶⁴ Dijelovi 2. proleterske, 6. istočnobosanske i 15. majevičke brigade.

⁶⁵ Zbornik, tom IV, knj. 13, str. 294—296.

Dejstva u borbama na Sinjajevni

Dok je 1. proleterska divizija dejstvovala prema Mojkovcu i Bijelom Polju, 2. proleterska divizija je dejstvovala prema Podgorici i Kolašinu. Ona je dobila zadatak da tih dana zauzme Kolašin.

Njen brdski divizion, tek što je formiran dobio je zadatak da krene u pravcu Sinjajevine, radi podrške dejstva 4. proleterske brigade prema Lipovu i Kolašinu. U toku 18. maja divizion je iz s. Slatina, gdje je formiran, izvršio pokret preko Šavnika i Boana za s. Sirovac. Ovdje se divizion zadržao prema naredenju divizije do 22. maja, kada je noću 22/23. vraćen pravcem Sirovac — Boan — Tušinja — G. Bukovica, gdje je ostao do 25. maja. On je toga dana dobio naredenje da se bez komore što prije prebaci na Sinjajevinu, radi potpomaganja dejstva 4. proleterske crnogorske brigade prema Lipovu. Oruđa i municija ubrzanim maršem prebačeni su određenim pravcem. Divizion je 26. ujutro stigao na određeno mjesto i posio vatrene položaje u rejonu Priboj (k. 1 837) i Katun Potrk (k. 1 706). Sa ovih položaja on je uspješno dejstvovao po neprijatelju u rejonima: Gradište (tt. 2 215, k. 2 121), Mumino brdo (tt. 1 797), Jablanov vrh (2 203) i u selu G. Lipovo. Sa ovih položaja divizion je skinut 28. a 29. maja ujutro vraćen je u G. Bukovicu. Dok je divizion bio na VP na Sinjajevini, hrana mu je doturana na vatrene položaj iz G. Bukovice (25 km). Međutim, zbog udaljenosti komore (popunjujućeg dijela) hrana nije uredno stizala. 29. maja oko podne naišao je štab divizije pored divizona i naredio mu da se spremi za pokret.

Istog dana njemačka 7. SS divizija »Princ Eugen« odbacivši snage 3. divizije sa Krnova na liniji Pridvorice — Komarnica ušla je oko podne u Šavnik. Zbog novonastale situacije divizion je dobio naredenje da se preko južnih padina Durmitora orijentiše ka Pivi i to pravcem: s. G. Bukovica (k. 1 304) — Provalija — Modro jezero (k. 1 668) — Dobri do — s. Pišće (k. 1 375) — Barni do (k. 1 273) — most na Pivi (k. 531) — Mračinje. U toku marša preko Durmitora (3,5 km južno od

njegovog vrha) brdski divizion je stigao 31. maja u s. Pišće. Istog dana prije podne, divizion je dobio zadatak od štaba 3. divizije, da odatle otvori vatru iz obje baterije po neprijatelju na lijevoj obali r. Pive u rejonu Plužine i pivskog Javorka, koje su po svaku cijenu nastojale da nam presijeku put ka Pivi u rejon Mratinje.⁶⁶ Po izvršenju ovog zadatka divizion je odmah nastavio marš. Borci, a naročito tovarna grla, veoma su trpjeli bez vode. U toku marša pili su mutnu i zagađenu vodu iz vrtača, ali je to bilo nedovoljno. Nikada prije toga žeđ nije toliko morila borce i tovarnu stoku. Nje nije bilo sve do prelaza Pive (31 maj).

Rasformiranje Haubičkog diviziona Vrhovnog štaba

Kao što je ranije napomenuto, divizion je početkom maja prebačen preko Drine u Sandžak. Po uspješnom maršu od Drine do s. Bobovo pod planinom V. Ljubišnja, gdje se nekoliko dana sređivao i odmarao, 28. maja on je dobio naređenje da zakopa svoje haubice i da od ljudstva formira pješadijsku jedinicu. Ovakva odluka je ushijedila zbog toga što je bila u jeku peta ofanziva i nije bilo nikakve mogućnosti za upotrebu haubica preko besputnog Durmitora, Maglića i Zelenogore. Ljudstvo je poslije zakopavanja haubica, kao pješadijska jedinica, ušlo u sastav pratećih dijelova Vrhovnog štaba.

Rastanak sa haubicama na Tari, kao i onaj na Neretvi, bio je za artiljerce vrlo težak.

Prelaz preko Pive i dejstvo do prelaza Sutjeske

Brdski divizion 2. divizije 31. maja noću prešao je Pivu i 1. juna 1943. stigao u kanjon između Durmitora, Vučeva i Volujaka. Naredne noći Pivu je prešao i brdski divizion 1. proleterske divizije. Oba diviziona našla su se zajedno sa ostalim snagama u okruženju, boreći se

⁶⁶ Baterija 3. divizije, u to vrijeme, podržavala je snage divizije prema Savniku.

hrabro i stoički protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja i svojim podvizima i krvlju ispisali najslavnije stranice naše istorije. Ilustracije radi evo nekoliko podataka:

Prelaz reke Pive između Barnog dola i Mratinja predstavlja jedan od najdramatičnijih prizora. Na tom mjestu kanjon je dubok 500 metara. Kozja staza se skoro vertikalno spušta ka rijeci. Prebacivanje se moralo vršiti noću, jer je danju tukla avijacija. Trebalo je spustiti do rijeke dva brdska diviziona od po 5 topova sa municijom. Borci su se lavovski borili sa teškoćama i prenosili po vrleti topovske dijelove. Konji su sa tovarom padali u dubine kanjona. Borci su ulagali i zadnje atome snage, a naročito tobdžije. Na primjer, jedna baterija brdskog diviziona 2. divizije, dobila je zadatak da 2. juna ujutro hitno krene iz Mratinja preko Previjske i dalje prema pivskom Javorku, radi podrške napada 4. crnogorske i 10. hercegovačke brigade prema Javorku i Budnju. Ovdje je put bio strm i uži nego igdje ranije. Ostalo je još svega 50 metara do k. 1341 (Previjska). Taj se dio nije mogao savladati. Pred kotom se stalo. Prije podne tuda je od Javorka naišao štab 2. divizije. Vidjeći u kakvoj se situaciji nalazi baterija, naredio je da se baterija što prije vrati u Mratinje. Neki drugovi iz štaba divizije su posmatrali pokušaje baterije da se okrene i da niz litice pođe nazad. Kolona je izgledala kao skamenjena. Čelno tovarno grlo »Gering« (zarobljeno od Italijana na Javorku kod Nikšića 2. maja) koje je nosilo čelo lafeta teško oko 120 kg, trebalo je da se okrene da bi pošlo nazad. Teret je pridržavao konjovodac Šime Šupe, rodom iz Vrgorca. Računalo se ako se ovo grlo sa najtežim tovarom okrene na litici, da će se onda lakše okrenuti ostala. Grla se nisu imala gdje rastovariti. Međutim, »Gering« se i pored toga što su ga pridržavali 4—5 poslužilaca preturio i otkotrljao oko 100 m niz stijenu prema Pivi. Na iznenađenje svih, zadržao se na jednom obronku ispod stijene i uspravo se na noge. Lafet mu se otkao čim se prvi put prevrnuo i ostao u kamenjaru. Baterija je ostala sa 2

oruda. Prijetila je opasnost da se survaju u provaliju i ostala grla. Međutim, ulažući svu vještinu i snagu, poslužioci i konjovoci su uspjeli da okrenu bateriju i da se do večeri prebace do Mratinja.

U popodnevnim časovima, 2. baterija koja se nalazila na Mratinju i popunjujući dio izdržali su jako bombardovanje od 6 italijanskih bombardera »savoja«.

U toku 3. juna divizion se odmarao i sređivao u Mratinju, a 3/4. i u toku 4. juna izbio je na Vučevo. 5. juna nastavljen je pokret za Mrkalj-Klade, gdje je stigao istog dana predveče. Dalje se nije moglo, jer je stoka posustajala (cijelog dana je padala hladna kiša).

Tog dana (5. juna) sa Dragoš-Sedla dejstvovao je brdski divizion 1. proleTERSKE divizije sa baterijom i manevarskim odjeljenjem, tukući neprijatelja na lijevoj obali Sutjeske. Divizion 2. proleTERSKE divizije uputio je i jedno svoje topovsko odjeljenje da dejstvuje sa istih položaja i po istim ciljevima.⁶⁷

U Mrkalj-Kladama se tada nalazio i Vrhovni komandant drug Tito sa komandantima divizija (1. i 2. divizije). U ovakvoj situaciji nije se moglo dalje sa artiljerijom. Na savjetovanju, koje je ovdje održano, donesena je odluka da se po mogućstvu ispali sva municija na neprijatelja i oruda zakopaju. Istog dana naredeno je brdskom divizionu 2. divizije da od preostala 4 topa zakopa 2, a sa 2 da nastavi pokret ka Sutjesci. To je isto naredeno i divizionu 1. divizije.

Glad je u jedinicama carovala. Sjutradan (6. juna) naredeno je da se nekim jedinicama u prolazu dodijele konji radi ishrane. Konji koji su nosili minobacače već su bili pojedeni.

⁶⁷ Ovog dana snage 1. proleTERSKE divizije pokušale su proboj iz okruženja napadom na Borovno. Neprijatelj je uporno držao brdo Košur. Na neprijateljske položaje je izbačeno oko 200 granata. Od ovog dana oba brdska diviziona počinju borbu za izvlačenje dijela topova preko Sutjeske.

Prelaz artiljerije preko Sutjeske

U to vrijeme Glavna operativna grupa VŠ bila je podijeljena na dvije grupe. Sa Vrhovnim komandantom nalazila se 1. i 2. proleterska divizija dok su 3. i 7. divizija štatile i nosile ranjenike. Naknadno je u sastav prve grupe ušla i 7. divizija.

Sa ovom grupacijom, 7. juna preko Sutjeske našla su se po dva oruđa iz oba brdska diviziona, a 3. diviziji ostala je njena brdska baterija sa dva oruđa. U toku 8. juna na istočnim padinama Ozrena (k. 1405) artiljerci 1. i 2. divizije ulagali su krajnje napore da dalje nose svoje topove. Međutim, Vrhovni komandant je naredio da se municija utroši a oruđa zakopaju. 13. juna je isto doživjela i baterija 3. divizije, čija su oruđa ostala na mjestu gdje je poginuo legendarni junak Sava Kovačević.

Oko 500 artiljeraca dalje je nastavilo borbu kao pješaci.

Proboj neprijateljskog obruča na putu Foča — Kalinovik

13. juna, kada se pretpostavljalo da nijedno artiljerijsko oruđe nije izašlo iz okršaja, odjeknule su posljednje granate protivoklopnog topa 2. proleterske brigade na putu Kalinovik — Foča kod Ocrkavlja. Topovsko-odjeljenje je dočekalo i razbilo njemačku tenkovsku kolonu, koja je imala zadatak da spriječi našim izmorenim snagama izlazak iz obruča. Uništivši 3 tenka, topovsko-odjeljenje je primoralo tenkovsku kolonu od 10—15 tenkova da se povuče. Ovaj podvig boraca po svojoj važnosti i veličini predstavlja jedinstven primjer kako oruđa treba voljeti, čuvati, njegovati i upotrebljavati.

Ove događaje u cjelini najbolje ilustruju Titove riječi:

»Širom Jugoslavije bilo je mnogo bojišta na kojima su se vodili krvavi okršaji, ali baš Sutjeska — koja je u narodno-oslobodilačkoj borbi bila dva puta takvo poprište, naročito prije 15 godina, — najbolje odgovara da bude mjesto u koje će naši narodi uvijek s ponosom gledati i podsjećati se koliko je skupo koštalo ovo što je stvoreno...«

*

Iako o upotrebi i dejstvima artiljerije u ovoj ofanzivi nije mnogo rečeno, ipak iz navedenog treba zaključiti:

— bez obzira što je artiljerija na početku ofanzive bila najbrojnija, ona se nije mogla svuda upotrebljavati. Haubice su zakopane na početku ofanzive, dok su protivoklopna oruđa bila nezapažena sve do posljednjeg obruča. Znači, jedino su, iako ne u potpunosti, korišćeni brdska artiljerija i minobacači, ono što se moglo tovariti i nositi;

— u toku ofanzive uočava se decentralizovana upotreba brdskog diviziona 1. divizije. Prije svega, ovo je posljedica širokog fronta i dejstva po odvojenim pravcima gdje su bile angažovane najmanje dvije brigade. Komanda diviziona imala je pod svojom komandom jednu od baterija, sve do prelaska r. Tare i Pjive. Međutim, ona je cijelo vrijeme snabdijevala obje baterije municijom. U stvari divizion je bio maksimalno angažovan u borbi i njegova vatrena moć potpuno iskorišćena. Time je i sadejstvo između artiljerije i pješadije bilo maksimalno zastupljeno;

— u fazi okruženja i proboja preko Sutjeske artiljerija nije mogla da ispolji jači efekat. Vatrene položaji na Dragoš-Sedlu bili su dosta daleko. Da je bar 3—5 brdskih topova (od 9 koliko ih je izašlo na Dragoš-Sedlo) neposredno dejstvovalo po Košuru, vjerovatno bi Košur pao, a proboj izvršen sa manje žrtava;

— iako na prvi pogled izgleda da je bilo nerentabilno vući topove, jer su se teško mogli koristiti u drugoj i trećoj fazi bitke, ipak bi takav zaključak bio pogrešan. U najmanju ruku to bi značilo ne shvatiti značaj ove bitke u cjelini. Ona je više, nego i jedna prije i poslije nje zahtijevala što se najviše moglo tražiti od čovjeka — osnovnog faktora — pobjedu. Tome su bile podređene sve naše snage pa i artiljerija;

— kao i ostale naše snage, i artiljerija je pored psihičke i fizičke iscrpenosti, gladi, nesanice i svakojakih teškoća imala protiv sebe dobro snabdjevenog i

nahranjenog neprijatelja, mitraljeze, artiljeriju, avione i ostalo sa čime je raspolagala hitlerova vojska. I pored toga artiljerci su izdržali do kraja a to najbolje potvrđuju baterijski plotuni sa Dragoš-Sedla po njemačkim položajima na Košuru i Borovnu, kao i zadnje granate na njemačke tenkove na putu između Foče i Kalinovika;

— i najzad, zakopavanje topova na Sutjesci, za artiljeriju NOV nije značilo kraj, već obrnuto. Naša pobjeda u ovoj bici, otvorila je nove i šire perspektive za njeno omasovljenje. Prekaljeni artiljerijski kadrovi su izašli iz ove ofanzive sa mnogo dragocjenih iskustava, koja će im koristiti u novim i još brojnijim artiljerijskim jedinicama.

*

Razdoblje novembar 1942. — jun 1943. za artiljeriju NOV, predstavlja fazu njenog velikog uspona i razvoja. Njen udio u tim dejstvima to nedvosmisleno potvrđuje. Stečena iskustva artiljerije iz ovog razdoblja nisu malobrojna niti beznačajna.

Naša artiljerija najvećim dijelom stvarana je oti manjem iz ruku neprijatelja i odmah okretana protiv njega. Ona je manevrovala i dejstvovala pod najtežim okolnostima, efikasno neutralisala i uništavala neprijatelja u uporištima, savladivala često naoko nesavladive zemljišne i vodene prepreke, ispoljavala heroizam i istrajnost u borbi sa tenkovima i žilavost pod udarcima neprijateljske avijacije. Ljudstvo je ispoljavalo krajnju požrtvovanost, ulagalo je neviđene fizičke napore da izvuče svoja oruda i podrži dejstvo naših brigada. Artiljerija je aktivno učestvovala u svim krupnijim poduhvatima ovog razdoblja. Naše proleterске i udarne jedinice nijedanput nisu pretrpjele teže gubitke od neprijateljske artiljerije. To nam govori da brojna nadmoćnost neprijateljske artiljerije nije bila presudna. Rentabilna upotreba naše artiljerije i njena efikasnost znatno su smanjivale tu nadmoćnost.

Pojedine artiljerijske jedinice u ovom razdoblju prešle su i po 1 500 km uspješno prateći i podržavajući naše brigade i divizije u borbi, što nam govori da je njena manevarska sposobnost bila na visokom nivou. U vezi s tim, karakteristično je zapaziti i to da je artiljerija jedinica Glavne operativne grupe VŠ od novembra 1942. do pred kraj maja 1943, stalno dejstvovala u napadima i protivnapadima naših snaga, a tek od 27. maja pa do 5. juna podržavala odbrambena dejstva. Iskustva o upotrebi i dejstvu naše artiljerije iz napadnih dejstava prevladaju.

Dejstvo naše artiljerije u ovom razdoblju nema samo »moralni efekat«, što je bilo karakteristično do ovog razdoblja. Ona je naročito u četvrtoj ofanzivi nanosila neprijatelju vrlo osjetne gubitke (Posušje, Imotski, Prozor, Jablanica, Drežnica, pri forsiranju Drine itd.).

U ovom razdoblju ona se upotrebljava planski i uspješno i izvršava sve zadatke kao i artiljerija ostalih savremenih armija u drugom svjetskom ratu — počev od neutralisanja neprijateljske pješadije, pa do neutralisanja njegove artiljerije i lomljenja njegove moći u utvrđenim rejonima. Njeno dejstvo prevazilazi pojam »potpomaganja« i poprima karakter »artiljerijskog obezbjeđenja« dejstava brigada i divizija. U ovom periodu ona uspješno sadejstvuje ostalim rodovima. Prema stepenu upotrebe proleterskih i udarnih jedinica prilagođavana je i upotreba artiljerije. Ovakav način dejstva omogućila su raspoloživa sredstva veze i ona je uspostavljena između osmatračnica i vatrenih položaja, kao i između artiljerije i pješadije. Međutim, još uvijek lični dodir i signalna sredstva zauzimaju značajno mjesto.

Visoki borbeni moral i visoka fizička izdržljivost artiljeraca u ovom razdoblju velikih manevara i teških danonoćnih borbi, u rijetko teškim vremenskim i terenskim uslovima, najviše su došli do izražaja. Oni su regrutovani iz slavni proleterskih i udarnih brigada i divizija, odakle su donijeli u artiljeriju visok borbeni moral, drugarstvo i gvozdenu disciplinu. Oni su cijenili

svoja oruđa, za njih su se borili sa puškom u ruci i davali svoje mlade živote. Zato je naša artiljerija i bila ubojita i žilava u borbi. Na tome se i temeljilo njeno neraskidivo borbena sadejstvo sa pješadijom u toku NOR-a.

Iz bogate riznice iskustava naše artiljerije u prethodnom a naročito u ovom i narednom razdoblju NOR-a- naši mladi artiljerci imaju šta da nauče. To su savremena artiljerijska iskustva, sa našeg terena i u našim uslovima bez čijeg poznavanja i razumijevanja nije moguće potpuno shvatiti ulogu artiljerije u eventualnom budućem ratu.

VUKAŠIN BRAJOVIĆ

ARTILJERIJA 20. UDARNE DIVIZIJE¹

OD FORMIRANJA PRVE BATERIJE
DO OSLOBOĐENJA KNINA

Prva artiljerijska jedinica 20. divizije bila je mešovita baterija od dva brdska i dva poljska topa kalibra 65 i 75 mm. Oruđa su se prilikom kapitulacije Italije nalazila negde na sektoru Svilaje i Moseća. Saznavši za njih, štab divizije je naredio da se iz brigade povuku artiljerci i da se od njih formira baterija. Ovo ljudstvo dobilo je zadatak da pronade oruđa i da ih uz pomoć Dinarskog odreda prebaci na slobodnu teritoriju do Prologa, gde bi se izvela obuka. Pošto su uz pomoć 8. brigade topovi pronadeni počelo se sa prebacivanjem. Međutim, baš u to vreme (prvih dana decembra 1943. god.), Nemci su preduzeli ofanzivu jakim snagama, tako da je transport oruđa bez dovoljno stoke bio veoma težak. Poljske topove vukle su dve zaprege slabih bosanskih konjića i borci. Za brdska oruđa napravljeni su nocači od grana i ona su nošena po delovima. U to vreme neprijatelj je već bio zauzeo Livno i nadirao dalje. Pod njegovim pritiskom jedinice 20. divizije povlačile su se prema Vagnju i Vrdovu na Dinari. Kad su nemačke motorizovane jedinice i tenkovi pretili da dođu do kolone baterija i da je unište, štab divizije doneo je odluku da se topovi sakriju u rejonu Vagnja. Oruđa su podmazana, zakopana i pokrivena granjem, lišćem i kamenjem. Posle dva meseca prebačena su u zaselak

¹ Ovaj članak nema pretenzija da potpuno i detaljno obradi stvaranje i sva dejstva artiljerijskih jedinica 20. divizije. On je samo jedan prilog za razradu te materije i pisan je na osnovu raspoloživih ratnih dokumenata Arhive Istorijskog instituta JNA i ličnog sećanja. 20. udarna divizija formirana je 10. oktobra 1943. god. na Vrdovu (Dinara) od 8. (Šibenske), 9. (Trogirske) i 10. (Cetinske) dalmatinske brigade.

Dapići kod Vrdova i tu ponovo sakrivena. Municija, nišanske sprave i jedan baterijski durbin dati su na čuvanje komandi mesta Sajković.

Ova oruđa izvučena su iz skrovišta pre sedme neprijateljske ofanzive. Ona su u sedmoj ofanzivi, braneći pravac Grahovo — Tičevo — Drvar, tačnim pogocima razbila nemačku brdsku kolonu u Grahovskom polju. No, i ovog puta, zbog okruženja i pošto su ostali bez municije, topovi su morali biti zakopani.

U avgustu 1944. god. od njih je ponovo formirana baterija koja u sastavu 20. divizije uspešno učestvuje u borbama za oslobođenje Vrličke krajine, Hrvaca, Sinja i Knina, gde se posebno istakla.²

U oktobru 1944. god. formirana je haubička baterija 100 mm M. 17 od 4 oruđa koja su pala u ruke partizana prilikom oslobođenja Sinja. Deo domobrana je dan pre zauzeća Sinja odneo zatvarače sa udarnim iglama sa haubica i prešao u partizane, tako da ih neprijatelj nije mogao protiv nas upotrebiti.

Od 28. oktobra do 3. novembra 1944. baterija uspešno učestvuje u borbama za oslobođenje Vrljike. Tom prilikom zaplenjene su tri nemačke haubice 150 mm, koje odmah ulaze u sastav baterije. Jedan dan se na njima vršila intenzivna obuka, a već 5. novembra deštvoju po Oštroj glavici, Crnoj glavici, Poljači i drugim utvrđenim položajima oko Knina. U toku borbi neprijatelj je primetio blesak vatre naše baterije pa je pokušao da je učutka artiljerijom. Međutim, pošto je baterija dobro utvrdila VP nije pretrpela neke ozbiljnije gubitke — svega 4 ranjena borca. Kasnije, u odlučujućim borbama za Knin, haubice 100 mm podržavale su 20. diviziju, a haubice 150 mm 9. diviziju, nanevši neprijatelju velike gubitke u ljudstvu i materijalu.

² Posle oslobođenja Knina topovi su usled dotrajalosti rashodovani i zamenjeni sa šest zaplenjenih nemačkih topova 75 mm M. 38. Sa njima je baterija već u drugoj polovini decembra 1944. god. u uslovima velike hladnoće i snega, podržavala pešadiju u borbama oko Srba u Lici.

U oktobru 1944. god. divizija je formirala i »Protivoklopni divizion« od 8 oruđa kalibra 28 mm do 50 mm, a pored toga i 3 pav oruđa od 20 mm. Polovinom novembra iste godine u sastav divizona ušla je i jedna po baterija od 4 topa 47 mm, koja je do tada bila u sastavu artiljerijske grupe 8. korpusa. Protivoklopni divizion učestvovao je u svim borbama koje je 20. divizija vodila od oktobra 1944. do januara 1945. god. kad je rasformiran, a njegove baterije ušle su u sastav novoformiranog artiljerijskog divizona iste divizije. Divizion nije dejstvovao kao celina, već su njegove baterije i vodovi pridavani brigadama divizije, odnosno njihovim bataljonima. Svojom umešnošću i hrabrošću artiljerici su prilično pomogli svojim pešacima u mnogim borbenim okršajima a naročito u borbi za Knin. Oni su direktnim pogocima sa malih daljina uništili i neutralisali mnoga mitraljeska gnezda, bunkere i razne vatrene tačke neprijatelja.

U toku kninske operacije 20. divizija bila je takođe podržavana i artiljerijom 8. korpusa, a od 21. novembra ona se ojačava najpre jednom, a kasnije i drugom baterijom 2. brdskog divizona artiljerijske grupe 8. korpusa. S obzirom da je taj divizion u završnim borbama za Knin uglavnom dejstvovao za 20. diviziju (i njeno sadejstvo sa 26. divizijom) a kasnije joj i organizacijski pripao opisaćemo i njegovu aktivnost od početka tog perioda do oslobođenja Knina.

Pred početak uvodnih borbi za neprijateljska uporišta oko Knina divizion je proslavljao praznik oktobarske revolucije u s. Žitniću. Tog dana je pred postrojenim baterijama držao govor komesar artiljerijske grupe 8. korpusa koji je doneo naredenje za pokret divizona prema s. Lukarić. Odmah su izvršene pripreme za marš i divizion je ne gubeći vreme krenuo i zaposeo VP u rejonu s. Lukarić.

Bile su to uvodne borbe za Knin. One su trajale do 25. novembra i u tom periodu divizion je podržavao jedinice 26. i 20. divizije. Iako su ove borbe bile samo priprema za odlučan sukob, one nisu bile lake. Nepri-

jatelj je ogorčeno branio svaku kotu i naselje, vršeći često žestoke protivnapade. Zbog toga je divizion pored manevra vatrom, vršio i manevar pokretom, jer su pojedine njegove baterije menjale VP u skladu sa zahtevom situacije. Mesta za oruđa unapred su izviđana, a uređenje VP vršeno je brižljivo iako je to ponekad bilo vrlo teško, s obzirom na karsno zemljište. Sa pešadijom je održavana lična veza kad god je to bilo moguće. Radi boljeg uočavanja ciljeva, kod prednjih pešadijskih delova bili su istaknuti osmatrači. Priprema početnih elemenata za gađanje najčešće je vršena po karti, dok je korektura vršena jednim oruđem. Jednom dobiveni elementi beleženi su i po potrebi ponovo korišćeni. Višestruki su i prenosi vatre. Zbog dobre organizacije, gađanja su bila veoma efikasna. Ovde će se neka od njih ukratko izneti:

7. i 8. novembra uznemiravajućim gađanjem onemogućavano je korišćenje ceste od Knina prema Kosovu, a kratkim vatrenim naletima neutralisani su živa sila i vatrena sredstva neprijatelja na k. 415, 435 i Kaldirmi.

Preciznom vatrom tučeni su sutradan utvrđeni položaji na brdu Kupreš i k. 302 (južno od Knina) na kojima se nalazio bataljon neprijateljskih vojnika. Eksplozije naših granata unele su paniku kod neprijatelja i on se u neredu počeo povlačiti pod artiljerijskom vatrom. Neposredno zatim kotu je zauzeo jedan bataljon 11. dalmatinske brigade i na njoj našao 18 ubijenih vojnika.

Od 9. do 20. novembra gađani su položaji na Kuprešu, k. 308, kod s. Vidovića i na Oštroj glavici. Kod Kaldirme se desio jedan interesantan i nesvakidašnji događaj: nemački top 88 mm koji je vukao kamion pogodan je u cev.

21. novembra izdvaja se 3. baterija iz divizona i usiljenim maršem prebacuje se noću preko s. Miočića i Vrlike u s. Sinobadi, odakle podržava vatrom 20. diviziju tukući uporišta: Šegote, Grgiće, Urljaj i druga.

Od 21. do 24. novembra divizion je izvršio niz vatre-
nih zadataka: tukao je Bulajušu, Oštru glavicu i s.
Biskupiju gde je zaplenjeno municijsko skladište. Uspe-
šno je podržano nasilno izviđanje delova 11. dalmatin-
ske brigade na Bulajuši i njihovo povlačenje po izvrše-
nom zadatku.

25. novembra vršila je napad 20. divizija, s ciljem
da se zauzmu i likvidiraju utvrđeni položaji i uporišta
istočno i severoistočno od Knina. Na centru i desnom
krilu divizije (9. i 10. brigada) napad je podržavala 3.
baterija sa VP kod Sinobadovog St., a levo krilo (8.
brigada) podržavale su ostale dve baterije sa VP u re-
jonu k. 269 (istočno od s. Kosovo). Borbe su tog dana
bile veoma teške. Neprijatelj je pružao ogorčen otpor,
vršeći i protivnapade podržavane jakom artiljerijskom
vatrom. No i naša je pešadija imala efikasnu artiljerij-
sku podršku. 3. baterija uspešno je tukla neprijateljska
uporišta na k. 357, zatim Šegote, Grgići, Urljaj, k. 510
i otpornu tačku na bezimenoj koti između Urljaja i k.
510. Divizion (sa dve baterije) učestvovao je u odbija-
nju protivnapada na 8. brigadu, a padom mraka podr-
žao ju je vatrom pri jurišu na kotu 449 (kod s. Crno-
gorac) i Oštru glavicu (k. 543) koja nije bila zauzeta.

Posle artiljerijske pripreme koja je trajala od
6.30 do 7.30 časova, prešla je u napad i 26. divizija. Di-
vizion (bez 3. baterije) dejstvovao je kao grupa za podr-
šku 11. dalmatinske brigade, koja je imala zadatak da
zauzme rejon k. 308, Bulatovu kulu, Biskupiju i da, u
sadejstvu sa 8. brigadom 20. divizije, likvidira Oštru
glavicu.

Rejoni VP divizona ostali su nepromenjeni, dok
su mu ciljevi u art. pripremi bili sledeći: položaji na
Oštroj glavici, k. 361, kod Bulatove kule, s. Biskupija,
crkva u s. Bračiću na kojoj je bila postavljena nemačka
osmatračnica, zatim Kupreš (k. 285) i nemačke baterije
105 mm u rejonu Konj (k. 357). U toku dana osmatra-
njem su otkriveni novi ciljevi: minobacačka baterija u
rejonu k. 285, komora između s. Biskupije i Bračića, a

gađana je i k. 359 (Bulajuša) na pravcu dejstva 3. brigade (prekomorske) i Oštra glavica u rejonu dejstva 20. divizije.

3. baterija, koja je pridata 20. diviziji, potpomagala je vatrom zauzeće Veljuva i podržala protivnapad 9. brigade radi ponovnog osvajanja Urljaja.

Uspeh svih artiljerijskih vatri bio je dobar. Na Kuprešu je izbačeno iz stroja, preko 50, a kod s. Vukorojevići više od 20 neprijateljskih vojnika. U rejonu k. 285 neutralisani su minobacači, od kojih je jedan uništen. Na putu između s. Biskupije i s. Bračić razbijena je komora sa 80 vojnika. Na bezimenoj koti južno od Urljaja 3. baterija je vatrom zadržala juriš četnika, a zatim ih prisilila da se u neredu povuku i ostave za sobom oko 30 mrtvih.

Od 27. do 30. novembra borbe za Knin dobijaju još žešći karakter, jer Nemci uzaludno protivnapadima nastoje da povrate izgubljene položaje. I u tom periodu artiljerija dobro dejstvuje. Zaslužuje da se pomene i uspešna koncentracija vatre koju su zajednički ostvarili 2. brdski, 4. brdski motorizovani i haubički motorizovani divizion (svi iz art. grupe 8. korpusa) po neprijateljskim položajima na Bulajuši. Ukupno je učestvovalo 16 topova 75 mm M. 1 i 8 haubica 100 mm M. 14. Divizioni su koristili elemente iz prethodnih gađanja, a zatim je jednovremeno iz svih oruđa otvorena vatra. Posle plotuna nastavilo se brzom paljbom. Komandovanje je bilo sasređeno i njome je upravljala komanda artiljerije 8. korpusa sa svoje osmatračnice. Vatra je bila vrlo uspešna, te je posle nje 3. prekomorska brigada (26. divizija) zauzela Bulajušu. Neprijatelju su naneti teški gubici u ljudstvu.

U toku tih istih dana postignuti su i drugi uspesi. Neutralisana je nemačka baterija u rejonu s. Potkonje i druga kod s. Ličani. Kod s. Jeramazi pogođen je jedan kamion sa municijom i uništena su dva topa. 3. baterija je uspešno potpomagala odbijanje protivnapada na položaje 20. divizije.

Radi ojačanja 20. divizije, noću 29/30. novembra, divizion je po dobivenom naređenju uputio 1. bateriju u rejon Kraljeve doline (istočno od Golubića). Radi što bržeg i lakšeg marša, oruđa i municija su prebačeni preko Kijeva do Kikića mlina motornim vozilima 4. divizona, do kojeg su već pre konjovoci ubrzanim maršem doveli nenatovarenu stoku. Od Kikića mlina do VP oruđa je vukla stoka. Dobrom organizacijom marša i usklađenošću vremena, baterija je prešla 60 kilometara za jednu noć i ujutro je već dejstvovala sa VP u rejonu Golubić — Čukci.

Prvog decembra otpočeo je jednovremeni opšti napad jedinica 8. korpusa na celom frontu.

Neprijatelj je bio opkoljen u obliku elipse dužine 14, a širine 8 km. Samo između Medvedaka (tt. 740) i s. Ilića postojao je otvor od 3—4 km i on je namerao da se kroz njega probije prema Gračacu.

U okviru uloge koja je dodeljena artiljeriji, važan zadatak imale su baterije koje su podržavale dejstva 20. divizije, jer se pomenuti otvor nalazio između nje i 19. divizije. Zato su i borbe ovde bile vrlo ogorčene i krvave.

1. decembra 1. baterija sa VP u rejonu Golubić uspešno je tukla položaje na Drenovcu (tt. 389), zatim Ličane, Staru stražu, Medić, Knin i kolone na serpentinama ceste. Vatrom baterije podržana je i 10. brigada u jurišu na Drenovac i izbijanju na komunikaciju Knin — Žagrovići. Neprijatelj je celog dana vršio protivnapade i nekoliko puta je dolazilo do borbe prsa u prsa, ali su naši borci uspeli da zadrže Drenovac, dok su se sa same ceste morali povući. Borba je produžena i u toku noći. Naše jedinice su nekoliko puta izbijale na cestu, ali je nisu mogle zadržati. Međutim, ni neprijatelj je nije mogao koristiti jer je bila pod udarom naše artiljerijske vatre. U toku tog dana neutralisana je neprijateljska baterija u rejonu Delića i Stare straže, a uništen je i jedan protivoklopni top. Sprečen je prodor neprijateljske kolone na serpentinama kod Dundura u

pravcu Stare straže i tu je ubijeno preko 50 Nemaca. Takođe su nanášeni veliki gubici neprijatelju na k. 357, Priču i Mitrovićima.

I kasnije sve do kraja operacije baterije su bile aktivne. Lična veza komandira baterije i komandanta diviziona sa pešadijskim starešinama omogućavala je da se artiljerijska vatra otvara brzo, u pravom momentu i na pravom mestu. Ovo je naročito došlo do izražaja u potpomaganju juriša na pojedine otporne tačke i prilikom odbijanja protivnapada. Gledajući dejstvo naše artiljerijske vatre, pešaci su bili oduševljeni i s ushićenjem su govorili: »E, ovako je lako boriti se«.

Nemci su nekoliko puta pokušali da se probiju kolonama, no zajedničkim dejstvima artiljerije, pešadije i tenkova razbijani su i uništavani. Napuštajući motorna vozila, topove i drugo teško naoružanje oni su pokušavali da se probiju iz obruča u manjim grupama, ali im ni to nije uspelo. U borbi za uništavanje ovih grupa artiljerci su dejstvovali kao pešaci.

U toku cele kninske operacije sve starešine i borci diviziona pokazali su visoku svest, predano izvršavajući borbene zadatke, bez obzira na opasnost, umor i druge teškoće. Često su dejstvovali pod neprijateljskom pešadijskom i artiljerijskom vatrom, no uvek su pokazali prisebnost i hrabrost. Njihova je prva želja bila uništiti Nemce gde god se to može.

Iz kninske operacije divizion je izašao obogaćen novim borbenim iskustvima, još spremniji za nove borbe.

Od Knina do Trsta

Naredenjem štaba 8. korpusa, 1. januara 1945. formiran je artiljerijski divizion 20. divizije. U njegov sastav ušlo je šest baterija i to: 1. i 2. baterija 2. brdskog diviziona artiljerijske grupe 8. korpusa (8 topova 75 mm M. 1), baterija haubica 100 mm M. 17 (4 oruđa), baterija jurišnih topova 75 mm M. 38 (6 oruđa), protivoklopna baterija 46 mm i protivavionska baterija 20 mm (obe po 4 oruđa). Sve baterije bile su sa stočnim transportom.

Period od formiranja do 16. marta 1945.³ divizion je — kao što je već bila praksa u našem NOR-u, — iskoristio za svestrano vojno i političko obrazovanje, kao i za dovođenje u ispravnost opreme i naoružanja. Za to vreme održana su dva politička i jedan artiljerijski kurs za niže starešine, zatim veterinarski i kurs za veziste. Štab divizionu pripremio je i izdao podsetnike iz nastave gađanja, teorije gađanja, službe veze i izviđanja. Izdati su i dvobroji (3—4 i 5—6) divizijskog lista »Titov artiljerac« koji je počeo izlaziti još na Visu. Radi povećanja borbene i fizičke sposobnosti organizovana su između baterija sportska takmičenja za prelaznu zastavicu. Na kulturno-prosvetnom polju takođe su postignuti dobri rezultati. Održano je 5 baterijskih i 3 divizijske kulturno-zabavne priredbe, koje su bile vrlo dobro posećene i od stanovništva. U Novigradu je bilo, na primer, 800 gledalaca.

16. marta 1945. divizion je dobio zadatak da se prebaci na prostoriju severno od Gračaca (Tomin gaj). Odmah je upućena konačarska izvidnica jednim terenskim motornim vozilom (zapljenjenim kod Knina) koja je na određenoj prostoriji, po zaseocima, pronašla i odredila mesta za smeštaj baterija. U međuvremenu je stigla zapovest iz štaba divizije, po kojoj je divizion trebalo da 20. marta sa dve baterije brdskih topova 75 mm M. 1 podrži napad 10. dalmatinske brigade na odseku Kuk — tt. 1 172 — Čelina — k. 1 057 (sve zapadno od Donjeg Lapca). Radi pravovremenog izbora VP i osmatračnica oformljena je komandna izvidnica sastava: jedan komandir baterije, jedan oficir iz štaba divizionu i dva izviđača. Izviđanje se vršilo u fazi kad naši pešadijski delovi još nisu bili stigli na ovu prostoriju. Zbog toga je rad izvidnice morao biti obazriv i tajan. U toku izviđanja utvrđeno je da će transport oruđa biti vrlo težak zbog planinskog zemljišta i snega, koji je na nekim mestima bio visok preko 1 metra. Pored toga je-

³ Divizion se nalazio na prostoriji: Smitčić, Islam Grčki, Kožuli.

dino mogućan rejon za vatreno dejstvo na uporišta Kuk i Čelinu bila je šumska čistina zvana Sarajevo, do koje je pristup bio vrlo težak.

19. marta čim su dobijeni podaci baterije su krenule prema položajima. Dok je pokret vršen putem sve je bilo u redu, ali kad se prešlo na šumsku stazu mazge su pod tovarom ubrzo usled slabe ishrane, izmorenosti i dubokog snega padale a neke su i uginule. Svi pokušaji da se nastavi marš nisu uspeli. Zato su borci odlučili da na svojim leđima prenesu delove topova do VP. Zahvaljujući takvom zalaganju u 10.30-20. marta otvorena je artiljerijska vatra po neprijateljskim položajima. Ona je sa prekidima trajala sve do 14.15 časova, a zatim su pešaci na juriš osvojili Kuk, gde je neprijatelj bio najjači. Tu su, zaplenjena, pored ostalog, i 4 oruđa 75 mm koja su predana pozadinskim organima 4. armije.

Posle kraćeg odmora divizion je od 26. marta do 4. aprila učestvovao u borbama za oslobodenje Gospića. U početnim dejstvima trebalo je razbiti spoljnu liniju odbrane grada, koja se protezala kružno na nekoliko kilometara od njega. Neprijatelj je organizovao niz dobro utvrđenih otpornih tačaka, međusobno povezanih vatrom teškog i lakog pešadijskog naoružanja. Naročito su jako bile utvrđene bilajske kote 657, 649, 638, 637, Vujnovića brdo (jugoistočno od Gospića), kote oko i u Ličkom Novom i vis Oštra (jugozapadno od Gospića). Na njima su ustaše izgradile niz jakih bunkera, rovova u kamenu i skloništa. Pored toga ispred položaja postavili su dva reda bodljikave žice, a na mnogo mesta i mine.

U samo svanuće 26. marta baterije su pošle ranije VP u rejonu s. Ribnik. Posle korekture, izvele su kratku artiljerijsku pripremu na bilajske kote, a zatim su pešaci pošli na juriš. Ustaše su pružale snažan otpor. Oni su pre podne odbili sve juriše i tek predveče posle ponovljene artiljerijske pripreme, kote su zauzete. Po pričanju žena i dece iz Bilaja, neprijatelj je imao veliki broj mrtvih i ranjenih, no uspeo je da ih prebaci u grad.

U toku borbi ovoga dana jedna baterija neprijatelja gadala je šrapnelima osmatračnicu komandanta divizionu. Po pronadenu dometu utvrđeno je da to dejstvuju oruđa 75 mm. Osmatranjem i proučavanjem zemljišta i osluškivanjem zvuka opaljenja zaključeno je da se ta baterija nalazi između železničke stanice i grada. Kasnije je neutralisana.

Istoga dana predveče naši pešaci su zauzeli most preko r. Like kod bilajskog Novog Sela. Most je bio miniran, ali usled dejstva naše artiljerije prekinut je zapaljeni štapin. Gonjen vatrom artiljerije i pešaka neprijatelj nije imao kad da ponovo aktivira eksploziv. Pošto se pretpostvljalo da će ustaše izvršiti protivnapad radi uništenja mosta, u njegovoj neposrednoj blizini s jedne i druge strane postavljeni su naši protivoklopni topovi 47 mm. Tu noć oko 23 časa neprijatelj je stvarno krenuo u napad, no snažna pešadijska i artiljerijska vatra nije mu dozvolila da stigne do mosta i on se povukao uz velike gubitke.

U kišno svanuće, 29. marta, misleći da će nas iznenaditi, ustaše su ponovo krenule ka mostu. No i ovog puta bili su dočekani vatrom. Protivoklopna oruđa i mitraljezi tukli su ih bliskom vatrom, a brdske baterije su ih posrednim gadanjem rastrojavale na polaznom i jurišnom položaju. Tom prilikom je samo artiljerijskom vatrom ubijeno preko 10, a ranjeno mnogo više ustaša.

U toku tog dana, oko 10.30 časova, jedan neprijateljski avion je pokušao da bombarduje most i VP 2. baterije. Međutim, zbog dejstva protivavionske baterije 20 mm nije uspeo ni da ošteti most, a kod baterije je sav gubitak bio jedan ranjen borac i jedna povredena mazga. Odmah posle bombardovanja štab divizionu doneo je odluku da se 2. baterija još iste noći prebaci na nov VP (oko 1,5 km zapadno), a da na dotadašnjim položajima postavi drvene makete topova. Tako je i urađeno. Civilima je sprečeno da dolaze u blizinu »vatre-nog položaja«. Pored toga svim baterijama skrenuta je pažnja da poboljšaju maskirnu disciplinu, a naročito

da smanje kretanje ljudstvom po VP. Sve ove mere dale su dobre rezultate. Dva dana kasnije neprijatelj je bombardovao lažni VP.

4. aprila počela je zadnja faza borbe za Gospić.

Divizion je po baterijama noću uoči toga dana poseo i uredio nove VP u rejonu: tt. 607 (sev. od M. Kraj) — Divoselo — Debela glava. Imao je da podržava napad 20. divizije koja je trebalo da savlada neprijatelja na kotama oko Ličkog Novog, visa Oštra i s. Žabice i da sa tog pravca upadne u Gospić. Ove utvrđene položaje branile su »bojne« 11. ustaške divizije.

Jedinice 20. divizije vodile su teške borbe. 8. brigada je uz podršku tenkova i artiljerije doprla levim krilom do s. Lički Novog, zauzela njegov južni deo, dok je desnim krilom podišla šumi Jasikovac. Neprijatelj je pružao vrlo jak otpor na liniji: k. 565 — k. 621 — k. 559 i između 9 i 10 časova izvršio dva protivnapada na levo krilo 8. brigade. Međutim, oko 12 časova 9. brigada, podržana jakom artiljerijskom vatrom, zauzela je u snažnom jurišu za 15 minuta sve tri kote. Među ustašama nastalo je komešanje i oni su se počeli povlačiti prema Gospiću, napuštajući i dobro uvrđeni vis Oštru, koju je tukla naša artiljerija. Odmah po zauzimanju kota oko Ličkog Novog naše artiljerijske osmatračnice premeštene su na njih. Tu je bilo dosta poginulih ustaša.

Nakon žestokih borbi na ivici Gospića, 8. i 9. brigada prodrle su oko 14 časova u grad i sat docnije su već izbile u centar. Ustaše su se povlačile koristeći svaki vatreni zaklon. Naši topovi 47 mm pratili su pešadiju vatrom i pokretom, neutrališući i uništavajući vatrena gnezda neprijatelja. Oni su još u Ličkom Novom učutkali mitraljez na tornju crkve, neposrednim gađanjem, a to se ponovilo sa mitraljeskim gnezdnom na crkvi i gimnaziji u Gospiću.

5. aprila Gospić je bio slobodan.

Posle odmora od nekoliko dana divizion je krenuo na marš i već 14. marta je učestvovao sa 9. dalmatinskom brigadom u napadu na neprijatelja koji je osigu-

ravao cestu Slunj - Primišlje (na Kordunu). Posle kratke artiljerijske pripreme brigada je zauzela dominirajuće visove nedaleko od drumu, kojim se povlačila nemačka 104. lovačka divizija. Nemci su ubacili u borbu nove jače snage i uspeali da odbace 9. brigadu, ali je ona u sumrak, podržana artiljerijskom vatrom, ponovo osvojila visove i prodrla na cestu. U jutro su naše jedinice ušle u Primišlje. Iako je borba završena u toku jednog dana, neprijatelj je pretrpeo teške gubitke u ljudstvu i materijalu. Po oceni pešaka artiljerijska vatra je bila vrlo dobra. Tom prilikom neutralisana je neprijateljska baterija i onesposobljeno nekoliko pav topova. Jedna nemačka baterija je tukla VP 3. baterije (haubica 100/17) i ranila jednog borca. Baterija je bila dobro maskirana i utvrđena, no neprijatelj ju je osmotrio po blesku.

Sutradan predveče, u toku marša prema Skradniku i Josip dolu, na cesti u blizini s. Tumare, napadnuta je kolona divizionu iznenadnom minobacačkom i mitraljeskom vatrom Nemaca. Iako je neprijatelj otvorio iznenadnu vatru naši su se brzo snašli, povećavajući odstojanja i otvarajući organizovanu vatru iz puškomintraljeza. Deo tučenog zemljišta savladan je brzim kretanjem.

U toku 16. aprila divizion je sa dve baterije podržavao 9. brigadu koja je zatvarala pravac od Generalškog Stola prema Ogulinu i Tounju, a zatim je organizovao marš do Broda na Kupi. Pošto neprijateljska avijacija nije uopšte dejstvovala, maršovalo se danju, a noći su korišćene za odmor ljudstva i stoke. Konačarske izvidnice uvek su do dolaska jedinica pronalazile i uređivale mesta za prenoćišta.

21. i 22. aprila divizion je uspešnom vatrom sa VP u rejonu Broda na Kupi podržavao 8. dalmatinsku brigadu u napadu na četnike kod sela: Novo Selo, Banja Loka, Ajbelj i G. Briga. Četnici su razbijeni i u neredu su se povukli prema severu. Tom prilikom je jed-

na grupa četnika pokušala iznenadno napasti osmatračnicu 2. baterije, međutim, zahvaljujući budnosti, njihov napad je odbijen.

23. aprila 10. brigada je prešla staru jugoslovensko-italijansku granicu kod s. Leskov Dol i gotovo bez otpora izbila do s. Mašun, važne raskrsnice na severozapadnom podnožju Snežnika. Međutim zapadno od Mašuna, na pravcu prema s. Koritnici, neprijatelj je organizovao jaku odbranu i vršio snažne protivnapade. Divizion je dobio zadatak da izvrši marš, posedne VP u rejonu Mašuna i vatrom potpomaže dejstva pešadije.

U toku noći 24/25. aprila divizion je poseo predviđene VP i već ujutro gađao neprijateljske položaje.

Tog dana su artiljerijskom vatrom postignuti dobri rezultati. Između ostalog, na jednom položaju izbačeno je iz stroja preko 30 neprijateljskih vojnika, neutralisana je minobacačka baterija i uništen jedan minobacač. Uveče, u 21 čas, vatrom artiljerije i minobacača odbijen je juriš neprijatelja.

Zbog ograničene količine municije komanda diviziona je naredila da se vatra otvara samo na najvažnije i sigurno osmotrene ciljeve.

Jedinice 20. divizije ostale su 26. aprila na istim položajima, očekujući pojačanje u tenkovima i artiljeriji. Neprijatelj je u toku dana sa oko 500 vojnika ponovio napad iz s. Koritnice, ali je pešadijskom i artiljerijskom vatrom odbijen, pretrpevši teške gubitke. Oko 22 časa on je ponovo krenuo u napad. Nakon tri uzastopna juriša, uz cenu velikog broja mrtvih i ranjenih, uspeo je da zauzme jednu dominirajuću kotu, sa koje je sutra trebalo da otpočne naš glavni napad. Zbog toga se ovo uzvišenje moralo odmah osvojiti. Oko 24 časa na njega je otvorena snažna artiljerijska vatra. To je u stvari bila priprema juriša. Po završetku artiljerijske vatre pešaci su krenuli na juriš i zauzeli kotu. Na njoj je nađeno 17 mrtvih četnika.

Prilikom noćnog gađanja 2. baterija je ostala bez pribora za osvetljenje. No, partizanska dovrtljivost našla je i za ovo rešenje. Na drvetu, koje je služilo kao

nišanska tačka pomoću žice, postavljena je užarena motka. Čim bi žar počeo da se gasi, motka je menjana, jer je u dobro zaklonjenoj vatri nedaleko od drveta držano u pripravnosti nekoliko motaka.

U toku 27. i 28. aprila jedinice 20. divizije, podržane artiljerijskom vatrom i tenkovima, uspele su probiti front na liniji: Postojna — Št. Peter (Pivka) — Ilirska Bistrica. U toku ove borbe divizion je po baterijama menjao VP. Pre premeštanja oruđa komandne izvidnice baterija izvršile bi izbor VP i osmatračnica, tako da je posedaње vršeno iz pokreta. Nadiraње naših snaga, osobito tenkova, bilo je veoma brzo, tako da su osmatranje vatre naše artiljerije vršili tenkisti i preko radia davali podatke komandi divizona, koja ih je zatim prenosila baterijama. Na osnovu tih osmatranja vršene su popravke pa je vatra imala dobar efekat. Gađanje na ovaj način vršeno je: na ivicu s. Šembije i cestu kraj njega (serpentine), Ilirsku Bisticu, k. 842 i 711.

Izviđački organi baterija često su vodili borbu protiv ostataka neprijatelja.

29. aprila divizion je upućen na prostoriju s. Koritnica — s. Knežak, radi odmora i čišćenja naoružanja i opreme. Međutim, oko 11 časova stiglo je naređenje za brz pokret u pravcu Trsta. Usiljenim maršem divizion je istog dana stigao pred sumrak u rejon s. Mala Predstava — s. Ribnica (raskrsnica Št. Peter — Il. Bistrica). Tu su ga dočekali kamioni divizije. U njih su utovareni prvo topovi, municija i poslužioc i 1. baterije sa starešinama i prebačeni do s. Lokev (južno od Sežane), a zatim i 2. baterije. Ostale baterije divizona, kao i stoka 1. i 2. baterije, nastavili su marš peške i do s. Lokev gde su stigli oko 10 časova 30. aprila.

Rejoni VP su se nalazili na prostoru s. Lipice — k. 429 — k. 672. S obzirom da je stoka 1. i 2. baterije ostala pozadi, poslužioc i su morali topove vući na rukama od ceste do VP (preko 2 km). Topovi su brzo prebačeni na VP i spremljeni su za dejstvo. Odmah je izvršeno maskiraње i izrađeni su solidni zakloni za oruđa, mu-

niciju i ljudstvo. Ovaj trud dobro se isplatio. Nemačke baterije nisu kontrabatiranjem nanele nikakve gubitke našim oruđima.

30. aprila počele su uvodne borbe za Trst. 20. divizija podilazila je gradu sa tri pravca: desni, Divača — Sežana — Občine (9. brigada), srednji, Lokev — Bazovica i Lokev — Gropada (10. brigada), levi, Kozina — Bazovica (8. brigada). Posrednim gađanjem 1, 2. i 3. baterija (8 topova 75 mm M. 1 i 4 haubice 100 mm M. 17) podržavale su napad divizije dejstvujući po: k. 474, cesti između k. 405, k. 320, k. 447 i položajima na istočnoj ivici Trsta.

4. baterija topova 75 mm M. 38 potpomagala je kao prateća artiljerija 10. brigadu, 5. protivoklopna baterija 47 mm dejstvovala je po vodovima: jedan je u ulozi prateće artiljerije 8, a drugi 9. brigade. Protivavionska baterija štitila je 8. brigadu. Prateća oruđa umnogome su olakšala zauzimanje pojedinih utvrđenih položaja kao, na primer: Bazovice, Gropade, Padriče, Katinare. Artiljerci su tog dana imali lepe uspehe: razoreno je više mitraljeskih i protivoklopnih gnezda, uništen top 88 mm. Protivavionskim topovima tučena je nemačka baterija 105 mm, pa je njena posluga pobešla ostavljajući topove, neutralisane su dve, a uništena jedna osmatračnica, uništen je bunker sa municijom i kamion radio-stanica.

U toku borbi 1, 2. i 3. maja 1, 2. i 3. baterija su menjajući VP stigle u rejon s. Podričje, dok su ostale i dalje dejstvovala kao prateća artiljerija.

Artiljerijska vatra usmeravana je na mesta gde je bila najpotrebnija, a naročito su uništavane otporne tačke, protivavionska i protivoklopna oruđa. Kod Sv. Roka i u šumici Monte Belo neutralisane su dve baterije. Granatama brdskih topova zapaljena su tri nemačka broda u tršćanskoj luci, od kojih jedan u pokretu i to krajnjim dometom. Zapaljeno je i nemačko slagalište municije i izazvan požar na tri zgrade u kojima se neprijatelj utvrdio. Živoj sili Nemaca takode su naneti veliki gubici.

Najžešće borbe vođene su u predgrađu Obćine i po ulicama Trsta. Iako su Nemci bili već kapitulirali u severnoj Italiji, ovde su se fanatično borili za svaku ulicu i kuću. U tim krvavim borbama naročito su se istakli artiljerci jurišnih i protivoklopnih topova. 2. maja bateriju topova 75 mm M. 38, koja je dejstvovala u istočnom delu Trsta, napali su s levog boka Nemci. Ona je prihvatila borbu iako je neprijatelj bio mnogo nadmoćniji. Veći deo ljudstva se razvio u streljački stroj, dok su ostali izvlaćili oruđa. Sva municija, stoka, topovi i materijal sačuvani su, a neprijatelju su naneti teški gubici. Baterija je imala jednog mrtvog i 6 ranjenih.

Zasluđuje priznanje i protivoklopna baterija 47 mm. Neustrašivo je gadala teške nemačke tenkove sa udaljenosti oko 50 m. Prisiljavala ih je da se povuku ali je trpela i gubitke. Njoj su Nemci onesposobili 2 topa, a ona njima takođe 2, a 4 je zaplenila i odmah ih upotrebila za dejstvo. Ona je i opalila zadnji artiljerijski metak na neprijatelja u rejonu Trsta.

Izneta sećanja su sigurno bleđa slika pređenog puta, podviga i borbi. Ona su data fragmentarno i nepotpuno, bez dovoljno zaključaka. Međutim, ona i ova-ko mogu korisno poslužiti za sagledavanje teškoća, napora, dovitljivosti, zalaganja i uspeha u borbi artiljerijskih jedinica 20. divizije.

JOSIP GOJANOVIĆ

NEKA DEJSTVA ARTILJERIJE 15. SLOVENAČKE DIVIZIJE 1943. GOD.

Partizanske jedinice NOV Slovenije posle kapitulacije Italije pristupile su razoružavanju italijanskih jedinica na svojoj teritoriji. Pored ostale ratne opreme one su došle i do izvesnog broja artiljerijskih oruđa sa municijom. Odlučeno je da se od njih u sastavu 15. divizije formiraju artiljerijske jedinice.

Odmah se pristupilo prikupljanju ljudstva za artiljerijske jedinice. Prvo su uzeti oni koji su služili u artiljeriji BJV, a zatim omladinci koji su tih dana stupili dobrovoljno u partizane. Formiran je štab artiljerije divizije i dva diviziona. Ta dva diviziona bila su u stvari brigada, a štab artiljerije divizije predstavljao je štab brigade.

Posle toga pristupilo se prikupljanju artiljerijskog naoružanja, municije, opreme, konja i drugih potreba na području Dolenjske i Notranjske. Ovaj zadatak je sa puno zalaganja, umešnosti i inicijative u potpunosti izvršen. Ovim akcijama i sklanjanjem materijala sa ugroženih područja rukovodili su organi Glavnog štaba NOV Slovenije. Municijska je najvećim delom prebačena u rejonu Podstenice - Palane, gde je razdeljen po kalibrima i razmešten rastresito. Izrađena je i šema razmeštaja.

Sastav artiljerije 15. divizije bio je sledeći:

- štab artiljerije divizije (artiljerijske brigade);
- 1. divizion (3 haubice 100 mm i 2 pav topa 20 mm);
- 2. divizion (2 haubice 100 mm, 2 poljska topa 75 mm i 2 po topa 75 mm);
- pešadijski bataljon (zaštitni) koji je formiran nešto kasnije.

Štab artiljerije sa divizionima razmestio se u Trebnje i s. Breza. Posle formiranja odmah se pristupilo obuci. Za vrlo kratko vreme trebalo je osposobiti borački i starešinski kadar za rad na oruđima i instrumentima i osposobiti artiljerijske jedinice u celini za izvršenje borbenih zadataka. Za relativno kratko vreme osposobljen je svaki pojedinac i jedinica kao celina. Ovo je predstavljalo veliki uspeh. Posle nekoliko dana izvršeno je školsko gađanje u rejonu s. Dobrnica koje je pokazalo vrlo dobar uspeh. U radu su bili naročito uporni omladinci koji su tek stupili u partizane. I dalje je korišćen svaki slobodan trenutak za vojnostručno usavršavanje. Rezultati nisu izostali.

Dvadeset osmog septembra 1943. god. 1. bataljon 4. brigade »Matija Gubec« i 1. bataljon 13. proleterske brigade »Rade Končar« sa 1. divizionom artiljerije 15. divizije dobili su zadatak da likvidiraju ustaško-nemačku posadu u s. Stojdraga. Selo se nalazi na istočnim padinama Žumberačke gore i sa Samoborom je povezano dobrim putem. Od Stojdrage u jugozapadnom pravcu preko grebena i kosa Žumberačke gore vodi put za s. Krašić. Posadu je sačinjavalo oko 200 ustaša i Nemaca koji su se branili iz utvrđenih zgrada i bunkera. Stojdraga je imala veliki značaj za neprijatelja, jer je osiguravala put i prugu Zagreb — Ljubljana. Istovremeno ona je predstavljala zaleđe posadi u Samoboru i onim u dolini r. Save i r. Krke.

Divizion (dve haubičke baterije, jedna pav baterija i jedna zaštitna četa), dobila je zadatak da se 23. septembra pripremi za pokret iz Trebnja ka Žumberku. Pre početka marša borci su vojnički i političko-partijski pripremljeni što je mnogo doprinelo uspešnom izvršenju zadatka.

Maršovalo se noću i po kiši. Pokret je vršen pravcem Trebnje — Novo Mesto — Gorjanci. Drum su bile razrušile naše jedinice pa je marš vršen sporednim putevima. Zbog toga se kolona teško kretala i potrebna je bila pomoć zaštitne čete.

Marš je nastavljen i sledeće noći. U zoru je divizion stigao u blizinu VP odakle je trebalo da podržava naše jedinice. Za vreme marša i u rejonima VP artiljeriju je obezbeđivala od dejstva neprijateljske avijacije pav baterija. Marš je bio na zavidnoj visini.

Tridesetog septembra 1943. god. haubički divizion stigao je rano u zoru u rejon južno od zaseoka Kerljen. Po pristizanju izvršeno je izviđanje neprijatelja, zemljišta i rejona VP. Zatim su baterije posele VP, pristupile utvrđivanju i maskiranju. Municija je razdeljena po oruđima, uspostavljene su telefonske veze i izračunati početni elementi za gađanje. Za to su korištene italijanske tablice gađanja. Sve pripreme za napad izvršene su u najvećoj tajnosti. Artiljerici su sa nestrpljenjem očekivali početak dejstva.

Stanovništvo je na slovenačkoj i hrvatskoj teritoriji dobro primilo partizansku artiljeriju, koja je došla da podrži dejstvo hrvatskih i slovenačkih partizana. Ovakva zajednička dejstva i ranije su ostvarivana, i došlo je do punog izražaja.

Prvi bataljon 4. brigade »Matija Gubec« zajedno sa jednim bataljonom 13. proleterske brigade »Rade Končar« noću su poseli položaje za napad na Stojdragu. Neke jedinice su obezbeđivale dejstva kako posadi ne bi stigla pomoć iz susednih garnizona. Neprijatelj je otvorio jaku mitraljesku vatru na 1. bataljon brigade »Matija Gubec«.

Komandant artiljerije divizije i komandant divizionu obišli su VP, proverili tačnost nišanjenja na instrumentima. Svaki artiljerijski starešina i borac želeo je da u svojoj ulozi što više doprinese da prva zrna padnu na neprijateljsko uporište u Strojdrazi. Starešine su po nekoliko puta prekontrolisali pravac gađanja i početne elemente za gađanje. Bataljon brigade »Matija Gubec« poseo je položaje u neposrednoj blizini uporišta pa se pri gađanju moralo strogo voditi računa da granate ne bi padale po našim jedinicama. Na artiljerijskoj osmatračnici nalazili su se štabovi brigada »Matija Gubec« i 13. proleterske brigade. Sa nestrpljenjem se očekivalo

dejstvo artiljerije. Divizion je dejstvovao centralizovano i zbog toga komandiri baterija nisu imali vezu sa pešadijom. Komandant divizona je imao ličnu vezu sa štabovima brigada. Za traženje, prenos i prekid vatre uspostavljena je telefonska veza sa bataljonom koji je vršio napad. Pre početka napada na položajima je vladala tišina. Povremeno, odjeknuo bi poneki rafal na naše izviđače. U daljini na Cerklju čuje se zujanje aviona. Na orudima su zauzeti elementi za one rejone gde se nalazilo najviše neprijateljskih vojnika. Još jednom su prekontrolisani elementi, a zatim je na komandu, u 19,30 časova otvorena vatra. Prve granate su pale na Stojdragu. Prve granate su pale u blizini ciljeva. Sa malim popravkama divizion je ispali još nekoliko plotuna. Zatim je i bataljon prešao u napad. Granate su tačno padale po određenim ciljevima. Plotuni naših haubica zapečatili su sudbinu posade u Stojdragi. Tri-desetog septembra 1943. god. oko 22,30 časova Stojdraga je oslobođena. Preživela posada pokušava da se spase bekstvom ali ih dočekuju naše jedinice. Kako su ovo bila prva dejstva artiljerijskog divizona, gde su većinom bili mladi borci, rezultati su bili još značajniji.

Stojdraga je i ranije napadana bez artiljerije ali naše jedinice nisu uspele da je oslobode. Neprijatelj je iznenađen pojavom partizanske artiljerije na Žumberku i njenim preciznim dejstvom.

Posle uspeha na Stojdragi komandant divizije je odlučio da izvrši artiljerijski napad na neprijateljski aerodrom Cerklju. Tu se neprijatelj osećao sigurnim, jer je smatrao da mu se partizani ne mogu približiti, a pogotovo jer ih štiti Stojdraga. Oni nisu znali da i partizani raspolažu artiljerijom. Piloti su se bezbrizno odmarali posle zločinačkog bombardovanja sela koja su naklonjena partizanima.

Predviđeno je da se artiljerijski napad izvede iste noći. Užurbano su pripremljeni elementi po karti. Haubice su okrenute za 90°. Utvrđeni su krakovi lafeta. Pripremljena je municija za gađanje. Na aerodromu u Cerklju nalazila se grupa aviona JU—87. Noć

je bila vrlo tamna. Dolinu je pokrivala magla pa je osmatranje bilo vrlo teško. Međutim, aerodrum je bio osvetljen što je omogućilo da se bar delimično osmotre i uoče ciljevi. Predviđeno je da se gađa sa tempirnim granatama. Pojavile su se teškoće prilikom podešavanja tempiranja, jer se nije raspolagalo sa dovoljno obučanim ljudstvom i potrebnim priborom i materijalom, ali i to je savladano. Najbolje je kad se za tempirno gađanje sve pripremi još po danu. U 02,50 časova 1. oktobra 1943. god. data je komanda za gađanje. Granate su padale na aerodrum. Sa osmatračnice jedva su se kroz maglu uočavale eksplozije. Ispaljeno je nekoliko plotuna. Artiljerija je obustavila vatru 1. oktobra 1943. god. u 03,20 časova. Po naknadnim obaveštenjima na aerodrumu je uništena jedna »štuka«, a dve su oštećene.¹

Treba istaći da su sve pripreme i gađanje izvršeni noću bez pribora za noćno osvetljenje, ali je ipak i ovaj zadatak uspešno izvršen.

Posle napada divizion je u zoru preduzeo marš i stigao u blizinu s. Poklek, gde se razmestio radi odmora.

Kad je svanulo, oblaci su bili niski i onemogućavali su neprijatelju izvidanje iz vazduha. Međutim, uskoro se začulo zujanje aviona koji su uzleteli sa aerodroma u Cerklju. Protivavionska baterija obezbeđivala je art. jedinice. Uskoro je pala komanda »u zaklon«.

Sedam nemačkih »štuka« nadletalo je nisko iznad naših glava i bombardovalo s. Poklek i položaje oko njega. Potom su avioni zašli iza šume u pravcu Cerklja. Posle izvesnog vremena ponovo su naišli. Komandant artiljerije je komandovao da se pripremi protivavionska baterija i deo artiljeraca sa streljačkim naoružanjem za dejstvo na neprijateljske avione. »štuke« su mitraljirale naše položaje. Avioni su u nekoliko navrata dejstvovali po rejonu s. Poklek i našim jedinicama. Jedan artiljerac je poginuo, a nekoliko ih je ranje-

¹ Ljudska pravica, 8, 6. 54. »Tako su govorili naši topovi«.

Pred borbu za St. Vid — Slovenija

no. U toku dana neprijatelj je nekoliko puta bombardovao. Naši artiljerci sa pav topovima i streljačkim naoružanjem nisu dozvolili da avioni nisko lete. Jedna »štuka« je pogodena. Iza niske šume u dolini r. Krke digao se veliki stub dima. Avion je eksplodirao. Artiljerci su bili ponosni što su srušili jedan nemački avion. Iako su borci prvi put dejstvovali iz protivavionskog oruđa, postigli su dobar uspeh.

Noću 1/2. oktobra divizion je preduzeo pokret radi davanja podrške 13. proleterskoj brigadi pri njenom napadu na Plješivicu. Ujutro 2. oktobra divizion je stigao u s. Paljuga. Komandant 13. proleterske brigade postavio je zadatke divizionu. Noću je divizion poseo VP. U 18.00 časova 2. oktobra artiljerija je počela da dejstvuje po Plješivici. Osmatranje je bilo teško. Posadi

su u pomoć stigla tri tenka i nekoliko kamiona vojnika i napad nije uspeo. Oko 01.30 časova 3. oktobra komandant 13. proleterske brigade naredio je da artiljerija otvori vatru sa elementima sa kojima je ranije gađala. Međutim, oko 02 časa vatra je prekinuta jer je neprijatelj otkrio VP artiljerije. Trebalo je divizion premetiti i maskirati. Neprijateljska avijacija je rano ujutro tražila položaje artiljerije, ali u tome nije imala uspeha jer su bili dobro maskirani.

Na dan 3. oktobra jedno odeljenje haubica 100 mm iz sastava divizona dobilo je zadatak da likvidira nemački štab koji se nalazio u jednoj kući u Plješivici. Taj štab je štitió jedan tenk. Odeljenje je uspešno izvršilo zadatak. U toku noći 3. oktobra 1943. god. jedinice 13. proleterske brigade ponovo su izvršile napad na Plješivicu i oslobodile je.²

Posle ovog divizion je sa Žumberka preduzeo marš i stigao na teritoriju Slovenije. Jedan divizion je uspešno učestvovao i u noćnom napadu na uporište Bučku.

Naša artiljerija je 10. oktobra 1943. dobila zadatak da podrži napad 4. slovenačke brigade »Matija Gubec« pri njenom napadu na Kostanjevicu. Osmatračnica divizona postavljena je kod crkvice na Vodicama. Sa VP divizona bila je uspostavljena telefonska veza. Artiljerijska priprema napada počela je u određeno vreme. Elementi su bili dobri. Prilikom dejstva naše artiljerije neprijatelj se sklonio u skloništa. I neprijateljski tenk takođe je pokušao da se zakloni, ali nije uspeo, već je uništen.

Noću oko 21 čas jedno haubičko odeljenje privučeno je u streljački stroj i neposredno je gađalo jednu veću zgradu u blizini crkve gde se nalazio neprijatelj. Odeljenje je vrlo uspešno dejstvovalo.

Zbog predstojeće neprijateljske ofanzive naredeno je da se oruđa i municija zakopaju na raznim mestima. Ovo naređenje je došlo u toku napadnih dejstava 15. divizije radi uništenja neprijateljskih uporišta južno od r. Save. Artiljerija se već bila pripremila za dejstvo

² Isto.

na uporišta Dole, Št. Janž, Boštanj, Bučka. Prikupljanje oruđa i njihovo zakopavanje vršili su u većini slučajeva lično komandanti i politkomesari divizionara, komandiri i politkomesari baterija sa najpotrebnijim brojem poverljivih boraca. U blizini oruđa na posebnim mestima zakopan je i deo municije i prednjaci. Zatvarači i nišanske sprave takođe su skrivani odvojeno od oruđa. Oruđa su sakrivana i maskirana u blizini neprijateljskih uporišta. I pored toga što je neprijatelj skoro svakodnevno kontrolisao to područje i tražio oruđa, nije mu pošlo za rukom da ih pronade.

Prilikom kasnijih napada na Št. Janž, Dole, Bučku, Kočevje i druga uporišta artiljerija ponovo deluje. Ona deluje većinom noću. Međutim, kako se nije raspolagalo sa priborom za noćno nišanje napadi su preduzimani obično ujutro ili neposredno pred mrak.

Na dan 29. maja 1944. god. delovi artiljerijske brigade 7. korpusa dobili su zadatak da 30. maja podrže 10. brigadu 18. divizije pri njenom napadu na uporišta s. Sv. Jurij i s. Tržišče. Sa pravca s. Škocijan — s. Tržišče i s. Šmarijeta — s. Zbure — s. Mokronog obezbeđivala je dejstva 9. brigada 18. divizije, a sa pravca s. Sevnica — s. Krmelj jedinice 15. divizije 7. korpusa. Komandant 18. divizije sa komandantom 10. brigade i komandantom artiljerijske brigade, 29. maja postavio je zadatak komandantu artiljerijske brigade da sasredi vatru na jako neprijateljsko uporište Sv. Jurij koje je šttilo Tržišče i da podrži napad 10. brigade. Pošto artiljerijske jedinice nisu raspolagale sa priborom za noćno nišanje, odlučeno je da napad otpočne 30. maja oko 04,30 časa. Štab brigade je 29. maja izvršio sve pripreme za napad i u toku noći 29/30. maja poseo VP. U toku iste noći 10. brigada je okružila Sv. Jurij i Tržišče. U 04.30 časova komandant divizije naredio je otvaranje artiljerijske vatre. Prve granate su pale na neprijateljske bunkere u uporištu Sv. Jurij. Neprijatelj se uporno branio iz bunkera, ali ga je iznenadilo dejstvo naše artiljerije u toku dana. Prvi bataljon 10. brigade posle trećeg juriša zauzeo je dobro utvr-

deno uporište Sv. Jurij. Posle pada Sv. Jurija u s. Tržišću je zavládala panika. Posada je pokušala da se spase bekstvom. Jedinice 10. brigade su na juriš zauzele Tržišć. U toku istog dana vođene su oštre borbe sa neprijateljskim delovima koji su pokušali da se probiju iz pravca s. Škocijan i Šmarijete — Zbure ka Tržišću. 9. brigada 18. divizije nanela je tim delovima teške gubitke. Za vreme ovih dejstava karakterističan je rad artiljerije. Ona se morala brzo izvući, jer su se naše jedinice sa zaplenjenim naoružanjem i ostalom opremom u Sv. Juriju i Tržišću usled prodora neprijatelja morale povući. Jedinice divizije vodile su borbu sa nadmoćnijim neprijateljskim snagama i artiljerijske jedinice su veštím manevrom izbegle susret sa neprijateljem iako su morale koristiti put u neposrednoj blizini neprijatelja. Pri napadu mi smo imali minimalne gubitke, dok je neprijatelj imao 65 mrtvih i preko 90 ranjenih. Pored toga uništena su: 2 tenka, 1 oklopni automobil, 2 putnička automobila, a zaplenjeno: 3 oklopna automobila, 1 tenk, 2 šestotonska kamiona (kasnije su uništeni); zatim 2 laka minobacača, 1 teški mitraljez, 2 puškomitraljeza, veći broj pušaka, velika količina municije za puške, mitraljeze i minobacače; više radio-stanica, vojničke opreme, hrane i drugog materijala.³

Artiljerijske jedinice su na maloj slobodnoj teritoriji bile vrlo osetljive i predstavljale su unosan cilj za neprijatelja. Zato su u većini slučajeva oruđa, municija i vozila po završenom dejstvu sklanjani na sigurna mesta, zakopavani ili maskirani da bi ponovo, u slučaju potrebe, bili korišćeni. Izboru ljudstva koje je sakrivalo i maskiralo oruđa poklanjana je velika pažnja.

Za vreme napada artiljerijske jedinice su pridavane brigadama, a posle toga vraćane su u sastav artiljerijske brigade.

³ Dnevna zapovset štaba 18. divizije NOV i POJ za 31. maj 1944. god. »Glas osamnaest« informacijski vesnik 18. divizije br. 4 od 4. juna 1944. god.

Artiljerijska brigada 15. divizije kada nije sa orudima, dejstvovala je kao pešadijska jedinica. U tom slučaju ona je upotrebljavana za zatvaranje nekog pravca, rušenje železničkih pruga, postavljanje zaseda na komunikacijama, šticeenje neke teritorije od ispada neprijatelja, blokiranje neprijatelja itd. U ovakvim slučajevima divizioni su dejstvovali kao bataljoni, a baterije kao pešadijske čete. Artiljerijska brigada u takvim prilikama dobivala je zadatke kao i druge brigade iz sastava divizije. Zaštitni bataljon je bio vrlo dobro naoružan automatskim naoružanjem, pa je uspešno izvršavao postavljene pešadijske zadatke.

Najveći deo ljudstva, sa kojim su popunjene naše artiljerijske jedinice, nije bio stručan. Dobro je izvedena obuka iako na potpuno nepoznatom materijalu. Sve slobodno vreme je korišćeno za obuku. Osposobljavanje artiljerije, prikupljanje materijala, konja i dr. uspešno je izvršeno. Snalažljivost, hrabrost i upornost u dejstvu naročito je ispoljena pri napadu na aerodrom u Cerklju i pri odbrani od napada iz vazduha u rejonu s. Poklek.

Razvojni put artiljerije 15. divizije i njeni podvizi u toku narodnooslobodilačkog rata mogu korisno poslužiti našim mladim kadrovima.

PETAR BRAJOVIĆ

SEĆANJA NA POČETNA DEJSTVA ARTILJERIJE 14. SLOVENAČKE DIVIZIJE

Kapitulacijom Italije bataljon »Franc Levstik«, koji je bio zaštitni bataljon Glavnog štaba Slovenije, bio je razmešten u rejonu Toplice — Stare Žage. On je 20. septembra 1943. god. dobio zadatak da razoruža delove 24. talijanskog pešadijskog puka na prostoru Straža — Toplice — Žužemberk. Time bi se glavni divizije »Izonco« zatvorio pravac povlačenja iz Novog Mesta.

Posle razoružavanja pomenutih jedinica bataljon je prerastao u brigadu. Posle popune brigada se odmah mogla upotrebiti.

Za vreme ovih borbi jedinicama je palo u ruke i nekoliko artiljerijskih oruda. Od njih je formirana artiljerijska jedinica koja će novoformiranu brigadu podržavati u borbi. Iz bataljona su povučeni svi borci koji su u bivšoj vojsci služili kao artiljerci. Komandant i komesar bataljona takođe su služili u artiljeriji bivše jugoslovenske vojske, pa su odmah određeni za rukovodioce artiljerijske jedinice. U rejonu Straža kod Novog Mesta oformljena je brdska baterija 65 mm. Jedinica je popunjena mladićima od 16—18 godina iz obližnjih sela. Istog dana u bateriju je došao zamenik komandanta GŠ Slovenije.¹ On se interesovao za stanje u jedinici i o njenoj borbenoj spremnosti. On je mnogo pomogao komandi, naročito u organizacijskom pogledu. Naredio je da baterija u toku noći izvrši marš pravcem: Straža — Žužemberk — Velike Lašče, a da se komandir idućeg dana javi štabu 14. divizije.

Odmah su izvršene sve pripreme. Marš je otpočeo

¹ Jaka Avšič.

u 19 časova, a već u 10 časova idućeg dana baterija je stigla u određeni rejon. Iako je marš-ruta iznosila od 40 — 45 km, marš je izvršen bez većih teškoća. U štabu divizije komandiru je određen rejon razmeštaja.

Prilikom marša, oko 7 km istočno od Velikih Lašća, borci su u jednom voćnjaku primetili zamaskirana artiljerijska oruđa. Odmah je o tome obavještena komanda divizije. Komanda baterije je dobila zadatak da odmah izvidi pomenuti rejon. U voćnjaku se nalazila kompletna haubička baterija 100 mm. Komandir je odmah izvršio pregled oruđa. Kod dve haubice nedostajali su zatvarači. Uz pomoć seljaka jedan zatvarač je pronađen. Konji i zaprežni pribor ove baterije nalazili su se kod seljaka obližnjih sela, pa je baterija kompletirana.

Posle nekoliko dana ova baterija je dejstvovala prilikom napada na tvrđavu Turjak gde se, posle kapitulacije Italije, utvrdilo oko 1 500 belogardista. Prilikom ovih dejstava haubice su upotrebljene kao oruđa za neposredno gađanje. One su u toku noći privučene na oko 150—200 m od tvrđave i u zoru su otvorile vatru. Međutim, zidovi su bili debeli preko jedan metar i haubice ih nisu mogle porušiti. Drugog dana privučena je u neposrednu blizinu tvrđave jedna haubica 155 mm. Sa svega nekoliko granata ona je probila zidine i obezbedila juriš pešadiji koja je likvidirala uporište. U ovoj borbi zarobljeno je oko 1 000 belogardista.

Posle likvidacije Turjaka artiljerija 14. divizije razmestila se u širem rejonu s. Bloška Polica, jugoistočno od Cerknice. Ovde su se jedinice sredile i izvršena je popuna materijalom. U sastav artiljerije ušla je i jedna baterija poljskih topova 75 mm. Sada je divizija raspolagala sa tri baterije i od njih je formiran divizion. Najspremnija za borbu i podršku bila je haubička baterija 100 mm. Ona je oko 20. septembra 1943. dobila zadatak da iz rejona s. Bloška Polica preduzme marš pravcem Velike Bloke — Sveta Trojica — Begunje i da se stavi pod komandu 13. brigade. Po izvršenom maršu komandir baterije se javio komandantu brigade, koji

mu je dao zadatak. Do početka napada ostalo je samo nekoliko noćnih časova. Komandir je na brzu ruku izvršio izvidanje i odredio rejon vatrenih položaja. Do svađuća baterija je posela VP i u zoru je bila spremna za dejstvo. Elementi su određeni odoka, a veza je održavana relejima. Korektura je izvršena sa svega pet zrna. Baterija je uspešno tukla neprijateljske položaje i obezbedila juriš pešadije. Brigada je brzo osvojila neprijateljske položaje na periferiji grada, ali je kasnije jakim neprijateljskim protivnapadom (uz podršku tenkova) odbijena na polazne položaje. Pored toga, jače neprijateljske snage probile su položaje jedinica koje su se nalazile na obezbeđivanju. Zbog toga se brigada morala povući kako ne bi pala u okruženje.

Za vreme ovih borbi između komandira baterije i komandanta brigade nije bilo tesnog sadejstva. Komandir je u poslednjem momentu obavešten da se baterija povuče jer prema njoj napada četa tenkova. Baterija je hitno izvučena sa vatrenih položaja i u galopu je krenula u pravcu s. Begunje gde je zaposela VP u zahvatu puta, u rejonu Topol za oko 5 km istočno od s. Begunje. Ona je čitav dan ostala na ovim položajima bez zaštite pešadije. U toku noći se prebacila na VP u s. Bloška Polica.

Iz ovog bi se mogli izvući ovi zaključci :

1. Komandiru baterije nije obezbeđeno dovoljno vremena za organizovanje i posedanje vatrenih položaja, tako da se moralo raditi vrlo brzo što je uticalo na kvalitet i tačnost gađanja.

2. Baterija nije od komandanta 13. brigade dobila dovoljno podataka o neprijatelju, a izvidanje nije izvršeno (sem radi posedanja vatrenih položaja).

3. Sadejstvo između pešadije i artiljerije nije bilo dobro što potvrđuje činjenica da je baterija ostala bez zaštite. To je moglo dovesti do njenog uništenja. Zahvaljujući energičnom radu svih boraca ovo je izbegnuto.

U noći 3. decembra 14. divizija je izvršila napad na jaku domobransku posadu u s. Veliko Lašće. U toj borbi naša artiljerija je uspešno podržavala snage di-

vizije u likvidiranju neprijatelja. Njegove glavne snage su likvidirane još u toku noći. Domobrani, koji su uglavnom bili iz s. Veliko Lašče i okoline, davali su žestok otpor i bez artiljerije teško bi bilo likvidirati posadu. I ovom prilikom artiljerija je dejstvovala uglavnom neposredno. Topovi 65 mm privučeni su na oko 80 m do utvrđenja i svaka ispaljena granata sigurno je pogadala cilj.

Ovaj zadatak uspešno je izvršen radi toga što je:

— plan napada blagovremeno razrađen u čemu su učestvovali i artiljerijske starešine;

— pešadijske starešine precizirale su tačno zadatke artiljeriji, kako po vremenu tako i po objektima.

Sadejstvo je bilo na visini. Artiljerijske starešine su se stalno nalazile sa pešadijskim komandantima. To je omogućilo brzu intervenciju artiljerije u toku izvršenja zadatka.

Nakon likvidacije neprijateljske posade u Velikim Laščama štab 14. divizije razradio je plan za napad na neprijateljski garnizon u Kočevju. Garnizon je branio 3. bataljon 14. SS policijskog puka i oko 200 slovenačkih domobrana. Napad je otpočeo noću 9/10. decembra 1943. U njemu je učestvovala 14. divizija, baterija topova 65 mm i haubička baterija 100 mm. Napad su obezbeđivale sa pravca Ribnica — Rakek 5. udarna brigada »Ivan Cankar« 15. divizija i 8. brigada 18. divizije. Napad je otpočeo oko 23 časa bez artiljerijske pripreme. Do zore 10. decembra jedinice su ovladale spoljnim neprijateljskim položajima na periferiji grada. Posle svanuća neprijatelj je pružio žestok otpor. Naše jedinice su bile prinudene da se na dostignutoj liniji utvrde. Izvršeno je ponovno izvidanje i artiljeriji su postavljeni konkretni zadaci. Izvedena je kraća artiljerijska priprema. Naročito su bila precizna oruđa 65 mm koja su i ovog puta dejstvovala neposredno. Posle artiljerijske pripreme pešadija je izvršila napad i u snažnom naletu zauzela sva uporišta, osim centra grada. Radi što uspešnijeg daljeg dejstva artiljerija je prido-

data četama i bataljonima. U toku noći 10/11. decembra zauzete su sve otporne tačke osim stare gradske tvrđave.

U zoru 11. decembra kada je neprijatelj bio pred uništenjem, kroz položaje 5. i 8. brigade, sa pravca Rakek, probio se jedan pešadijski puk 162. turkestan-ske divizije ojačan bataljonom tenkova. Zbog toga su se jedinice divizije morale povući iz grada.

Za ovu borbu izvršene su temeljite pripreme. Napad je otpočeo noću i iznenadno. Artiljerija je tesno saradivala s pešadijom. Neprijatelj je iznenadio 5. i 8. brigadu. Da su one zadržale neprijatelja samo još 1 do 2 časa, on bi u gradu bio sasvim likvidiran. I pored toga naneseni su mu znatni gubici i u tvrđavi je ostalo samo 20—30 Nemaca i nešto domobrana.

VIKTOR TISOVEC

RAZVOJ I UPOTREBA ARTILJERIJE 13. PRIMORSKO-GORANSKE DIVIZIJE

Sa razvojem partizanskih odreda, brigada i divizija počinje još od 1942. i razvoj artiljerije i njeno dejstvo na teritoriji Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Formiranjem partizanskih brigada, u oktobru i novembru 1942, pojavljuju se u njihovom sastavu i prateće čete, koje su u svom sastavu imale protivoklopne topove 45 mm i 47 mm kao i minobacače 81 mm, a kasnije i 120 mm.

Geografske osobenosti i položaj uopšte gde su dejstvovale naše jedinice u Gorskom kotaru u izvesnoj meri uticale su na razvoj artiljerije. Planinski predeo Gorskog kotara obiluje velikim šumama, dugim i ostrim zimama sa velikim snegom. Železničku prugu Rijeka — Zagreb i važne komunikacije koje vode od mora preko Gorskog kotara za Karlovac i Zagreb neprijatelj je branio jakim snagama. Zbog važnosti ovih komunikacija i neprekidnih napada partizanskih jedinica na neprijatelja a naročito ometanja saobraćaja na železničkoj pruzi, neprijatelj je, povremeno, sa jačim snagama napadao na naše jedinice. Stvaranje artiljerije u takvim uslovima bilo je skoro i nemoguće. Izuzetak je bila brdska artiljerija koju u to vreme nismo imali.

Sa brojnim jačanjem naših jedinica i proširivanjem slobodne teritorije stvarali su se povoljni uslovi za njen razvoj.

Dejstvo topova 45 i 47 mm sa bataljonom »Matija Gubec« i jedinicama 6. i 14. brigade u decembru 1942. prilikom napada na ustaški garnizon Ravna Gora bilo je veoma značajno. Za nas borce koji do tada

nismo bili naviknuti da nas u borbama podržava artiljerija, prve njene eksplozije imale su ogroman moralni značaj.

Neprijateljska posada u Ravnoj Gori iznosila je oko 120 do 140 ustaša. Oni su se utvrdili u jednoj kamenoj zgradi. Posle nekoliko direktnih pogodaka u zgradu neprijatelj se predao. No, pogrešno bi bilo verovati da su naši po topovi imali presudan uticaj na uspeh, ali da je na neprijatelja poražavajuće delovala pojava naše artiljerije može se sa sigurnošću tvrditi. Neprijatelj na tom području do tada nije osetio dejstvo naše artiljerije.

Od tada neprijatelj nije više bio tako siguran u svojim bunkerima. Posebno se dobro pokazao naš popularni »Krnja« kada je u jesen 1942, za vreme napada naših jedinica, porušio četničke bunkere u Gomirju.

Za vreme odbrambenih dejstava 13. divizije u leto 1943. u dolini r. Gacke, kada je ona zaustavljala neprijateljsko nadiranje pravcima: Krivi Put — Brinje, Vratnik — Brlog i Sveti Juraj — Otočac, protivoklopni topovi su došli do punog izražaja. Pokušaj neprijatelja da probije položaje naših jedinica bio je odbijen. Jednom prilikom, u julu mesecu, posle artiljerijske i avio pripreme Italijani su prešli u napad na naše položaje. Naš »Krnja«, koji je raspolagao sa malo municije, za čitavo vreme neprijateljske pripreme je ćutao i čekao pogodan momenat da stupi u dejstvo. Kada su se neprijateljski tenkovi pojavili na oko 500 do 600 m od našeg položaja, iz »Krnje« su poletele prve granate, tri granate — tri uništena neprijateljska tenka, koji su na izlasku iz Žute Lokve izgorela, a posada uništena. Neprijatelj je i ovoga puta bio odbijen.

U ovim borbama divizija je raspolagala pored 3—4 po topa i sa mešovitom baterijom koja je u svom sastavu imala jedan top 65 mm i tri minobacača 120 mm.

Potrebno je istaći da su partizanski položaji bili fortifikacijski dobro uređeni i maskirani. To je znatno doprinelo žilavosti odbrane i pored ostalog omogućilo da na položajima i pored znatne nadmoćnosti neprija-

telja održimo oko tri meseca naše položaje i ako su povremeno po našim položajima dejstvovali neprijateljski brodovi iz Senja.

Imajući u vidu, da je naš osnovni izvor snabdevanja materijalom otimanje od neprijatelja — odbrambena dejstva to nisu omogućavala. Naročito se u to vreme osećao nedostatak artiljerijske municije. Ona se naročito štedela i gađalo se samo tada kada su bili sigurni pogoci. Postojao je princip: granata — tenk.

U avgustu 1943. pokušalo se da se od pratećih četa brigada formira prateći bataljon. On je formiran u Brinju. Oruda su i dalje ostala na svojim položajima, ali je uspostavljena jedinstvena komanda koja se starala o snabdevanju i obuci ljudstva.

Naše jedinice su svakim danom sve više jačale i osjećale potrebu za stručnim kadrom. Te narasle potrebe osećale su se naročito u artiljerijskim jedinicama i zbog toga je uporedo sa razvojem artiljerije osposobljavan i artiljerijski kadar. Artiljerijski kurs je formiran pri glavnom štabu Hrvatske u Lešću. Već u julu 1943. dolaze u jedinice prvi školovani artiljerici.

Prateći bataljon u leto 1943. bio je mešovitog sastava, i to:

- dve baterije 45 i 47 mm topova od po 4 oruda i
- mešovita baterija minobacači 120 mm i odeljenje — top 65 mm, i
- delovi za snabdevanje.

Oruda su bila sa stočnom vučom. Komandant pratećeg bataljona bio je Emil Antić,¹ koji je imao bogato ratno iskustvo iz španskog građanskog rata. On je iskustva stečena u Španiji i iskustva stečena u borbi protiv okupatora počeo znalački da prenosi na mlade artiljerce.

Emil Antić kao borac, starešina i drug, brzo je stekao simpatije i ljubav boraca. Njegove organizatorske sposobnosti došle su do punog izražaja. U surovim da-

¹ Poginuo posle oslobođenja u saobraćajnoj nesreći.

nima rata on je znao šta treba da se radi, da bi jedinica (malobrojna, nedostatak municije, stoke itd.) sa uspehom izvršavala zadatke.

3. brdska baterija divizionu 13. primorsko-goranske divizije na položaju za vreme napada na Drežnicu avgusta 1944. god.

Prva borba u kojoj su učestvovala novoformirane artiljerijske jedinice (leto 1943) bila je podrška napada na neprijateljsko uporište Pazarište. Pre napada izvršeno je detaljno izvidanje, posebno sa artiljerijskim starešinama. Tom prilikom tačno su određena mesta svih elemenata borbenog poretka.

Vatreni položaji su birani u neposrednoj blizini ciljeva, a posednuti su u toku noći.

Neprijatelj se utvrdio u uporištu i mitraljeze je postavio na toranj crkve. Posle nekoliko granata prestalo je dejstvo neprijateljskih mitraljeza, čime je omogućen neposredan napad boraca na uporište. Uskoro je Pazarište zauzeto, neprijatelj uništen ili proteran u Perušić i Gospić.

Navedeni period predstavlja početak stvaranja artiljerijskih jedinica. Artiljerijska oruđa su se nalazila u pratećim četama. Tada se raspolagalo sa po orudima 37, 45 i 47 mm kao i minobacačem 81 mm, a kasnije i 120 mm.

Borački i starešinski kadar pored svakodnevnih borbenih zadataka obučavan je i za rukovanje orudima većeg kalibra.

U leto 1943. odlučeno je da se od pratećih četa brigada oformi artiljerijska jedinica. Kasniji događaji su pokazali svu opravdanost ove odluke.

Kapitulacija Italije nije artiljerce našla nespreme. Oni su bili sposobni da upotrebe i iskoriste zaplenjeni artiljerijski materijal.

FORMIRANJE ART. DIVIZIONA 1943. GODINE

Po kapitulaciji italijanske vojske u septembru 1943. našim jedinicama je pala u ruke, pored ostalog, i ogromna količina artiljerijskog materijala. Od zaplenjenih topova formiran je u septembru, u Bribiru, art. divizion 13. divizije.

Divizion je pored komande, voda za vezu i intendanture, imao i tri baterije, i to:

- prva haubička baterija — 4 haubice 100 mm;
- druga topovska baterija — 4 topa 75 mm (ital.) i
- treća brdska baterija — 4 topa 75 mm («škod«).

Sve baterije su imale konjsku vuču.

Pored oruđa baterije su imale potrebne instrumente i pribor za upravljanje vatrom.

Pred artiljerce se sada postavilo kako i na koji način iskoristiti postojeću tehniku. Sada su došla do potpunog izražaja iskustva iz prethodnih borbi u pogledu komandovanja i upotrebe artiljerijskih vatri.

Posle formiranja, u septembru 1943, divizion je upućen po baterijama u raznim pravcima. Haubička i topovska baterija upućene su iz Bribira pravcem Novi — Karlobag (od Novog do Karlobaga prevožene su mo-

rem), radi podrške napada na dobro utvrđeni i branjeni ustaški garnizon Karlobag. Tada su prvi put primenjene sve tri faze artiljerijskog napada. Napad je uspešno izvršen i jedinice su dobro iskoristile dejstvo artiljerije.

Za ovo vreme brdska baterija je podržavala dejstva naših jedinica u širem rejonu Sušak — Rijeka, i uspešno dejstvovala po neprijateljskim objektima na prilazima Sušaka. Povremeno je otvarala vatru i na neprijateljske brodove koji su se nalazili u Riječkoj luci, kao i na druge objekte u gradu.

Manevar na tako velikoj slobodnoj teritoriji, koja se prostirala između Karlobaga, Sušaka — Delnica i Ogulina, bila je ograničena. Artiljerija sa konjskom vučom nije mogla da stigne brzo na mesto gde se ukazala potreba. To je ponekad rešavano na taj način što su kamioni iz divizije prebacivali oruđa i ljudstvo.

Tako je u oktobru 1943. prebačena treća brdska baterija iz rejona Škrljevo u rejon Ogulin radi podrške naših jedinica koje su držale u blokadi ustaški garnizon u Ogulinu. Oruđa su prebačena kamionima do s. Ljubošin. Dalje kamioni nisu mogli. Sada se pojavio problem kako oruđa prebaciti na vatrene položaje na zapadnoj ivici Sv. Petra kod vodovoda na drumu koji vodi za Jasenak. Od Kukuljanova preko Fužina do Ogulina ima oko 70—80 km i zaprežnoj stoci i ljudstvu baterije trebalo je najmanje 2—3 dana marša da bi peške stigli u sastav baterije. Problem je rešen na taj način, što su od seljaka rekvirirani volovi i krave, pa su oruđa blagovremeno prebačena na određene vatrene položaje.

Baterija je zajedno sa 4. brigadom 13. divizije ostala na tim položajima oko deset dana i uspešnim dejstvom onemogućila sve pokušaje neprijatelja da odbaci naše snage i razbije blokadu.

Sadejstvo između pešadije i artiljerije u ovim borbama nije bilo na visini. Tome pitanju se i nije poklanjala dovoljna pažnja niti je u tom pogledu bilo nekog značajnijeg iskustva. Upravo zbog toga se i desilo, kada

je nemačka motorizovana kolona naišla od Rijeke i odbacila naše delove, da je baterija ostala bez zaštite i osiguranja i povukla se u pravcu Jasenka i Stalka.

U istom tom periodu uz samu obalu na komunikaciji Rijeka — Crkvenica prva i druga baterija doživele su istu sudbinu i imale gubitaka u ljudstvu i materijalu.

Posle proboja neprijateljskih motorizovanih snaga u oktobru mesecu slobodna teritorija (Gorski kotar i Hrvatsko primorje) privremeno je narušena, a artiljerijski divizion nabačen u planinski deo u rejon Stalak — Mašune.

Gubici u orudima za vreme prodora nemačkih motorizovanih delova popunjeni su oruđima koja su posle kapitulacije italijanske vojske prebačena i sklonjena u šumama u širem rejonu Mrkopolja i Drežnice.

Zimi 1943/44. naše snage ponovo su oslobodile ranije napuštenu teritoriju Gorskog kotara, Gornjeg kranja, a delimično i Hrvatskog primorja. Artiljerijska oruđa koja su bila privremeno sklonjena ponovo stupaju u dejstvo.

U dejstvima za ponovno oslobođenje ranije teritorije vidnog učešća uzeo je i artiljerijski divizion. Tako je u jesen 1943. treća baterija uspešno podržavala 1. brigadu koja je napadala neprijateljske snage na pravcu Bribir — Crkvenica. Posebno treba istaći dejstvo 1. haubičke i 3. brdske baterije koje su u decembru podržavale napad naših snaga za vreme napada na Vrbovsko.

Pored ovih dejstava artiljerijski divizion je uspešno podržavao naše jedinice i u svim drugim napadima na neprijateljska uporišta.

U tom periodu, a naročito u zimu 1943/44. zbog velikog snega upotreba artiljerijskih oruđa 100 mm, haubica i 75 mm poljskih topova bila je onemogućena. Jedinice su podržavale prateća artiljerija i minobacači koje su imale u svom sastavu.

Iz sastava divizionu u zimskim uslovima jedino je bila sposobna za dejstvo 3. brdska baterija, topovi 75 mm M28. Oruđa su transportovana saonicama.

U proleće 1944. divizion je kao celina opet počeo da dejstvuje i podržava naše jedinice.

U toku 1944. artiljerija je uspešno dejstvovala naročito u borbama oko Drežnice, Ravne Gore, Delnica, Zlobina i Grobničkog polja i u ostalim borbama koje su napadale jedinice 13. divizije.

Pored podrške jedinica 13. divizije, 3. baterija divizionu podržavala je i neke jedinice 7. slovenačkog korpusa, koje su dejstvovala na području oko Ravne Gore, Senjskog, Vrbovskog i Bosiljeva. Delovi 15. slovenačke divizije su krajem juna 1944. napali utvrđeni garnizon Bosiljevo. Uoči napada 3. baterija se nalazila u širem rejonu Ozlja i usiljenim maršem preko Kupe prebacila se u rejon Bosiljeva.

Prebacivanje oruđa, municije, ljudstva i stoke preko Kupe izvršeno je sa svega dva mala drvena čamca, dok je prebacivanje stoke, naročito mazgi, išlo dosta teško, jer one nisu htele u vodu. Uz velike napore boraca i ovaj zadatak je rešen i baterija je blagovremeno stigla na određeno mesto.

Borba za Bosiljevo trajala je skoro čitav dan. Baterija je dejstvovala vrlo uspešno i neprijatelju su naneti veliki gubici. Pored ostalog zaplenjena su i 4 jurišna topa 75 mm. Sadejstvo pešadije i artiljerije bilo je na visini.

U borbama 1944. ispoljili su se i neki nedostaci rukovođenja artiljerijskim jedinicama. To se odnosi u prvom redu na sadejstvo. To je ponekad skupo plaćeno. Pored toga, neposrednom osiguranju artiljerijskih jedinica nije poklanjana potrebna pažnja. Ponekad su uz veliko naprezanje artiljeraca topovi izvlačeni da ne bi pali neprijatelju u ruke.

Na području Gorskog kotara i Hrvatskog primorja zbog specifičnih uslova dejstva određena oruđa (haubice 100 i 105 mm, i poljski topovi 75 mm), pokazala su se nepodesna iz više razloga:

- oruđa su bila slabe manevarske sposobnosti zbog ograničenog broja komunikacija;
- njihov transport je vršen stočnom vučom zbog nedostatka vozila;
- ograničenost dejstva u zimskim uslovima;
- ograničene mogućnosti snabdevanja s municijom i

- otežana prehrana stoke.

Navedeni nedostaci sasvim su u pojedinim periodima sprečavali upotrebu oruđa.

Za razliku od ovih oruđa, brdska baterija je za sve vreme uspešno dejstvovala.

Starešinski kadar stalno je radio na stručnom usavršavanju. U ovim borbama stečena su ogromna iskustva u upotrebi artiljerijskih jedinica u vrlo složenim borbenim uslovima.

Kada je krajem 1944, 13. primorsko-goranska divizija napustila Gorski kotar i prebačena u Liku, gde su je čekali novi zadaci, artiljerijski divizion privremeno je ostao u Gorskom kotaru.

Po dolasku 43. istarske divizije na ovo područje u njenom sastavu formiran je artiljerijski divizion. Prilikom formiranja u njegov sastav je ušla kompletna 3. brdska baterija 12. artiljerijskog divizionu 13. divizije. Ona je postepeno prerasla u divizion koji je uspešno podržavao dejstvo divizije do kraja rata.

Ljudstvo 1. i 2. baterije u decembru 1944. upućeno je u Liku. Oruđa su zakopana u Gorskom kotaru. Prva baterija poslužila je kao jezgro za formiranje artiljerijskog divizionu 11. korpusa a druga je ostala u sastavu 13. divizije i postepeno je preoružana i prerasla u divizion.

Sada se u artiljerijskom divizionu 13. divizije nalaze dve baterije od po četiri oruđa 75 mm američkog porekla.

Divizion je popunjen sa novim borcima i starešinama.

U toku borbenih dejstava širom Like artiljerici su uspešno podržavali naše brigade.

U proleće 1945. kada je neprijatelj već bio u agoniji pokušao je da opkoli 13. diviziju i da je nabaci na Kravsko polje. Međutim, divizija se uspešno probila u pravcu Srednje gore. Prilikom probijanja artiljercima je naredeno da rastave topove i da ih po delovima zakopaju nedaleko od Pećana. Idućeg dana najišao je neprijatelj i izvukao topove. Borci diviziona ostali su bez oruđa, a pešadijske jedinice bez podrške.

Borci diviziona posle zakopavanja topova štitili su narod koji se nalazio u brdima iznad Pećana i Jošana. Uskoro je naredeno da se to ljudstvo probije za Srednju goru. S njima je trebalo da se prebaci i masa naroda, uglavnom žene, dece i starci. Ovim je rukovodio Emil Antić, koji je tada bio referent artiljerije u 13. diviziji. Ovaj zadatak izvršen je u toku noći. Borci su u naletu razbili neprijateljski obruč zapadno od Odbine i stigli u Srednju goru u sastav divizije.

Iz Srednje gore ljudstvo i konji artiljerijskog divizionu ušli su u sastav korpusnog artiljerijskog divizionu, koji se u to vreme nalazio u Gračacu.

Ali, jedinice 13. divizije nisu ostale bez artiljerije, jer je jedna baterija poljskih topova 75 mm iz sastava 35. divizije prešla u njen sastav.

U završnim operacijama za oslobodenje naše zemlje i konačnog uništenja neprijatelja, artiljerijske jedinice 35. divizije, 13. divizije i korpusni artiljerijski divizion, efikasno su podržavali naše jedinice.

Posle definitivnog oslobodenja Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, dok su se vodile ogorčene borbe sa nemačkim snagama na prostoru Rijeke i Ilirske Bistrice na Grobniškom polju formirana je artiljerijska brigada.²

Posle formiranja brigada je uzela vidnog učešća u likvidaciji nemačkih snaga na prostoru Rijeka — Ilirska Bistrica. Zatim je popunila gubitke i zamenila neispravni materijal i krenula u pravcu Gorice i Soče.

² Za komandanta brigade postavljen je Joco Njegomir, a za komesara Jure Maras.

Tako su i artiljerci u sastavu 13. primorsko-goranske divizije dali svoj udeo u proterivanju fašističkih hordi i domaćih izdajnika u toku drugog svetskog rata — ne štedeći svoje mlade živote hrabro su se borili i podržavali naše brigade.

Stečena iskustva u toku četvorogodišnje borbe danas se uspešno primenjuju u našim jedinicama.

VLADO STANIĆ

PIONIR ARTILJERAC

Prvih julskih dana 1944. god. slobodna teritorija u Crnoj Gori napadnuta je sa svih strana. Brze i dobro izveštane nemačke jedinice računale su da će ovde za kratko vreme razbiti partizane. Ali tako nisu mislili i borci 3. divizije, koji su vodili upornu odbranu i nanosili neprijatelju velike gubitke.

Za vreme ovih borbi naša artiljerija je sa ogranka Čakora, uspešno dejstvovala po neprijatelju koji je nastupajući od Peći težio da preko Čakora dopre dolinom Lima do Andrijevice. Ispred neprijatelja koji je sve palio i ubijao narod se razbežao na sve strane. Tako je iz sela Velike, kad ga je plamen obuhvatio, pobežao i jedan dečak od 13 godina sa torbom o ramenu u kojoj je umesto dačkih knjiga bilo parče suvoga hleba. Prošao je pored svoje škole koju je sa suzama u očima posmatrao kako gori. Ove godine neće im učitelj čestitati na uspešno završenom razredu, niti će biti letnjeg raspusta.

Sam je. Šuma ječi od eksplozija artiljerijskih granata i avionskih bombi. Odlučio je da potraži našu prvu jedinicu i da u njoj oštane. Nije znao gde je naša, a gde nemačka vojska, ali se nadao da će po uniformama prepoznati neprijatelja. Uputio se prema pucnjima artiljerije. Poželeo je da bude artiljerac. Bos, bez kape na glavi, u pocepanom odelu probijao se kroz vrleti surovog Čakora. Najzad se privukao jednoj bateriji i na veliku radost ugledao na kapama artiljeraca petokrake zvezde.

Odmah je izrazio svoju želju da stupi u artiljeriju. Drugovi su mu odgovorili da mora sačekati dok baterija prekine gađanje i dok se komandir vrati sa osmatrač-

nice. Paljba oruđa zaglušila mu je uši pa je na svaki pucanj topa morao začepiti uši i zažmuriti. Ali, kada je primetio da to ne rade oni borci koji poslužuju oruđa, bilo ga je sramota, pa je zaključio da bi to mogla biti velika prepreka da postane artiljerac. Kod topova je primetio i dve drugarice koje su oko ruke nosile trake sa crvenim krstom. Pomislio je: »Kada njima ne smetaju ovako jake eksplozije, otkuda bih se ja kao muškarac mogao plašiti«. I više nije stavljao ruke na uši niti je žmirkao. Bilo mu je neshvatljivo kako to da topovi gadaju iza brda, a ne vide gde padaju granate. »Koga vi to gadate i otkud znate da zrna padaju na neprijatelja?« Kada su mu objasnili da je to briga komandira baterije, on je slegao ramenima i nekako začuđeno primio takvo objašnjenje.

Uskoro se pojavio komandir. Mali ga je zamolio da ga primi u partizane. »Mali si, ne možeš biti artiljerac«, rekao mu je komandir. Dečak poblede ali energično odgovori: »Meni nema povratka u selo jer je neprijatelj popalio sve kuće, čak i našu školu«. Tada se komandir sažali na dete, pomilova ga po glavi i reče: »Dobro, bićeš kurir«. Mali je sav sijao od sreće.

Uskoro je u jediničnom spisku baterije, pored ostalog, stajalo i ovo: Krdžić Miroslav, star trinaest godina, završio drugi razred osnovne škole u partizane stupa dobrovoljno.

Komandir je primio na sebe veliku obavezu, da mora voditi posebnu brigu o detetu koje je u njemu videlo svoga zaštitnika i staraoca. Primio se dužnosti koju su do juče imali njegovi roditelji. Mali je prvog dana zamolio da mu se da uniforma i da dobije vojničke zadatke. Počeo je kao kurir baterije ali mu se nije dozvoljavalo udaljavanje iz nje, jer se strahovalo da ne zaluta u šumu. Ova opreza mu se nije svidela, pa je odnekud nabavio malu italijansku pušku i bombu, koju je obesio o opasač, jer je to video kod svoga komandira i većine boraca u divizionu. Time je hteo da se nekako izravna sa ostalima, da se na njega ne gleda više kao na dete, već kao na pravog vojnika koji može da izvršava i teže

zadatke. Uvek bi se našao oko topa, nišanskih sprava i instrumenata, a kada je jedinica maršovala voleo je da sedi na oruđu.

Uskoro je postao kurir u štabu divizionu.

Kada se ofanziva završila i njegovo selo oslobođeno, komanda je htela da ga vrati roditeljima, ali njegova čvrsta volja da bude artiljerac i velika ljubav boraca prema njemu zadržali su ga u divizionu. Česti marševi, borbe, za konačno oslobođenje Crne Gore i mnoge neprospavane noći nisu mu smetali da izvršava sve zadatke koje je komanda pred njega postavljala. Oslobođenje Nikšića i Grahova bile su njegove prve borbe kao artiljerca. U Cetinju učestvuje u uličnim borbama.

Prvih dana, kada nije znao gde su mu roditelji i dali su uopšte živi, kao i nastala promena u njegovom životu, imali su na njega uticaja, iako je nastojao da borci ne primete njegovu unutrašnju borbu i zabrinutost. Kada je čuo da su mu roditelji živi radosno je nastavio da vrši poverenu dužnost. Skojevska organizacija uvidela je sve njegove vrline i ubrzo je postao njen član. Pred kraj rata njegova poslednja vojnička dužnost bila je komandir kurira u štabu divizionu.

Kasnije se prebacio sa grupom starešina 2. art. divizionu u sastav artiljerije 2. korpusa koja se nalazila na prilazima Duge Rese i Karlovca.

U borbama za oslobođenje Karlovca dobio je zadatak da odnese naredenje štaba divizionu izviđačkim delovima koji su se nalazili u prvim borbenim redovima sa pešadijom. Dok se hitro probijao kroz ulice da bi dobiveni zadatak na vreme izvršio, neprijatelj ga je osmotrio i otvorio na njega mitraljesku vatru, ali je on već bio izvežban borac i brzo je zauzeo zaklon. Imao je sreću da poslednji dan pred kapitulaciju Nemačke ne izgubi svoj mladi život na ulicama Karlovca. Delovi njegovog malenog šinjela bili su izrešetani zrnima mitraljeza.

Posle oslobođenja bio je isuviše mlad da bi pohađao neku vojnu školu, pa mu je komanda predložila da nastavi prekinuto školovanje u građanstvu.

Bio je ljubimac divizionu. Kada je odlazio svojoj kući borci i starešine su ispratili sa puno topline i pažnje najmlađeg borca svoje jedinice sa željom da i ubuduće bude vredan i marljiv kao što je bio u divizionu.

Njegova vojnička knjižica bila je popunjena podacima iz jediničnog spiska, koje je dao pre godinu dana kada je na ograncima Čakora postao artiljerac, ali je u njoj pisalo i ovo: Miroslav je naredbom štaba 2. udarnog korpusa unapređen u čin mladog vodnika; u borbama se pokazao neobično hrabar, a osposobljen je za komandira kurira u artiljeriji.

Ali za njega borba nije bila završena. Može se reći da je tek sada počela. Osnovnu školu koju je prekinuo zbog najeзде neprijatelja trebalo je dovršiti. Zamišljao je sebe u svojoj dečjoj mašti inženjerom, lekarom, pravnikom. Ali tu je stajala i jedna prepreka — slabe materijalne mogućnosti za dalje školovanje. No, čvrsta volja i uporan rad savladale su sve poteškoće u toku školovanja na koje je kasnije kao student naišao.

Godina i više dana provedenih u teškim borbama narodnooslobodilačkog rata naučili su ga da se sve teškoće na koje čovek naiđe mogu sa uspehom savladati.

Od onoga dečaka koji je bos i pocepanog odela došao na položaj naše artiljerije i zamolio komandira da ga primi u partizane, naša zajednica danas ima dobrog pravnika i sudiju sreskog suda.

Učešće u borbama narodnooslobodilačkog rata, teškoće koje je kao dete preživeo i vaspitanje koje je tamo dobio, služe mu i danas kao sudiji da ljude bolje shvati i njihove greške realno ocenjuje.

PRIMERI IZ UPOTREBE BRDSKE ARTILJERIJE PRILIKOM OSLOBAĐANJA OTOKA I OBALSKOG PODRUČJA

OSPOSOBLJAVANJE BRDSKIH ARTILJERIJSKIH JEDINICA NA OTOKU VISU

Kapitulacijom Italije 1943. god. razoružano je preko deset italijanskih divizija i zaplenjena je velika količina materijala. To je omogućilo formiranje novih artiljerijskih jedinica, naročito u Dalmaciji, Crnoj Gori, Hercegovini i Sloveniji.

Prebacivanjem 26. divizije na otok Vis krajem 1943. da na ostrvu organizuje bazu u kojoj bi se prikupljale snage za konačno oslobođenje ostrva i obale, stvoreni su uslovi za solidnu organizaciju artiljerije. Tada počinje sistematski organizovano formiranje i osposobljavanje brdskih artiljerijskih jedinica, kompletno opremljenih sa svim potrebnim materijalom i priborom. Neke od tih jedinica, odnosno njihovi delovi, prebačeni su na razne načine na kopno radi ojačanja naših pojedinih sastava.

NAPAD NA OSTRVO KORČULU

4. aprila 1944. otpočelo je na otoku Visu osposobljavanje 1. brdskog divizionu od tri brdske tovarne baterije topova 75 mm. Već 21. aprila, posle obuke od dve i po sedmice, 1. baterija je osposobljena za izvršenje zadatka i upućena na otok Korčulu radi podrške naših jedinica.

Odlučeno je da se napadne i likvidira neprijateljski garnizon u Blatu, na zapadnom delu otoka Korčule. Cilj napada je: da se privuku neprijateljske snage ka obali radi rasterećenja unutrašnjosti zemlje, narušava-

Drago Tito u poseti p. a. jedinicama na Visu 1944. god.

nje organizacije neprijateljske odbrane otoka i obale i ugrožavanje pomorskog puta od Trsta do Grčke. Da bi se obmanuo neprijatelj odlučeno je da se izvrši demonstrativan napad na otok Mljet. Za podršku 1. dalmatinske brigade u napadu na garnizon u Blatu određena je 1. baterija od četiri oruđa 75 mm 1. brdskog divizionu, ojačana sa dva pav topa 20 mm i dva mitraljeza 8 mm. Ljudstvo 2. baterije određeno je za nošenje municije, pošto je 1. baterija upućena bez sredstava za vuču.

Da bi se svaki učesnik u akciji uživao u svoju ulogu i znao svoje mesto, naročito za vreme plovidbe morem i iskrcavanja noću, prethodno je u Rukavcu na o. Visu, po detaljno utvrđenom planu i pod što realnijim uslovima, uvežbavano ukrcavanje na brodove, iskrcavanje na minska polja, posedanje vatrenih položaja i gađanje.

Odlazak sa o. Visa usledio je 21. aprila 1944. u 20.00 č. Noć je bila tamna i neki su brodovi izgubili kurs, među njima i brod sa štabom divizije. Pred južnu obalu Korčule konvoji su stigli 22. aprila oko 02.00 časova. Prva dalmatinska brigada iskrcala se kod Gršćice i nastupala pravcem Vela Strana, južno od Blata, dok se artiljerija iskrcala u uvali Karbuni. Oruđe i municija prebačeni su kroz minirani teren na rukama, neprimećeni od neprijatelja. Oruđa su postavljena na VP na istočnom podnožju k. 181. Iako je ujutro bilo ograničeno osmatranje, zbog magle na Blatskom polju, artiljerija je otvorila vatru po planu na otpornu tačku k. 181, zapadno od Blata. Zatim je tučena neprijateljska pešadija, južno od Blata između: tt. 351 i k. 248, kao i otporne tačke u mestu ispod Sv. Vita i Gospe od Zdravlja.

Noću su jedinice osvojile k. 181, a 23. posle podne osvojena je i poslednja otporna tačka. Gubici neprijatelja bili su: 300 mrtvih i 450 zarobljenih.

Artiljerija je vraćena na Lastovo, odakle je produžila za Vis. Međutim, odlučeno je da se napadne i s. Smokvica. Nošioc i municije iz 2. baterije koji su ostali da prikupe zaplenjeni materijal opremili su zaplenjenu brdsku bateriju 75 mm i sa zaplenjenim vozilima prebacili je na VP kod s. Ložišća, odakle je ona otvorila vatru na neprijateljske položaje oko Smokvice. Kada se neprijatelj već povlačio i naše jedinice spremale da uđu u Smokvicu, stiglo je naređenje da se obustavi napad i da se jedinice prebace u Vela Luku radi ukrcavanja i vraćanja na Vis (do 7. č. 25. aprila).

Likvidacijom nemačkih garnizona u Veloj Luci i Blatu i akcijom na otoku Mljetu, gde je neprijatelj izgubio oko 900 ljudi, već je bio poremećen sistem neprijateljske odbrane otoka.

NAPAD NA OTOK ŠOLTU

Da bi se neprijatelju naneli što veći gubici, još više dezorganizovao njegov sistem odbrane i da bi se sprečilo da neprijatelj ometa prebacivanje materijala na kopno, odlučeno je da se napadne garnizon u Grohotama na otoku Šolti.

Neprijatelj je imao mogućnost da uporno brani svoje položaje, da ih po potrebi pojača prebacivanjem trupa iz Splita i Trogira. Pored toga njegova artiljerija sa otoka Čiova i sa prostorijske Trogir — Seget mogla je da podrži njegovu odbranu.

Odlučeno je, da se u vali Šešule iskrca 1. dalmatinska brigada i 3. bataljon 12. brigade, a u Senjskoj vali artiljerija.

Koristeći iskustva stečena na Korčuli, napad je brižljivo pripremljen. Za to su korišćeni aerofotosnimci i podaci naših obaveštajaca.

Mesto za iskrcavanje artiljerije, vatreni položaji i ciljevi izabrani su po aerofotosnimcima. Sem toga, dva dana ranije prebačen je na otok Šoltu jedan artiljerijski oficir, da izabere VP, izvidi ciljeve i dočeka artiljeriju na plaži Gradaci — Senjska Vala. Ovo je urađeno zbog toga što je prema aerofotosnimcima procenjeno, da će iskrcavanje i izvlačenje oruđa na vatrene položaje zbog krševitog i ispresecanog zemljišta biti vrlo teško.

Za prevoz morem i iskrcavanje, artiljerija je podeljena u četiri grupe, formirane prema postupnosti izvršenja zadataka: grupa komandanta artiljerije (9 ljudi, 1 radio-stanica, 2 telefona, 6 km kabla), grupa komandira baterije (12 ljudi, 1 radio-stanica), grupa starijeg komandira vatrene vode (12 ljudi, 2 radio-stanice, 1 telefon, 1 km kabla), topovska grupa (3 oficira, 73 podoficira i vojnika, 4 brdska topa 75 mm, 1 po top 47 mm, 2 pav topa 20 mm, 2 pav mitraljeza, 500 metaka 75 mm, 60 metaka 47 mm, 2 000 metaka 20 mm, 4 željezna mosta za iskrcavanje).

Prve tri grupe prevezene su na jednom brodu, topovska grupa sa municijom na četiri broda, ostali materijal na četiri invaziona čamca, koje su zbog štednje motora teglili brodovi četvrte grupe do ispred obale Šolte.

Iskrcavanje je počelo 10. maja 1944. u 01.30 a artiljerija je bila na položajima spremna za otvaranje vatre u 05.30 časova.

Po planu vatre artiljerija je imala da tuče — pošto saveznička avijacija bombarduje Grohotu i eventualno mitraljira k. 197 — 30 minuta k. 197 (240 metaka) a zatim 20 minuta neprijateljske položaje na putu od Grohota ka Rogaču kod k. 103 (sa 160 metaka). Tek posle toga pešadija je trebalo da pođe u napad. Gađanje drugih cijeva usledilo bi na traženje pešadije.

Međutim, u luci Rogač na severnoj obali otoka, pojavila su se dva neprijateljska broda koja su prebacivala pojačanje od oko 120 ljudi skupljenih sa kopna iz raznih jedinica. Na njih je otvorena vatra i brodovi su prisiljeni da se sklone pod istočnu obalu luke Rogač, gde su ih dočekale naše jedinice i skoro ih potpuno uništili. Pošto saveznička avijacija nije na vreme stigla, otpočela je artiljerijska priprema na k. 197 ranije nego što je planom predviđeno i završena je u 06.30. Odmah po završenoj artiljerijskoj pripremi naša pešadija je zauzela kotu. Posle toga, artiljerija je tokom čitavog dana naizmenično tukla neprijateljske položaje oko Grohote (k. 103) i u Rogačkoj vali (k. 22).

Iako nije zauzeta Grohota, neprijatelju su naneti toliki gubici u ljudstvu i materijalu, da je njegov sistem odbrane na ovom sektoru osetno poremećen.

NAPAD NA OTOK BRAČ

Odlučeno je da se napadnu neprijateljski garnizoni u Nerežišću i Supetru na otoku Braču. Neprijatelj je u tim mestima dobro utvrđen objektima, delimično izrađenim od kamena, naročito južno od Nerežišća na k. 542, 622, 648, 680, na Vidovoj gori (tt. 778) na Sv. Tomi (k. 406) i Sv. Nikoli (k. 160). Južna obala, gde je trebalo izvršiti iskrcavanje, na mnogim mestima je bila pristupačna, ali strma za penjanje.

Odlučeno je da se napadne sa tri grupe: severnom u pravcu Supetra, koja bi presekla vezu sa Nerežišćem; zapadnom: sistem utvrđenih položaja južno i jugoistočno od Nerežišća i Nerežišće; istočnim: u pravcu Sv. Tome ka Selcu i Sumartinu.

Za podršku zapadne grupe određena je 3. baterija 1. brdskog divizion, a ojačana je i jednim po topom 47 mm (za rušenje bunkera) i 2 pav topa 20 mm.

Štab divizije i zapadna grupa iskricali su se u uvali Planica. Iskrcavanje artiljerije u uvali Frsaka završeno je 2. juna 1944. do 04.00 časova. Ona je posle pola sata bila spremna za otvaranje vatre. Glavni cilj je bilo neprijateljsko uporište i logor severozapadno od k. 542. Samo od 04.45 do 05.15 č. utrošeno je 150 metaka. 3. juna u 21.00 napad na k. 622, 648 i 542 nije uspeo, jer su naše jedinice zadržane minskim poljima i žičnim preprekama, koje je neprijatelj štitio vatrom iz bunkera. Uskoro je odlučeno da se napusti otok jer je neprijatelj prema dobijenim obaveštenjima koncentrisao svoje brze pomorske jedinice kod Dubrovnika. Da bi naneli neprijatelju što veće gubitke, baterija je ponovo otvorila vatru po k. 622, 542 i šumici severno od k. 622, a sa protivoklopnim topom tučeni su bunkereri na k. 622. Tom prilikom utrošeno je 923 metka 75 mm i 90 metaka 47 mm.

U ovom napadu artiljerici su naučili da se brzo i uredno ukrcavaju i iskrcavaju i temeljito maskiraju. Prvi put su morem prevožene mazge za nošenje municije. Ova iskustva naročito su nam koristila prilikom oslobađanja srednjedalmatinskih otoka i prilikom prelaska na kopno.

Na otoku Visu formirano je deset brdskih baterija 75 mm i jedan po divizion 47 mm, na tovarnoj štoci od četiri baterije (16 oruda), koji je bio veoma pokretljiv i efikasan. On je naročito postigao uspehe pri oslobodjenju Stona i kasnije u borbama za Split i Šibenik.

Od brdskih baterija 75 mm dve baterije 1. divizion sa celom opremom, najpotrebnijim brojem oficira, artiljeraca i mazgi, prevezene su brodom: 1. u Brindizi, a 2. u Bari u Italiji. One su odatle prebačene savezničkim avionima na aerodrome kod Negobuđa (Crna Gora) 2. udarnom korpusu. Mazge su na Visu vežbane u ukrcavanju i iskrcavanju iz aviona. Po spuštanju u

Crnoj Gori baterije su odmah stupile u borbu. One su, uglavnom, na tovarnim grlima prebacivane po najrazličitijem zemljištu, da bi zatim prešle u Srbiju i preko Arandelovca i Mladenovca stigle do Beograda. Baterije su učestvovala u borbama za oslobođenje Uba i Valjeva i drugih mesta. Jedna brdska baterija 75 mm sa ljudstvom, municijom i tovarnim priborom, ali bez stoke, prevezena je sa otoka Visa u Bari i 21. septembra 1944. prebačena je sovjetskim avionima u Gacko 29. diviziji.

Na Visu su ostala tri brdska diviziona 75 mm svaki sa po dve baterije. Jedna baterija 3. divizionu sa komandantom divizionu prevezena je brodovima naše mornarice na otoke Pašman i Ugljan, da bi podržavala mornaričku pešadiju III pomorskog sektora pri čišćenju Pašmana, da svojom vatrom zatvori Zadarski kanal i da tuče neprijatelja na kopnu. Ova baterija je upućena sa samarima, ali bez stoke, jer se pretpostavljalo da će se na otocima naći stoka za prenos oruđa i municije. Međutim, stoke na otocima nije bilo, pa je stanovništvo pomagalo da se prenosi municija i prevlače topovi. Kad je baterija izvršila zadatak, prebačena je na kopno i ušla u sastav 19. divizije. Tako je 3. brdski divizion ostao samo sa jednom baterijom, koja je priključena 2. divizionu kao treća baterija. 1. divizion je formirao svoju treću bateriju od oruđa 75 mm koja su zaplenjena u Blatu na Korčuli i prebačena na Vis. Posle oslobođenja Splita ta baterija je priključena mornarici, a 1. divizion je dobio novu bateriju iz Italije.

Oslobođenje Dalmacije nije se moglo zamisliti bez prethodnog oslobođenja srednjodalmatinskog otočja. Dalmatinski otoci bili su u neprijateljskom strategijskom planu odbrane, od Grčke pa do Istre, najvažniji bedem jer su štitili strategijski raspored njegovih snaga na Balkanu. Razbijanjem tog bedema dovelo bi se u pitanje snabdevanje nemačkih trupa uz dalmatinsku obalu, Grčku i na Egejskim otocima. Pored toga, time bi se stvorili uslovi za iskrcavanje i napad naših trupa na obali i spajanje sa snagama 8. korpusa na kopnu i neposredno ugrožavanje neprijateljskih kopnenih komunikacija.

Pod nepovoljnim uslovima, s drvenim brodovima, bez prevlasti na moru i u vazduhu, naše jedinice su pošle u napad na otoke. Do 23. septembra 1944. oslobođeni su svi srednjodalmatinski otoci. U tim borbama učestvovalo je šest brdskih baterija 75 mm i četiri tovarne po po baterije 47 mm.

Posle iskrcavanja na obali oslobođeni su Split, Šibenik i Drniš; u tim borbama neprijatelj je pretrpeo velike gubitke i povukao se u rejon Knina.

Medutim, u Gravini (Italija) formirana su i obučavala se dva motorizovana brdska diviziona 75 mm. Svaki divizion je imao za vuču topove i municije po 16 džipova. Pored toga, štab diviziona i svaka baterija imali su još po dva džipa. Divizionu su još imali jaka transportna odeljenja kamiona »dodž« i »ševrolet« i benzinske cisterne. Jedan od tih divizionu prevezen je za 2. korpus u Dubrovnik, gde je već upućen materijal još za dva brdska divizionu. Ljudstvo i stoka za njih trebalo je da stignu sa Visa, iz artiljerijske brigade 8. korpusa. Drugi je (3. brdski motorizovani divizion) iskrcan 7. novembra 1944. u Splitu i upućen u rejon Glavica — Prolog — Han, da podrži snage koje su zatvarale pravac od Livna ka Splitu. On je odatle krenuo preko Vrljike, radi učešća u borbama za Knin. U njegov sastav ušla je kao treća baterija 75 mm, ona koja je upućena sa Visa na Pašman i Ugljan, odakle je prebačena na kopno i privremeno ušla u sastav 19. divizije. Pored navedenih primljeno je još osam brdskih topova 75 mm, koji su prebačeni sa Visa u Kaštele, posle oslobođenja Splita, i od njih je formiran 4. brdski motorizovani divizion. Štab 8. korpusa dao je divizionu 16 kamiona »dodž«, koji su primljeni iz Italije.

BRDSKA ARTILJERIJA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA ZA OSLOBOĐENJE ZEMLJE

U završne operacije za oslobođenje naše zemlje ušli su brdski artiljerijski divizionu sa mnogo iskustava, naročito u pogledu brzog i preciznog gađanja, dobrih veza i brzih pokreta, posedaanja i uređenja vatrelih položaja.

Za razvoj 4. armije u pravcu Trsta bilo je potrebno ovladati Kvarnerskim otočjem. Nakon završenih operacija na otoku Pagu i zauzimanja Jablanca pristupilo se pripremi desanta na otok Rab. Izvršena je pregrupacija i koncentracija jedinica 19. divizije sa divizijskim artiljerijskim divizionom sastava: dve baterije brdskih topova 75 mm na tovarnoj stoci, jedne baterije pukovskih topova 76 mm, sovjetskih (zaplenjenih od Nemaca), sa konjskom vučom i jedne po baterije 47 mm na tovarnoj stoci. Artiljerija je koncentrisana u uvali Zavratnica kod Jablanca. Kvarnerski odred II pomorskog obalskog sektora sa jednom brdskom baterijom 75 mm koncentrisan je u Novalji. Neprijatelj je raspolagao sa: 13 obalskih topova 120 mm, 3 po i 1 pav topom 75 mm i 18 pav topova 20 mm. Artiljerijska priprema je trebalo da počne 12. aprila u 05.00 časova, a napad pešadije u 07.00 časova. Međutim, usled nemirnog mora i neprohodnosti zemljišta sva artiljerija nije na vreme iskrkana i stigla na položaje. Brdska baterija pridata 2. dalmatinskoj proleterskoj brigadi na vreme se iskrkala, posela vatrene položaje nedaleko od uvale Crnika i otpočela artiljerijsku pripremu na rt Štojan. Neprijatelj iako iznenađen, u početku je davao žilav otpor koristeći pav topove 20 mm. Čim je naša artiljerija postigla vatrenu nadmoćnost otpor je skršen i neprijatelj uništen ili zarobljen.

Na odseku 3. dalmatinske brigade iskrkali su se pešadijski delovi u uvalu Poklib, po predviđenom planu sa pridatom brdskom baterijom 75 mm. Baterija 76 mm tek posle trećeg pokušaja iskrkala se nešto severnije, ali oruđa sa konjskom vučom nisu mogla izaći na vatreni položaj. Pod zaštitom brdske baterije dva bataljona pešadije napredovala su kroz Barbat i severoistočno od njega, u pravcu grada Raba, podilazeći položajima na Brnu. U međuvremenu, jedan bataljon brigade, koji se iskrcao u uvali Crnika, nastupao je u susret snagama koje su nadirale kroz Barbat sa zadatkom da izoluju uporište Brno i da na njega izvrše pritisak. Neprijatelj je napad dočekao artiljerijskom vatrom i vatrom iz

pešadijskog naoružanja. Uz podršku baterije, čiju je vatru iskoristila, neprijatelj je izbačen s položaja i nabačen na bataljon koji je nastupao od uvale Crnika i čiji su delovi već upali u grad. Našavši se opkoljen i u nemogućnosti da se spoji sa delovima iz grada, neprijatelj se posle kraćeg otpora predao. Dva bataljona Kvarnerskog odreda posle iskrcavanja u luku, prema uporištu Krištofor, preduzela su nastupanje. Posle artiljerijske pripreme pešadija je iznenadila neprijatelja i posle kraće borbe skršila njegov otpor. Među zaplenjenom neprijateljskom artiljerijom bilo je osam teških topova, ispravnih.

Pošto je oslobođen i otok Krk, bez podrške artiljerije, jer nije na vreme stigao brod za prevoz artiljerije, bilo je potrebno osloboditi i otoke Cres i Lošinj, da bi se stvorili uslovi za iskrcavanje u Istri i osiguralo nesmetano snabdevanje jedinica 4. armije. Pre napada na ove otoke izvršeno je izvidanje. Za to je prebačena četa automatičara. S njom je pošao i jedan artiljerijski oficir, koji je odredio eventualne vatrene položaje artiljerije i prilaze prema njima sa mesta iskrcavanja. Za ovaj napad su određene sledeće jedinice: Kvarnerski odred sa jednom brdskom baterijom 75 mm, tri bataljona 2. brigade i dva bataljona 3. brigade 9. divizije sa artiljerijskim divizionom divizije i baterijom po topova 47 mm na tovarnoj stoci. Posle iskrcavanja u uvali Koromačina, jednu brdsku bateriju 75 mm, poljsku bateriju 76 mm i vod po topova 47 mm trebalo je uputiti u pravcu Cresa do predviđenih vatrenih položaja za podršku 2. brigade, a jednu brdsku bateriju 75 mm i vod po topova 47 mm trebalo je uputiti u pravcu otoka Lošinja do tt. 170 za podršku 3. brigadi. Prevoženje je izvršeno na motornim splavovima i drvenim brodovima. Ovi brodovi su upotrebljeni zbog magnetskih mina. Artiljerija određena za podršku 2. brigade iskrcala se 19. aprila u 23.00, dok je deo artiljerije određen za 3. brigadu, ali se zbog nasukanja desantnog broda iskrcao tek 20. aprila u 7.00 časova. Posle artiljerijske pripreme severne grupe, pešadija je prešla sa vodom po to-

pova u napad i prodrla u grad Cres. Neprijatelj je razbijen u uličnim borbama i oko 20.00 časova prestao je da daje otpor. Međutim, 3. brigada je oslobodila Osor i Nerezine i izbacila neprijatelja iz svih položaja sem utvrđenja na Tovu (k. 125). Pošto artiljerijska priprema nije uspela, oruđa su privučena u streljački stroj i dejstvovala su neposredno na puškarnice i toparnice neprijateljskih utvrđenja. Time je onemogućeno dejstvo neprijateljske artiljerije i mitraljeza. Pešadija je ovo iskoristila i upala u bunker i likvidirala ga. U toj akciji zaplenjeno je 61 artiljerijsko oruđe, dok je naša artiljerija imala svega jedan po top oštećen.

I u završnim operacijama brdske artiljerijske jedinice su odigrale značajnu ulogu u Gorskom Kotaru, Istri i na Krasu. Brdski divizion: artiljerijske brigade 4. armije, koji je dobio još jednu bateriju 105 mm, 20. i 26. divizije mnogo su doprinijeli likvidaciji neprijatelja na području Snežnika i oslobodenju Koritnice, Knežaka, Pivke, Šembija i Ilirske Bistrice. Ove jedinice su uspešno podržavale naše brigade u operacijama za oslobodenje Trsta, Tržiča i Gorice. Odmah po oslobodenju Trsta upućena je motomehanizovana grupa u sastavu: 2. brigade 26. divizije, 3. motorizovanog brdskog divizona i bataljona tenkova iz Trsta preko Idrije, Trenta, Vršiča (1515 m), koji je bio pokriven visokim snegom, Kranjske gore i Celovec sa zadatkom presecanja neprijateljske odstupnice u Austriju.

*

Brdske artiljerijske jedinice opravdano su formirane u našim jedinicama. One su nastale iz potrebe da prate brigade na svakom zemljištu i u svim uslovima. Nije bilo prepreke, koju brdska artiljerija na tovarnoj stoci nije mogla da savlada, samo ako je stoka pravilno hranjena i negovana. Samarenju se moralo posvetiti naročita pažnja. Nepažnja u tom pogledu znatno je onespособljavala grla i smanjivala pokretljivost jedinica. Naravno, brža i pokretljivija na pogodnom zemljištu bila je motorizovana brdska artiljerija.

I u buduće, brdska artiljerija, koja se odlikuje preciznim, naročito posrednim gađanjem, velikom manevarskom sposobnošću pokreta i putanjama imaće svoju primenu, tako da je sasvim neće moći zameniti minobacači i razna reaktivna oruda. Ona će i u buduće dejstvovati na zemljištu na kakvom je upotrebljavana i u NOR-u, prilagođavajući svoj način prenošenja datim uslovima i potrebama (stoka, motorizacija, avijacija).

KAREL A. LEVIČNIK

FORMIRANJE, RAZVOJ I ISKUSTVA ARTILJERIJE 9. KORPUSA

I

Početakom 1944. došlo je do velikog priliva boraca u brigade 30. i 31. divizije. Štab 9. korpusa, uvidevši potrebu za teškim naoružanjem u februaru 1944, izdaje naredenje za formiranje artiljerijskih jedinica. U to vreme jedino je 31. divizija imala prateću četvu od 4 minobacača 81 mm i 2 protivoklopna topa 47 mm. Formiranje artiljerije nije bilo lako. Posle kapitulacije italijanske vojske, blagodareći požrtvovanju meštana iz Gradišča, Dornberka i Vrtovina, izvučena je jedna haubica iz neposredne blizine same tvrđave u s. Rihenberg gde su se nalazili italijanski i nemački fašisti. Noću, jednog februarskog dana, haubica je sa volovskom zapregom prevezena preko Dornberka i Vrtovine u Predmeju. Pokret je vršen noću rokadnim putem Vipavske doline, koji seče magistralu Postojna — Gorica. U s. Predmeju je izvršeno probno gađanje radi kontrole hidraulične kočnice i vazdušnog povratnika. Tom prilikom ustanovljeno je da je haubica potpuno ispravna. Nakon toga, 6. marta, pristupilo se formiranju artiljerijskog divizionu 31. divizije. Za komandanta je određen Mirko Malnarić, a za političkog komesara drug Vare. Sastav divizionu je bio sledeći: štab divizionu, topovska baterija, koja je imala u svom sastavu haubicu 100 mm i 2 protivtenkovska topa 47 mm i prateća četa, koja je imala u svom sastavu 4 minobacača 81 mm. Topovska baterija je bila sa konjskom vučom dok je prateća četa bila tovarna. Municije za oruđa i minobacače bilo je dovoljno.

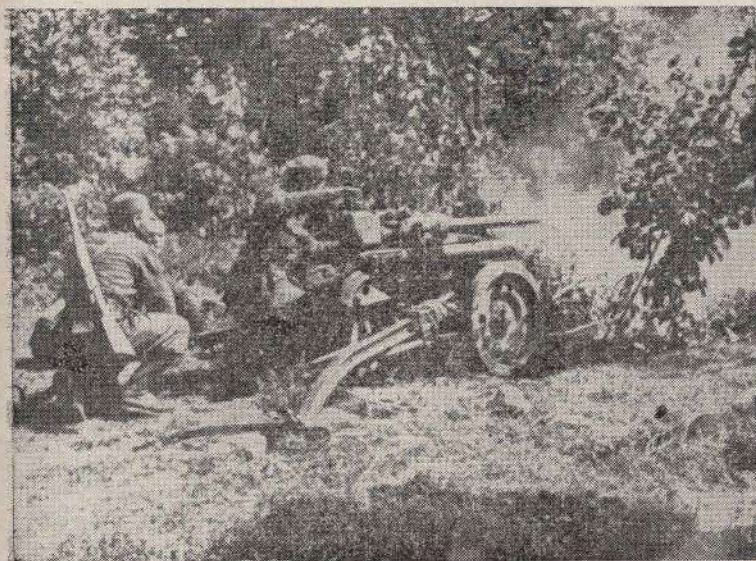
Prva borba u kojoj je učestvovao divizion bila je 18. marta 1944, kad je podržavao brigadu »Ivan Gradnik« 31. divizije pri njenom napadu na neprijateljsko uporište u s. Godovič.

Iz s. Predmeja do s. Godovića, divizion je prebačen sa konjskom i volovskom zapregom, po veoma lošem putu koji je na pojedinim mestima bio još zaleđen. Topovska baterija dejstvovala je sa položaja koji su se nalazili jugozapadno od s. Godovič, na daljini oko 3 000 m, dok su protivtenkovski topovi i minobacači dejstvovali sa daljine od 500—800 m. Gađalo se bez nišanskih sprava, kroz cev, a daljina je određivana po karti. Daljinar i mesnji ugao zauzeti su na kvadrantu. Usled pomanjkanja sredstava za vezu komandir baterije vršio je korekturu i rukovao vatrom iz neposredne blizine. Komande su prenošene preko releja. Bilo je slučajeva da se komandir baterije nalazi kod samog oruda, odakle je vršio korekturu i rukovao vatrom. Dejstvo artiljerije imalo je veliki moralni uticaj na borce brigade.

Izabrani vatreni položaji bili su suviše daleko. Habubicu je trebalo privući bliže uporištu i sa njom neposredno dejstvovati. Ona je premeštena na novi vatreni položaj, na udaljenju od oko 500 m od cilja. Sa tog položaja je ispaljeno nekoliko granata. Tri zrna su uletela kroz prozor u zgradu i nanela velike gubitke belogardistima. U toj borbi artiljerici su položili ispit i postali još omiljeniji kod boraca 31. divizije.

Posle napada na uporište u Godoviču divizion je dobio zadatak da podrži brigade 31. divizije prilikom njihovog napada na s. Hotedršica, gde se nalazilo oko 120 belogardejaca. Divizion je poseo vatrene položaje noću i pripremio se za dejstvo. Međutim, zbog toga što je neprijatelju pristiglo pojačanje iz Ljubljane odustalo se od napada pa su se jedinice povukle u širi rejon s. Črni Vrh — Zadlog.

Posle toga artiljerija je dobila zadatak da podrži napad 31. divizije na neprijateljsko uporište Sp. Idriju. Marš od s. Črni Vrh do Ledine bio je veoma težak i naporan, jer je put na pojedinim mestima zaleđen i artil-

*Topovsko odeljenje Cankareve brigade u borbi za Bosiljevo
17. IX 1944. god.*

Ijerci su morali pridržavati oruđa da ne bi skliznula u provaliju duboku preko 80 m. Borbe za ovo uporište trajale su od 1—3. aprila 1944. Artiljerijske jedinice su za organizaciju dejstva imale svega 3—4 časa vidnog vremena. Protivtenkovski topovi i minobacači 81 mm postavljeni su na vatrenim položajima, na nekoliko stotina metara od bunkera, a haubica 100 mm, na vatrenom položaju koji je nadvišavao Sp. Idriju za oko 500 m. Haubica je trebalo da gada pod veoma teškim uslovima, jer je mesni ugao bio veliki i negativan. Ipak, pogoci su bili prilično precizni i bunkeri su relativno brzo porušeni. To je omogućilo da uporište brzo padne u naše ruke osim jednog bunkera, koji nije mogao biti porušen zbog intervencije Nemaca iz Idrije. Tom prilikom su zaplenjene veće količine oruđa i drugog mate-

rijala. Posle dejstva na Sp. Idriju, usled jake nemačke kvasilniške ofanzive, divizion se morao povući u Šebrelje, radi popune i pripreme za nove zadatke.

Za nepunih 15 dana ljudstvo divizona je učestvovalo u više borbi kao pešadijska jedinica, jer su oruda privremeno sklonjena na sigurno mesto i dobro maskirana. Ljudstvo je bez oruda pošlo iz s. Šebrelja u pomoć partizanskoj bolnici »Franja«, koja se nalazila iznad Cerkna i pomogao da se izvuče deo prehrambenih artikala, jer su Nemci nekoliko dana blokirali bolnicu. Zahvaljujući velikoj opreznosti i dobrom maskiranju, bolnica nije pronađena. Borci divizona su učestvovali i u odbijanju neprijateljskog napada na s. Šebrelje.

Krajem aprila i prvom polovinom maja jedinice 9. korpusa vodile su ogorčene borbe na teritoriji: Idrija — Cerno — Čepovan i tom prilikom zaplenile su više oruđa i municije. Pored toga, iz Vipavske doline (s. Renča) dopremljen je jedan top 75 mm. Štab 9. korpusa izdao je 12. maja 1944. naređenje da se formira korpusna artiljerija. Dotadašnji artiljerijski divizion 31. divizije ušao je u sastav korpusne artiljerije. Njen sastav je bio sledeći: štab artiljerije sa odgovarajućim odsecima, štabni vod, artiljerijski divizion, protivtenkovska baterija i intendantski vod¹. Artiljerijski divizion imao je dve baterije: prva baterija od 2 haubice 100 mm, a druga baterija od 2 topa 75 mm. Protivtenkovska baterija od 4 protivtenkovska topa 47 mm². Za vreme formiranja artiljerija se nalazila u s. Lokovec. Kratko zatišje od nekoliko dana iskorišćeno je za popunu ljudstva. Od brigada i preko komandi mesta traženi su artiljerici. Pored toga, odmah se pristupilo obuci naročito sa starešinama. U junu mesecu, štab 9. korpusa izdao je naređenje za likvidaciju nekoliko neprijateljskih utvrđenja u dolini r. Bača. Trebalo je da se poruši železnička pruga, koju je okupator koristio za

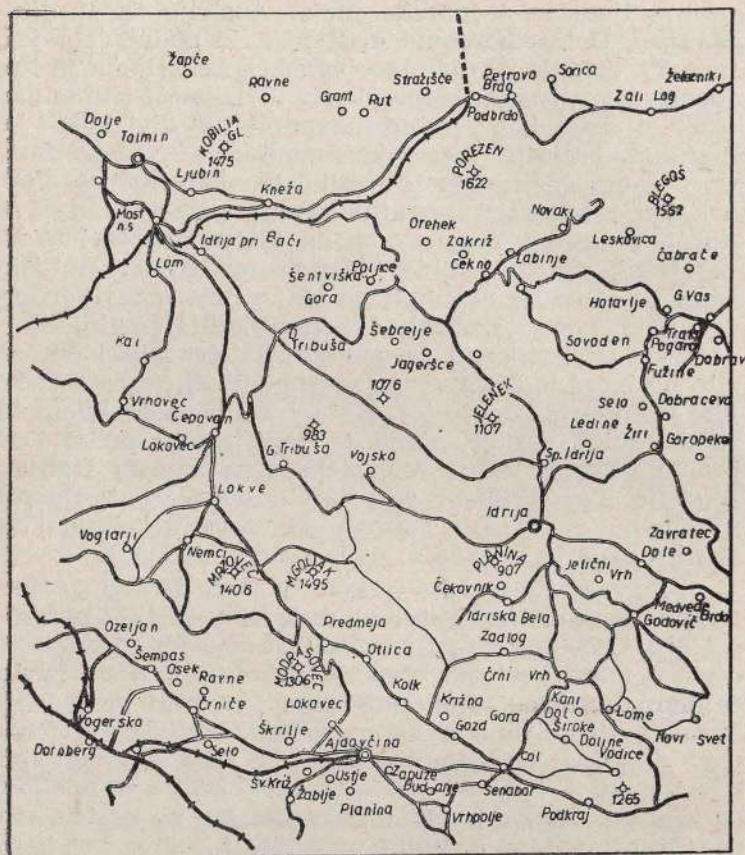
¹ Za komandanta artiljerije određen je Aleksandar Zupanc, za zamenika komandanta Emil Volk Škrjanc, za polit. komesara Črt, a za pomoćnika polit. komesara Duško.

² Komandant divizona bio je Jože Vodnik Maroko.

prevoz ljudstva i tehnike preko Austrije za Italiju i obratno. U tim borbama artiljerija je podržavala jedinice 30. divizije. U ovim borbama uspostavljena je telefonska veza između komandanta diviziona i komandanta 30. divizije, kao i između komandanta diviziona i komandira baterije. Veza je neprekidno funkcionisala. Ovo je omogućilo uspešno sadejstvo između pešadije i artiljerije. Međutim, pored dobre organizacije rada i solidnih priprema, nailazilo se na niz poteškoća kao što su: težak prevoz haubice zbog ispresecanog zemljišta, izbor i posedanje vatrenih položaja, prevoz artiljerijske municije, noćno kretanje i pomanjkanje prednjaka. I pored toga artiljerija je uspešno dejstvovala i omogućila da brigade 30. divizije zauzmu ili likvidiraju nekoliko utvrđenja u dolini r. Bača i poruše više kilometara železničke pruge. Time je neprijatelju preko Podbrda prekinuta važna železnička veza između Italije i Austrije. Tom prilikom je protivtenkovska baterija primorala na povlačenje jednu motorizovanu kolonu koja je nastupala sa pravca s. Avča (u dolini Soče).

Posle naših uspeha u dolini r. Bača Nemci su smatrali da su ugroženi njihovi garnizoni u Idriji, Tolminu, a i drugi. Zbog toga su preduzeli napad na jedinice 31. divizije i artiljeriju 9. korpusa, prinudivši ih na povlačenjem u pravcu planine Porzen. Prilikom povlačenja Nemci su izbili na oko 200 m do začelja diviziona. Zbog toga je jedna haubica, pošto se nije mogla izvući, spuštена u jarak i maskirana, a konji i kola s municijom su izvučeni. Nemci haubicu nisu pronašli pa su je sledećeg dana artiljerci izvukli i prebacili u sastav diviziona.

Posle borbe na Baškoj dolini, artiljerija se prikupila u širem rejonu s. D. Tribuša. Pošto se u to vreme pripremala veća akcija za prikupljanje municije, koja se nalazila na pojedinim mestima u Trnovskom gvozd, artiljerija je premeštena u s. Trnovo. Tu su pri štabu artiljerije korpusa organizovani kratki kursevi za komandire baterija i vodova. Izučavani su sledeći predmeti: artiljerijske nastave gađanja, topografije i taktike. Pored nastave sa starešinama redovno je izvodena

Skica 6. — Širi rejon dejstva artiljerije 9. korpusa

i nastava s borcima. Pored toga, pojedine baterije su pridavane brigadama i učestvovala su u borbi za s. Otlica. Međutim, usled neprijateljskog napada artiljerija je napustila Trnovo i prebacila se u rejon s. Predmeja.

Početakom avgusta, štab 9. korpusa je obavestio komandu artiljerije da se u rejonu Mašun nalazi nekoliko artiljerijskih oruđa. Štab je odlučio da privremeno sklo-

ni i maskira sva oruđa iznad s. Predmeja i sa ljudstvom krene preko Vipavske doline, s. Sovina i s. Palče u rejon Mašuna. Marš je bio veoma težak. Trebalo je preći tri važne komunikacije: Gorica — Ajdovščina, Sežana — Postojna, Rijeka — Postojna i železničku prugu Rijeka — Postojna. Pomenute komunikacije Nemci su kontrolisali patrolama, a na pojedinim mestima imali su bunkere. Po dolasku u rejon Mašuna pristupilo se traženju oruđa, ali nisu pronađena. Ljudstvo na čelu sa štabom artiljerije se vratilo u s. Lokve. U međuvremenu je 31. divizija zaplenila u Vipavskoj dolini nekoliko protivtenkovskih i PA oruđa malog kalibra. Polovinom avgusta 1944. formiran je laki divizion. Prvi divizion nazvan teški imao je tri baterije: prva baterija 2 haubice 100 mm, druga baterija 2 haubice 100 mm i treća baterija 3 topa 75 mm. Drugi laki divizion imao je dve baterije: prva baterija od 4 protivtenkovska oruđa 47 mm i druga od 4 pa oruđa 20 mm.³ Na dan formiranja lakog divizionu primljena je zastava od omladine iz Gradišća (Vipavska dolina), na kojoj je pisalo: »Omladina iz Gradišća artiljeriji 9. korpusa«. Toga dana, održana je vojna parada artiljerije i veliki miting, kojem je pored ostalih, prisustvovao i politički komesar 9. korpusa.⁴

2. septembra 1944. jedinice 9. korpusa napale su neprijateljsko uporište na Črnem vrhu, gde se nalazilo oko 150 dobro naoružanih belogardejaca. Selo je bilo opasano bunkerima, a pojedine zgrade su podešene za odbranu.

Za napad je određena 31. divizija uz podršku artiljerije 9. korpusa. Brigada »Ivan Gradnik« u sadejstvu sa ostaljim brigadama divizije i delom snaga 30. divizije imala je u toku noći da likvidira uporište.

Da bi podržala napad artiljerija je trebalo što pre i u najvećoj tajnosti da pređe oko 30 km do Črnog vrha. Marš je odmah organizovan, a napred su upućene iz-

³ Za komandanta lakog divizionu određen je Mirko Malnarić.

⁴ Janez Hribar.

vidnice sa zadatkom da izvide put u rejon vatrenih položaja. Haubice su vukli kamioni. Za napad je predviđena noć 29. avgusta zbog toga što artiljerija nije raspolagala sa dovoljno municije za haubicu 100 mm. Na intervenciju štaba artiljerije, štab korpusa je pomorio početak napada na Črni vrh za 2. septembar sa artiljerijskom pripremom. Do tada je trebalo da se pripremi oko 150 granata a haubicu 100 mm. U s. Lokve je kompletirana (»adaptirana«) potrebna municija. Napad je počeo 2. septembra 1944. U 3.00 artiljerija je bila na vatrenim položajima. Veza je blagovremeno uspostavljena. Tačno u 6.05 na dati signal otpočela je artiljerijska priprema. Vatra je otvorena po kući gde se nalazila neprijateljska komanda i na nekoliko bunkera iz kojih su štićeni prilazi selu. Na tornju crkve se nalazio jedan mitraljez koji je štitió prilaz uporištu. Zahvaljujući pa topovima mitraljez nije došao do izražaja. Prvi artiljerijski plotuni sručili su se na pomenute bunke-re i kuće. Jedan bataljon brigade »Ivan Gradnik« veoma se teško probio do ivice sela, jer su kuća i bunkerí dominirali okolnim zemljištem. Međutim, belogardisti se nisu mogli dugo zadržati u kući i bunkerima, jer su posle kraćeg vremena kuća i bunkerí pretvoreni u ruševine. Neprijatelj je potisnut u centar uporišta, u jednu kamenu zgradu. Dalje dejstvo je usmereno na kuću u kojoj se nalazio neprijatelj.

Naše jedinice su ovladale celim selom, osim dve kuće koje se bez artiljerije nisu mogle zauzeti. Haubicu 100 mm. su privukle na oko 70 m od bunkera. Prva granata je ispaljena u 13.30 časova. Posle toga neprijatelj se odmah predao. Tako je likvidirano uporište sa oko 150 belogardista. Zaplenjena je ogromna količina hrane, municije i ostalog materijala.

Sadejstvo između artiljerije i pešadije u ovoj borbi došlo je do punog izražaja. Napad je dobro izveden.

Likvidacijom uporišta na Črnóm vrhu proširena je slobodna teritorija 9. korpusa, oslobođena je jedna

važna raskrsnica. Štab 9. korpusa u svom biltenu br. 539 od 9. septembra 1944. odao je veliko priznanje i pozitivno ocenio dejstva artiljerije u borbi za Črni vrh.

U mesecu oktobru 1944. pojavile su se poteškoće u pogledu upotrebe artiljerije i nabavke municije. Zbog toga je štab 9. korpusa odlučio da se artiljerija privremeno podeli i to: prvi divizion ušao je u sastav 31. divizije, a drugi je dodeljen 30. diviziji. Pri štabu korpusa ostao je referent artiljerije korpusa.

Divizioni su dalje dejstvovali u sastavu divizija. U tome se naročito istakao prvi divizion. On je uspešno dejstvovao pri likvidaciji uporišta Sv. Križ. U napadu na Gorenju Vas učestvovao je i artiljerijski divizion 30. divizije. Divizioni su bili relativno daleko (oko 40 km) jedan od drugog (prvi u s. Planina, a drugi u s. Otlica). Pri napadu na Sv. Križ bilo je potrebno da napad podržavaju oba divizona. Njih je objedinio referent artiljerije korpusa.

U Gorenjoj Vasi je bilo oko 200 belogardejaca i Nemaca. Za likvidaciju toga uporišta određena je brigada »Janka Premla Vojka«. Prilikom napada na uporište sva oruđa, osim haubica, dejstvovala su neposredno. Oruđa su upotrebljavala municiju koja je »adaptirana« u partizanskim radionicama. Iako brigada nije likvidirala uporište, usled intervencije Nemaca iz Škofje Loke, divizioni su uspešno izvršili postavljene zadatke: skoro su svi bunkeru porušeni, a zapaljivim granatama pa topova 20 mm zapalili su više zgrada odakle su dejstvovali Nemci i belogardejci.

Posle toga divizion 31. divizije podržavao je napad brigade »Franc Prešern« na s. Sv. Križ kod Žirja. Oruđa su dejstvovala na bunkere uglavnom neposredno. Za nepuna dva i po časa uporište je palo u ruke naših boraca i tom prilikom zaplenjeno je nekoliko mitraljeza i 3 minobacača.

Divizion 30. divizije nalazio se u Otlicu i uspešno je podržavao diviziju pri njenom napadu na s. Col i Ajdovščinu.

Praksa je pokazala da je pridavanje divizionu divizionima bilo pravilno, jer je na taj način artiljerija mnogo bolje korišćena.

Za to vreme je referent artiljerije korpusa, usklađivao dejstvo divizionu i nabavljao municiju i drugi materijal.

Krajem 1944. kad je već oslobođen veći deo naše zemlje, kada je priliv novih boraca bio velik i kada su formirane nove jedinice, štab 9. korpusa se nosi mišlju da preduzme napad radi definitivne likvidacije belogardističkih, četničkih i nemačkih uporišta u Slovenačkom primorju. Pored toga, jedinice su zaplenom od neprijatelja došle do većeg broja artiljerijskih oruđa manjeg kalibra i municije. Sve je to uslovljavalo da se artiljerijske jedinice objedine i da se formira artiljerijska brigada 9. korpusa. Formacija brigade bila je slična formaciji artiljerije 9. korpusa.⁵ Brigada je formirana u širem rejonu s. D. Trebuša. Iako se raspolagalo sa artiljerijskom municijom ipak su na terenu vršene opsežne akcije za nabavku municije. Saveznici su u to vreme obećavali da će nam poslati veće količine artiljerijske municije, međutim, dobijeno je samo 20 granata za haubicu 100 mm, ali bez upaljača i 40 granata za protivtenkovske topove. Zbog toga su i dalje »adaptirani« šrapneli.

Prva veća akcija u kojoj je učestvovala artiljerijska brigada bio je napad na neprijateljsko uporište u s. Trnovo koje se nalazi na južnim padinama Trnovskog gozda. Za napad su određene jedinice 30. divizije i artiljerijska brigada. Da bi artiljerijska brigada mogla uspešno podržavati jedinice trebalo je prethodno uraditi sledeće:

— obezbediti saonice za prevoz oruđa 75 i 100 mm, jer je sneg dostizao visinu do 30 a ponegde i 50 cm;

⁵ Za komandanta brigade određen je Emil Krajnc Volk, za polit. komesara Vlado Sušnik, a za načelnika štaba Jože Vodnik Maroko, za komandanta prvog divizionu Ludvig Pregel, a za komandanta drugog divizionu drug Ajzencop.

— zaprežnu stoku potkovati zimskim kovoni, jer na pojedinim deonicama puta bilo je nemoguće proći zbog debelog leda;

— očistiti sneg sa puta dugog 3 km, i

— izvršiti marš noću, posesti vatrene položaje ujutru i otpočeti dejstva.

Sve je to izvršeno blagovremeno. Najveće poteškoće pričinjavao je neposredni pristup selu, jer se od 400—600 m do sela nalazi šuma, a prilaze su kontrolisali Nemci i Italijani. Pored toga još nisu otkriveni svi bunkereri, pa ih je trebalo izvideti pre početka dejstva i divizionima postaviti konkretne zadatke.

Tačno prema planu divizioni su poseli vatrene položaje. Napad je otpočeo u zoru. Jedinice su brzo izbile do prvih seoskih kuća, ali su tu naišle na jaku vatru Nemaca i Italijana. Po likvidaciji dva bunkera Nemci i Italijani su počeli da se povlače u jednu dobro utvrđenu zgradu. Smatrali su da će se u njoj održati dok im ne pristigne pomoć iz Gorice. Međutim, artiljerija je uskoro porušila i tu kuću posle čega je prestao svaki otpor. Sadejstvo između artiljerije i jedinica 30. divizije organizovano je veoma dobro. Podrška je bila veoma dobra i uspešna.

Sredinom marta 1945. u borbama za s. Mrše i Čepovan učestvovao je laki divizion. Od s. D. Tribuša do s. Vrše gde je trebalo posesti vatrene položaje artiljerci su oruđa nosili na ledima po veoma uzanoj stazi. Divizionu je postavljen zadatak da u sadejstvu sa ostalim brigadama onemogućí Njemcima nastupanje ka s. D. Trebuša. Postavljena je zaseda. I oruđa su se nalazila u zasedi. Kad su Nemci naišli primorani su da se povuku i tom prilikom su zaplenjena 2 pa topa 20 mm, 1 pt top 45 mm, ruskog porekla, veća količina municije, nekoliko pari konja i drugog materijala. Naročito je dobro došla municija u kojoj se oskudevalo. Sledećeg dana, u rejonu s. Vrše, prikupile su se i ostale jedinice artiljerijskih brigada. Već noću 22/23. marta štab brigade dobio je naređenje da se preko s. Vrata i G. Lokovac prebaci na Banško planoto i da iz tog rejona

dejstvuje u bok neprijateljskih snaga koje su nastupale pravcem s. D. Trebuša — Vojsko, jer se na toj prostori (s. Vojsko) nalazio štab 9. korpusa, pokrajinski komitet i partijska škola.

U vremenu od 22. marta do 6. aprila ljudstvo artiljerijske brigade neprekidno je vodilo borbu kao i svaka druga partizanska brigada. Oruđa su blagovremeno zakopana i dobro maskirana, a stoka predata seljacima. Za vreme tih petnaestodnevnih borbi borci su jako oskudevali u hrani i municiji, jer je neprijatelj blokirao sva tajna skladišta hrane i municije.

U tim borbama brigada je imala oko 25 mrtvih i ranjenih i već 7. aprila ponovo se prikupila u s. D. Trebuša.

Sada je pred jedinicama 9. korpusa stajao neposredni zadatak da očiste Trnovsku visoravan kako bi se stvorili preduslovi za dalja dejstva ka Vipavskoj dolini i dalje ka Trstu i Gorici.

Po dobijenom zadatku štab artiljerijske brigade je otkopao, očistio i osposobio svoja oruđa za dejstvo. Od sredine pa do kraja aprila, 30. i 31. divizija uz podršku artiljerije oslobodile su s. Otlice i Col.

Iz rejonu Trnovskog gozda jedinice 30. i 31. divizije preduzele su pokret u kolonama preko Vipavske doline. U sastavu kolona nalazili su se i artiljerijski divizioni. Međutim, kolona u kojoj se nalazio i prvi artiljerijski divizioni naišla je na nemačko-četničku kolonu koja se povlačila od Postojne ka Gorici. Blagodareći jakim osiguravajućim delovima i veštim manevrima neprijatelj je nateran u bekstvo. Tom prilikom zaplenjena su 2 protivtenkovska topa. Posle manjih borbi naše jedinice su nastavile marš u pravcu s. Štanjel. U rejonu Štanjel prvi divizion artiljerijske brigade pridat je 30. diviziji koja je nastupala ka Trstu pravcem: Dutovlje — Repentabor — Opčine. Jedinice 30. divizije kod Opčina naišle su na jak nemački otpor. Pristupilo se organizaciji napada. Prvi divizion je podržavao Bazovičku brigadu pri njenom napadu na Opčine. U rejonu Opčina zaplenjeno je više oruđa (topovi 149 mm)

i ogromne količine municije. Po zauzimanju Opčina, 1. maja 1945. štab artiljerijske brigade sa prvim divizionom upućen je za Trst. U Trstu, od zaplenjenih oruđa, štab brigade formira treći teški divizion od topova 149 mm.

Drugi divizion pridat je 31. diviziji i podržavao je njen napad na Goricu. U Gorici i Tržiću zaplenjeno je više artiljerijskih oruđa. Posle ovoga pojedini divizionu su imali u svom sastavu i po 16 oruđa. Sada je brigada imala tri divizona (svaki od 12—16 oruđa) i dve samostalne baterije.

Od formiranja prve artiljerijske jedinice 9. korpusa marta 1944. pa do oslobođenja naše zemlje maja 1945. artiljerija je imala pored uspeha i niz poteškoća, kao: nedostatak municije, pomanjkanje odgovarajućeg baruta i upaljača za granate, nedostatak nišanskih sprava, instrumenata i drugog za upravljanje vatrom. Dobri putevi u Slovenačkom primorju omogućili su dobar manevar pokretom, ali su i neprijatelju omogućili da brže interveniše iz većih garnizona.

II

Artiljerijski divizionu su bili mešovito sastava i imali su razna oruđa od 45—100 mm, zatim više pa oruđa 20 mm. Pojedine baterije su pridavane brigadama. To se pokazalo veoma korisno i tako je artiljerija mnogo bolje korišćena. Evo nekih primera:

Krajem 1944. prvi divizion je svakoj brigadi 31. divizije pridao po jednu bateriju, koje su se nalazile na raspoložanju komandanata brigada.

Prilikom napada na Gorenju Vas, novembra 1944. prvi i drugi divizion je objedinio referent artiljerije korpusa, a štab prvog divizona je planirao vatru za oba divizona.

U svim većim akcijama (Črni vrh, Trnovo), u kojima su učestvovali artiljerijski divizionu komandovanje je bilo centralizovano, dok su u manjim borbama obično divizionu ili baterije pridavani divizijama ili brigadama.

Planiranje vatre bilo je jednostavno. Zadatak od štaba 9. korpusa je obično dobivan pismeno. Štab artiljerije korpusa a kasnije štab artiljerije brigade uglavnom su postavljali zadatke usmeno i veoma koncizno kao: marš-ruta kretanja, vreme i mesto javljanja komandantu jedinice (brigade) koju podržava ili se privremeno pridaje. Konkretne zadatke artiljerijska jedinica je dobijala od jedinice koju podržava ili joj je pridata. Za izvidanje — pokazivanje ciljeva korišćeni su meštani — simpatizeri NOB, koji su živeli u tim mestima i znali za svaki objekat u uporištu.

III

U toku NOB-a, zasede su se primenjivale svuda gde su za to postojali uslovi i mogućnosti. U zasede su išli borci naoružani mitraljezima, puškomitraljezima i ostalim automatskim oruđem. Ponekad su pored njih i artiljerci a nekad i sama artiljerija. Artiljerijske jedinice 9. korpusa su uvek, kada su za to postojali uslovi i mogućnosti, dejstvovala iz zaseda. Evo nekih primera.

U julu 1944. za borbe u Baškoj grapi, kod s. Hudažna, sa Bazavičkom brigadom u zasedi je postavljena i jedna protivoklopna baterija. Njima je postavljen zadatak da onemoguće prodor neprijateljske motorizovane kolone od s. Ovče. Neprijateljska kolona je odbijena, ali je baterija pretrpela velike gubitke.

U avgustu 1944. na južnoj padini Trnovskog gozda postavljena je artiljerijska zaseda. Ona je imala zadatak da iznenadno napadne nemačke i italijanske motorizovane kolone koje su se kretale iz Gorice ka Ajdovščini i obratno. Zaseda je postavljena oko 2 km od komunikacije.

Položaji zaseda iznosili su oko 800 m. U njoj su bili po topovi 45 mm, pa topovi 20 mm, top 75 mm i haubica 100 mm. Daljina gađanja iznosila je oko 2000 m; visinska razlika između ciljeva i vatrenih položaja iznosila je oko 500 m; zemljište je omogućavalo osmatranje na daljini do 4-5 km. Vatrene položaji su dobro uređeni i maskirani — oruđa su postavljena pored samog žbunja i između većih kamenja i vrtača. Osmatranje je vršeno iz

neposredne blizine vatrenih položaja. Oruđa se nisu mogla postaviti bliže komunikaciji, jer se u slučaju potrebe nisu mogla povući. Zbog daljine gađanja oruđa 20 mm i 45 mm nisu mogla gađati. Mada su oruđa bila dosta udaljena od komunikacije, neprijateljskoj koloni je sprečen pokret tom komunikacijom i ona je prisiljena da promeni pravac kretanja.

Decembra 1944. jedna baterija od tri oruđa — topova divizionu 31. divizije nalazila se u zasedi u rejonu s. Železniki. Oruđa su postavljena na ivici šume i dobro maskirana. Njihovo udaljenje od komunikacije iznosilo je oko 500 m. Kad se nemačka motorizovana kolona pojavila sve je već bilo spremno za dejstvo, ali je vatra otvorena tek kada su čelna vozila izbila u visinu zasede. Neprijatelj je iznenađen i nanesen su mu veliki gubici.

Drugom polovinom marta 1945, saznajući da se jedna nemačka kolona kreće od s. Grgar ka s. Čepovan, jedinice 30. divizije i artiljerijska brigada hitno su zaposele položaje iznad s. Čepovan i sačekale nemačku kolonu. Položaji za zasedu su bili dobro izabrani i nalazili su se iznad komunikacije kuda je trebalo da prođe neprijatelj. Sa njih se vatra mogla otvoriti na dubini oko 2 km. U zasedi su se nalazila dva bataljona sa nekoliko pa topova 20 mm. Oko 9.00 časova neprijateljska kolona stigla je do s. Čepovan i nastavila pravcem s. D. Trebuša. Međutim, čim je čelo kolone prešlo Čepovan i izbilo na otvoreno zemljište otvorena je vatra iz svih vatrenih sredstava. Neprijatelj iz kolone razbežao se na sve strane i na putu su ostavili 4 protivoklopna topa 45 mm, ruskog porekla, 2 pa topa 20 mm i veće količine municije i drugog materijala. Tom prilikom zaplenjeni su i konji za oruđa.

Početkom 1945. ceo prvi divizion artiljerijske brigade sa Bazavičkom i Vojkovom brigadom nalazio se u zasedi južno od Predmeja. Udaljenost vatrenih položaja od komunikacije iznosila je oko 1 000—1 500 m. Rastojanje između baterija u zasedi iznosilo je oko 600 metara.

IV

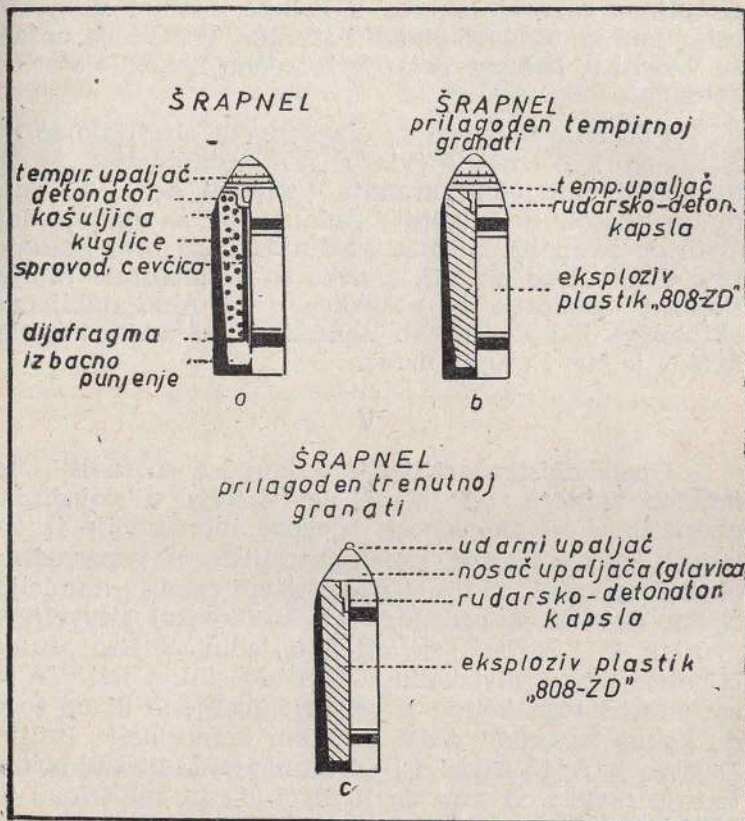
Kao što je istaknuto usled nedostatka granata za haubice 100 mm došlo se na ideju da se moću »adaptirati« šrapneli (da se izvade olovne kuglice i taj prostor se napuni eksplozivom) i koristiti kao udarne granate.

Pošto su prikupljeni šrapneli, koje su ostavili Italijani u rejonu Trnovskog gozda, prebačeni su u s. Trnovo i s. Lokve. Zatim je nabavljen potreban alat i pronađeni stručni radnici. U Trnovu, u jednoj kovačnici veoma oprezno se pristupilo pražnjenju šrapnela odvajajući na jednu stranu olovne kuglice, na drugu tempirne upaljače, a na treću prazne granate. Pored stručnih radnika na tom zadatku radilo je nekoliko desetina boraca (artiljeraca) i starešina. Odvrtanje tempirnog upaljača otežavao je alat koji nije bio odgovarajućih dimenzija, a nije bilo ni iskustva. Međutim, sve teškoće su brzo savladane i posao se odvijao bez zastoja. Iz Trnova su prazne šrapnel-granate prebačene u s. Lokve sa eksplozivom plastik »808—ZD« (dobijan od saveznika).

Punjenje eksplozivom je vršeno rukom i drvenim štapićem. Pri vrhu granate ostavljeno je malo udubljenje za rudarsku detonatorsku kapislu.⁶ Kada bi se granata napunila i kad bi se namestila detonatorska kapisla, ponovo se nameštao i učvrstio tempirni upaljač (vidi sl. b). Međutim, na većem broju granata nije bilo tempirnih upaljača, već samo gvozdeni čepovi. Takve granate se na navedeni način nisu mogle upotrebiti. Zato se došlo na ideju da se izradi nosač upaljača (glavica), jer je udarno-inercionih upaljača⁷ bilo dosta. Trebalo je prvo izraditi jedan prototip nosača upaljača i ispitati njegovu izdržljivost. Prvo je izrađen jedan drveni nosač upaljača, a potom nekoliko olovnih koji su

⁶ Ona je stavljena radi veće sigurnosti da bi se aktivirao eksploziv.

⁷ On je dobijan iz Slovenačke benečije. Najzaslužniji za to je drug Tine. On je preko Soče prenosio i druga sredstva, pa je jednom prilikom sa još 4 druga preneo i jedan top 75 mm.

Skica 7. — »Adaptacija« šrapnel-granate

se pokazali veoma dobro. Najteže je bilo izraditi model za nosače upaljača. Njega je izradio narodni heroj Anton Šibelj Stojenka tadašnji rukovodilac svih radionica 9. korpusa.

Olovne kuglice iz šrapnela su korišćene za nosače upaljača (glavica) (vidi sl. c). Izrada nosača tekla je ovako: u jednoj gvozdenoj posudi (loncu) od 3—4 litre, stavljene su olovne kuglice zatim su topljene.

Istopljeno olovo je sipano u kalupe. Kalupi su zatim ostavljeni da se olovo ohladi i stvrdne. Posle toga nosači su vadeni iz kalupa. Tako je izvađeno nekoliko stotina komada.

Punjenje šrapnela sa eksplozivom obavljalo se na isti način kao i ranije (vidi sl. b). »Adaptacija«, je donekle izmenila oblik granate (oživalni deo). To nije mnogo uticalo na rezultate gađanja, jer se mahom deštvovalo sa malih daljina. Međutim, mali broj granata nije eksplodirao na cilj, a neke su eksplodirale ranije. Prerane eksplozije su posledica nedovoljno nabijenog eksploziva i dosta labavo nameštene rudarske kapisle. Možda je bilo i drugih uzroka.

V

Opšta dejstva artiljerije 9. korpusa su zavisila od mnogih faktora, od jačine neprijatelja u pojedinim uporištima, od mogućnosti njegove intervencije iz susjednih garnizona, od reljefa zemljišta u neposrednoj okolini uporišta, od broja raspoloživih oruđa i municije. Način dejstva je prilagođavan konkretnoj situaciji a menjan je i sastav artiljerijskih jedinica. Broj oruđa u baterijama i divizionima nije bio stalno isti. To je zavisilo od toga koliko je oruđa zaplenjeno ili od toga do koliko se oruđa došlo prilikom kapitulacije Italije. Dejstvo je često zavisilo i od municije. Manevar pokretom je zavisio od toga da li su oruđa sa volovskom ili konjskom zapregom ili drugom vučom. Sredstva veze su takođe uticala kako na način dejstva tako i na brzinu otvaranja vatre. Komandovanje, upotreba i grupisanje bili su veoma elastični.

Divizioni i baterije su uglavnom dejstvovali neposredno i sa malih odstojanja često i na 100 m. Oruđa su posedala vatrene položaje zajedno sa ostalim jedinicama najčešće iz pokreta. Vatra je veoma brzo otvarana. Sačekivano je da neprijatelj otvori vatru i da se otkrije. Treba istaći i to da su oruđa dejstvovala pretežno samo-

stalno iz streljačkog stroja. To se pokazalo veoma efikasno, jer je zadatak izvršavan sa malo municije.

Municija je bila veoma ograničena. Najčešće se raspolagalo sa 5—6 granata na oruđe, iako se borba predviđala ceo dan. Artiljerci su se pridržavali parola: »Čuvaj artiljerijsku municiju« i »Svaka granata u bunker ili u tenk«.

EMIL VOLK

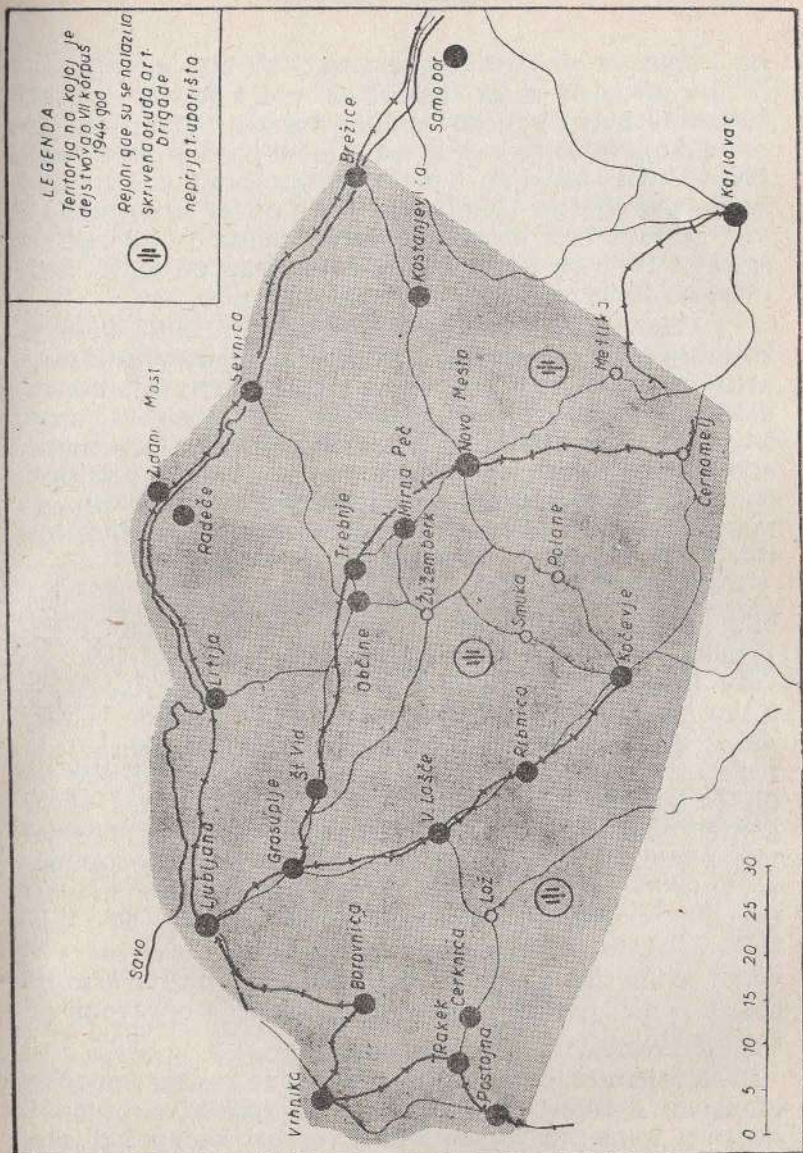

ISKUSTVA IZ DEJSTVA ARTILJERIJE 7. KORPUSA NOV

7. korpus NOV i POJ oformljen je u jesen 1943. god. U njegovom sastavu nalazile su se 14. divizija (samo upočetak — do dolaska u Štajersku), 15. i 18. divizija, nekoliko partizanskih odreda, a od maja 1944. god. i ARTILJERIJSKA BRIGADA. Po naređenju Glavnog štaba Slovenije tada su divizijama oduzete organske artiljerijske jedinice — iz artiljerije 15. divizije dva artiljerijska diviziona, a iz 18. divizije jedan divizion i od njih je obrazovana artiljerijska brigada. Dejstvo korpusa bilo je vezano za prostoriju Ljubljana — Brežice — Metlika — Postojna to jest za teritoriju koju obuhvataju Dolenjsko, Bela krajina i Notranjsko.

Teški uslovi u kojima je dejstvovao korpus namećali su mu jako elastičnu i specifičnu organizaciju i način borbene upotrebe artiljerijskih jedinica. Da bi artiljerija mogla postojati morala je primenjivati postupke koji u priličnoj meri odstupaju od postupaka, inače karakterističnih za rad partizanskih artiljerijskih jedinica. Umešno i stvaralačko prilagođavanje organizacija i dejstva artiljerije u konkretnoj borbenoj situaciji i potrebama pešadijskih jedinica omogućilo je postojanje i efikasno funkcionisanje u pozadini neprijatelja na važnom i jako aktivnom području tako krupne jedinice kao što je bila artiljerijska brigada.

Neposredno posle kapitulacije Italije (9. septembra 1943) na teritoriji 7. korpusa zaplenjena je veća količina artiljerijskih oruđa, municije, tovarnih i zaprečnih grla i ostalog materijala. Tada se pristupilo formiranju artiljerijskih jedinica u sastavu pojedinih divizija. Najbrojnija i organizaciono najsredenija je bila artiljerija 15. divizije. Ona je uspela da prikupi i sredi materijal za formiranje dva diviziona sastava od

Skica 8. — Teritorija dejstva 7. korpusa 1944. god.

po 3 baterije od 2—4 oruđa. Oruđa su bila raznih kalibara i modela: brdski topovi 65 mm i 75 mm, poljski topovi 75 mm i poljske haubice 100 mm. Ovim divizionima, kojima su se kasnije priključili i jedan pešadijski, tzv. zaštitni, bataljon i inženjerijska četa, komandovao je štab artiljerije 15. divizije. On je vršio sve funkcije kao štabovi ostalih pešadijskih brigada u diviziji. U sastavu 18. i 14. divizije bio je formiran po jedan artiljerijski divizion.

Privremeno zatišje po kapitulaciji Italije koje je trajalo preko mesec dana, iskoristile su novoformirane artiljerijske jedinice za sređivanje, kompletiranje i dovođenje u ispravnost artiljerijskih oruđa, pribora, sredstava veze, za prikupljanje i sortiranje razbacane municije i njeno prebacivanje u zaklonjene i teško pristupačne krajeve, za prikupljanje rasturenih konja i zaprežnog pribora, za ubrzanu obuku poslužilaca i starešina itd.

Organizacija i formacija novoformiranih jedinica bila je slična artiljerijskim jedinicama u drugim regularnim armijama, a svakidašnji život i rad bio je sličan životu artiljerijskih jedinica u mirnodopskim uslovima s tim što je neprijatelj povremeno vršio napade iz vazduha. Po nekij put su pojedine baterije odlazile, kao iz neke artiljerijske kasarne, da podržavaju pešadijske jedinice koje su likvidirale preostala žarišta bele i plave garde kao i ustaša u Žumberku. Naše baterije su snažno podržale naše snage za vreme oktobarske ofanzive, koja je imala za cilj da pomeri granicu između okupacione zone Italije i Nemačke na r. Savu. Tada je trebalo likvidirati niz nemačkih uporišta južno od Save. U svim tim akcijama artiljerija se snažno afirmisala u očima boraca i starešina i dokazala opravdanost svog postojanja.

Krajem oktobra 1943. nastupila je velika nemačka ofanziva. Artiljeriji je naredeno da posakriva oruđa i da se u toku predstojeće ofanzive bori kao pešadijska jedinica.

Period od formiranja artiljerijskih jedinica do početka nemačke ofanzive karakteriše se postojanjem relativno velike oslobođene teritorije, dovoljno sigurne pozadine i nije pretila neposredna opasnost s fronta. Artiljerijske jedinice mogle su se u potpunosti posvetiti rešavanju svojih problema. Učešće artiljerije u borbi odvijalo se slično dejstvu artiljerije u normalnim uslovima. Manevar orudima i snabdevanje municijom vršili su se bez većih teškoća, jer se raspolagalo odgovarajućim brojem dobrih komunikacija.

Nemačka ofanziva, kao i borbena dejstva neposredno iza nje, jasno su pokazali da se ne sme više računati sa mogućnošću postojanja veće slobodne i sigurne teritorije. To je bio i jedan od osnovnih razloga što se došlo do preuranjenog zaključka da nema više uslova za postojanje artiljerijskih jedinica, nakon čega je i usledilo rasformiranje artiljerije. No, nije prošao ni mesec dana, a situacija je zahtevala ponovno oformljenje rasformiranih artiljerijskih jedinica radi podrške ribničko-kočevske operacije koja je bila u toku. Prilikom ponovnog njihovog formiranja vodilo se računa o novoj situaciji koja se bitno razlikovala od one pre nemačke ofanzive.

U toku ofanzive neprijatelj je uspeo da uspostavi niz novih uporišta, broj slobodnih komunikacija bio je osetno smanjen, a aktivnost neprijatelja znatno povećana. Karakter artiljerijskih jedinica morao se prilagoditi novim uslovima, jer se ona morala pored ostalog sama čuvati od svakodnevnih ispada koje je neprijatelj vršio iz uporišta. Da bi artiljerijske jedinice mogle opstati postojale su dve mogućnosti: da se povuku van zone svakodnevnih neprijateljskih dejstva — na oslobođenu teritoriju u rejon Črnomelj — Metlika, ili da se prilagode situaciji koja je iziskivala da artiljerija pored često artiljerijskih zadataka bude sposobna za izvršavanje pešadijskih zadataka sličnih onima koje su vršile pešadijske brigade. Usvojeno je ovo drugo rešenje i njemu je prilagođena formacija, materijalna oprema i taktika jedinica.

*Artiljerija pred polazak u borbu na pruži Ljubljana — Trst
juna 1944. god.*

Radi osposobljavanja artiljerijskih jedinica za izvršavanje pešadijskih zadataka preduzete su sledeće mere:

— baterijama su oduzeta artiljerijska oruđa, konji, municijska kola, čime su one mnogo dobile u borbenoj i manevarskoj sposobnosti;

— formacija i naoružanje baterija prilagođeni su formaciji i naoružanju pešadijskih četa, uveden je veći broj puškomitraljeza i forsirala se pešadijska obuka;

— u sastavu artiljerije 15. divizije formiran je, pored dva artiljerijska divizionu, jedan čisto pešadijski bataljon, koji je dobio naziv »zaštitni bataljon«. Njegov zadatak je bio da primi najteže pešadijske zadatke koji su se dodeljivali artiljeriji.

Tako su artiljerijske jedinice osposobljene da izvršavaju pešadijske zadatke onda kada nisu bile angažovane zadacima artiljerijske podrške kao što je, na primer, blokiranje neprijateljskih uporišta na dodeljenim odsecima (na primer, blokada Novog Mesta), zatvaranje pojedinih pravaca (na primer, pravca Kočevje — Žužemberk), kontrolisanje određene teritorije (na primer, Suhe krajine), rušenje železničkih pruga (na primer, Kočevje — Ljubljana), vršenje demonstrativnih napada i sl. Pri vršenju takvih zadataka baterije su deystvovalе kao pešadijske čete, a divizioni kao bataljoni.

Osposobljavanje artiljerijskih jedinica za izvršavanje pešadijskih zadataka, a naročito postojanje zaštitnog bataljona, osamostalili su artiljeriju u protivpešadijskom smislu pri vršenju artiljerijskih zadataka. Tako je ona postala nezavisna od pešadijskih jedinica, što je bilo od naročitog značaja za vreme pokreta artiljerije i u kritičnim situacijama, jer je sopstvenim sredstvima mogla prihvatiti obuku sa neprijateljem radi zaštite svojih oruđa.

Posebna pažnja bila je posvećena pitanju *artiljerijskih oruđa*. Artiljerijski divizion i brigada bili su dislocirani u rejonima koji su bili jako izloženi neprijateljskim deystvima, tako da je bilo nemoguće držati u baterijama artiljerijska oruđa. Ona se tamo ne bi mogla koristiti za vatreno deystvo, a predstavljala bi jako osetljiv, skupocen i jako primamljiv cilj za neprijatelja. Baterije sa orudima ne bi bile sposobne za pešadijska deystva i ne bi bile ni dovoljno pokretljive, što je u partizanskim deystvima odlučujući faktor. Zato su oruđa, koja su učestvovala u artiljerijskoj podršci, posle završene borbe brižljivo sklanjana u manje pristupačne rezone, gde su dobro maskirana, a ponekad zakopavana. Štab brigade vodio je računa da se sakrivanje oruđa vrši planski. Radi toga su određivani rejon i oruđa koja će se sakriti. Vodio se računa o verovatnim potrebama pri narednim deystvima. Tako, na primer, leti 1944. izvestan broj oruđa nalazio se u vrhu Gorjanci (na Vah-ti) i ona su bila predviđena da se iskoriste kasnije za

dejstva u rejonu Bela krajina — Žumberak — Novo Mesto, druga grupa se nalazila u rejonu Smuka — Žužemberk i predviđena je da se upotrebi za podršku dejstava u rejonu Stična — Novo Mesto — Kočevje, a treća istočno od Kočevja za dejstva u rejonu Notranjskog. Kod oruđa se nalazila izvesna količina municije i odgovarajući prednjaci i podvosci.

Da ispravna oruđa ne bi neprijatelju pala u ruke preduzimane su razne mere — najčešće su se zatvarači i nišanske sprave sakrivali odvojeno od oruđa. Može se reći da su oruđa bila uvek dobro skrivena. Neprijatelj je za gotovo dve godine samo jednom uspeo da pronade dva oruđa. To se desilo za vreme njegove velike ofanzive u jesen 1943. kad je detaljno čistio zemljište gde su se oruđa nalazila (rejon Trebeljno). Ovo ukazuje na vanredne sposobnosti odabranog ljudstva da maskira oruđa i na njihovu visoku svest. U toku borbi oni retki pojedinci koji su pali u ruke neprijatelju nikad nisu odali gde je skrivena artiljerija. Treba napomenuti da su oruđa često sakrivena i u neposrednoj blizini neprijateljevih uporišta, to jest u rejonima koje je on često obilazio, ali su oruđa ostala neotkrivena jer neprijatelj nije mogao pretpostavljati da su se u takvoj blizini nalazila nezaštićena tako skupocena vatrena sredstva.

Pitanje transporta oruđa i municije iziskivalo je relativno velik broj konja i kola. Međutim, to je predstavljalo dosta veliku teškoću. Isti oni razlozi koji su uslovlili da se oruđa ne nalaze u baterijama nisu dozvoljavali da se u njihovom sastavu nalaze konji i kola. U početku se težilo da se konji i kola grupišu pri štabu divizionu, a kasnije pri štabu artiljerijske brigade. Dalja mera je bila da se broj konja svede na najnužniji broj, pri čemu se predpostavljalo da će se ostali potrebni konji moći mobilisati iz najbližih rejonu za vreme priprema za predstojeće dejstvo. Držanje konja u divizionima i pri štabu brigade negativno se odražavalo na borbenu sposobnost pri izvršavanju raznih pešadijskih zadataka. U težim situacijama konji su predstavljali balast, jedinice su ih često gubile i ostavljale, pa se zato

kasnije prešlo na to da se konji daju seoskim domaćinstvima na privremenu upotrebu i izdržavanje, s tim što su divizioni vodili evidenciju gde se konji nalaze. I ovakav način imao je svoje nedostatke. Pokušalo se dalje da se izvestan deo konja koncentriše na planini Rog u rejonu Topla Reber. To je bilo dosta sigurno i nepristupačno mesto. Tu se nalazilo dovoljno trave za košenje i pašu. Problem transporta je uvek postojao u većoj ili manjoj meri, a i problem obezbeđenja furazi. Seoska domaćinstva, u rejonima gde su se najčešće nalazile artiljerijske jedinice, gotovo nisu ni imali konja jer su ih izgubila u toku dugotrajnog rata, tako da mogućnost mobilizacije konja od 1944. i nadalje praktično nije postojala, pa je zato brigada morala rešavati taj problem samostalno.

S obzirom na to da su pravovremeno preduzete mere, *snabdevanje municijom* bilo je relativno dobro i efikasno je funkcionisalo. Odmah po kapitulaciji Italije preduzete su opsežne mere u pogledu obezbeđenja municijom. Sa ugroženih rejona municija je sklanjana na sigurnija mesta (najvećim delom u rejon Podstenice — Polane). Ona je čuvana na taj način što je razbacana po šumi u malim gomilama, ali sortirana po kalibrima. Brigu o ovoj municiji, njenom sortiranju i čuvanju vodio je poseban odeljak Glavnog štaba Slovenije, a kasnije pozadina 7. korpusa. Od vremenskih nepogoda ona je bila slabo ili nikako zaštićena. I pored toga municija se mogla dugo koristiti. Tako je ona što je bila zaplenjena prilikom kapitulacije Italije trajala preko godinu dana. Posle toga je za oruđa italijanskog porekla municija primana od saveznika — bacana je iz aviona padobranima, a po prijemu oruđa 75 mm M. 1-4, saveznici su isporučivali municiju za data oruđa po normi — 7 granata za svako oruđe na dan.

Štab brigade je neprekidno vodio računa o stanju municije. Da bi se olakšalo i ubrzalo snabdevanje artiljerijskom municijom jedinica ona je prevožena iz centralnog rejona (Polane — Podstenice) do u blizini rejona grupisanja oruđa. U vremenu kad su artiljerijske

jedinice dejstvovale kao pešadijski deo artiljeraca pod vodstvom brigadnog tehničkog referenta odlazio je da kompletira municiju i da je prevoze u rejone gde se predpostavljalo da će dejstvovati artiljerija. To je bio jedan od uslova da artiljerijske jedinice kada su dejstvovale kao čete i bataljoni što pre pređu na izvršavanje artiljerijskih zadataka.

Pri polasku u borbu artiljerijske jedinice su redovno uzimale iz najbližih rejona onoliko municije koliko se smatralo dovoljnim za predstojeći zadatak, jer se popuna retko vršila za vreme same borbe. Transport municije vršen je na seljačkim kolima. No, kad nije bilo dovoljno kola ili kad nepristupačan teren nije dozvoljavao njihovu upotrebu, municiju su prenosili borci, svaki po jedan metak i to često na velika rastojanja.

Još jedno pitanje potrebno je istaći. Na prvi pogled izgleda neprirodno što se u tako teškim uslovima išlo na organizovanje krupnih artiljerijskih jedinica, verovatno bilo bi logičnije da je u sastavu brigada najpre formirana prateća baterija.

Borbena praksa 7. korpusa je takvo gledanje opovrgla kao neodrživo. Početna organizacija stvarno je išla prema gornjoj »normalnoj« šemi. Kad se došlo do artiljerije, u početnom periodu, najpre su formirane prateće baterije od po 4 oruđa kalibra 65 — 75 mm gotovo u svim brigadama i na njihovu ulogu se mnogo polagalo. Za vreme kraćih zatišja, kao što je bio slučaj neposredno posle kapitulacije Italije i kad se raspolagalo relativno velikom i sigurnom oslobođenom teritorijom, ove baterije su potpuno opravdale svoje postojanje i uspešno su izvršavale svoju ulogu, — širenje slobodne teritorije. Za vreme velike nemačke ofanzive — krajem oktobra 1943. veći broj baterija nije ispunio očekivanje. Posle neprijateljske ofanzive kad su oslobođena teritorija i broj slobodnih komunikacija osetno smanjeni, a aktivnost neprijatelja povećana, preostale baterije našle su se u dosta nepovoljnoj situaciji. Usled svakodnevnih manevara jedva su mogle pratiti pokrete

brigada i pružati im artiljerijsku podršku. Vatrene sredstva, koja nisu mogla da se kreću sa pešacima jer nisu imala njihovu pokretljivost, kočila su pokrete brigada, i ponekad im više smetala no koristila. Opravdanost postojanja ovih baterija dovedena je u pitanje pa su izuzete iz sastava brigada i uključene u sastav divizijske artiljerije. Divizije su rede menjale svoje zone dejstva i na njihovoj teritoriji dejstva bilo je lakše naći odseke, odnosno rejone, koji su mogli pružati minimalne uslove za razmeštaj artiljerijskih jedinica.

Docnije se išlo još dalje u tom pravcu. Usled sve veće neprijateljske aktivnosti i težih uslova dejstva, zone dejstva divizija postale su sve nestabilnije. Mi smo za aktivna dejstva morali angažovati snage celog korpusa. Da bi se artiljeriji pružili bolji uslovi za dejstvo i omogućilo dejstvo na teritoriji celog korpusa, iz divizija su izuzete artiljerijske jedinice i obrazovana je artiljerijska brigada u okviru korpusa. Brigada je razmestila svoja oruđa i municiju u više rejona, čime je omogućeno da dejstvuje za potrebe bilo koje pešadijske jedinice.

3. BORBENA UPOTREBA ARTILJERIJE

Artiljerijska brigada bila je pravovremeno obavestavana i konsultovana o predstojećim dejstvima, tako da je mogla na vreme izvršiti potrebne pripreme. Analizom rasporeda cruda i municije u pojedinim rejonima, mogućnosti transporta, raspoloživog vremena i potreba i ostalih elemenata situacije dolazilo se do odluke koji broj oruđa će se angažovati u predstojećoj borbi.

Raspored oruđa po grupama na celoj teritoriji dejstva korpusa omogućavao je učešće artiljerije sa više ili manje oruđa u svim značajnim dejstvima 15. i 18. divizije. Time je znatno smanjen manevar artiljerijskim oruđima u uslovima kad se nije znalo gde je front, a gde pozadina i kad su se osnovne pa i sporedne komunikacije nalazile više ili manje u rukama neprijatelja, ili su se na njima nalazile prepreke. Tako je svedeno na minimum i vreme potrebno za dovoz arti-

ljerije na vatrene položaje i ono nije bilo duže od onog koje je bilo potrebno pešadijskim brigadama za zauzimanje početnog rasporeda. Artiljerija nije u tom pogledu nikad postavljala svoje zahteve za odlaganje početka dejstva. Ovo je, dalje, doprinosilo postizanju iznenadenja i često izazivalo čuđenje kod neprijatelja, jer je bilo nepojmljivo kako se mogu odjednom pred uporištima pojaviti artiljerijska oruđa sposobna za dejstvo kad se znalo da nisu mogla izvršiti manevar. Primenjeni *princip manevrovanja artiljercima umesto orudima* je svakako originalan i zaslužuje punu pažnju pri izučavanju istorije partizanske artiljerije.

Negativna strana »rejoniziranja« artiljerijskih oruđa bila je njena rastresitost jer za dejstvo nisu mogla biti odjednom angažovana sva oruđa. Zato je artiljerijsku podršku pružao relativno mali broj oruđa u odnosu na broj kojima je brigada raspolagala. Najčešće je upotrebljavano 2-6 oruđa, a u pojedinim slučajevima 12 pa i više, što je manje od polovine raspoložive artiljerije. U toku proleća 1945. kad je brigada raspolagala pored starih oruđa i sa 20 oruđa 75 mm M. 1-4 primljenih od saveznika, koja su bila relativno pokretljivija, a i situacija se za artiljeriju poboljšala, dolazilo je i do masovnije upotrebe artiljerije.

Veće učešće artiljerije praktično je bilo nemoguće ne samo zbog »rejoniziranja« već i zbog pomanjkanja transportnih sredstava, dovoljnog broja ljudstva i raspoloživog vremena. Prema tome niz objektivnih činilaca iziskivao je da se odustane od masovnije upotrebe artiljerije i da je celishodnije organizovati je tako da učestvuje u što većem broju borbi, pa makar to išlo na uštrb broja oruđa.

Po donetoj odluci o broju oruđa koji će se angažovati u predstojećoj borbi, deo ljudstva baterija koje su dotad vršile pešadijske zadatke upućivan je u rejone gde su bila sakrivena oruđa sa zadatkom da ih dovuče na vatrene položaje. Drugi deo je angažovan oko pripremanja i dotura municije iz određenih rejona, dok je treći sa komandantima i komandirima odlazio da iz-

vidi puteve i rejone vatrenih položaja, osmatračnica i ciljeva. Pokret artiljerijskih jedinica obično je vršen samostalnim kolonama, dakle, van sastava pešadijskih kolona, jer su se pravci pa i vreme pokreta pešadijskih brigada prema polaznim položajima za napad retko poklapali sa pravcima pokreta artiljerije. I izviđanje neprijatelja i ciljeva, izbor vatrenih položaja i osmatračnica normalno su izvođeni bez kontakta sa pešadijskim jedinicama. Sve te radnje morale su se obavljati kad nije bilo pešadijskih jedinica, koje bi sprečavale ili obavještavale o ispadima neprijatelja. Artiljerija je morala biti samostalna, a to je postignuto postojanjem zaštitnog (pešadijskog) bataljona u formacijskom sastavu artiljerijske brigade, koji je neposredno obezbeđivao pokret, posedaње vatrenih položaja, a naročito nesmetan povratak artiljerije po završenoj borbi.

Načelno se težilo da se po završnim dejstvima oruda odvezu u one rejone u kojima su se ranije nalazila. Pri povratku artiljerija je često nailazila na blokirane puteve, zasede ili delove koji su upućeni u pomoć napadnutom uporištu i uopšte na prilično izmenjenu situaciju. Pešadijske jedinice su relativno lako izlazile iz raznih okruženja koje je neprijatelj pripremio, dok je artiljerija morala koristiti samo određene pravce — puteve. Pešadija nije uvek bila u stanju da protera neprijatelja, oslobodi put za pokret artiljerije i obično nije bilo ni celishodno da se u sklopu svojih opštih zadataka suviše angažuje za ovakve svrhe. Zbog toga artiljerijske jedinice nisu ni mogle da izvrše predviđene pokrete orudima već su ih po neki put inicijativno, pod zaštitom jedinica iz zaštitnog bataljona, krile u blizini puta, a ljudstvo se zatim probijalo kroz neprijateljske redove.

Evo dva primera. Posle uspešnog napada na Štampetov most (na železničkoj pruzi Ljubljana — Postojna) u jesen 1944. neprijatelj je presekao jedini put kuda se artiljerija mogla povući. Oruda su se morala na brzinu sakriti pored samog puta, dok je deo boraca

baterije zadržavao neprijatelja. Posle toga ljudstvo se uspešno probilo kroz neprijateljski obruč — dejstvujući kao pešadijska jedinica.

Posle višednevnih borbi u jesen 1943. Kočevje je bilo gotovo potpuno očišćeno od neprijatelja. Samo tvrđavu u centru grada neprijatelj je još uporno branio. Baterija haubica 100 mm (2 oruđa) nalazila se u centru grada odakle je neposrednim gađanjem dejstvovala na tvrđavu. Jaka neprijateljska motorizovana kolona sa tenkovima prodrla je u grad i napala s leđa naše jedinice. Zbog toga su se one morale povući iz grada. Artiljerija je bila primorana da se povlači drumom Rog — s. Polane, gde se u to vreme nalazio ostali deo artiljerijske brigade. Na udaljenju oko 6 km od Kočevja na drumu nalazila se zaseka na dužini od oko 1 km, koju je bilo nemoguće obići ili ukloniti. Oruđa su se morala odmah sakriti, što znači vrlo blizu Kočevja. Posle sakrivanja oruđa ljudstvo i konji su produžili pokret u određenom pravcu. Oruđa su tako vešto sakrivena da ih neprijatelj uopšte nije pronašao, mada su u tom rejonu ostala skrivena oko godinu dana.

U uslovima u kojima su izvođena dejstva 1943. i 1944. artiljerija je došla do punog izražaja. Naročito lepi primeri efikasnog dejstva artiljerije i pravilne upotrebe vatre bili su pri napadu na Kočevje, Zdensku vas, Žužemberk, Trebnje, Mirnu Peč, Tržišče, Stampetov most itd.

Pri dejstvu artiljerije od naročite važnosti je bio pravilan izbor ključne tačke u neprijateljskom rasporedu i sasređivanje vatre svih raspoloživih oruđa na nju. Od toga je zavisila brzina postizanja uspeha i ekonomičnost trošenja municije. Evo nekoliko primera koji ovo ilustriju.

Pri napadu na Zdensku vas (rano proleće 1943.) učestvovala su dve haubice 100 mm i 4 brdska topa 75 mm. Prvog dana napada artiljerija nije dejstvovala po jedinstvenom planu. Baterija haubica 100 mm posredno je dejstvovala po uporištu bez tačno određenih ciljeva, dok su topovi 75 mm otvarali vatru nezavisno od

potreba pešadije u čijem su se sastavu nalazili. Rezultat takve vatre nije bio veliki, mada se gađalo do kasno u noć i utrošeno dosta municije. Kad se uvidelo da ovakvo dejstvo ne može dati potrebne rezultate, gađanje je obustavljeno i odlučeno je da se sledećeg dana koncentriše vatra iz svih artiljerijskih oruđa na ključnu tačku neprijateljskog uporišta — na rejon Crkvice — Sv. Anton. Bočno u odnosu na pravac gađanja postavljen je jedan pešadijski bataljon sa zadatkom da posle jake artiljerijske vatre jurišem zauzme ovaj položaj. Sledećeg dana, tačno po predviđenom planu artiljerijska oruđa koja su stavljena pod jednu komandu počela su da preciznom vatrom tuku određene ciljeve. Neprijatelj nije mogao dugo izdržati pod udarima jake artiljerijske vatre. Posle kraćeg vremena počeo je da se povlači, što je bio znak za juriš bataljona. Položaj Sv. Anton brzo je likvidiran, a sem toga pešadija je na leđima neprijatelja upala u samo uporište, koje je uz sadejstvo ostalih snaga brzo likvidirano.

Slično je učinjeno i pri napadu na neprijateljevo uporište Tržišče. Analiza njegovih položaja je pokazala da je ključna tačka u uporištu bila crkvice sv. Jurij iznad same varošice. Oruđa su koncentrisana za dejstvo na ovu tačku. Zahvaljujući uspešnoj i preciznoj vatri pešadija je brzo zauzela sv. Jurij, a posle toga i celo uporište.

Pri napadu na neprijateljevo uporište Trebnje, koje je bilo opasano jakim i mnogobrojnim bunkerima, artiljerija je usmerila dejstvo na likvidaciju samo jedne grupe bunkera. Rušenjem nekoliko bunkera poremećen je sistem neprijateljeve odbrane i stvoren prolaz za upad pešadije i likvidaciju uporišta.

Prijemena artiljerije u borbi uticala je i na određivanje vremena početka napada.

Kad su pešadijske jedinice dejstvovale same, napad je redovno počinjao noću. I prva dejstva koja su izvođena sa artiljerijskom podrškom otpočinjala su noću, na primer, napad 1943. na Št. Jamž, Dole, Bučku, Kočevje. Iz tog perioda ima primera uspešnog noćnog

dejstva artiljerije iako danju nisu izvršene nikakve pripreme. Na primer, pri napadu na št. Janž u oktobru 1943. baterija se kretala u koloni zajedno sa pešadijom i oko 22 časa kad su prethodnice naišle na prednje neprijateljeve delove, posela je vatreni položaj u neposrednoj blizini puta. Na horizontu su se jedva primećivale nejasne konture sela. Drugo se ništa nije videlo a nije se mogla oceniti ni daljina do neprijateljskog uporišta. Prva zrna su ispaljena sa elementima ocenjenim od oka i u selu je zapaljena neka šupa sa senom. Posle toga moglo se uspešno gadati, jer je plamen dobro osvetljavao okolinu. Nakon 2 sata borbe uporište je palo u naše ruke.

U docnijim dejstvima kad se računalo na podršku artiljerije, početak napada — uglavnom na insistiranje artiljerijskih starešina — određivan je rano ujutru ili predveče i otpočinjao je artiljerijskom vatrom (na primer, napadi na Mirnu Peč, Trebnje, Opčine, Strugu itd.). Noć uoči napada redovno se koristila za pokret artiljerije i posedanje vatrenih položaja. Međutim, kad je napad počinjao neposredno pre pada mraka, kao na primer, pri napadu na Štampetov most na železničkoj pruzi Ljubljana — Trst u leto 1944. Početak napada određen je pola časa pre mraka. Usled velikog poverenja u artiljeriju računalo se da će ona za 30 minuta porušiti izvestan broj bunkera i omogućiti juriš pešadije. Napad se stvarno odvijao tačno po predviđenom planu. Zahvaljujući šumovitom zemljištu ujutro na sam dan napada izvršeno je sa komandirima topovskih odeljenja detaljno izviđanje neprijatelja, podeljeni su ciljevi na pojedina oruđa, pa su prema ciljevima izabrani vatreni položaji za svako oruđe posebno. Posle podne u najvećoj tajnosti 4 oruđa su postavljena na vatrene položaje na ivici šume na udaljenju oko 500—800 metara od bunkera. Na dati signal na bunkere je neposredno otvorena vatra. Postignuto je potpuno iznenađenje. Bunker i su brzo porušeni i naša pešadija je jurišem proterala neprijatelja. Time su stvoreni uslovi za rad минера koji su dovukli oko 1 500 kg eksploziva i porušili železnički betonski most.

Zbog toga je železnički saobraćaj na glavnoj i dobro čuvanoj pruzi dvojnog koloseka Ljubljana — Trst duže vreme obustavljen.

U ovom članku iznesene su neke karakteristike dejstva partizanske artiljerije, koje će prema našem mišljenju biti od interesa za naš artiljerijski kadar. Izneti iskustva nikako ne mogu predstavljati neko pravilo kako treba da dejstvuje partizanska artiljerija, jer je način njene upotrebe vrlo raznovrstan i svaka situacija nameće drukčiju primenu. Nova sredstva kod neprijatelja i u partizanskoj artiljeriji i novi načini dejstva svakako će dati i nove mogućnosti za upotrebu artiljerije. Izneti postupci karakteristični su za način upotrebe artiljerije pri podršci partizanskih jedinica, koje dejstvuju na ograničenom, relativno malom i dobro komunikativnom području, na kome je neprijatelj uspostavio gustu mrežu uporišta, kad je slobodna teritorija, ukoliko se o njoj može govoriti, male dubine i svakodnevno je izložena neprijateljskom dejstvu. Oni pokazuju da se oruđa tako nepogodna za partizanska dejstva kao što su poljski topovi i haubiće mogu efikasno iskoristiti i u tako nepovoljnim uslovima u kojima je dejstvovala artiljerijska brigada. Postojanje artiljerijskih jedinica sa uobičajenom formacijom i taktikom, podešena prema potrebama frontalnih dejstava, u iznimnim uslovima bilo bi praktično nemoguće.

Iskustvo iz NOR pokazuje da je artiljerijska podrška potrebna, korisna i mogućna i u partizanskim dejstvima. Snalažljivost starešina i u takvoj »nenormalnoj« za artiljeriju situaciji, njihova sposobnost da prilagode svoje jedinice datim okolnostima primenjujući smelo i inicijativno nove taktičke postupke i nove organizacione forme biće i u budućim dejstvima od prvorazredne važnosti.

ISKUSTVA IZ UPOTREBE ARTILJERIJE 2. UDARNOG KORPUSA

Kada je Vrhovni štab posle pete ofanzive rasformirao svoju Operativnu grupu, 2. proleterska divizija je upućena na teritoriju Crne Gore. Uskoro je štab 2. proleterske divizije prerastao u štab 2. udarnog korpusa. Štab korpusa je dobio zadatak da 2. proleterska divizija razbije četničke snage u Crnoj Gori i Sandžaku i da stvori 3. diviziji povoljnije uslove da se sredi i učvrsti i u podesnom momentu pristupi razoružavanju talijanskih garnizona.¹

Snage 2. udarnog korpusa trebalo je da djeluju na teritoriji Crne Gore, Boke, Sandžaka i istočnog dela Hercegovine. Ta teritorija je slabo komunikativna pa je otežavala manevar neprijatelju i organizavala mu upotrebu tehnike.

Kada je u avgustu 1943. štab 2. udarnog korpusa stigao na teritoriju Crne Gore, u svim njegovim jedinicama nalazilo se samo jedno artiljerijsko oruđe 37 mm — top 2. proleterske brigade.

Međutim, na toj teritoriji nalazile su se tri talijanske divizije i nekoliko samostalnih jedinica.² Postojala je mogućnost da se brzo dođe do artiljerije. Pri štabu korpusa nalazili su se svršeni kursisti — artiljerci predviđeni za buduće artiljerijske jedinice.

¹ Kao što je poznato 3. udarna divizija je na Sutjesci pretrpela velike gubitke. Ponovo je reorganizovana početkom septembra 1943.

² U Bijelom Polju, Kolašinu i Beranima (Ivangrad) nalazila se divizija »Venecija«; u Nikšiću, Danilovgradu i Podgorici (Titograd) divizija »Taurinenz«; u Gacku, Nevesinju, Trebinju, Cetinju i primorskim gradovima samostalni posadni pukovi i bataljoni.

U drugoj polovini avgusta i početkom septembra ceo Sandžak, osim Novog Pazara, i deo Crne Gore bili su oslobođeni. Ostali talijanski garnizoni bili su opsednuti.

Od 9. do 12. septembra 1943. godine u Crnoj Gori, i Sandžaku zaplenjen je veliki broj artiljerijskih oruđa i minobacača. Pristupilo se formiranju artiljerijskih jedinica. Trebalo je za njih obezbediti boračko ljudstvo, komandire vodova i odeljenja. Kako nije bilo vremena da se organizuju kursevi, zadržan je talijanski borački i niži starešinski kadar i u svaku bateriju je postavljen i naš komandir. Zadatke je dobijao naš komandir, i oni su preko tumača prenošeni ranijem komandiru baterije Talijanu. U svakoj bateriji je postavljen još i intendant sa pomoćnikom, koji se starao o ishrani stoke.

Drugi dan posle predaje divizije »Venecija«, jedna baterija je upućena u sastav 2. proleterske divizije, a jedan njen vod pridani je 2. proleterskoj brigadi, koja je dobila zadatak da napadne Priboj.

I. PRODOR 2. PROLETERSKE DIVIZIJE PREMA SRBIJI

Zauzimanje Priboja

Krajem septembra 2. proleterska brigada je okružila Priboj i pripremala se za direktan napad na grad. Naređeno je da artiljerija pripremi vatru po utvrđenim visovima jugozapadno od Priboja i po samom gradu. Napad je trebalo da otpočne kad padne mrak. Artiljerijskom vodu bio je ovo prvi vatreni zadatak. Talijani su počeli da odugovlače i sabotiraju.⁵ Pored toga, oruđa su bila nespemna za noćno gađanje. Zahvaljujući talijanskom potporučniku, komandiru voda, određeno je mesto bateriji i naterani su Talijani da postave oruđa. I elementi su nekako izračunati i u toku dana izvršena je korektura. Čim je pao mrak vatra je otvorena prvo

⁵ Bivši komandir ove baterije kapetan Majzeta bio je izraziti antikomunista, dok je komandir voda potporučnik Dino Sildi bio napredniji i radio na tome da baterija što bolje izvrši zadatak. Zahvaljujući Soldiju i dobrom radu nišandžija, zadatak je uspešno obavljen.

po gradu. Ispaljeno je oko 50 granata. Zapaljeno je jedino municijsko skladište. Nastala je pometnja. Odbrana je počela da se koleba. Nemački oficir je naredio da se zapale skladišta hrane u gradu. Požari su povećali paniku. Kada su bataljoni 2. proleterske brigade napali, odbrana se raspala. Poneki Nemač i okoreli fašist je tu i tamo pružao otpor. Priboj je oslobođen. Između ostalog zaplenjeno je nekoliko stotina granata za topove 75 mm.

U borbi kod Priboja moralni efekat artiljerije bio je veliki bez obzira što je 2. proleterska brigada raspolagala samo sa dva oruđa, ali sa dovoljno municije.

Borba kod Ljubiša

Posle oslobođenja Priboja 2. proleterska brigada nastavila je napredovanje prema Užicu. U s. Ljubišu, logorovali su delovi jednog bugarskog puka. Ona je dobila zadatak da ih likvidira. Bateriji je postavljen zadatak da neposredno pred početak juriša otvori vatru po južnoj ivici sela.⁴ Vatru je trebalo otvoriti bez korekture radi iznenađenja. Artiljerija je na signal otvorila vatru. Efekat je bio vrlo snažan. Bugari su iznenađeni na spanjanju. Bataljoni su upali u bugarske rovove i savladali vrlo slab otpor manjeg broja Bugara koji nisu uspeli da pobegnu. Usledio je uskoro protivnapad. Proleter i su se morali povući. Artiljerija im nije mogla pomoći, jer je bila udaljena preko 3 km.⁵

Sutradan su Bugari privukli i jednu bateriju haubica. Kada su je postavljali na VP. na jednom uzvišenju južno od sela odlučeno je da naša oruđa otvore vatru po njoj. Trebalo ih je pomeriti napred za dvadesetak metara na ivicu kose, kako bi mogla dejstvovati neposredno. Talijanima je naredeno da na rukama prebace oruđa. Sa novih položaja nanišanjeno je direktno na

⁴ U zapovesti štaba 2. proleterske brigade za napad na Ljubiš, pridata artiljerija se pominje kao »polubaterija«. U stvari ona dva oruđa tada još nisu zvanično bila proglašena baterijom. To je usledilo nekoliko dana kasnije prilikom povratka u Prijepolje.

⁵ Baterija je imala radio-stanice, ali se nisu koristile za vezu sa pešadijom.

cilj. Prve granate su pale među bugarska oruda. Njihova baterija je prekrivena desetinama eksplozija. Veliki broj ljudi i konja je ubijen ili ranjen. Bugari, sve do pada mraka nisu uspjeli da postavе bateriju.

Artiljerija je u početku ovog napada vrlo uspešno upotrebljena. Precizna i iznenadna vatra omogućila je početni uspeh. Međutim, ništa nije preduzeto da se obezbedi sadejstvo sa pešadijom. Po svoj prilici protivnapad nije niko predviđao. Sredstva radio-veze nisu iskorišćena.

II. OPERACIJE OKO PRIJEPOLJA

Polovinom oktobra 1943. Nemci su jednom divizijom izvršili jači pritisak od Sjenice na Prijepolje. Komanda 2. udarnog korpusa se nalazila u Pljevljima i uputila je svoje najjače snage na Jadovnik i Kaćevo, da bi zaustavila prodor. Na ovaj pravac prebačena je skoro sva artiljerija. Drugoj proleterskoj brigadi oduzeta je baterija i hitno upućena na Kaćevo, gde su se već nalazile dve baterije. Komandu nad celim sektorom preduzeo je štab 2. proleterske divizije. Komanda korpusa da bi što uspešnije upotrebila artiljeriju na ovom pravcu objedinjuje artiljeriju pod jednu komandu. Organizovano je komandno mesto pored komandnog mesta divizije i uspostavljena veza (telefonska i radio) sa komandirima baterija.

U protivudaru koji su izvršile jedinice 5. krajiške i 2. proleterske divizije na nemačke položaje na Kaćevu, noću između 16. i 17. novembra učestvovalе su i sve tri baterije. Njihov komandant bio je u neku ruku načelnik artiljerije 2. proleterske divizije i komandant diviziona. U rejonu žandarmerijske kasarne, baterije su nanele Nemcima vrlo velike gubitke. Krajišnici su u jurišu očistili Kaćevo i Nemci su proterani preko Jadovnika.* Posle toga situacija se na ovom pravcu stabilizovala.

* Nemci nisu očekivali ovaj protivudar. Talijanske snage koje su branile ovaj pravac bile su razbijene, a njihova artiljerija zaplenjena. U rejonu žandarmerijske kasarne oni su bili raspoređeni za prenočište. U tako gustom rasporedu su podvrgnuti snažnoj artiljerijskoj vatri.

U okviru cele slobodne teritorije 2. korpusa, ovaj pravac je ostao i dalje najvažniji i najosetljiviji. Zbog toga komanda korpusa odlučuje da se sva artiljerija koja je dejstvovala na Kaćevu prida 2. proleterskoj diviziji. Formiran je divizion i postavljen komandant i komesar.

Dve baterije diviziona nalazile su se na levoj obali Lima na položajima zapadno od Prijepolja (selo Čadine i Gradina), dok se treća nalazila kod Brodareva. Komandant diviziona je sa njima održavao radio-vezu. Sve tri baterije su planirale vatru na važnije ciljeve. Na Koševinama se nalazila istaknuta osmatračnica diviziona opremljena radio-stanicom i na njoj se nalazio jedan oficir koji je prema razvoju situacije mogao da traži vatru baterije i diviziona. Ovde se susrećemo sa neuobičajenom organizacijom vatrenog sistema čak i u NOR-u.

Prilikom iznenadnog prodora Nemaca 3. decembra 1943. u Prijepolje divizion 2. proleterske divizije maksimalno se naprezao da bi usporio njihovo nadiranje. Kasnije su baterije sa Čadine vrlo uspešno tukle rejon oko mosta na Limu. Nemcima je onemogućeno da u toku dana prebace jače snage na levu obalu Lima. Protiv nemačkih snaga koje su nastupale južnije od Prijepolja preko Koševina, dejstvovala su uspešno sve tri baterije. Baterija koja se nalazila u sredini divizionskog rasporeda otvarala je neku vrstu pokretne zaprečne vatre tj. sačekivala nemački streljački stroj na pogodnim uzastopnim linijama, vatrom koja je ostvarivana brzom paljbom.

Iste večeri divizion se povukao prema Pljevljima. Dve baterije su se povlačile komunikacijom Prijepolje — Pljevlje, a treća je tovarnim transportom upućena od Brodareva prema Kamennoj gori. Marš je trajao celu noć. Sutradan ujutro dve baterije su posele VP na Jabuci, a treća na severnim padinama Kamene gore. Štab 2. divizije je nameravao da na ovim položajima pruži jači otpor Nemcima, kako bi im sprečio prodor prema Pljevljima. Međutim, ništa nije preduzeto da se to i

ostvari. Komunikacija nije porušena na Savinom laktu da se spreči prodor tenkova. Artiljerija je raspoređena bez ikakvog plana. Čak se nije znalo na kojoj liniji pešadija namerava da pruži glavni otpor. Sadejstvo sa pešadijom takođe nije organizovano. Položaji neprijatelja bili su nepoznati. Nameravalo se da se organizuje sistem osmatranja.

Od ovakve odbrane ništa se nije moglo očekivati. To se i desilo. Nemci su savladali otpor pešadije na Savinom laktu i tenkovima nastavili napredovanje prema Jabuci. Artiljerija je bez naročitog sistema kasno otpočela da dejstvuje. Tenkovi su i dalje prodirali. Brdska oruđa nisu bila sposobna za borbu sa njima. Jedna baterija je pokušavala da gada čelne tenkove, ali su rezultati bili slabi. Ubrzo je baterija pod pritiskom žestoke minobacačke vatre, prinuđena da napusti VP. Iz Pljevalja je upućen prema Jabuci i korpusni mešoviti divizion. Tako su se sada na komunikaciji između Jabuke i Pljevalja našla dva artiljerijska diviziona bez jedne baterije. Tovarnih grla nije bilo dovoljno da se oruđa natovare. Tenkovi su stigli kolonu i uništili sva oruđa. Ostala je samo baterija koja se nalazila na Kamenjoj gori. Njen komandir je uspeo pre Nemaca da stigne na Taru i da prebaci oruđa i stoku preko reke u Crnu Goru.

Borbe oko Prijepolja i na Jabuci pružaju nam dragocene podatke za izučavanje organizacije sadejstva između artiljerije i pešadije, organizacije i vođenja protivoklopne borbe, kao i upotrebe artiljerije uopšte u uslovima brzih prodora jakih napadačevih snaga. U protivnapadu na Kaćevu sadejstvo je bilo dobro. Neprijatelj je pretrpeo ogromne gubitke, dok su naši gubici bili minimalni. Ovde je došla do izražaja sasređena iznenadna artiljerijska vatra.

Odbrana r. Lima, kao prirodne prepreke u artiljerijskom smislu bila je dobro organizovana, ali su pešadijske snage bile razvučene na širokom frontu. Artiljerija je raspolagala sa dosta municije i organizovan je vrlo elastičan vatreni sistem. Divizion je mogao da saredi vatru na frontu od blizu 8 km. Dakle, objektivno

su postojali sa ovim povoljni uslovi za uspešno dejstvo artiljerije. Međutim, bilo je i slabosti. Nije bilo dovoljno artiljerijskih osmatračnica na desnoj obali r. Lima. Slabo je bilo sadejstvo između artiljerije i pešadije u toku borbe. Kod 1. šumadijske brigade artiljerija nije imala svojih osmatrača niti oficira za vezu. Ona je podržavala brigade prema nahođenju komandira baterija.

Artiljerija je vrlo uspešno zadržavala Nemce na desnoj obali Lima. Nemcima nije moglo stići pojačanje jer su pristupi mostu držani pod artiljerijskom vatrom. Da je na levoj obali Lima bilo više naših snaga, sposobnih da protivnapadom proteraju Nemce, ishod bi bio sasvim drugačiji. Nemci bi morali da planski forsiraju Lim, a to bi zahtevalo duže pripreme. Za to vreme bi 2. korpus uspeo da ojača odbranu na pravcu Prijepolje — Pljevlja, i komunikacija Prijepolje — Pljevlja mogla je biti za duže vreme oštećena. Tako bi neprijatelj morao da napada prema Pljevljima samo pešadijom, jer nemačka divizija nije raspolagala brdskom artiljerijom. Na ovom pravcu postojali su idealni uslovi da se poruši komunikacija na mestima koja je bilo nemoguće obići. Sve je to izostalo. Neprijatelj je nesmetano prodirao komunikacijom. Protivoklopna sredstva, iako nisu bila brojna, slabo su iskorišćena, a vatreni sistem i sadejstvo u celini bili su slabo organizovani.

III. REORGANIZACIJA KORPUSNE ARTILJERIJE

Posle borbi na pravcu Sjenica — Pljevlja ostale su samo dve baterije topova 75 mm sa po dva oruđa, i to baterija artiljerijskog diviziona 2. proleterske divizije i baterija 3. divizije. Baterije su prebačene u Crnu Goru i posele su položaje na levoj obali Tare. One su odigrale važnu ulogu u zadržavanju Nemaca na Tari i sprečavanju da ne prodru u Crnu Goru. Baterija iz diviziona 2. proleterske divizije našla se na Pirlitoru, istočno od mosta na Tari, skoro sama. Malobrojni i slabo naoružani Durmitorski odred trebalo je da zaustavi nadiranje Nemaca. Baterija je, sa svoja dva oruđa, rešavala na ovim položajima zadatak operativnog značaja.

Jedna neprijateljska motorizovana kolona koja je od Kosarice išla prema Tari u nameri da proдре prema Žabljaku, potpala je pod žestoku artiljerijsku vatru. Nemci su se povukli van dometa naše artiljerije. Kasnije su privukli jednu svoju bateriju 150 mm i preduzeli kontrabatiranje. Međutim, nisu postigli nikakav uspeh. Novi pokušaj Nemaca da forsiraju Taru osujećen je vatrom artiljerije. Posle ovog neuspeha oni su odustali od daljih pokušaja.

Kod Mojkovca je situacija bila daleko povoljnija. Tamo su se nalazile jače snage 3. divizije, ali je i artiljerija odigrala značajnu ulogu u zadržavanju Nemaca na desnoj obali Tare.

Po naredenju komande korpusa u decembru 1943. obe baterije su upućene u D. Moraču, u pozadinu korpusa. Cilj ovoga je bio da se baterije organizacijski učvrste, da italijansku poslugu zameni naša i da se obuče novopripisani artiljerici. Prvog januara 1944. komanda korpusa izdala je naredbu o formiranju 1. brdskog divizionu korpusne artiljerije.

Ceo januar je protekao u intenzivnoj obuci. U februaru je pri divizionu formiran kurs za vojne starešine od komandira voda do komandira divizionu. Na kursu se izučavala nastava gađanja i taktike artiljerije. Na kraju je organizovano bojevo gađanje.

Polovinom februara divizion je prebačen u Kolašinska polja radi boljih uslova za ishranu stoke, i tamo je produžena obuka.

Početkom aprila divizion je pridat 3. diviziji, koja je preduzela nadiranje prema dolini r. Zete. Divizion je krenuo 4. aprila od Mojkovca preko Crkvina u Donju moraču, a zatim kanjonom Morače u dolinu Zete. Maršruta je bila duga blizu 100 km. Do Morače se maršovalo po velikom snegu, a dalje uzanom konjskom stazom bez snega kroz stravični kanjon r. Morače — čuvene Platije. U dolini Zete proleće je osvajalo, ali rezerve hrane već su bile iscrpene.

Trećeg dana divizion je stigao u Pipere. Zaprežna stoka je bila jako umorna, naročito mazge. Ranija njihova ishrana nije bila dovoljna. Odmah po dolasku u Pipere divizion je dobio zadatak da učestvuje u napadu na Taraš kod Danilovgrada i na Trebješ severno od Podgorice. Širina zone dejstva iznosila je oko 20 km. Maksimalni domet oruđa iznosio je oko 8 km. Bilo je nemoguće sasrediti vatru obe baterije na sve objekte. Zbog toga su baterijama dodeljene osnovne i dopunske vatrene zone. Povoljnih VP bilo je malo. Teško su se mogla zakloniti oruđa za vreme dejstva. Vatrene položaji za prvu bateriju izabrani su u s. Martinićima, severno od brda Gorević. Oni su bili zaklonjeni, ali toliko blizu neprijatelja da ih je mogao tući minobacačima. Da bi se na njih izišlo moralo se ići paralelno neprijateljskim položajima u zoni dometa njegovih minobacača. Druga, levokrilna baterija postavljena je na VP u rejonu s. Stijena, na padinama prema dolini Zete. Na njima se oruđa nisu mogla zakloniti.

Glavni zadatak desnokrilne baterije bio je da podrži glavninu 7. brigade u napadu na Taraš, a dopunski — njene pomoćne snage na Visočici severno od Spuža. Za te zadatke dodeljeno joj je 80 granata. Osnovni zadatak levokrilne baterije bio je da podrži napad 5. brigade na Trebješ i Kaznovicu. Dopunski sektor joj je određen desno do Spuža. Za izvršenje toga zadatka dodeljeno joj je 60 granata.

U popunjujućem delu diviziona ostalo je još svega 40 granata.

Planirano je da artiljerija dejstvuje u dve faze. Određeno je da artiljerijska priprema traje 15'. U njoj je predviđen red otvaranja vatre po objektima. Za svaki cilj određen je utrošak municije. Druga faza je predstavljala podršku napada i trebalo je da se gađaju ciljevi na zahtev pešadije i po inicijativi komandira baterije i komandanta diviziona. Sredstava nije bilo da se uspostavi veza sa četama i bataljonima. Predviđeno je da se u prvoj fazi utroše 2/3 dodeljene municije.

Artiljerijska priprema je otpočela po Visočici i Spuškoj glavici. Na ove objekte utrošeno je po 10—15 granata. Zatim je otvorena vatra na Taraš, Kaznovicu i Trebješ. Vatra je bila vrlo efikasna, a naročito levokrilne baterije koja je dejstvovala sa malog odstojanja neposredno. Nemcima i talijanskim fašistima naneseni su teški gubici. U enrgičnom napadu 5. i delova 9. brigade zauzet je Trebješ. Prva baterija je svojom vatrom aktivirala minska polja na Tarašu, što je imalo snažan moralni i materijalni efekat.

Neprijatelj je uskoro uvideo kakve mu poteškoće pričinjava naša artiljerija, pa je protiv nje angažovao bateriju 150 mm sa položaja južno od Trebješa. Tačno su odredili položaje baterije. Drugom serijom granata prekrivena je naša levokrilna baterija. Od prvih granata baterija je imala sedam mrtvih i ranjenih. Oruđa su isprevtana i nemoguće im je bilo prići. Prva baterija je dejstvovala i dalje, iako je neprijatelj tukao topovima i minobacačima, ali neprecizno. Ona je utrošila svu svoju municiju vrlo racionalno.

I pored ovoga sistem neprijateljske odbrane u dolini Zete bio je ozbiljno uzdrman. Sutradan su Nemcima počela da pristižu i pojačanja iz Albanije. Nemci su 10. aprila preduzeli napad u pravcu Bioča. Treća divizija je dobila zadatak da se izvuče iz doline Zete i da ojača odbranu pravca Bioče — Kolašin i Bijelo Polje — Mojkovac. Divizionu je naredeno da se povuče na područje s. Donja Morača.

Povlačenje iz doline Zete kanjonom Morače bilo je skopčano sa novim poteškoćama. Tovarna grla su bila krajnje iscrpena, padala su pod teretom i ostajala. Borci su činili ogromne napore. Svoj hleb su davali stoci i na svim težim delovima puta skidali su teret i prenosili ga na rukama.⁷ Divizion je stigao u Moraču posle dva dana. Na putu je ostalo preko 50 grla.

⁷ Ovo je rađeno i zbog sigurnosti oruđa. Jedna mazga koja je pripadala 1. bateriji pala je u Moraču. Za njom je skočilo u reku celo odeljenje na čelu sa komandrom. Zahvaljujući požrtvovanju boraca tovar je izvučen iz vode.

U Morači su baterije donekle popunjene stokom. Odatle je 1. baterija krenula preko Boana na Negobude, a 2. baterija preko Crkvina u pravcu Mojkovca. Marš je trajao tri dana. Na Javorju su smetovi bili tako veliki da se stoka jedva probijala bez tovara. Borci su na ledima nosili topovske delove, pa čak i samare.

Divizion je ostao na Tari sve do kraja aprila. Baterije su sa po jednim orudem povremeno uzimale učesća u odbijanju četničkih i nemačkih napada kod Mojkovca i Đurđevića tare. Ostalo ljudstvo se odmaralo.

Pritisak Nemaca na položaje 2. korpusa na Tari naglo je oslabio. Komanda korpusa je ovo iskoristila za proširenje slobodne teritorije na sever. Front korpusa bio je vrlo širok i protezao se od Čakora preko Bijelog Polja i od Brodareva do Pljevalja. Najosetljiviji pravci su bili: Prijepolje — Bijelo Polje i Peć — Andrijevića. Za zatvaranje ovih pravaca komanda korpusa angažuje i artiljeriju.

Devetog maja 1944. odlukom komande korpusa formiran je 2. brdski divizion. U stvari, postojeći divizion je podeljen. Sada su divizionari imali samo po jednu bateriju od 2 oruda, ali su komande kompletirane. Očekivalo se da će saveznici ubrzo poslati i artiljeriju 2. korpusu Devetog maja je formiran pri komandi korpusa štab artiljerije pod nazivom »Komanda artiljerijske grupe«. Ona nije zadržala pod svojom komandom ni jedan divizion već je 1. pridat 3. udarnoj, a 2. divizion 5. krajiškoj diviziji.

Sve do kraja juna divizioni nisu došli do izražaja. Drugi divizion je krajem maja, u jednoj noćnoj borbi južno od Brodareva, direktnim pogotkom zapalio jedan nemački kamion sa ljudstvom i minama za minobacač.*

* Komanda grupe je imala komandanta, komesara, zamenika komesara, načelnika štaba, obaveštajnog oficira i intendanta. Komandant grupe u početku je bio Miloš Pajević, a kasnije Dušan Sekulić. Komesar grupe bio je Vukota Radović.

* Orudima je otprilike dat pravac. Elementi su računati po karti. Uspeh gađanja bio je izvanredan.

U borbama u dolini Zete artiljerija je vrlo uspješno i planski korišćena. Sistematski su izučavani ciljevi i klasifikovani su po važnosti. Planski se deli i municija. Marš se izvodi takođe planski. Bilo je teškoća oko nabavke stočne hrane i smeštaja stoke. Ona je nedovoljno hranjena, a od toga je zavisila borbeno sposobnost artiljerije.

Upotreba artiljerije i komandovanje imaju svoje osobenosti. Divizijama se pridaje artiljerija na duže vreme za izvršenje određenih zadataka.

Komanda korpusa pravilno ceni vatrenu moć artiljerije i koristi je za izvršenje najvažnijih zadataka. To nam potvrđuju široki manevri unutar slobodne teritorije od r. Zete do Lima.

IV. OPERACIJE 2. UDARNOG KORPUSA U LETO I JESEN 1944. GODINE

Borbe na Čakoru i povlačenje

Krajem jula i početkom avgusta Nemci ponovo vrše jak pritisak na slobodnu teritoriju 2. korpusa. Na prostoriji Bijelo Polje, Berane, Kolašin, prikupljale su se naše snage buduće operativne grupe za prodor u Srbiju. U Beranama je uspostavljen aerodrom na koji je doturana hrana i ostali materijal.¹⁰ Nemci su preduzeli napad divizijom »Skenderbeg« od Peći prema Andrijevići i Beranama. Jedinice 3. divizije su potisnute sa Čakora i neprijatelj je prodro sve do iznad Andrijevice. Komanda korpusa upućuje na ovaj pravac 2. proletersku diviziju i oba diviziono artiljerije. Pred Andrijevićom 1. divizion, neutralisao je jednu nemačku brdsku bateriju 65 mm. Od oruđa koja su tom prilikom zaplenile 9. crnogorska i 2. proleterska brigada formirana je 2. baterija 1. diviziono. Neprijatelj je ipak zauzeo Andrijeviću i produžio nadiranje prema Beranama. Ispred Berana između s. Vinica i grada postavljena je

¹⁰ Tada su 2. korpusu doturani artikli za ishranu, odeću i obuću u manjim količinama.

sva korpusna artiljerija koja je dobila zadatak da tuče komunikaciju Andrijevića — Berane i da spreči kretanje neprijateljske motorizacije. U toku dvodnevne borbe artiljerija se naprezala do maksimuma, utrošila je skoro svu municiju i zadržala neprijatelja.

Dok su se vodile borbe južno od Berana, komanda korpusa preduzima 5. krajiškom i 17. udarnom divizionom protivudar u desni bok i pozadinu neprijateljskih snaga, a deo snaga 3. divizije zabačen je za njegov levi bok. Napad 5. krajiške divizije podržavao je 2. divizion. On je poseo položaje na istočnim padinama planine Sikirice. Na Čakoru, u rejonu žandarmerijske kasarne, nalazile su se glavne snage jednog nemačkog puka. Krajišnici su predvideli da sa dve svoje brigade likvidiraju Nemce i posednu Čakor. Time bi diviziju »Skenderbeg« odseklili od Metohije. Napad je predviđen za noć između 28. i 29. avgusta. Baterija 2. divizionu imala je zadatak da oko 24 časa izvede kratku artiljerijsku pripremu. Vatra je otvorena u određeno vreme. Efekat dejstva bio je ogroman. Usledio je juriš Krajišnika. Veliki broj Nemaca je poginuo, dok su se ostali predali ili razbežali. Zaplenjena je veća količina artiljerijske municije za oruđa 75 mm i preko stotinu tovarnih konja i mazgi.

U toku sledeća dva dana 2. divizion je vrlo uspešno tukao nemački raspored u dolini r. Lima. Neprijatelju su naneseni ogromni gubici. Oštećena mu je i jedna baterija.¹¹ U ovim borbama divizija »Skenderbeg« pretrpela je takve gubitke od kojih se više nije oporavila.

Krajem avgusta operativna grupa je izvršila prodor prema Kopaoniku. Drugi korpus ostao je sa 3. divizionom i nekoliko samostalnih brigada. U septembru su Nemci privukli u rejon Peći sveže snage i prešli u opšti napad na teritoriju 2. korpusa. Njihovi garnizoni u Crnoj Gori takođe su otpočeli sa ispadima. To je primoralo 2. korpus da razvlači snage i da oslabi odbranu glavnog pravca, gde su bila angažovana oba divizionu.

¹¹ Kasnije je ovo oruđe nađeno na VP u s. Kruševu. Cev mu se rasprsla, a lafet je bio slomljen.

Borbe su trajale oko deset dana. Za to vreme je korpusna artiljerija prevalila put od Čakora do planine Golije. Pojedine baterije su više puta zapadale u vrlo kritičnu situaciju. Dešavalo se da se pešadija pre povuče i da artiljerija ostane najisturenija prema neprijatelju. Jednom prilikom istočno od Andrijevice Nemci su direktno napali položaje baterije 2. divizionu. Ona je spašena samo zahvaljujući hrabrosti i snalažljivosti boraca i starešina. Divizionu su u ovim borbama izgubili veliki broj tovarnih grla. Dalji transport sa Golije bio je nemoguć. Odlučeno je da se ostavi samo jedna baterija sa zapregama, a sva ostala oruđa da se zakopaju. Tako je i urađeno. Jedne noći oruđa su zakopana u dvorištu jedne kuće. To je znao samo mali broj starešina. Neprijateljska ofanziva je uskoro splasnula, a naše snage su ponovo preduzele napadna dejstva. Oruđa su otkopana i očišćena. Oba divizionu ulogorila su se na Krnovu, severno od Nikšića. Tu se ljudstvo odmorilo, a jedinice su popunjene tovarnom stokom. Samo je jedno oruđe ostalo na Tari, a drugo u G. Morači radi likvidacije jedne četničke grupe.

Oslobodenje Crnogorskog primorja

U oktobru 1944. godine snage 2. korpusa znatno su narasle. U Sandžaku se u sastavu 37. divizije nalazila jedna baterija 75 mm od dva oruđa. U Hercegovini je 29. divizija tih dana formirala svoj artiljerijski divizion, u čiji sastav je ušla i jedna novoformirana baterija 75 mm, dobijena od saveznika. U Primorju je Primorska operativna grupa bila bez artiljerije. U centralnoj Crnoj Gori 9. diviziju je podržavala cela artiljerijska grupa.

Tih dana komanda korpusa je razradila plan definitivnog oslobodenja Crne Gore. Prvo je trebalo osloboditi Nikšić, zatim zatvoriti dolinu r. Zete sa zapada, a onda usmeriti glavne snage ka moru i osloboditi primorske gradove.

Prvih dana oktobra oslobođen je Nikšić. U Nikšićko polje saveznici su pustili nekoliko stotina granata za oruđa 75 mm. Uspostavljena je veza i sa Dubrovnikom, gde su već pristizali saveznički brodovi. Municija je počela da pristizе i kopnenim putem. Ali, pojavio se problem oko korišćenja artiljerijske municije 75 mm američkog porekla za oruđa talijanskog porekla. Čaure su bile nešto duže i deblje. Za prepreku su iskorišćene neke mašine nikšićke pivare. Vrhovni štab je obavestio komandu korpusa da će joj uputiti još 8 oruđa 75 mm, 6 protivoklopnih oruđa 57 mm, 12 haubica 105 mm i jedan motorizovani divizion topova 75 mm, formiran u Italiji. Prema sporazumu Vrhovnog štaba i komandanta savezničkih snaga u Italiji za podršku 2. udarnog korpusa trebalo je da stigne jedan britanski divizion topova 87,8 mm i divizion brdskih topova 75 mm američkog porekla.

Dvadesetog oktobra 3. divizija je razbila nemačke snage na položajima severno od Grahova i narednog dana ga opkolila. Iste večeri izvršen je napad na grad uz podršku jedne baterije 2. brdskog diviziona korpusne artiljerije i jedne baterije diviziona 29. divizije. Prvi divizion korpusne artiljerije podržavao je snage korpusa koje su zatvarale pravac Danilovgrad — Nikšić. U Grahovu se nalazilo nešto preko 1000 Nemaca, Talijana i četnika sa dva brdska oruđa 75 mm italijanskog porekla.

Grad je napadala 10. crnogorska brigada sa delovima 6. brigade uz podršku 6 oruđa 75 mm. Nemci su očekivali napad pa su celo popodne tukli artiljerijom i minobacačima. Njihova vatra je bila toliko snažna, da je dovela u pitanje razvoj naših snaga za napad. Zbog toga je pred artiljeriju postavljeno da neutrališe neprijateljsku artiljeriju i minobacače.

Približavala se noć, a baterija 29. divizije još nije došla u rejon Grahovo, a baterija 2. diviziona nije bila još posela položaje. Neprijateljska artiljerijska i minobacačka vatra postajala je sve žešća. U takvoj situaciji komandant diviziona je naredio komandiru baterije

da postavi oruđa na jednom brežuljku severno od Grahova i da neutrališe neprijateljsku bateriju. Uklonjeni su teški mitraljezi i na njihovo mesto postavljeni topovi. Udaljenost do neprijateljske baterije iznosila je nešto više od 600 m. Oruđa su postavljena u prvi sumrak, tako da ih neprijatelj nije odmah zapazio. Ali čim je prvo oruđe opalilo neprijatelj je otpočeo da ih gađa brzo paljbom. Naša baterija je takođe preduzela brzu paljbu. Nastao je žestok artiljerijski dvoboj na vrlo malom odstojanju. Vatra je trajala desetak minuta. Nemačke granate su podbacivale ili prebacivale naš položaj. Naše granate su padale oko oruđa neprijatelja. On je trpeo znatne gubitke u ljudstvu. Njegova vatra postajala je sve slabija, a onda je naglo prestala. Tada je naša pešadija izvršila juriš. Neprijatelj je otvorio vatru svojim minobacačima sa zapadne ivice Grahova. Tamo je usmerena vatra baterije. Na njih je otvorila vatru i baterija 29. divizije. Za kratko vreme minobacači su neutralisani. Artiljerija je prenela vatru na istočnu ivicu Grahova.

Posle kratke, ali žestoke borbe, neprijateljev otpor u Grahovu je slomljen. Nemci su pretrpeli velike gubitke. Manji deo ih se probio prema Risnu. Zarobljen je velik broj četnika i nešto Talijana. Zaplenjena su dva oruđa 75 mm, koja su uskoro ušla u sastav 2. divizionu.

Nastavljeno je gonjenje Nemaca prema Risnu. U tome je učestvovala i baterija 2. divizionu. Jedinice 10. brigade su 23. oktobra ujutru kod s. Dragalj okružile grupu Nemaca u žandarmerijskoj kasarni. Nemci su postavili nekoliko mitraljeza, na krovu kasarne, a u dvorištu jedno brdsko 75 mm i jedno protivoklopno oruđe 50 mm. Zbog mitraljeske vatre nije se moglo prići kasarni. Privučena su dva oruđa i postavljena na oko 500 m od kasarne. Predviđeno je da se neposrednim gađanjem sruši krov. Prva granata je prebacila. Nemci su tek tada opazili oruđa i usmerili su vatru svojih mitraljeza na njih. Usledila je serija granata koje su eksplodirale na krovu kasarne. Nemački mitraljezi su

začutili. Nemci su kapitulirali. Predalo se 30 Nemaca sa jednim oficijom i dva podoficira. Zaplenjena je velika količina artiljerijske municije, i dva oruđa koja su bila oštećena.

Posle toga snage 2. korpusa okružile su neprijateljski garnizon u Ledenicama i opsele sa kopna Risan. Baš tada je 2. divizion dobio obećana protivoklopna oruđa i formirao u Grahovu protivoklopnu bateriju. Brdska baterija je imala sada u svom sastavu 4 oruđa. Istovremeno je kod Dragalja stigao jedan engleski divizion poljske artiljerije. Municije je bilo dovoljno.

Prvi napad na Ledenice i Risan izveden je improvizovano. Nemci nisu imali kuda da se povuku, a Ledenice su raspolagale objektima stalne fortifikacije koji su bili posednuti za odbranu. Za zauzimanje utvrđenja bila je potrebna artiljerija. Nemci su u Ledenicama raspolagali divizionom haubica 105 mm. Drugi napad je izvršen posle duge i snažne artiljerijske pripreme u kojoj je uzelo učešće 12 oruđa (1 engleski i 2. naše baterije). Ona je izvedena danju, a napad je trebalo da otpočne kada padne mrak. Međutim, Nemci su otkrili osmatračnicu komandanta engleskog diviziona i obasuli je vatrom. Engleski major se jedva izvukao živ. Vatra Engleza je naglo oslabila i predveče sasvim je prestala. Engleski major se naljutio što su naši podaci o neprijateljevoj artiljeriji bili nepotpuni, pa više nije hteo da dejstvuje.

Posle ovog neuspeha odlučeno je da se prethodno napadne i zauzme Risan, čime bi se Ledenice odsekle od mora i prinudile na kapitulaciju. Napad je trebalo da izvedu 2. dalmatinska i Bokeljska brigada. Prva baterija je određena da podržava napad, i ona je postavljena u s. Poljice više samog Risna sa zadatkom da neutrališe Nemce u bolnici. Engleski divizion je trebalo da dejstvuje takođe po bolnici. Komandant engleskog diviziona došao je na osmatračnicu naše baterije, odakle je nameravao da upravlja vatrom svog diviziona. Izvršena je i podela ciljeva. Vatra je otvorena u prvi sumrak. Englezi su posle korekture prešli na grupno

gađanje brzom paljbom, ali su im granate prebacivale. Major je pokušavao u toku grupnog gađanja da izvrši popravke, ali mu to nije polazilo za rukom. Na kraju mu se pokvarila radio-stanica. Divizion je još samo izvesno vreme dejstvovao. Dalje je dejstvovala samo 1. baterija. Međutim, ona se našla pod jakom minobacačkom vatrom, a granate 75 mm nisu mogle da nanesu naročitu štetu debelim zidovima bolnice.

Artiljerijska priprema nije dovedena do kraja, i njeni rezultati su bili slabi. Bokelji i Dalmatinci su ipak izvršili napad, ali su uskoro od njega odustali.

Posle ovog pristupilo se opsadi Ledenica i Risna. Na ovom pravcu je ostao engleski divizion i protivoklopna baterija 2. diviziona. Prva baterija se zadržala još nekoliko dana na Crkvicama a zatim je povučena za Grahovo. Pred nju je postavljen novi zadatak. Ubrzo posle odlaska 1. baterije saveznici su uputili brodom preko Dubrovnika oruđa i opremu za kompletiranje haubičkog diviziona. Prvo je formirana samo jedna baterija koja je dobila naziv — 3. haubička i upućena na položaje kod Risna. Kasnije su stigli i ostali delovi diviziona.

Oslobođenje Cetinja

Primorska operativna grupa sa 2. dalmatinskom i Bokeljskom brigadom, podržana haubičkim divizionom korpusne artiljerije i engleskim divizionom, nastavlja čišćenje Boke i Crnogorskog primorja. Deseta i delovi 6. brigade usmerili su svoja dejstva prema Cetinju sa zadatkom da ga oslobode, čime bi presekli veze između nemačkih snaga u Primorju i onih u dolini Zete.

Komanda korpusa je naredila štabu 2. divizionu da kompletira jednu tovarnu bateriju od 4 oruđa radi podrške 10. i 6. brigade. Kompletiranje 1. baterije nije išlo lako. Teškom mukom su pronađena grla za oruđa. Zbog pomanjakanja tovarnih grla poneseno je samo po 30 granata na oruđe. Odlučeno je da ostalo prenese stanovništvo.

Baterija je preduzela marš preko Cuca u pravcu Cetinja. Već je 10. brigada bila likvidirala nemačka uporišta severno i zapadno od grada, a 6. brigada je izbila na komunikaciju Cetinje — Rijeka Crnojevića. Nemački garnizon u Cetinju, gde se nalazio i komandant okupacionih trupa u Crnoj Gori, našao se u okruženju.

Baterija je dobila zadatak da posedne najpogodnije položaje i da povremeno otvara vatru po gradu i po objektima spoljne odbrane. Baterija je 2. novembra posela VP u s. Dubroviku na oko 3 km zapadno od centra grada. Odatle se videlo celo Cetinje. Uslovi za osmatranje i upravljanje vatrom bili su idealni.

Čitavih deset dana baterija je ostala na ovim položajima. Svakog dana je po planu dejstvovala na pojedine objekte uvek u drugo vreme. Municije je bilo dovoljno. Vatra je bila efikasna. Ni jedno mesto u gradu nije bilo van njenog domašaja i svaki predviđeni objekat više puta je direktno pogoden. Nemci su u gradu raspolagali sa vrlo malim količinama municije, pa uopšte nisu odgovarali na vatru naše artiljerije.

Predviđeno je da se opšti napad na grad izvrši 12. novembra uveče. Početak napada određen je za 21.00 h. Artiljerija je pre pada mraka trebalo da neutrališe neprijateljeve minobacače na Orlovom kršu, bunkere povezane rovovima i utvrđene zgrade na zapadnoj ivici grada gde se nalazila i jedna protivoklopna baterija. Trebalo je dejstvovati po objektima u gradu. Neposredno pred početak napada (na 10 minuta) trebalo je izvršiti artiljerijsku pripremu po zapadnoj ivici grada i Orlovom kršu. Čim otpočne juriš trebalo je da se vatra prenese na kasarnu, zatim na laboratoriju i banku zgradu. Dakle, plan vatre bio je obiman i raznovrstan.

Na insistiranje komandanta 10. brigade, baterija je 12. novembra oko 15 časova promenila VP i posela nove, skoro otkrivene. Cevi oruđa pri elevaciji nalazile su se iznad ivice grebena. Prilikom dejstva baterija se bleskom potpuno otkrivala. Komandir je očekivao da

će Nemci odgovoriti vatrom, pa je predvideo ako do toga dođe, da po neprijateljevoj artiljeriji dejstvuje brzom paljbom. Čim je izbačena prva serija granata na objekte na zapadnoj ivici grada, Nemci su otvorili po položaju naše baterije žestoku minobacačku vatru iz desetak oruđa. Oni su izbacili i nekoliko mina na osmatračnicu komandanta brigade koja se nalazila u visini baterije, samo nešto udesno. Baterija je prekrivena velikim brojem eksplozija i sva je utonula u dim. Komandir baterije je naredio da se otvori brza paljba po minobacačima. Nastao je žestok dvoboj. Garavi i umrljani zemljom, pomešanom sa krvlju, poslužiocci su radili vrlo spretno. Oruđa su u minuti izbacivala po 10—15 granata. Na Orlovom kršu granate su učestano eksplodirale. Njihov efekat je pojačavan komadima izdrobljenog kamenja. Neprijatelj je pretrpeo velike gubitke. Naša baterija izašla je kao pobjednik. I pored skoro otkrivenih VP gubici su bili mali: nekoliko lakše ranjenih i dva manje oštećena oruđa (na jednom oštećene nišanske sprave). Posle toga Nemci su preduzeli kontrabatiranje baterijom haubica 105 mm sa istočne ivice grada. Naša baterija je prihvatila dvoboj. Ali Nemci su izbacili svega oko 30 granata.

Pre juriša baterija je ostvarila snažan desetominutni vatreni nalet po zapadnoj ivici grada, a zatim je naizmenično tukla objekte u njemu. Borba se ubrzo prenela u grad i bilo je teško ustanoviti položaj naših snaga. Što se borba više rasplamsavala, dejstvo naše artiljerije postajalo je sve slabije, da bi na kraju tukla samo istočni deo grada. Da bi što neposrednije podržali pešadiju, komandant diviziona i komandir baterije odlučuju da jedno oruđe ide sa pešadijom i dejstvuje iz njenog borbenog poretka. Postojala je opasnost da se oruđe izgubi ako bi pešadija bila primorana da se povuče iz grada. Oruđe je upućeno sa oko 40 metaka i s njim su pošli komandir baterije i komandant diviziona. Oruđe su u tandemu vukle dve mazge. Na zapadnoj ivici grada uspostavljena je veza sa pešadijom. U gradu je bila vrlo

napregnuta situacija. Nemci su i dalje pružali žilav otpor, naročito iz rejonu hipotekarne banke. Jedan bataljon 10. brigade naišao je na minsko polje u severnom delu grada i pretrpeo velike gubitke. I ostali bataljoni su imali teške gubitke. Približavala se zora. Bilo je riskantno ostati u zauzetom delu grada, jer je povlačenje danju bilo vrlo opasno. Oruđe je privučeno u neposrednu blizinu hipotekarne banke i otpočelo je neposredno da dejstvuje. Krov je ubrzo porušen. U njenom dvorištu su zapaljena neka vozila sa gorivom. Počela je da eksplodira municija. Nemci su uskoro napustili grad i počeli su da se povlače na istok. Na istočnoj ivici grada oruđe je sa daljine od oko 300 m oštetilo jedan nemački kamion. Ovo je bila poslednja granata ispaljena za oslobodenje Cetinja. Trinaestog novembra Cetinje je oslobođeno.

Likvidacija nemačkog otpora u dolini Zete

Polovinom novembra nemačka grupacija iz doline Zete pokušala je da se probije prema Nikšiću.¹² Zbog toga su na pravcu Nikšić — Danilovgrad raspoređene tri brigade i sva korpusna artiljerija osim jedne baterije. Prvi divizion se nalazio na položajima istočno od manastira Ostroga. On je sada imao tri baterije. Treći haubički divizion nalazio se u Pješivcima u rejonu komunikacije. Tu se nalazio i engleski divizion poljske artiljerije. Desno od njega u s. Bogatići nalazio se engleski brdski divizion. Drugi brdski divizion sa američkom baterijom 75 mm koja je tek formirana nalazio se u Zagoraču. Njegova 1. baterija je posle oslobodenja Cetinja upućena prema Kokotima radi podrške 10. brigade na ovom pravcu. Jedno njeno oruđe je sa daljine 500 m porušilo neprijateljski bunker u rejonu crkve na Kokotima i omogućilo našoj pešadiji da zauzme te položaje.

¹² Ovo je trebalo da odvuče našu pažnju od pravca dolina Zete — Kolašin, kada su se stvarno povukli.

Tada su se u gornjem toku r. Zete vodile žestoke borbe i 1. baterija je prebačena u Pješivice u sastav divizionu. Sada se sva korpusna artiljerija nalazila na pravcu Nikšić — Danilovgrad.

Nemci su u rejonu Danilovgrada imali dva divizionu artiljerije, od kojih je jedan od 150 mm. Oni nisu štedeli municiju. Vrlo često su preduzimali kontrabatiranje i vodili ga veoma uporno. Dok su Nemci napadali, celokupna naša artiljerija je usmerila svoju vatru na uzanu zonu oko komunikacije, ometajući im tako pokret i manevrovanje. Oni su od artiljerije trpeli ogromne gubitke. I pored toga što su Nemci u toku 5 — 6 dana izbacili velike količine municije na položaje naših baterija oni nisu postigli neki naročiti uspeh. Uslovi za osmatranje su im bili slabi. Naš haubički divizion je imao nekoliko ranjenih i dvojicu mrtvih, a engleski divizion poljske artiljerije pretrpeo je nešto veće gubitke. Komandant ovog divizionu je ponovo tražio greške kod drugih. Okrivljavao je komandanta našeg 3. divizionu i komandu artiljerijske grupe, naredio je da divizion napusti položaj i uputio se sa njim za Dubrovnik. Na intervenciju njihovog predstavnika kod komande korpusa, vraćen je negde od Nikšića.¹³ Posle ovoga komanda grupe je naredila štabu 2. divizionu da uputi svoju 1. bateriju na Garač i da otuda bočnom vatrom neutrališe vatrene položaje nemačkog haubičkog divizionu. Baterija je posela VP na prevoju između M. i V. Garča. Odatle su se sasvim dobro mogli videti položaji nemačkog divizionu. Daljina do njih iznosila je nešto više od 4 km. Počeo je da se spušta mrak. Neprijateljska oruđa su dejstvovala i blesak je tačno pokazivao gde se nalaze. Komandir baterije naredio je komandirima odeljenja da direktno nišane na neprijateljska oruđa, i to svako naše oruđe na po jedno

¹³ Činjenica je da smo kontrabatiranje izvodili neorganizovano. Usled položenih putanja Englezi nisu mogli da vrše kontrabatiranje. Engleski major je insistirao na tome da naš haubički divizion isključivo vrši kontrabatiranje. Komandant 3. divizionu nije to prihvatio.

nemačko. Daljina je određena po karti. Radi provere daljine oruda su ispalila po 1 — 2 granate, a zatim je otvorena brza paljba. Nemci su potpuno iznenađeni. Jedna naša granata pogodila je nišu za municiju kod jednog nemačkog oruda, što je uništilo oruđe i poslugu. Jedna haubica direktno je pogodena u gornji deo lafeta. Nemačka baterija je pretrpela velike gubitke i prestala je da dejstvuje. Posluga je napustila oruda. U toku noći dva oruda su povučena, dok su ostala uništena na VP. Jedna druga nemačka baterija sa položaja istočno od Danilovgrada otvorila je vatru u pravcu naše baterije. Izbacili su preko 100 granata, šarajući po kamenitim severnim padinama M. i V. Garča, ali bez rezultata.

U toku noći Nemci su povukli sve svoje snage koje su se nalazile zapadno od Danilovgrada. Sada su najisturenije delove imali na Tarašu, severozapadno od Danilovgrada.

U toku 16. decembra nemački položaji na Tarašu podvrgnuti su žestokoj artiljerijskoj vatri. Sa manjim prekidima, vatra je trajala ceo dan. Dobijao se utisak da na ovom golom, kamenitom brdu nije ostao ni jedan metar zemlje koji nije pogodila artiljerijska granata. Nemci su bili prinuđeni da napuste ovaj položaj. Artiljerija je praktično osvojila Taraš, a pešadija ga samo posela. Istog dana uveče Nemci su napustili i Danilovgrad i povukli se u Spuž.

Sledećeg dana Nemci su se užurbano povlačili preko Bioča u pravcu Kolašina. Zbog toga je odlučeno da se prebace jače snage na levu obalu Zete i pojača pritisak na komunikaciju Bioče — Kolašin. Uporedo sa tim trebalo je napasti neprijateljske snage u dolini Zete. Za podršku snaga na levoj obali Zete određen je 1. i 2. divizion i jedna baterija poljskih oruda engleskog diviziona. U rejonu Danilovgrada ostao je 3. haubički i engleski divizion poljske artiljerije bez jedne baterije. Engleski divizion imao je zadatak da podrži Primorsku operativnu grupu.

Opšti napad na nemačke snage u dolini Zete predviđen je za 16. decembar. U napadu su učestvovala 3. divizija i Primorska operativna grupa. Artiljerija je imala zadatak da neutrališe Spušku glavicu, kose južno od Spuža i Kaznovicu. Takođe je trebalo neutralisati neprijateljsku artiljeriju koja se nalazila na Vranjskim Njivama. Određeno je da artiljerijska priprema traje 30 minuta. Artiljerija koja je dejstvovala severno od r. Zete stavljena je pod jednu komandu.

Artiljerijska priprema je otpočela oko podne 19. decembra na polukružnim položajima dužine preko 15 km. U njoj je učestvovalo preko 70 oruda.

Nemci su se osećali inferiorni. Jedna njihova baterija počela je da dejstvuje sa Vranjskih Njiva, ali ju je brzo učutkao jedan vod 1. divizion. Vod je posle toga otvorio vatru na maskirana motorna vozila natovarena gorivom, te ih je zapalio. Pritisnuti snažnom artiljerijskom vatrom, Nemci su se užurbano povlačili. Naše jedinice su napredovale 2 — 3 kilometra na sat. Za 5 sati borbe jedinice su prešle put od Spuža do Podgorice. Nemci su pružali jači otpor samo na Kaznovici. Kada je pao mrak poslednji nemački delovi su se povukli prema Bioču, praćeni vatrom 1. divizion sa VP južno od Duge. Ovo su bile poslednje ispaljene granate za čišćenje Zetske doline.

Operacije 2. udarnog korpusa u drugoj polovini 1944. odlikuju se velikom dinamičnošću. Dok je dejstvovao na delimično oslobođenoj teritoriji, raspolagao je sa malo brdske artiljerije kojom je morao da manevriše po prostranoj teritoriji i da tako utiče na tok dejstva. Artiljerija je upotrebljavana samo u onim slučajevima kada se drugim sredstvima nije mogao izvršiti zadatak. To su obično bili utvrđeni objekti, koncentracija neprijateljske žive sile; vatreni položaji artiljerije i minobacača. Težilo se da se postigne iznenađenje, i što manji utrošak municije. Kad god je bilo moguće pribegavalo se neposrednom gađanju. Vodilo se računa da se ne potpadne pod udar neprijateljske artiljerije.

Pri oslobodenju crnogorskih gradova artiljerija je odigrala važnu ulogu, jer je svojom vatrom omogućila ili olakšala da naše brigade ovladaju neprijateljevim utvrđenim položajima. Artiljerija je pripremala napad, pratila borbe u toku napada i podržavala ih u odbrani. Ona je lomila neprijateljski otpor i podizala moral boraca.

Posle oslobodenja Boke i južne Crne Gore na periferiji i u unutrašnjosti teritorije 2. korpusa više nema neprijateljskih snaga. On sada ima svoju dosta duboku pozadinu. U ovo vreme on dobija i snažnu artiljeriju. Pod neposrednom komandom korpusa nalazi se pet moderno opremljenih divizionara. Municije je bilo u dovoljnim količinama. U pojedinim borbama koncentrisan je artiljerijski materijal i vatra, a dužina artiljerijske pripreme dostiže i do 30 minuta. Za vreme borbi (Grahovo, Dragalj, Cetinje) na artiljeriju se prenosi težište i ona igra odlučujuću ulogu.

MILIVOJE STANKOVIĆ

ARTILJERIJA NA SREMSKOM FRONTU

OBRAZOVANJE SREMSKOG FRONTA

Dok je deo snaga 1. korpusa NOVJ i 4. mehanizovanog korpusa Crvene armije, posle oslobođenja Beograda, vodio ogorčene borbe za oslobođenje Zemuna, izvršeno je prebacivanje snaga 12. korpusa NOVJ i 19. streljačke divizije Crvene armije u Srem iz rejona Obrenovca i s. Skela. Ove snage su do 22. oktobra 1944. godine obrazovale mostobran na liniji: s. Boljevci — s. Jakovo — s. Bečmen — s. Petrovčić s. Karlovčić — s. Ašanja — s. Kupinovo. Istog dana ujutro deo snaga (13. brigada 1. proleterske divizije i 6. proleterska divizija), 1. korpusa NOVJ i 4. mehanizovanog korpusa Crvene armije ovladao je Zemunom i s. Bežanijom i produžio prodiranje ka s. Batajnica i s. Dobanovci. Na taj način je 22. oktobra uveče Prva armijska grupa imala u Sremu dovoljno širok i dubok operativni mostobran iz koga je 23. oktobra ujutro produžila da prošire ka Novom Sadu i Sremskoj Mitrovici, što u suštini predstavlja i početak obrazovanja sremskog fronta.

Snage 1. korpusa (6. proleterska divizija), 12. udarnog korpusa (11, 16. i 36. divizija) i neki delovi 4. mehanizovanog korpusa Crvene armije, objedinjene pod komandom štaba 1. korpusa, preduzele su 23. oktobra 1944. godine koncentrično prodiranje pravicima Zemun — Stara Pazova — Ruma — Sremska Mitrovica i s. Karlovčić — s. Pećinci — Sremska Mitrovica. Savlađujući otpor nemačkih zaštitnih delova naše jedinice su oslobodile Staru Pazovu, Indiju i niz sela u jugoistočnom delu Srema, dostignuvši 25. oktobra liniju potok Medaš — kanal Jarčina, gde su naišle na organizovan otpor. Sledećeg dana jedinice 6. proleterske i 16. vojvodanske divizije slomile su posle žestokih borbi neprija-

teljski otpor na pomenutoj liniji i produžile prodiranje kroz Srem. 27. oktobra naše su jedinice oslobodile Rumu i izbile pred liniju: s. Banoštor — s. Grgurevci — s. Šuljam — s. Bešenovo — s. V. Radnici — potok Čikaš — Sremska Mitrovica, gde su naišle na solidnije organizovanu odbranu koju nisu mogle da savladaju iz pokreta i bez pregrupisanja snaga. Ovde je uglavnom i početak teških borbi na sremskom frontu koje će trajati sve do polovine aprila 1945. godine.

Prvi proboj sremskog fronta
(30. oktobar — 9. novembar 1944)

Učešće naših artiljerijskih jedinica u borbama u Sremu do 27. oktobra bilo je minimalno, izuzev na kanalu Jarčina, pošto je neprijatelj vodio samo kraće zaštitničke borbe. Međutim, otada je artiljerija imala važnu ulogu do kraja rata.

Da bi obezbedio stabilnost neprijatelj je odbranu na sremskom frontu organizovao po dubini. Prvi pojas nalazio se na liniji: potok Aljmaš (3 km istočno s. Sussek) — s. Sviloš — s. Ležimir — s. Mandelos — s. Lačarak, dakle, na najužem delu između Dunava i Save (oko 25 km vazdušne linije), a drugi pojas na liniji Ilok - s. Vizić - s. Erdevik - s. Martinci - r. Sava. Oba pojasa a naročito prvi, neprijatelj je nastojao da što bolje fortifikacijski uredi. Da bi obezbedio potrebno vreme za utvrđivanje, neprijatelj je jačim delovima organizovao za odbranu jedan položaj istočnije od prvog odbrambenog pojasa. Taj položaj je bio na liniji: s. Banoštor — s. Grgurevci — s. Šuljam — s. Bešenovo — V. Radnici — potok Čikaš — Sremska Mitrovica. Ispred ovog položaja naše su jedinice zadržane 27. oktobra posle nekoliko uzaludnih pokušaja da se neprijatelj odatle protera.

U toku 28. i 29. novembra izvršena je pregrupacija snaga 1. korpusa tako da je 36. divizija prebačena na desno krilo, ka grebenu Fruške gore, radi proboja i obuhvata neprijatelja na liniji s. Grgurevci — s. Bešenovo, u centru je napadala 6. proleterska divizija ka s. V.

Radinci, a 16. vojvodanska trebalo je da ovlada Sremskom Mitrovicom. U rejonu Rume nalazila se u rezervi 11. divizija.

Grupisanje artiljerije izvršeno je tako što je svaka divizija postavila svoju formacijsku artiljeriju na pravcu svog glavnog udara: 36. divizija u rejonu s. Jarak (1 km zapadno od ovog sela), odakle je podržavala napad na s. Šuljam i s. Bešenovo; 6. proleterska divizija u rejonu s. Stejanovci sa zadatkom pa podržava napad na prvcu s. V. Radinci — s. Mandelos; 16. divizija pored puta Ruma — Sremska Mitrovica sa zadatkom da održava napad na pravcu Sremska Mitrovica — s. Laćarak.

595. artiljerijski puk Crvene armije u ulozi KAG-a postavljen je u rejonu 1 km ostočno od s. Voganj sa zadatkom da podržava napad 6. proleterske i 16. vojvodanske divizije. Napad je otpočeo 30. oktobra ujutro posle kratkog vatrenog naleta naše artiljerije. Ali kako su polazni položaji za napad pešadije bili previše udaljeni od neprijatelja, a organizacija sadejstva slaba (na ravnom zemljištu je teško osmatranje, a naše artiljerijske starešine nisu imale dovoljno iskustva), to pešadija nije iskoristila dejstvo artiljerije.

Borbe za proboj položaja u toku prvog i drugog dana napada nisu dale naročite rezultate, sem mestimičnog upada u neprijateljske položaje. Tek u toku noći između 31. oktobra i 1. novembra i u toku ovog dana postignuti su odlučniji rezultati. 36. divizija je oslobodila sela Grgurevce, Šuljam i Bešenovo, pri čemu je zadržavana snažnom vatrom sa položaja u rejonu Ležimira. 6. proleterska divizija je uz podršku artiljerije ovladala V. Radincima i uz sadejstvo delova 36. divizije 1. novembra oslobodila i Mandelos. U toku daljeg prodiranja bila je zaustavljena snažnom vatrom sa desne obale Mandeloškog potoka. 16. vojvodanska divizija je još u toku noći između 31. oktobra i 1. novembra prodrla u Sremsku Mitroviću i sutradan uzalud pokušavala da oslobodi Laćarak.

Posedanje vatrenog položaja na Sremskom frontu 1944. god.

Na levom krilu, severno od grebena Fruške gore, neprijatelj je pod udarcima sremskih partizana, delova 7. vojvodanske brigade i delova Crvene armije, bio prinuđen da svoje snage povuče na liniju: s. Neštin — s. Đipša, odakle je povezao front preko s. Šišatovac u jedinstvenu odbrambenu liniju: s. Neštin — s. Đipša — s. Ležimir — Mandeloški potok — s. Laćarak.

Pošto su svi napadi naših jedinica iako podržavani vatrom artiljerije, bili u toku 1. novembra slomljeni organizovanim otporom neprijatelja na čitavoj liniji fronta, to je štab 1. proleterskog korpusa bio prinuđen da obustavi dalji napad, izvrši pregrupisanje i ponovo organizuje proboj fronta.

Pregrupisanje korpusa izvršeno je u toku 2. novembra, tako da je 6. proleterska divizija upućena da probije front na grebenu Fruške gore, a potom da dej-

stvuje pravcem s. Đipša — s. Vizić — s. Erdevik radi obuhvata. 36. divizija je dobila zadatak da napada pravcem s. Mandelos — s. Čalma — s. Erdevik, a 21. srpska divizija, koja je tek bila stigla na sremski front iz Beograda, dobila je zadatak da napada pravcem Sremska Mitrovica — s. Laćarak — s. Martinci — s. Kuzmin. 16. vojvodanska divizija ostala je u korpusnoj rezervi u rejonu Sremske Mitrovice.

Raspored i grupisanje artiljerije za proboj fronta bio je sledeći:

— artiljerijski divizion 6. proleterske divizije postavljen je na grebenu Fruške gore u rejonu Šugina ledina sa zadatkom da neposrednom podrškom duž grebena Fruške gore obezbedi što brže prodiranje ka s. Vizić;

— artiljerija 36. divizije, u rejonu 2 km jugoistočno od s. Mandelos, imala je da neposrednom podrškom obezbedi što brže prodiranje divizije, a naročito na pravcu s. Mandelos — s. Čalma — s. Erdevik;

— artiljerija 21. srpske divizije nalazila se na severozapadnoj ivici Sremske Mitrovice, a zadatak joj je bio da podrži napad jedinica svoje divizije naročito u zahvatu komunikacije Sremska Mitrovica — s. Laćarak — s. Martinci — s. Kukujevci;

— artiljerija 16. vojvodanske divizije ostala je u sastavu svoje divizije sve dok ova nije bila uvedena u borbu;

— sovjetski 595. artiljerijski puk imao je zadatak da u svojstvu KAG podržava napad 36. divizije.

Napad je počeo 3. novembra ujutro. Podržana vatrom svoje artiljerije, 6. proleterska divizija je uspela da krajem ovog dana ovlada selom Đipša, a 36. i 21. divizija u toku žestokih borbi uspele su da se mestimično ukline, ali ne i da probiju položaje neprijatelja.

Napad je produžen 4. novembra u istom rasporedu. 6. proleterska divizija je uz podršku svoje artiljerije uspela da zauzme s. Vizić. Pokušaj njenih brigada da ovladaju i trigonometrom 279 odbijen je organizo-

vanim otporom neprijatelja sa položaja na drugom odbrambenom pojasu. Ovoga dana 36. i 21. divizija, i pored teških borbi, nisu uspele da izvrše dublji prodor.

U toku 5. i 6. novembra naše jedinice su produžile sa napadima ali bez uspeha. U toku 7. novembra neprijatelj je izvršio snažan protivnapad radi povratka izgubljenih položaja, ali su ga naše snage uz podršku naših i sovjetskih artiljerijskih jedinica slomile na svim pravcima, sem prema Mandelosu, kojim je neprijatelj ponovo ovladao. Sutradan, 8. novembra, naše su jedinice posle kratke artiljerijske pripreme ponovo prešle u napad na celom frontu i 9. novembra izbile pred drugi odbrambeni pojas.

Dalje prodiranje bilo je obustavljeno zbog pregrupisanja naših snaga u Vojvodini, u okviru kojeg je 12. korpus sa 16. i 36. divizijom stavljen pod komandu Glavnog štaba Vojvodine i 11. novembra povučen u Novi Sad.

Da bi se imala što jasnija predstava u pogledu načina upotrebe naše artiljerije u pomenutim borbama, potrebno je da se istaknu neki podaci koji će najbolje ilustrovati stanje u kome se ona tada nalazila.

Kada je završena beogradska operacija, u organskom sastavu naših jedinica bilo je vrlo malo artiljerije, a većina divizija upućenih na sremski front nije imala vremena da se preoruža u Beogradu, jer su operativni razlozi bili preči, iako je u beogradskoj operaciji zaplenjeno dosta artiljerijskih oruđa (oko 300). Ove divizije su prebačene u Srem uglavnom sa naoružanjem kojim su i otpočele borbe za Beograd. Neke su (6. proleterska) u Beogradu čak morale ostaviti jedan deo artiljerijskog naoružanja, američke brdske topove primljene krajem avgusta i početkom septembra na Zlatiboru, zbog toga što za njih nije više bilo municije. Umesto ovih oruđa, artiljerijske jedinice su se naoružale plenom (većinom kalibra 37—105 mm) pošto je za njih bilo dovoljno municije, ali treba podvući da za sva oruđa nije bilo pribora, instrumenata, tablica gađanja i sl.

Za pojačanje naše slabe artiljerije određen je 595. artiljerijski puk sovjetskog 4. mehanizovanog korpusa.

Upotreba artiljerije nosila je sva obeležja neposredne podrške, u okviru koje su oruđa najčešće dejstvovala kao oruđa za neposredno gađanje.

Komandovanje artiljerijskim jedinicama bilo je pretežno decentralizovano u okviru divizija, dok je u okviru brigada (kojima je bila dodeljena) bilo, pretežno centralizovano. Do ovakvog načina upotrebe došlo je iz više razloga. Na prvom mestu zbog toga što su naše brigade raspolagale vrlo malim brojem oruđa za neposrednu podršku ili je nisu imale uopšte. Drugi razlog leži u tome što je i u okviru divizije bilo malo oruđa (najčešće 2—8) sa ograničenim količinama municije. I na kraju, zbog veoma slabe ili nikakve opremljenosti ovih artiljerijskih jedinica priborima, instrumentima i sredstvima veze.

Nerazvijenost izviđačkih, topografskih, računskih i organa za vezu, takode je umnogome ometala efikasnu upotrebu raspoložive artiljerije. Nije bilo ni dovoljno kadrova iako se školovanju posvećivala ozbiljna pažnja u toku 1943. i 1944. god.

Svem u iznetom treba dodati i pitanje sadejstva artiljerije i pešadije. Sinhronizacija pokreta i vatre na ravničastom zemljištu nije u početku bila na visini, a najviše zbog toga što su se na sremskom frontu prvi put sticala nova iskustva u frontalnom načinu ratovanja i sa tako krupnim operativnim jedinicama. Sremski front je predstavljao u izvesnom smislu novost za naše kadrove. Na ovom frontu došlo je do primene u praksi novog oblika manevra — frontalni proboj na neprekidnom, gotovo geometrijski pravom, frontu solidno i duboko organizovanom kako u smislu inženjerskog uređenja tako i u smislu organizacije vatrenog sistema. I na kraju, nije se raspolagalo u to vreme oklopnim i vazduhoplovnim jedinicama koje bi pešadiji pružile efikasnu podršku.

To bi, uglavnom, bili uslovi u kojima je korišćena artiljerija u prvim borbama na sremskom frontu.

Drugi proboj sremskog fronta (3. — 10. decembra 1944)

Štab 1. korpusa je, drugom polovinom novembra, isplanirao napadnu operaciju radi proboja drugog odbrambenog pojasa neprijatelja i njegovog gonjenja ka Vinkovcima, Osijeku i dalje na zapad. Početkom decembra 1944. neprijatelj je na ovom delu fronta raspolagao sledećim snagama: 118. lovačka divizija, pukovska grupa 264. pešadijske divizije i razne manje nemačke, ustaško-domobranske i nedićevske jedinice. Za izvršenje zadatka 1. korpus je raspolagao 11. i 21. divizijom, koje su se već nalazile na frontu, kao i sa dve sveže preoružane divizije — 1. proleterskom i 5. krajiškom.

Prvobitni raspored naših snaga bio je sledeći:

— 1. proleterska divizija, sa četiri brigade u prvom i jednom u drugom ešelonu, imala je zadatak da izvrši proboj na delu fronta: Dunav pa zaključno do pustare Cerje (k. 134). Napad ove divizije trebalo je da podržava njena artiljerija i jedan UR¹ bataljon Crvene armije iz sastava 3. ukrajinskog fronta sa svojom artiljerijom.

— 11. divizija dobila je zadatak da izvrši proboj na delu fronta: isključno pustara Cerje (k. 134) zaključno Emilijin dvor (k. 94). Napad ove divizije imala je da podrži artiljerija 11. i 5. krajiške divizije i (po nekim nedovoljno proverenim podacima) sovjetski 595. artiljerijski puk.

— 21. srpska divizija imala je zadatak da izvrši proboj na delu fronta od leve granice 11. divizije pa do Save. Napad je trebalo da podrži artiljerija ove divizije i jedan UR bataljon Crvene armije.

— 5. krajiška divizija (bez artiljerijske brigade) nalazila se u drugom ešelonu korpusa na prostorijski Divoš — Čalma — Mandelos — Ležimir.

¹ Specijalna formacija za utvrđivanje važnijih zauzetih rejonu u procesu napada kako bi se onemogućio neprijatelj da protivnapadom ili protivudarom ponovo ovlada izgubljenim rejonima.

Artiljerija na maršu kroz Slavonske šume

Naknadnim naredjenjem 1. proleterska divizija je ustupila deo fronta 13. proleterske brigade od Dunava do k. 140 jedinicama sovjetskog 68. korpusa.² Na taj način front proboja 1. proleterske divizije sužen je za oko 4 kilometra.

Organizacija dejstva artiljerije

Pre izlaganja o organizaciji dejstva artiljerije potrebno je, u najkraćim crtama, osvrnuti se na sastav artiljerije 1. korpusa.

² 68. korpus je imao u svom sastavu 93, 113. i 223. streljačku diviziju, ali ne raspoložemo podacima koja je divizija posela navedeni deo fronta. Korpus je imao 537 oruđa, među njima i jedinice gardijskih minobacača »kaćuše« 132 mm koje su dejstovale po neprijateljskim položajima kod Iloka u toku proboja 3. i 4. decembra.

Preformiranje i preoružanje artiljerijskih jedinica 1. proleterske divizije izvršeno je u Beogradu do 22. novembra 1944. godine. U diviziji je bila ocrmljena artiljerijska brigada sastava:

- štab brigade;
- komanda baterija;
- 1. divizion od 12 topova 45 mm;
- 2. divizion od 12 topova 76 mm ZIS—3,
- 3. divizion od 10 minobacača 120 mm M. 38.

Sve jedinice brigade su bile na konjskoj vuči.

Van sastava brigade neposredno pod komandom štaba divizije (artiljerijski odsek) bio je teški divizion od dve topovske baterije (8 oruđa 76 mm ZIS—3) i jedne haubičke baterije (4 haubice 122 mm M. 38), kao i protivavionski divizion od tri baterije (12 pav topova 25 mm).

Sem toga u bataljonima pešadijskih brigada nalazili su se topovi 45 mm (po 2 oruđa) i minobacači 82 mm (po 4 oruđa).

Sastav artiljerije 5. krajiške divizije bio je isti kao i kod 1. proleterske divizije.

Kod 11. i 21. divizije artiljerija je bila ista kao i do tada, ali je raspolagala beznačajnim količinama municije.

6. proletersku diviziju smenila je 27/28. novembra 1. proleterska, a ova je vraćena u Beograd radi reorganizovanja i preoružanja.

Reorganizovanje i preoružanje artiljerijskih jedinica 21. srpske divizije vršeni su baš u to vreme u Sremskoj Mitrovici, tako da ona nije ni učestvovala u drugom probouju sremskog fronta.

Što se tiče izviđačke i topografske opreme, ona je bila i ovoga puta vrlo slaba.

Planska upotreba i organizacija dejstva divizijske artiljerije (ne računajući artiljerijske jedinice 11. i 21. divizije, kao ni Crvene armije koje su u toku novembra neprekidno bile na položajima), može se reći da je počela kod 1. proleterske divizije 26. novembra, a kod 5. krajiške tek od 2. decembra. Tada je kod obe divi-

zije izvršeno komandantsko artiljerijsko rekognosciranje.

Posedanje vatrenih položaja izvršile su artiljerijske jedinice 1. proleterske divizije 28. novembra do 12 časova, a artiljerijska brigada 5. divizije 2. decembra do 14 časova.

Artiljerijske jedinice 1. proleterske divizije trebalo je da još u toku noći 27/28. novembra izađu na vatrene položaje, ali su ih raskaljani putevi u ovome omeli iako je često upotrebljavano i ljudstvo čitavih baterija za izvlačenje oruđa.

Za haubičku bateriju 122 mm odlučeno je da se postavi u rejonu pustare Cerovača, pošto se nije mogla izvuci u rejon s. Dipša. Sa ovog vatrene položaja mogla je da tuče s. Ljuba na daljini oko 10 km, kako joj je to i bilo postavljeno u »planu gadanja — vatre«.

Kod artiljerijske brigade 5. divizije bilo je propusta pri posedanju vatrenih položaja i osmatračnica, s obzirom da je vršeno po danu i bez maskiranja, pa ih je neprijatelj uspešno tukao artiljerijskom vatrom.

Planiranje dejstva artiljerijske brigade 5. divizije bilo je olakšano time što je štab dobio gotovu šemu ciljeva od štaba sovjetskog 595. artiljerijskog puka.

Prikupljanje i obrada izviđačkih podataka kod artiljerijskih jedinica 1. proleterske divizije trajalo je od 28. novembra do 1. decembra, kada se tek dobila relativno jasna slika o grupisanju neprijatelja i rasporedu njegovih vatrenih sredstava na prvom položaju, kao i o vatrenim položajima njegove artiljerije i minobacača. Zbog ovoga kao i zbog premeštanja jednog dela artiljerijskih jedinica sa dela fronta koji je predat jednoj diviziji sovjetskog 68. korpusa, planiranje je završeno tek 2. decembra do 12 časova, kada je definitivno završena raspodela vatrenih zadataka za predstojeći proboj.

Plan vatre urađen je na bazi »plana gadanja« datog od strane artiljerijskog odseka 1. korpusa. On je predstavljao dokument koji je važio podjednako za sve artiljerijske jedinice koje su imale da učestvuju u probou sremaskog fronta 3. decembra.

PLAN GADANJA (vatre)*
artiljerije 1. proleterske divizije za napad
3. XII 1944. godine.

Red. br.	Jedinice	I period od 8.00 — 9.00 korektura na određene ciljeve	II period od 9.00 — 9.45 uništavanje otpornih tačaka	III period od 9.45 — 10.00 koncentrična vatra	Napad pešad. u 10.00	Potpomaganje pešadije po dubini
1	Art. brigada a) Oruđa za neposr. gađanja	Ciljevi na prednjoj liniji neprijatelja, 76-mm-3 zrna na oruđa koja tuku posredno	Uništavanje ciljeva na prednjoj liniji i u bližoj dubini nepf. rasporeda. 76 mm 3 zrna na oruđe. 120 mm-5 mina na oruđe. 45 mm na oruđe. 45 mm -5 zrna na oruđe.	Koncentrična vatra po prednjoj liniji nepf. rasporeda. 76 mm-15 zrna na oruđe. 120 mm 10 mina na oruđe. 45 mm-45 zrna na oruđe. Oruđe za neposr. gađanje 15 zrna na oruđe.		Potpomaganje pešad. po dubini po ugovorenim znacima. 45 mm -50 zrna na oruđe. 82 mm-25 mina na oruđe. 76 mm -25 zrna na oruđe. 120 mm-15 zrna na oruđe. 122 mm-24 zrna na oruđe.
2	Teški divizion a) Poljske baterije b) haub. baterija	Ciljevi na prednjoj liniji neprijatelja. 76 mm-3 zrna na oruđe	Uništavanje ciljeva na prednjoj liniji i u bližoj dubini neprijatelji. rasporeda. 76 mm-7 zrna na oruđe	Koncentrič. vatre po prednjoj liniji nepf. rasporeda. 76 mm-15 zrna na oruđe. Otvora vatru na s. Ljuba 10 zrna na oruđe.		

3	Artiljerija i bacači pešačijskih brigada		<p>Uništavanje ciljeva na prednjoj liniji i u bližoj dubini neprij. rasporeda. 45 mm - 5 zrna na oruđe. 82 mm-5 mina na oruđe</p>	<p>Koncentrična vatra po pred. liniji nepr. rasporeda. 45 mm-45 zrna na oruđe. 82 mm-20 mina na oruđe</p>	
4	Ugovoreni znaci za otvaranje vatre	MUNJA	GROM	OLUJA	

Kao što se iz ovog dokumenta vidi, artiljerijska priprema je počela u 8 časova, sa korekturom koja je trajala 60 minuta. Svakako će pažnju čitaoca privuci činjenica da je za korekturu bilo određeno svega 3 zrna za oruđa 76 mm, a za ostala oruđa nije bila ni predviđena korektura. Ovo je naročito karakteristično za minobacače 82 mm i 120 mm, pošto je za njih u »II periodu« bio predviđen utrošak od svega 5 mina na oruđe. Do ovoga je došlo zato što je bilo izričito zabranjeno gađanje (pa i korektura) pre 8 časova 3. decembra, radi obezbeđenja tajnosti početka napada (sem nekoliko izbačenih zrna 30. novembra radi provere elemenata sračunatih skraćenom pripremom).

Prema »planu gađanja« vidi se da je artiljerijska priprema trebalo da otpočne odmah posle završetka korekture. Interesantno je da se uoči i to da je »II period« u suštini predstavljao period dejstva oruđa za neposredno gađanje, mada je bilo predviđeno da u njemu dejstvuju i sva artiljerijska i minobacačka oruđa 45, 76, 82 i 120 mm. Zatim, da je i u »III periodu« bilo predviđeno dejstvo oruđa za neposredno gađanje u isto vreme kada je na »prednju liniju neprijateljskog rasporeda« trebalo da dejstvuje celokupna artiljerija (sem haubičke baterije 122 mm). Poznato je da je ovakav postupak necelishodan, s obzirom da je za dejstvo oruđa za neposredno gađanje potrebno posebno vreme zbog osmatranja. Po svemu sudeći, radi se o jednoj neveštoj improvizaciji artiljerijske pripreme, koju je artiljerijski odsek štaba 1. proleterskog korpusa pokušao da ostvari u zajednici sa instruktorom Crvene armije.

Po »planu gađanja« »potpomaganje pešadije po dubini« trebalo je da se ostvari po ugovorenim znacima. Međutim, ono je zbog slabe veze između pešadijskih i artiljerijskih starešina dalo slabe rezultate.

U »plan gađanja« nisu bili uneti konkretni ciljevi u topografskom smislu, niti je bila izvršena raspodela ciljeva na jedinice, ali je to u praksi ipak sprovedeno.

Artiljerija u toku proboja

3. decembra u 8. časova počela je artiljerijska priprema napada i trajala je do 10 časova, kada je pešadija trebalo da pređe na juriš. Međutim, do tog vremena sva pešadija nije izašla na jurišno odstojanje. Ovaj nesklad i postojanje gotovo nedirnutih minskih polja i žičanih prepreka usloveli su da je pešadija saviadala samo istureni položaj borbenog obezbeđenja. Napad je produžen tokom čitavog dana i tom prilikom prepljeni su veliki gubici, naročito na minskim poljima, koja su bila neprekidna na čitavom frontu korpusa.

Sutradan 4. decembra napad nije otpočeo jednovremeno na čitavom frontu. Jedinice 68. korpusa Crvene armije produžile su sa probojem u rejonu Iloka, gde se nalazio dosta veliki broj objekata stalne fortifikacije (izgrađenih još od strane bivše jugoslovenske vojske). Isto tako, napad su produžile odmah ujutro i jedinice 1. proleterske divizije koje su uspele da, oko 9 časova uz snažnu podršku artiljerije, izvrše proboj glavnog položaja na odseku Prdipolje — Progon, tj. na samom grebenu Fruške gore. Gotovo u isto vreme su sovjetske jedinice na odseku kod Iloka izvršile proboj. Južnije, na delu fronta 11. divizije, napad je obnovljen tek u 12.30 časova posle vatrenog naleta artiljerije koji je trajao 3 minuta.

Usled prodiranja 1. proleterske divizije grebenom Fruške gore ka s. Ljuba i dalje ka s. Sot i sovjetskih napada uz Dunav, neprijatelj je bio prinuden da tog dana otpočne povlačenje na čitavom frontu, tako da su naše jedinice ovladale u toku noći 4/5. decembra raskrnicom puteva Erdevik — Ilok i Ilok — Šid, i selima: Ljuba, Sot, Erdevik, Martinci, Kuzmin. U toku 5. i noći 5/6. decembra naše su jedinice ovladale tim selima zaključno sa Šidom i izbile pred Tovarnik.

Zbog problema razminiranja prolaza kroz položaje neprijatelja, uskih i blatnjavih puteva, naša artiljerija nije uspela da u stopu prati nadiranje pešadije i da joj efikasnije omogućí eksploataciju postignutih uspe-

ha. Tako, na primer, artiljerijske brigade 1. proleterske i 5. krajiške divizije uspele su da u rejon Šida stignu tek 6. decembra ujutro. Pri tom treba istaći da je iz sastava artiljerijske brigade 1. proleterske divizije bila izdvojena jedna baterija topova 45 mm i jedna baterija minobacača 120 mm za neposrednu podršku 3. krajiške brigade. Premeštanje ove artiljerije vršeno je po delovima, ali je bilo sporo, iz navedenih razloga.

Sadejstvo artiljerije i pešadije ni ovoga puta nije najbolje rešeno. Bilo je primera da su pešadijske jedinice zbog slabog ili nepravilno organizovanog sadejstva trpele gubitke ne samo od vatre neprijatelja već i od sopstvene artiljerije. Na primer, u toku borbi za Tovarnik, noću 6/7. decembra, bilo je između štaba 1. proleterske brigade i štaba 2. divizionu artiljerijske brigade 1. proleterske divizije dogovoreno da taj divizion izvrši vatreni nalet po centru Tovarnika u 22 časa. Pošto komandant 1. proleterske brigade i komandant divizionu nisu imali bilo kakvu vezu, to je komandant divizionu, neobavešten o novonastaloj situaciji, tačno u predviđeno vreme otvorio snažan vatreni nalet po centru Tovarnika gde se u to vreme našao 4. (kraljevački) bataljon 1. proleterske brigade. Zbog toga je artiljerijski odsek štaba 1. proleterske divizije izdao nekoliko dana kasnije naređenje da se artiljerijske starešine moraju obavezno nalaziti zajedno sa pešadijskim za vreme artiljerijske podrške.

BORBE DECEMBRA 1944. I JANUARA 1945.

Fokušaj proboja trećeg pojasa (9—15. decembra)

9. decembra jedinice 1. korpusa i delovi 68. korpusa Crvene armije izbili su pred liniju: Sotin — pst. Grabovo — žst. Berak — s. Orolik — s. Komletinci. Ali svi pokušaji da se tokom 9. i 10. decembra izvrši proboj položaja na ovoj liniji nisu uspeli, pa je štab 1. korpusa privremeno obustavio dalje napade, da bi pregrupisao snage i ponovo organizovao napad. Ta je linija predstavljala novi (treći) odbrambeni pojas koji

je neprijatelj fortifikacijski uredio još ranije.⁴ On je za organizovanje ovog pojasa izabrao najuži deo zemljišta, između Dunava kod Sotina i r. Bosuta istočno od sela Deletovci (nepunih 20 km). Južno od Bosuta i Komletinca prostirale su se bosutske šume i močvare koje su naročito u ovo godišnje doba predstavljale veliku prepreku za borbena dejstva većih jedinica.

Neprijatelj je ovaj odbrambeni pojas poseo uglavnom snagama koje su se povukle sa linije: Ilok — Erdetik — Martinci, i to u sledećem rasporedu:

— 118. lovačka divizija od Sotina do žst. Berak;

— pukovska grupa 264. pešadijske divizije od Orolika do Bosuta;

— borbena grupa »Burgermajster« na liniji Bosut — s. Komletinci — bosutske šume;

— ustaško-domobranske i manje nemačke i jedinice podrške raspoređene po frontu i dubini.

Posle izvršene pregrupacije 1. korpus i jedna divizija 68. korpusa Crvene armije izvršili su u 8 časova 14. decembra ponovni napad, kome je prethodila artiljerijska priprema od 40 minuta, radi proboja i izbijanja ka Vinkovcima, Sl. Brodu i Osijeku.

Svi napadi naših jedinica u toku 14. i 15. decembra bili su odbijeni žilavim otporom neprijatelja. Jedino je 21. srpska divizija uspela da potisne borbenu grupu »Burgemajster«, ovlada Komletincem, podiđe selu Otok i železničkoj pruzi Vinkovci — Brčko.

Isto tako bio je bezuspešan i napad sovjetske divizije na Sotin iako ju je podržavala artiljerija jačine 2—3 puka, divizion »kaćuša« kao i snažna avio-podrška jednog puka jurišne avijacije. Pošto je uvideo da se naišlo na solidno organizovanu odbranu štab 1. korpusa je naredio da se na dostignutoj liniji pređe u odbranu.

U pogledu upotrebe artiljerije u ovom periodu treba ukazati na neke karakteristične momente.

⁴ Po nekim podacima neprijatelj je počeo, koristeći stanovnike Srema i ljudstvo iz koncentracionih logora, da utvrđuje ove položaje još od juna 1944.

Prvo, prilikom pregrupisavanja snaga korpusa nije bila organizovana kontrola saobraćaja, usled čega neke artiljerijske jedinice nisu uspele da stignu na vreme u rejone vatrenih položaja tako da je bilo veoma otežano njihovo razvođenje i postavljanje na same vatrene položaje.

Drugo, komandovanje artiljerijom i njena upotreba i dalje su ostali pretežno decentralizovani.

Treće, grupisanje artiljerije izvršeno je u uskim napadnim zonama tako da je gustina dostizala i do 70 oruda na kilometar fronta.

Četvrto, ni ovde se nije posvetila potrebna pažnja sistematskom organizovanju izviđanja neprijatelja tako da je najveći deo municije u toku artiljerijske pripreme i podrške utrošen za neutralisanje položaja borbenog obezbeđenja.

Peto, pošto pešadija nije uspela da ovlada glavnim položajem, privučena je sva artiljerija, izuzev minobacača 120 mm i haubica 122 mm, za neposredno gađanje. Ali ni to nije pomoglo jer je položaj bio solidno fortifikacijski ureden i branjen odlično organizovanim sistemom pešadijske i artiljerijske vatre.

Šesto, nije bila posvećena potrebna pažnja utvrđivanju i maskiranju artiljerije niti organizovanju borbe sa neprijateljskom artiljerijom, što joj je omogućilo da uspešno tuče položaje naše artiljerije.

Karakteristično je da je u ovom napadu utrošeno relativno dosta municije (oko 0,9 b/k) bez vidnijih rezultata. Međutim, pri tom treba imati u vidu da je od oko 300 artiljerijskih i minobacačkih oruda, bilo svega 30 (10%) kalibra 120 i 122 mm, a ostala 45—82 mm. Svemu ovome treba dodati i pomenute slabosti obaveštajne, a naročito izviđačke službe.

*Upotreba artiljerije kod s. Otok
(22—27. decembra)*

5. krajiška i 21. srpska divizija preduzele su 22. decembra napad na delu fronta od Bosuta do zaključno Otoka radi sadejstva bugarskoj 1. armiji koja je 19.

decembra smenila našu 1, 5. i 11. diviziju od Sotina do Bošuta (sa izuzetkom sovjetske divizije kod Sotina). Napad naših divizija imao je neposredni cilj da ovlada Otokom i preseče železničku prugu Vinkovci — Brčko, a potom da napada pravcem Otok — Privlaka radi tešnjeg taktičkog sadejstva bugarskim snagama koje su imale da ovladaju širim rejonom Vinkovaca.

Pošto 21. srpska divizija još nije bila završila formiranje svoje divizijske artiljerije, štab 1. korpusa je naredio da ovu diviziju podržava artiljerijska brigada i teški divizion 1. proleterske divizije.

U pogledu upotrebe artiljerije vredno je istaći sledeće:

Prvo, priprema artiljerije za napad izvršena je za vrlo kratko vreme (oko 2 časa).

Drugo, izvidanju i tačnom određivanju mesta ciljeva nije ni ovde bila posvećena potrebna pažnja jer je u toku napada otkriveno preko 80% novih vatrenih izvora. I ovde treba istaći da je, zbog nepoznavanja principa kojima se služio neprijatelj u organizovanju odbrambenog sistema, vatra u artiljerijskoj pripremi i podršci bila usmerena pretežno na neutralisanje položaja borbenog obezbeđenja.

Treće, da bi se obezbedila neposredna podrška pešadije određen je veliki broj oruđa, pretežno 45 mm, za neposredno praćenje pešadije vatrom i pokretom. Zahvaljujući ovome pešadija je uspela da se uklini u neprijateljski položaj.

Četvrto, radi rušenja utvrđenih zgrada u selu Otok, bila je privučena i jedna haubica 122 mm teškog divizionu.

Peto, prilikom prodora 5. divizija nije vodila računa da se obezbedi od tenkova sa pravca Privlake. Zato su joj prilikom protivnapada tenkovi neprijatelja uništili jednu bateriju topova 45 mm, uprkos hrabrog otpora njene posluge. Do ovoga ne bi verovatno došlo da je upotrebljena baterija 76 mm.

Šesto, sadejstvo pešadije sa artiljerijom prilikom protivnapada neprijatelja nije bilo dovoljno obezbeđeno kako kod 5, tako isto i kod 21. divizije. Zbog toga ne samo što je izgubljena (uništena) baterija 45 mm artiljerijske brigade 5. divizije, već je divizion 45 mm artiljerijske brigade 1. proleterske divizije bio prinuđen da se bori sam pri čemu je izgubio blizu polovine komandnog kadra u baterijama (ali je ipak uspeo ne samo da izvuče oruđa već i da neprijatelju nanese gubitke).

Artiljerija u odbrambenim dejstvima januara 1945.

Da bi otklonio neposrednu opasnost po svoje veoma važne komunikacije koje su iz istočne Bosne vodile ka Vinkovcima, a naročito da bi obezbedio saobraćaj prugom Vinkovci — Brčko, neprijatelj je 3. januara 14. lovačkim pukom 7. SS divizije »Princ Eugen«, ojačanim vodom tenkova i borbenom grupom »Burgemajster« preduzeo napad na mostobran 21. srpske divizije na r. Bosut na kome nisu bile preduzete nikakve mere protivoklopne odbrane. Postigavši iznenađenje neprijatelj je u toku 3. januara uspeo da odbaci 21. diviziju preko Bosuta nanevši joj velike gubitke, pri čemu je izgubila i svoj divizion 45 mm i divizion 76 mm Jugoslovenske brigade. Oba divizona su pokazala slabu upornost.

Nešto kasnije, 17. januara neprijatelj je radi odbacivanja i vezivanja snaga 1. armije preduzeo napadnu operaciju u kojoj je pored dovedene 41. pešadijske i 117. lovačke divizije angažovao i 7. SS diviziju »Princ Eugen«. Operacijom je rukovodio štab 34. armijskog korpusa. U ovoj operaciji težište napada 117. i 7. divizije bilo je na delu fronta koji je držala 5. divizija, a pomoćne snage (41. pešadijska divizija) napadale su na delu fronta 1. proleterske divizije.

Napad je otpočeo snažnom artiljerijskom pripremom 17. januara u 5 časova. Odmah u svitanje je uveden u borbu jedan tenkovski bataljon koji je zahvaljujući slabo organizovanoj protivoklopnoj odbrani kompromitovao odbranu 5. divizije. U toku 17. i 18. januara

neprijatelj je ovladao linijom Šarengrad — Bapska — Šid — Ilinci, ali se posle sedmodnevnih borbi, po naređenju komandanta Grupe armije »E«, povukao i organizovao odbranu na liniji s. Mohovo — s. Lovas i s. Tovarnik — s. Ilinci gde se zadržao sve do 12. aprila 1945. godine.

U pogledu upotrebe artiljerije kod divizija 1. armije treba istaći sledeće:

— nedovoljno organizovano i ostvareno sadejstvo rodova u lokalizaciji tenkovskog napada i pružanju organizovanog otpora pešadiji;

— slabo reagiranje štabova artiljerijskih brigada 1. proleterske i 5. divizije (i nekih njihovih diviziona) pri novonastaloj situaciji;

— dobro organizovano sadejstvo u izvođenju protivnapada između pešadije, artiljerije i avijacije, u toku borbi 18. januara;

— uspešno organizovano sadejstvo pešadije i artiljerije kod 1. proleterske divizije u napadu na položaje ispred Tovarnika, kojom prilikom je zaplenjena baterija topova 75 mm PAK—40;

— primerna snalažljivost komandi minobacačkih diviziona artiljerijskih brigada 1. proleterske i 5. krajiške divizije u borbi protiv pešadije prilikom izvlačenja oruđa sa vatrenih položaja.

Treći proboj sremskog fronta (12. april 1945)

U sklopu plana završnih operacija za konačno oslobodenje zemlje 1. armija je početkom aprila 1945. godine dobila zadatak da izvrši proboj utvrđenog sremskog fronta i ovlada širim rejonom Vinkovaca, a potom da u sadejstvu sa 3. armijom u Podravini i 2. armijom južno od Save produži gonjenje prema Zagrebu i daljeka severozapadnim granicama naše zemlje.

U probouju je učestvovalo pet pešadijskih divizija (1, 21, 22, 42. i 48), jedna tenkovska brigada (bez jednog bataljona), divizion ROČ Crvene armije i jedna avio divizija.

Napadu koji je počeo 12. aprila u 5 časova prethodila je artiljerijska priprema od 15 minuta.

Kako je izgledala struktura artiljerijske pripreme vidi se iz sledećeg dokumenta koji je bio priložen uz naređenje komande artiljerije 1. armije Str. pov. broj Op. 690 od 9. aprila 1945. godine.

Iz ovog dokumenta se vidi da je u artiljerijskoj pripremi bilo predviđeno učešće pukovske (45 mm i 76 mm M. 43) i divizijske artiljerije i da je u plan artiljerijske pripreme uneto dejstvo artiljerije i sovjetske rečne flotile. I u ovom planu, kao i u »planu gađanja« za proboj sremskog fronta od 3. decembra, pada u oči da dejstvo pukovske artiljerije, koja je očigledno dejstvovala kao oruđa za neposredno gađanje, nije bilo vremenski odvojeno od dejstva divizijske artiljerije, koja je imala zadatak da u istom vremenskom intervalu ostvaruje »metodičnu vatru na prednje rovove«, gde su se svakako nalazili ciljevi pukovske artiljerije.

Iz planova vatre u ranijim napadima na sremskom frontu videli smo da je korektura neposredno prethodila artiljerijskoj pripremi, dok je ona prilikom ovog proboja izvršena još u toku 10. aprila, tj. na dva dana pre stvarnog početka napada.

Zanimljivo je da se istakne i to da je gro artiljerijskih oruđa bio grupisan na uskom odseku proboja. Tako je, na primer, na odseku proboja 1. proleterske i 21. srpske divizije, koji su bili jedan uz drugi, ukupna širina odseka proboja za obe divizije iznosila 3 km i da je gustina bilo preko 60 oruđa na 1 kilometar.

Sa tenkovskom brigadom bilo je organizovano sadejstvo u toku pripreme za napad. Za vreme uvođenja ove brigade u proboj sadejstvo je bilo dobro ostvarivano u pogledu efikasne podrške tenkovskih ešelona vatrom artiljerije. Međutim, čim je brigada probila prvi položaj sadejstvo je počelo da popušta pa ga gotovo nije ni bilo sve do ovladavanja rejonom Sotina. Ponovo je bilo organizovano u toku borbi pred Vukovarom. Krivica za ovo leži dobrim delom u tome što se nije pridržavalo postupka koji su ranije bili precizirani. Valja istaći da

PLAN
Artiljerijske pripreme na dan 11. aprila⁵ 1945. godine

45 mm i 76 mm M. 43 Od Ć — 15 do Ć — °°	Art. brigade Od Ć — 15 do Ć — 5	Avijacija Od Ć — °°	Rečna flotila Od Ć — 10 m.
<p>Uništavanje prepreka, gađanje grudobrana i uništavanje mitralj. gnjezda</p> <p><u>Utrošak:</u> 40 metaka na cev.</p> <p><u>Od C 00</u></p>	<p>Metodička vatra na prednje rovove.</p> <p><u>Utrošak:</u> 10 metaka na cev. <u>Od Ć — 3m. do Ć 00</u></p> <p>Vatreni prepad na prednje rovove</p> <p><u>Utrošak:</u> Rafal na drugi red rovova na 300 — 400 met. pozadi prednjih rovova.</p>	<p>Prepad na Opatovac, Mohovo, Lovas, Tovarnik, Nuštar, Ilinci i demoralizacija pred. kraja nepr. odbrane kao i neposredne dubine.</p>	<p>Vatreni prepad na selo Lovas.</p> <p><u>Utrošak:</u> 50 metaka.</p>
<p>Prati pešadiju pokretom i vatrom.</p>			

NAPOMENA:

1. — Haubičke baterije 42. i 48. divizije ne učestvuju u artiljerijskoj pripremi.
2. — Divizion ZIS—3 48. divizije ne učestvuje u artiljerijskoj pripremi.

KOMANDANT ARTILJERIJE

⁵ Početak napada bio je prvobitno predviđen za 11. april, ali je naknadnim naređenjem pomeren za 12. april 1945.

je bila posebno organizovana radio-veza sadejstva između tenkova i artiljerije, ali je u toku napada ona vrlo teško održavana jer su tenkisti, poneti uspesima i rasulom neprijatelja, jednostavno zaboravili na artiljeriju što im se kasnije osvetilo pred Vinkovcima.

Posebno treba istaći da su prilikom trećeg proboja sremskog fronta dobro iskorišćeni svi podaci koje su artiljerijske i pešadijske jedinice marljivo i organizovano prikupljale, proveravale i proučavale. Pri tom treba istaći da je i avijacija svojim aerofotosnimcima dosta doprinela da se detaljno prouči sistem fortifikacijske organizacije položaja kao i organizacija vatrenog sistema. Sve je ovo omogućilo artiljeriji da tačnom vatrom neutrališe živu silu i vatrena sredstva neprijatelja na čitavom glavnom položaju.

Isto tako treba istaći da je, zahvaljujući svim primenjenim merama izviđanja, bilo moguće organizovati uspešnu borbu sa neprijateljskom artiljerijom iako je ona široko primenjivala zavaravajuća oruđa i lažne položaje na prostoriji s. Opatovac — s. Lovas — s. Sotin.

Zahvaljujući organizovanoj borbi protiv artiljerije i minobacača, kao i tačnoj vatri po rovovima, bio je ozbiljno neutralisan celokupan vatreni sistem neprijatelja. To je, između ostalog, doprinelo brzom slomu glavnog odbrambenog pojasa na odseku proboja 1. proleterske i 21. srpske divizije, a i na frontu 42. makedonske divizije.

Nestašica artiljerijske i minobacačke municije predstavljala je ozbiljnu prepreku brzom razbijanju neprijatelja i prodiranju naših jedinica. Pošto municija, nedeljama očekivana, nije stigla, bilo je jasno da se mora pribeći krajnje strogoj štednji što je, razume se, imalo velikog uticaja na postavljanje vatrenih zadataka. Koliko je bila velika nestašica municije najbolje ilustruje činjenica da smo prilikom prodiranja kroz Slavoniju bili prinuđeni da povlačimo artiljeriju iz jedinica, jer je bilo beskorisno vući je bez municije, no što je samo ometala saobraćaj na ionako preopterećenim komunikacijama.

ISKUSTVA IZ UPOTREBE ARTILJERIJE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA 4. ARMIJE¹

U završnim operacijama Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje zemlje, 4. armija je djelovala u zoni, desno uglavnom do linije Bihać — Ogulin — gornji tok r. Kupe — Čerknica — Julijske Alpe, a levo do Jadranskog mora, uključujući i ostrva Pag, Rab, Krk, Lošinj i Cres. Po oslobođenju pomenutih ostrva, naše snage su se sa Cresa iskrcale na istočnu obalu Istre.

Osnovna zamisao operacije 4. armije bila je da delom snaga djeluje u neprijateljskoj pozadini kako bi sprečila manevar njegovih snaga iz pojedinih uporišta, dok bi svojim osnovnim snagama — pet dobro organizovanih divizija (9, 13, 19, 20. i 26.) tenkovska, artiljerijska i inženjerska brigada uz podršku avijacije, — energičnim dejstvima zajedno sa jedinicama iz pozadine razbila neprijatelja na frontu i preduzela brzo prodiranje osnovnim pravcem Gospić — Otočac — Senj — Novi — Rijeka — Trst.

Planom je bilo predviđeno da naše snage onemoguće neprijatelju da iskoristi utvrđenja na staroj italijansko-jugoslovenskoj granici. No, ukoliko neprijatelj u tome uspe, armija je dobila zadatak da prodre svojim desnim krilom preko Ilirske Bistrice, a levim preko Cresa kroz Istru ka Trstu.

Prema operacijskom planu snage armije su se prikupile na određenim prostorijama između 15. i 18. marta sa gotovošću za napad u 06.00 č. 20. III 1945. god.

¹ Zbog ograničenog prostora upotreba artiljerije u ovoj operaciji razmotriće se samo u nekim fazama i na izvesnim pravcima, ali će se ipak nastojati da se prikaže njen udeo u operaciji kao celini.

Treba odmah napomenuti da je pod nezadrživim naletima naših jedinica neprijateljski front brzo razbijen i da su pojedini ciljevi dostizani ranije nego što je bilo predviđeno.

ARTILJERIJSKE JEDINICE U SASTAVU 4. ARMIJE

U ovoj operaciji učestvovala su ove artiljerijske jedinice:

— u sastavu divizija, kao divizijska artiljerija, po jedan divizion istog ili mešovitog sastava od 2. do 4. baterije po 4 oruđa. To su bili topovi najvećim delom 75 mm, haubice 100 ili 105 mm raznih modela, i po baterije od 4 oruđa najčešće po topovi 47 mm M. 32. Većina divizija imala je i po jedan vod ili bateriju pav. topova 20 mm. Divizije su bile dobro popunjene minobacačima 81 mm. U toku operacije artiljerijske jedinice su pojačavane zaplenjenim oruđima. Tako je već 22. marta u artiljerijskom divizionu 26. divizije formirana 3. baterija haubica 105 mm M. 18/43 koje su zaplenjene severno od D. Lapca. Artiljerijski divizion divizija bili su sa stočnom vučom odnosno tovarni dok je artiljerijski divizion 26. divizije (dve baterije po 4 topa 75 mm M. 1 i jedna baterija haubica 105 mm M. 18/43) bio motorizovan. U korpusima kao korpusna artiljerija nalazili su se artiljerijski divizion ili artiljerijske brigade takode raznih sastava. Posle rasformiranja korpusa, njihova artiljerija je ušla u sastav divizija koje su bile u njihovom sastavu.

Neposredno pod komandom Komande artiljerije armije nalazila se motorizovana artiljerijska brigada sastava:

1. haubički divizion — 1. i 2. baterija po 4 haubice 100 mm M. 14/19. Pored toga u svakoj bateriji bio je po 1 po top 57 mm. Koncem aprila u divizionu je formirana i 3. baterija od 4 haubice 105 mm.

2. haubički divizion — 1, 2. i 3. baterija po 4 haubice 105 mm M. 18/43 i po jedan po top 57 mm.

3. brdski motorizovani divizion — 1, 2. i 3. baterija po 4 topa 75 mm M. 1, 4. baterija od 2 po topa 57 mm i 2 jednocevna pav topa 20 mm.

4. teški divizion — 1. baterija od 4 haubice 105 mm M. 18, 2. baterije koja je imala 1 top-haubicu 152 mm, 1 top 150 mm i 2 topa 105 mm M. 36.

5. protivoklopni divizion — 1. i 2. baterija od po 4 po topa 57 mm, 3. baterija od 4 po topa 75 mm i 4. baterija od 2 po topa 88 mm (po izvršenoj opravci, docnije su ušli u sastav ove baterije još 3 topa istog kalibra pa je pred kraj rata raspolagala sa 5 po topova 88 mm).

6. protivtenkovski divizion — 1. i 2. baterija od po 8 pav topova 20 mm »erlikon«, 3. baterija od 8 pav topova 20 mm »breda« i 4. baterija od 2 četvorocevna pav topa 20 mm.

Pred kraj operacija formiran je i Samohodni artiljerijski divizion od tri baterije po 3 samohotke »šerman« i jedne baterije od 4 samohotke »stjuart«. Odmah po formiranju, samohodni divizion je podržavao 6. brigadu 26. divizije u napadu na neprijateljsko uporište duž grebena Kopica na Riječkom frontu.

PROBOJ FRONTA NA ODSEKU S. G. LAPAC — UDBINA I OSLOBOĐENJE BIHAĆA

Pred frontom 4. armije nalazile su se snage 373. i 392. legionarske divizije, 10. i 11. ustaške divizije, artiljerijska grupa 15. korpusa, više samostalnih delova raznih neprijateljskih formacija, a na morskoj obali i na ostrvima stalne posade sa brojnim obalskim divizionima i baterijama. Osim nabrojanih jedinica, u početnim dejstvima usledila je i intervencija 104. lovačke divizije sa severa u pravcu Bihaća. Prilikom prodiranja u dubinu neprijatelja, 4. armija se susrela sa jakim snagama 97. nemačkog korpusa (237. i 188. divizije), brojnim samostalnim delovima i kvadrilinskim formacijama (Nedićev korpus, četnička Dinarska divizija, Rupnikovo slovenačko domobranstvo). U rejonu Rijeke,

Iz borbi za Knin

Pule i Trsta neprijatelj je raspolagao sa više obalskih artiljerijskih pukova i diviziona a u lukama i zalivima severnog Jadrana velikim brojem jedinica mornaričke artiljerije.

Za oslobodenje istočne Like i Bihaća dejstva su otpočela 20. marta 1945. god. Brzo je probijen neprijateljski front na odseku s. Lapac — Udbina. Njegov prednji kraj se nalazio na liniji: s. Borićevac (k. 691) — Mandin gl. (k. 812) — s. G. Lapac — Logorište — Kuk (tt 1172) — Lončarić (k. 971) — Udbina. Napad je izvršen u dvema kolonama i to:

a) Desna kolona (26. i 20. divizija) opštim pravcem s. G. Lapac — s. Nebljusi — Bihać i to:

26. divizija, ojačana jednom brigadom 20. divizije, artiljerijskim divizionom 9. divizije i sa dva divizona artiljerijske brigade armije, obezbeđujući delom snaga

desni bok, dejstvovala je u zoni, čiju desnu granicu čine: r. Una, a levu s. Mazin — s. Oraovac — Mamac (k. 771) — s. Nebljusi, pravcem Dobro Selo — s. D. Lapac — s. Nebljusi. Njen zadatak je bio da jednom brigadom brzo prodre pravcem Radakuša — s. Mišljenovac — Lapačka Korita, u cilju opkoljavanja neprijateljskih snaga u rejonu D. Lapca i sprečava povlačenje neprijatelja u pravcu Nebljusa. Na glavnom pravcu udara diviziju su podržavala i dva bataljona tenkova.

— 20. divizija (bez jedne brigade) dejstvovala je u zoni kojoj je desna granica zajednička sa levom granicom 26. divizije, a leva: s. Ondić — Kozja draga — Donje polje — Drenovača (k. 579), pravcem s. Klapačica — Kuk (k. 1193) — s. Dnopolje — Banov vrh (k. 937) — s. Nebljusi, sadejstvujući 26. diviziji izbijanjem delom snaga na komunikaciju s. D. Lapac — s. Nebljusi, a delom snaga na komunikaciju Nebljusi — Bihać.

b) Leva kolona (19. divizija, ojačana sa dva bataljona tenkova i dva divizionu artiljerijske brigade armije) dejstvovala je u zoni, čiju desnu granicu je činila leva granica 20. divizije, a levu: s. G. Ploča — Međugorje — s. Jagodnje — s. Ljubovo, pravcem s. Komić — Udbina — s. Jošane — s. Bjelo Polje — Korenica, upućujući deo snaga u pravcu Prijeboja za spajanje sa snagama 4. korpusa.

Snage 4. korpusa dejstvovala su pravcem Slunj — Vaganac — Bihać u cilju vezivanja neprijateljskih snaga u Bihaću, 13. divizija zatvarala je pravac Gospić — Gračac i Gospić — Korenica.

U rezervi se nalazila po jedna brigada iz 26. i 19. divizije na pravcima dejstva svojih divizija.

Armijska artiljerija podeljena je u dve grupe za podršku 26. i 19. divizije na njihovim pravcima dejstava:

a) Desna grupa u čijem su se sastavu nalazili artiljerijski divizion 26. i 9. divizije, 2. i 4. divizion artiljerijske brigade armije, sa vatrenih položaja u rejonu s. Doljane, Dobro Selo, podržavala je napad 26. divizije.

Grupom je komandovao komandant artiljerijske brigade armije. Osmatračnica komandanta grupe nalazila se u rejonu Lisac (tt. 998) gde je bio i štab 26. divizije i komandant artiljerije armije. U početku dejstava u ovom rejonu su bile i osmatračnice komandanata divizi-ona iz sastava grupe, što je, svakako, trebalo izbeći jer su oni mogli postaviti svoje osmatračnice odvojeno.

Napadu je prethodila artiljerijska priprema u trajanju 30 minuta (od 06.30 časova 20. III 1945.). Artiljerijska priprema je izvršena uspešno po ciljevima u rejonu s. G. Lapac, k. 691. Drenova gl. (k. 614), k. 602 i po neprijateljskoj bateriji u rejonu Mamac.

Neprijatelj je pružio žilav otpor, ali je posle dvočasovne borbe otpočeo sa napuštanjem prednjih položaja koncentrišući se u rejonu s. D. Lapac i s. Dnopolje radi odbrane. U cilju efikasnijeg dejstva na neprijateljska uporišta u rejonu s. D. Lapac, s. Dnopolje i Mamac, naša artiljerija je još pre podne prebačena na nove vatrene položaje u rejonu s. Dobro Selo i Mandina gl. Snažnim dejstvom artiljerije neutralisan je otpor neprijatelja u rejonu s. D. Lapac. Neprijatelj ga je pod nezadrživim naletom naših jedinica u neredu napustio. Oko 14 časova oslobođen je D. Lapac. U njemu je zapehjena velika količina ratnog materijala. Dalja dejstva su se takođe brzo razvijala. Artiljerija je pratila pešačiju vatrom i pokretom. Ona već u 08.00 časova 21. marta, sa vatrenih položaja u rejonu Lapačka Korita, k. 673, k. 640, snažnim dejstvom na uporište u rejonu Popovića vrh (k. 733), k. 703, k. 850 uspešno podržava pešačiju u prodiranju ka s. Nebljusi, koji su istog dana do podne oslobođeni.

Za odbranu Bihaća neprijatelj je solidno organizovao odbrambene položaje u visini Drenovače sa kojih se vrlo uporno branio. Radi što efikasnije podrške brigada u napadu na pomenute položaje, artiljerija je pomerena napred i to 2. i 4. divizion na vatrene položaje u rejonu k. 703, k. 733, s. Kruge, a ostali divizion na položaje južno od Nebljuške Gorice. Dejstvom po rejonu Željezna glava (k. 774), Hrastik (k. 705) i Dreno-

vača (tt 579) artiljerija je uspešno podržala naše jedinice u podilaženju glavnoj liniji neprijateljskog otpora. Pretrpevši osetne gubitke u dotadašnjim borbama i inače demoralisan, neprijatelj je u toku noći 22/23. marta napustio Drenovaču. Za podršku brigada u gonjenju neprijatelja ka Bihaću tokom 23. marta, 4. divizion je dejstvovao sa vatrenih položaja u rejonu s. Užljebić a ostali divizioni sa vatrenih položaja u rejonu Gradina (k. 505), s. Lahovo. Dejstvom sa ovih položaja, artiljerija je svojom vatrom razbila i neprijateljske delove koji su se iz s. Ripač povlačili komunikacijom preko s. Golubić ka Bihaću. Koncentracija vatre na neprijateljske delove u rejonima s. Golubić, s. Orljani, Ribička glav. (k. 355), s. Vinca, s. Ribić kao i po neposrednoj odbrani Bihaća, naneti su mu osetni gubici. U borbama za Bihać, divizioni su dejstvovali sa vatrenih položaja u visini s. Skočaj. Sa ovih položaja artiljerija je uspešno dejstvovala i po neprijateljskim delovima duž komunikacije Bihać — Bos. Krupa i Bihać — Ostrožac i naročito u rejonu s. Vinca, s. Založje, s. Pokoj i po neprijateljskoj bateriji u rejonu s. Bakšaiš. Posle oslobođenja Bihaća 28. marta 1945. god. 2. haubički divizion prebačen je na vatrene položaje u rejonu Rastići, zapadno od Bihaća, i stavljen pod komandu 4. korpusa čije jedinice je potpomagao 29. marta 1945. u njihovim dejstvima na pravcu Ostrožac.

Neprijatelj je pri napuštanju pojedinih položaja i u toku povlačenja uništio ili oštetio velike količine materijala. U toku ovih dejstava na ovom pravcu zaplenjeno je: u s. D. Lapac 5 po topova 50 mm, na položaju Mamac kompletna baterija 105 mm, a u Bihaću 3 po topa 50 mm i 1 teški poljski top 150 mm, kao i velike količine razne municije. Sva su oruđa bila ispravna.

b) Leva grupa sastava: divizion 19. divizije, 1. i 3. divizion artiljerijske brigade armije pod komandom komandanta artiljerijskog divizona 19. divizije uspešno je podržavao dejstva 19. divizije. U dejstvima ove grupe naročito se istakao, vrlo pokretljiv 3. brdski motorizovani divizion koji je uspešno podržao 14. brigadu

19. divizije i 2. tenkovski bataljon pomogavši da se odbije neprijateljska kolona koja je od Slunja išla ka Bihaću.

Kao što se vidi, artiljerija armije u ovoj fazi dejstava pravilno je upotrebljena. Artiljerijska brigada je po divizionima pridata divizijama. Neposredno pod komandom komandanta artiljerije armije zadržana je samo jedna baterija teških topova — kao »artiljerijska manevarska grupa«. Bilo je predviđeno da se u nju, po potrebi, može uključiti vrlo pokretni 3. motorizovani divizion. Manevar divizionima u sastavu grupa na pravcima dejstava divizija vršen je pravilno. Artiljerija je blagovremeno stizala da efikasno podrži pešadiju. Artiljerijske starešine su blagovremeno pripremale elemente pa su sa novih vatrenih položaja uspešno otvarali vatru. Pored lične veze artiljerijskih starešina sa opštevojnim komandantom i veza unutar artiljerijskih jedinica bila je dobro organizovana i dobro je funkcionisala. To je znatno olakšavalo komandovanje artiljerijom u toku borbe.

RAZBIJANJE NEPRIJATELJA NA FRONTU PLITVIČKA JEZERA — GOSPIĆ

Razbijanjem neprijateljskih snaga na sektoru s. D. Lapac — Bihać i u Krbavskoj dolini završeno je oslobođenje istočne Like i Bihaća i stvoreni uslovi da se operacije nastave na severozapad. Pred frontom 4. armije neprijateljske snage — delovi 392. legionarske i 11. ustaške divizije, nalazile su se uglavnom na liniji Plitvička jezera — s. Perušić — Gospić — Karlobag.

Posle pregrupisanja snaga jedinice su u 06.00 časova 4. aprila pošle u napad i to:

— 19. divizija u zoni čiju desnu granicu čine: Kolenica — s. Homoljac — Gradina (k. 1165) — s. Čorci — Majerovo Vrelo, a levu: s. Šalamunić — s. Kuzmanovača — Sv. Marija Magdalena (k. 635) — Runjavica (tt. 667) — Mujinovac (k. 698) s. Kruškica, prav-

cem s. Bunić — s. Čanak — s. Ramljane — s. Lešće. Dejstva divizije podržavao je divizijski artiljerijski divizion, iz rejona s. Kozjan;

— 13. divizija u zoni kojoj je desna granica zajednička sa levom granicom 19. divizije, a leva je: s. Podlapac — Stara šuma — Razbojište (k. 1099) — s. Vukšić — Bobinovac (k. 712) — Metlača (k. 799), pravcem: Čardak — s. Lipova Glavica — s. Perušić — Malo Polje;

— 26. divizija u zoni kojoj je desna granica do leve granice 13. divizije, a leva: s. Čurini — s. Žabica — s. Srdelj — s. Plećaš — Vučja draga — s. Markovići — s. Hodak — s. Predvaganac, napada pravcem: Ostrovica — Brezovo Polje;

— 20. divizija napadala je levo od 26. divizije pravcem Lički Novi — severozapadno od Gospića, orijentišući deo snaga za likvidiranje neprijateljskog uporišta u s. Brušane. Leva granica širenja ove divizije je: Golić (k. 1275) — Šugarsko korito — Goli vrh (k. 1451) — Crni vrh (k. 1195) — Crna duliba (k. 996);

— 9. divizija, (bez 1. brigade) ojačana sa dva bataljona pomorske pešadije dejstvovala je iz rejona Lukovo — Šugorje u pravcu Baške Oštarije — Karlobag, a delom snaga likvidirala neprijateljske delove na ostrvu Pag.

Snage 43. divizije su aktivnim dejstvima na području Jezerane, Žute Lokve vezivale neprijateljske okolne garnizone, a deo snaga 4. korpusa dejstvujući pravcem Drežnik — Ličke Jesenice — Dabar, sadejstvovao napadu armije.

Armijska artiljerija — armijska artiljerijska brigada — podeljena je u dve grupe:

a) desna grupa, sastava 1. haubički i 3. brdski motorizovani divizion i 1. baterija 75 mm 13. divizije na VP u rejonu s. Srdari — s. Nikšići — Podovi, podržavala je napad 13. divizije. Osmatračnica komandanta grupe nalazila se na k. 702 kod komandanta divizije, a na istom mestu su određene i osmatračnice komandanta divizionu. Nije preporučljivo ovakvo nagomilavanje osmatračnica, jer je bilo uslova da se postave rastresito.

Iz borbi za Knin

b) Leva grupa — sastava 2. haubički divizion i 4. teški divizion na VP u rejonu s. Barlete — podržavala je napad 26. divizije. Osmatračnica komandanta grupe određena je na Ostrovici (k. 768) kod komandanta divizije. Na istoj osmatračnici nalazio se i komandant artiljerije armije. U ovom rejonu su određene i osmatračnice komandanata divizona, iako je bilo uslova da ove budu rastresite. Artiljerijski divizion ove divizije postavljen je na VP u rejonu s. Vučjak i nalazio se neposredno pod komandom komandanta divizije.

Kao što se vidi armijska artiljerija je grupisana u dve grupe za podršku napada 13. i 26. divizije. Ostale divizije na njihovim pravcima podržavali su njihovi divizioni.

5. po divizion od tri baterije (4 po topa 75 mm i 8 po topova 50 mm) postavljen je na položaj u rejonu s. Ljubovo, a jedan po top 88 mm na komunikaciji južno od s. Bilaj sa zadatkom da spreči eventualni ispad neprijateljskih tenkova.

Artiljerijske grupe su blagovremeno pripremile i ostvarile vatre na čvorne tačke neprijateljske odbrane, (naročito, desna grupa na Marinu glav. s. Perušić i Karaulu) koje su bile uređene za kružnu odbranu, a leva grupa na Gradinu (k. 683), k. 565, most na r. Novčici, k. 575, M. egzercirište, gimnaziju u Gospiću i železničku stanicu Gospić. I ovi objekti su takode bili dobro utvrđeni za odbranu. Leva grupa je počela dejstvom u određeno vreme, a desna sa nešto zakašnjenja. I pored toga uspešno je neutralisan neprijatelj u navedenim rejonima, što je omogućilo da naša pešadija uspešno napreduje. Na pravcu dejstva 19. divizije, posle razbijanja neprijateljskih delova u rejonu Visoki vrščić i Bojšte, 14. brigada ove divizije je brzim prodorom izbila do mraka na komunikaciju i zauzela želj. st. Lešće i Ogoleli grič i presekla neprijatelju vezu između Otočca i Gospića. Ovom prilikom je ona zaplenila i jednu bateriju u rejonu s. Janjče. Istog dana (4. aprila) preo mrak jedinice 26. divizije oslobodile su s. Lički Osik i s. Perušić, prešle r. Liku i napadom sa svih strana, uz podršku jednog bataljona tenkova, oko 20 časova upale u Gospić i oslobodili ga.

U toku borbe leva grupa artiljerije nije menjala vatrene položaje. Desna grupa je već od 12.00 časova 4. IV 1945. otpočela sa premeštanjem. Prvo je premeštena 1. baterija 3. brdskog motorizovanog divizona na VP u rejonu Široka Kula, a zatim 2. i 3. baterija u rejon istočno od s. Lički Osik. Ovde je kasnije prebačena i 1. baterija. Ovaj divizion je podržavao 26. diviziju prilikom njenog napada na neprijateljske grupe u rejonu s. Došeni (k. 572), s. Lemaići, Plantaža (k. 571). Na ove ciljeve je utrošeno 346 granata i neprijatelju su naneti osetni gubici.

Grupisanje artiljerije izvršeno je pravilno. Ona je podržavala divizije na težištu dejstava armije. Rejoni VP su takode pravilno izabrani. Grupe su solidno podržale juriš brigada i njihov prodor u dubinu neprijateljske odbrane.

Premeštanje 3. brdskog motorizovanog diviziona na nove vatrene položaje, istočno od Ličkog Osika, blagovremeno je izvršeno. To mu je omogućilo pa podrži 26. diviziju pri savladivanju otpora na sektoru Gospića gde je neprijateljska odbrana bila upornija.

Uslovi za osmatranje i upravljanje vatrom bili su povoljniji i kod desne i kod leve artiljerijske grupe. Nije trebalo, a naročito kod leve grupe, gomilati više osmatračnica na jednu tačku, jer ih je neprijatelj mogao uništiti iz vazduha ili artiljerijskom vatrom. Slično nagomilavanje desilo se za vreme početnih dejstava na pravcu s. G. Lapac — s. Nebljusi u rejonu Lisac (tt. 998), gde se pored štaba 26. divizije nalazio i komandant artiljerije armije, osmatračnice komandanta artiljerijske grupe i komandanata diviziona. Moglo se desiti da nam neprijatelj za izvesno vreme, parališe više diviziona. Međutim, do toga nije došlo i posle premeštanja baterija i diviziona osmatračnice su birane za svaku artiljerijsku jedinicu posebno i to na pravcu jedinice koju je trebalo da podržava.

MANEVAR 1. I 3. DIVIZIONOM ARTILJERIJSKE BRIGADE ARMIJE

U toku noći 4/5. aprila 1. haubički divizion prebačen je preko s. Bunić u s. Čanak a 3. brdski motorizovani divizion u s. Ramljane gde su stigli 5. aprila između 6 i 7 časova. Oni su pridati 19. diviziji kako bi podržali njen napad prema Otočcu.

Na dan 5. aprila ujutru 19. divizija je nastavila napade opštim pravcem ka Otočcu. 3. brdski motorizovani divizion po baterijama je dodeljen pešadijskim brigadama za neposrednu podršku. Tako je 1. baterija podržavala 5. brigadu pri njenom napadu na Čudin

klanac, a 1. haubički divizion je postavljen na vatrene položaje u rejonu s. Lisina (istočno od s. Ramljane), a oko 10 časova istog dana premešten je na VP u rejonu Vrilo — s. Lešće odakle je dejstvovao na Vučjak (k. 908), Brakusovu Dragu, Vrhovine i želj. st. Vrhovine. Ovom prilikom su naneseni gubici neprijateljskim delovima koji su odstupali od Babinog Potoka preko Vrhovine ka Otočcu. Artiljerija je na ovom pravcu uspešno podržala dejstva jedinica divizije čije su dve brigade (6. i 14. brigada) istog dana do mraka izbile na liniju: k. 795 — Sv. Marko — Prozorina (tt. 468) — s. Obilje i ugrozile neposrednu odbranu Otočca. U toku 6. aprila neprijatelj je uporno branio utvrđene tačke Umac (k. 546) i Virjica (k. 597) koje je 14. brigada, posle ogorčenih borbi, uz podršku 2. tenkovskog bataljona i artiljerije, zauzela i prisilila neprijatelja da posle pretrpljenih gubitaka napusti Otočac. Posle oslobođenja Otočca, pred mrak 6. aprila, nastavljeno je gonjenje neprijatelja preko s. Kopolje u pravcu Žute Lokve.

Manevar sa 1. haubičkim i 3. brdskim motorizovanim divizionom artiljerijske brigade poučan je primer izvlačenja artiljerijskih jedinica sa jednog pravca, na kome je zadatak, uglavnom, završen, i njihovo brzo prebacivanje na pravac gde je preneto težište dejstva armije.

Sada su se pred 19. divizijom nalazila dobro organizovana za odbranu neprijateljska uporišta u rejonu s. Prokike, Žuta Lokva i s. Melnice. Oko 12 časova 7. aprila, 3. brdski motorizovani divizion prebačen je, preko Otočca, na vatrene položaje u rejonu Rapajići sa kojih je podržavao napad 6. brigade 19. divizije na neprijateljsko uporište Žutu Lokvu. Dejstvo pomenutog divizona na k. 572, k. 575 i Žutu Lokvu olakšalo je zauzimanje istih. Istovremeno su zauzeta i uporišta s. Prokike i s. Melnice. Međutim, 1. haubički divizion stigao je na vatrene položaje u rejonu s. Rapajići tek pred mrak. Nešto posle 19 časova divizion je poseo vatrene položaje kod Rapajin-Klanca i nije te večeri dejstvovao.

Dalja dejstva 19. divizije usmerena su prema s. Krivi put sa zadatkom da delom snaga izbije na komunikaciju i spreči izvlačenje neprijatelja iz Senja ka Novom. Da bi što uspešnije izvršila zadatak, pridat joj je 3. brdski motorizovani divizion. Za neposredan napad na Senj određena je 26. divizija kojoj je pridat 1. haubički divizion artiljerijske brigade. Divizion je sa VP u rejonu Žuta Lokva podržavao jedinice na glavnom pravcu udara divizije, Žuta Lokva — Vratnik — Senj. Kada su naše snage ovladale rejonom Vratnik, divizion se po baterijama, prebacio u rejon Vratnik odakle je dejstvovao na neprijatelja u rejonu Vranjak (k. 320) i neposredno oko Senja čime je omogućio prodor brigada koje su oko 18 časova 9. aprila oslobodile Senj.

Na ovako ispresecanom i slabo komunikativnom zemljištu, divizijski artiljerijski divizion, po baterijama su pridani brigadama za njihovu neposrednu podršku. Međutim, oni su dosta često podržavali samo brigadu na glavnom pravcu udara divizije, ili su bili pod neposrednom komandom štaba divizije. I u ovom slučaju sva artiljerija se nalazila na glavnom pravcu udara 26. divizije (Žuta Lokva — Vratnik — Senj) jer je i artiljerijski divizion 26. divizije podržavao 12. brigadu koja je napadala ovim pravcem. Ali po ovladaivanju Vratnikom, zemljišni uslovi su omogućavali da 1. haubički divizion dejstvuje na neprijateljske otporne tačke duž komunikacije s. Sv. Juraj — Senj i podrži prodiranje brigade na tom pravcu.

DEJSTVA 9. DIVIZIJE DUŽ MORSKE OBALE I NA OSTRVU RAB

Dok su osnovne snage armije razbijale neprijatelja na frontu Plitvička jezera — Čudni klanac — s. Perušić — Gospić, na području Otočac i prodirale ka Senju, Novom i Crikvenici, 9. divizija, ojačana sa dva bataljona mornaričke pešadije, dejstvovala je duž morske obale i na ostrvima. Ona je sa odseka Lukovo — Šugarje napadala u pravcu Karlobag. Deo snaga ove divizije, ojačan mornaričkom pešadijom i u sadej-

stvu sa plovnim jedinicama Pomorske komande, severnog Jadrana, izvršile su desant na ostrvo Pag i oslobodile ga. Dejstvo divizije u pravcu Karlobaga potpomogao je njen artiljerijski divizion, koji je posle podrške 26. diviziji kod Bihaća prebačen pravcem Gračac — Obrovac do s. Seline gde je ukrcao na plovne objekte, a iskrcan u rejonu Lukovo — Šugarje. Sa VP iz rejona Lukovo — Šugarje podržavao je prodor brigada ka Karlobagu. Trebalo je uložiti velike napore kako bi savladao to krševito i besputno zemljište i podržao nastupanje brigada. Pošto je oslobodila Karlobag, u toku noći 4/5. aprila, 9. divizija je nastavila nadiranje pravcem Karlobag — Jablanac.

Jedinu komunikaciju duž morske obale, između Karlobaga i Jablanica, neprijatelj je bio porušio. Pokret van komunikacije bio je skoro nemoguć za artiljeriju. Zato je divizion od Karlobaga do Vrulje prebačen morem i postavljen na VP u rejonu s. Podić, radi podrške napada divizije na Jablanac. Divizion je, iako nešto zakasnio, uz pomoć inžinjerijskih jedinica savladao teško prolazno zemljište i uspešno podržao brigade u napadu, koje su već po podne, delom snaga, upale u Jablanac. Drugi delovi su prodrli do s. Živi Bunari, presekli komunikaciju i uništili neke neprijateljske delove koji su se povlačili iz Jablanca. Do mraka istog dana Jablanac je oslobođen.

Po oslobođenju rejona Jablanac snage 9. divizije su se pripremale za desant na ostrvo Rab.

Neprijatelj je na Rabu bio utvrdio rt Stojan, rt Krištofor i gradić Rab gde su bili izgrađeni bunker, a uporišta su bila opasana bodljikavom žicom. Pored stalne posade, neprijatelj je na Rabu raspolagao i sa tri baterije obalske artiljerije i priličnim brojem protivoklopnih oruđa. Zemljište na ostrvu je ispresecano i vrlo slabo komunikativno. Neprijateljska uporišta nisu imala međusobnu vatrenu vezu. Manevar snagama između uporišta bio je vrlo težak. Obala ostrva, a naročito istoč-

na, vrlo je strma i nepodesna za desante. Planom napada štab divizije predvideo je jednovremeno dejstvo na sva uporišta, pa su i snage tako upućene.

Iskrčavanje naših snaga na ostrvo Rab izvršeno je noću 11/12. aprila i to: 3. brigada u uvali kod malog ostrvca Paklib, a njen jedan bataljon u zalivu prema ostrvcu Lukovac u cilju napada na mesto Rab sa severa. Ovde se iskrcala i 2. brigada za napad na rt Stojan a Kvarnerski odred iskrcao se na rt Kalifront za napad na rt Krištofor sa severa.

Divizion 9. divizije imao je u svom sastavu 1. i 2. bateriju po 4 topa 75 mm M. 1, 3. bateriju od 4 topa 76 mm M. 27 i po bateriju od 4 po topa 47 mm M. 32. Jedna baterija 75 mm, baterija 76 mm i vod po topova 47 mm ukrcani su na plovne objekte u uvali Zavratnica u rejonu Jablanac i noću 11/12. aprila isplovili. Baterija 75 mm i vod po topova 47 mm iskrcani su u uvali prema ostrvcu Paklib. Baterija je zatim postavljena na VP u južnom delu s. Barbat. Ona je podržavala 3. brigadu u napadu na gradić Rab. Zbog strme obale u Barbatskom kanalu, baterija topova 76 mm nije se mogla iskrcati pa nije ni učestvovala u dejstvima. Druga baterija 75 mm i vod po topova 47 mm ukrcani su na plovne objekte u rejonu Jablanca i na vreme su se iskrcali u uvali prema ostrvcu Lukovac. U blizini luke baterija je postavljena na VP radi davanja podrške 2. brigadi u napadu na neprijateljsko uporište rt Stojan. Kvarnerski odred u napadu na uporište rt Krištofor, podržavala je mornarička baterija. Čim je napad izvršen na severni deo uporišta, neprijatelj, usled zabune i demoralizacije, nije dao snažniji otpor. Naše jedinice su brzo prodrle u utvrđenja i posle kraće borbe ih zauzela. Cela posada uporišta se predala.

Pređor bataljona 2. brigade ka rt Stojan vrlo uspešno je podržavala baterija 75 mm sa VP u blizini mesta iskrčavanja. Posada uporišta se žilavo branila dobro organizovanom vatrom iz bunkera. Čim je postignuta vatrena nadmoćnost, naši borci su prodrli do samih bunkera. To je posadu demoralisalo i ona se predala. Nešto

duži otpor neprijatelj je davao u mestu Rab. Baterija nije dejstvovala po samom mestu već po utvrđenim tačkama oko njega, ali je i ovde neprijatelj savladan. Time je ostrvo potpuno oslobođeno.

Zbog ograničenog prostora na plovnim objektima, baterije su osposobljene samo za tandem-vuču. To je izazvalo velike teškoće na ostrvu. Na ovako teško prolaznom zemljištu bez komunikacija taj način transporta se nije mogao koristiti i baterije nisu mogle pratiti pešadiju. Ali, efikasno dejstvo artiljerije po osetljivim delovima neprijateljskih uporišta i neutralisanjem njegovih obalskih baterija, postignuta je vatrena nadmoćnost. Energičan prodor brigada i njihov upad u neprijateljska utvrđenja, brzo je demoralisalo posadu.

Da se blagovremeno sa ovim teškoćama računalo, oskudan brodski prostor mogao se iskoristiti za prevoz tovarnih konja za baterije 75 mm M. 1. Da su baterije bile osposobljene za tovarni transport, mogle su i po ovakvom zemljištu da pokretom prate jedinice i da ih neposredno podržavaju pri likvidiranju uporišta. Takođe je trebalo imati u vidu i nedostatak stočne hrane na ostrvu, pa ju je trebalo blagovremeno obezbediti kako bi se konji održali u kondiciji. Ostajanje baterija na početnim vatrenim položajima i dejstva sa njih na veća odstojanja, svakako, je zahtevalo i veći utrošak municije. Inače komandovanje divizionom, u ovoj situaciji, bilo je vrlo dobro. Sastav divizona se primerno zalagao i postavljene zadatke uspešno izvršavao.

DESANT NA OSTRVA KRK, CRES I LOŠINJ

Prema operacijskom planu armije, deo snaga 26. divizije iskrcao se noću 16/17. aprila na ostrvo Krk. One su brzo prodrle u uporište Malinska i Aleksandrovo. U toku 17. aprila, posle jačih borbi, oslobođeni su Omišalj, Baškanova, Baškastara i samo mesto Krk. Napad je bio takav da nije umakao ni jedan neprijateljski vojnik. Oslobođenjem ostrva Krk stvoreni su uslovi da snage 9. divizije izvrše desant na ostrva Cres i Lošinj.

Desant na ostrvo Cres izvršile su snage 9. divizije noću 19/20. aprila. 2. brigada je ukrcana na plovne objekte u Rabu i iskrcana je na ostrvo Cres u uvali Koromačna. Po iskrcavanju jedinice su preduzele marš drumom ka mestu Cres. Borba za Cres vodena je ceo dan. Neprijatelj je davao jak otpor, ali je savladan. Deo posade je uništen a ostatak se predao. Oko 20 časova istog dana grad Cres je oslobođen. Brigada je odmah nastavila dejstva za oslobođenje severnog dela ostrva.

Ukrcana takođe u Rabu, 3. brigada se iste noći iskrcala u zalivu Galboka vala. Zatim je preduzela marš drumom na jug, napala i brzo zauzela neprijateljsko uporište Osor. U toku dana vodila je žestoke borbe i uspela da do 22 časa zauzme i neprijateljska jaka uporišta Kabočak (k. 102), Tovar (k. 125) i Tovarić (k. 97) na ostrvu Lošinj.

Divizion 9. divizije iskrcao se iste noći u uvali Koromašina. On je po baterijama pridat brigadama za neposrednu podršku. 2. brigadi pridata je jedna baterija 75 mm M. 1, baterija 76 mm i vod po topova 47 mm. Baterije su iz rejonu iskrcavanja krenule komunikacijom za 2. brigadom u pravcu grada Cresa. One su postavljene na VP u visini okuke puta kod s. Loznati. Za podršku 3. brigade određena je jedna baterija 75 mm. M. 1 i vod po topova 47 mm. Zbog toga što se jedan brod nasukao, baterija je iskrcana tek oko 7 časova 20. aprila i nije na vreme stigla na VP u rejonu Pešćenje (tt 178) niti je podržavala napad na Osor.

Baterije za podrške 2. brigade izvele su artiljerijsku pripremu u trajanju od 30 minuta (od 07.00 do 07.30 časova) a zatim uspešno podržavale napad na Cres. U toku borbe baterija 75 mm prebačena je na VP 1,5 km od grada sa koga je neposredno pomagala prodiranje pešadije u grad. Vod topova 47 mm kretao se u streljačkom stroju i neposrednim gađanjem pomogao pešadiju u savlađivanju utvrđenih kuća odakle je pružan otpor. U uličnim borbama u gradu Cresu lakše je ranjena sva posluga jednog po topa 47 mm ali nije napuštala oruđe

već je nastavila sa dejstvom sve dok i oruđe nije onespobljeno.

Za podršku 3. brigade u napadu na Kabočak (k. 102), Tovar (k. 125) i Tovarić (k. 97), baterija 75 mm postavljena je na VP južno od s. Čunski a vođ po topova 47 mm u blizini Kabočak. Imajući u vidu veliku otpornost utvrđenja koja su izrađena još pre rata a docnije usavršavana i snabdevena savremenim sredstvima za odbranu, odlučeno je da se iznenadnim dejstvom artiljerije i ostalog naoružanja brigade, neutrališu neprijateljski delovi na otvorenom prostoru, a zatim da se vatrom svih sredstava ometa dejstvo neprijateljske posade iz utvrđenja kako bi se omogućilo jedinicama da prodiru u stalne objekte. Pod zaštitom ovako organizovane vatre, jedinice su energično nastupale. Utvrđenja su odmah po padu mraka zauzeta. Ostali neprijateljski delovi na ostrvu Lošinju likvidirani su idućeg dana.

Neprijateljska uporišta: Sv. Petar, s. Beli, Kal (tt 456), s. Ivanje, Dol i Banja, iz kojih su i obalske baterije davale otpor, zauzeta su u toku 21. aprila.

U toku noći 20/21. aprila, baterija 75 mm prebačena je na VP južno od Sv. Petra, a baterija 76 mm severno od s. Dragozetići, za podršku napada na ovo selo. Predviđeno je bilo da baterije, po potrebi, mogu koncentrisati vatru na svako od ovih uporišta i na svaki pojavljeni cilj u severnom delu ostrva. Međutim, neprijatelj je uspeo da u toku noći neke svoje delove prebaci motornim čamcima u Istru a ostatak se predao. U toku borbi za oslobođenje ostrva Cres i Lošinj naša artiljerija je utrošila oko 600 granata.

U dejstvima na ostrvima Rab, Cres i Lošinj, u marševima po ispresecanom, krševitom i slabo komunikativnom zemljištu, konji divizionu su zbog slabe ishrane i napora jako iscrpeni. O ovom problemu je ranije trebalo voditi računa jer su pred divizionom stajali naporni marševi kroz Istru ka Trstu. I pri tako teškim uslovima divizion je uspešno pratio i podržavao jedinice divizije u njenim dejstvima na ostrvima. Sve ljud-

stvo artiljerijskih jedinica zalagalo se i samopregorno vršilo svoje dužnosti. Starešine artiljerijskih jedinica pokazale su dovoljno umešnosti u upravljanju i rukovanju vatrom. Po oslobođenju ostrva severnog Jadrana, jedinice 9. divizije prikupile su se na ostrvu Cres i pripremale za prebacivanje u Istru.

PROBOJ FRONTA NA LINIJI S. LOKVE — KRALJEVICA
I IZBIJANJE NAŠIH SNAGA U VISINU
KAMENJAKA I BAKRA

Da bi sprečio prodiranje naše 4. armije u Istru i ka Trstu, neprijatelj je organizovao odbranu na tri glavne uzastopne linije i to:

prva linija: s. Lokve — Fužine — s. Zlobin — s. Plase — Kraljevica, posednuta uglavnom snagama 237. nemačke divizije, čiji levi bok su obezbeđivale kvislinške jedinice. (Na ostrvima severnog Jadrana neprijatelj je imao stalnu posadu).

druga linija: s. Jelenje — Bakar, sa jakim otpornim tačkama za kružnu odbranu Sušaka.

treća, kao glavna linija: Snežnik — Klana — desna obala r. Rečine — grad Rijeka. Ovde su se nalazile glavne snage nemačkog 97. armijskog korpusa.

Na staroj italijansko-jugoslovenskoj granici, neprijatelj je koristio utvrđenja, izrađena pre rata. Pored toga izgrađeni su zakloni polustalne i poljske fortifikacije. Neprijatelj je nastojao da ti zakloni budu što manjih dimenzija i da ih što brižljivije maskira kako ih ne bi brzo uništila naša artiljerija. Sistem vatre neprijatelj je takođe brižljivo organizovao. Raspolagao je brojnim jedinicama obalske artiljerije duž obale. Smatrao je da su ove linije neprobojne i da će njihovim držanjem obezbediti važne komunikacijske pravce u pozadini. Manju pažnju je posvetio položajima severno od Snežnika što mu se osvetilo.

Za razbijanje neprijateljskih snaga na prvoj liniji jedinice armije su, posle izvršenog pregrupisanja snaga, u toku 16. aprila podišle neprijateljskim položajima, a 17. aprila izvršile napad i to:

— 43. divizija sa severa opštim pravcem s. Crni Lug — Mrzla Vodica. Napad divizije podržavao je njen divizion sa VP u rejonu s. Crni Lug.

— 13. divizija napadala je uporište Lokve, koje je neprijatelj bio organizovao za kružnu odbranu na liniji Oštrac (k. 940) — Debela lipa (k. 979) — Kameniti vrh (k. 906) — k. 755 — k. 969 — k. 1047 — Spičunak (k. 1006). Unutar ovoga utvrdio je s. Homer i s. Lokve u kojima je imao i jednu bateriju poljskih i jednu bateriju protivoklopnih topova. 13. divizija je izvršila koncentričan napad sa 3. i 2. brigadom sa severa a 1. brigadom, koja je ojačana jednom po baterijom, sa juga.

Napad 13. divizije podržavali su 1. haubički i 3. brdski motorizovani divizion artiljerijske brigade armije. 1. haubički divizion sa VP u rejonu Delnice podržavao je 3. brigadu na težištu divizije na pravcu Poni-kvarski vrh — Kameniti vrh a 3. brdski motorizovani divizion, sa VP u rejonu Sungerski lug — s. Brestova Draga, podržavao je 1. brigadu u napadu na k. 969 i k. 1006. Dejstvom po otpornim tačkama neprijateljske odbrane, divizioni su uspešno podržavali napad brigada i uspešno su učestvovali u odbijanju neprijateljskih protivnapada. Neprijatelj se žilavo borio i često je vršio protivnapade. Uspeo je da se održi do mraka pa se u toku noći izvukao iz s. Lokve i rejona Mrzla Vodica uz osetne gubitke.

— 19. divizija napadala je na položaje Fužine — k. 197 (morska obala) sa težištem na pravcu Medvedak (tđ 1027) — želj. st. Plase — s. Hreljin — s. Meja-Gaj. Divizija je bila ojačana bataljonom tenkova, 2. haubičkim divizionom i 2. baterijom 4. teškog divizona armijske artiljerijske brigade.

Noću 16/17. aprila jedinice divizije zauzele su polazne položaje za napad, a u 6 časova preduzele napad i to:

— 14. brigada na pravcu k. 952 — Zvirjak — s. Zlobin. Brigadu je podržavala 2. baterija 4. teškog divizona sa VP u rejonu s. Bačići;

— 6. brigadi sa tenkovskim bataljonom na pravcu Medvedak — želj. st. Plase — s. Hrenjin — s. Meda-Gaj, pridat je divizijski artiljerijski divizion koji ju je podržavao sa VP u rejonu V. tič — Razomir;

— 5. brigadi, na pravcu s. Drivenik — k. 302 — južna ivica s. Hrenjin — Crni vrh (k. 229), pridata je jedna po baterija a podržavao ju je 2. haubički divizion armijske artiljerijske brigade sa VP u rejonu s. Zagrad.

Motorizovani brdski divizion 26. divizije zadržan je sa 12. brigadom iste divizije u rezervi u rejonu s. Kostelj — s. Grižane. Komandant divizona bio je sa radio-stanicom na osmatračnici štaba 19. divizije u rejonu k. 810 (jugozapadno od Medvedaka) i održavao vezu sa baterijama tako da se divizion mogao upotrebiti u svakom momentu o čemu je odlučivao štab 19. divizije. Artiljerijskim jedinicama koje su pridate brigadama, odnosno određene za njihovu podršku, zadatke su postavljali štabovi brigada. Štab divizije nije imao područne artiljerijske jedinice, osim Motorizovanog brdskog divizona 26. divizije koji se nalazio sa divizijskom rezervom (12. brigada i divizion 26. divizije nešto su kasnije stigli u određeni rejon). No, štab divizije je svojom zapovješću odredio da će 2. haubičkom divizionu, pored zadataka koje mu postavi štab 5. brigade i štab divizije odrediti izvesne ciljeve. Zemljišni uslovi su nalagali da je 2. baterija 4. teškog divizona postavljena na VP potpuno van pravca dejstva 14. brigade koju je podržavala. Bez obzira na to baterija je s obzirom na veliki domet mogla da izvršava zadatke. Međutim, da je 14. brigadi pridata neka druga baterija, 2. baterija 4. teškog divizona mogla je ostati pod neposrednom komandom štaba divizije i u tom slučaju bi, s obzirom na taktičko-tehničke osobine oruđa, ona racionalnije bila iskorišćena. To potvrđuje i njeno dejstvo po neprijateljskoj bateriji van zone dejstva 14. brigade.

Brigade su brzo savladale prednje neprijateljske delove na liniji k. 952 — k. 822 — k. 741 — k. 787 — k. 690 — k. 685 i oko 11 časova podišle na jurišno od-

stojanje glavnom neprijateljskom položaju. Opštem jurišu na neprijateljski glavni položaj prethodila je art-priprema napada u trajanju od 30 minuta po s. Zlobin, k. 637 (s. Plase) s. Zastene, s. Dol mali, k. 302, k. 197. Brigade su oko 12 časova izvršile juriš. Artiljerija je prenela vatru po dubini neprijateljske odbrane i na njegovu artiljeriju u rejonu s. Hreljin i s. Meja-Gaj. Neprijateljski položaji su brzo probijeni. Po podne je oslobođena Kraljevica. Razbijeni neprijateljski delovi su se po delovima izvlačili na liniju: Lakovica — Svib — Glavčina, a naše jedinice su do mraka ovladale linijom: Ostrovice — Ljubitelj — Crni vrh (k. 229).

Goneći neprijatelja, razbijenog kod Lokava i Mrzlih Vodica, delovi 43. i 13. divizije, podržani artiljerijom, u toku 18. aprila ovladali su linijom u visini Škrebudnjak — s. G. Jelenje.

Pred 19. divizijom neprijatelj se u toku 18. aprila uporno branio na liniji: Lakovica (k. 656) — Trebestin V. (k. 610) — Svib (k. 614) — k. 340 — Glavčina (k. 360) — obala Bakarskog zaliva, preduzimajući protivnapade. Naše jedinice su tek po podne ovladale Trebestinom. U toku noći neprijatelj se povukao na liniju: Kneža — Klobučina — s. Krasica — Rebar, a glavnom snagom na liniju: Njegovi (k. 445) — Učevac (k. 374) — s. Vitoševo — Bakar.

Uvođenjem u borbu 12. brigade 26. divizije, 19. divizija je produžila napad 19. aprila u 06.00 časova sa tri brigade u prvom i jednom brigadom u drugom ešelonu i to: 12. brigada 26. divizije smenila je 5. i 6. brigadu i napadala pravcem Klobučina — Vojskovo; 14. brigada pravcem Svib - Kneža - Vojskovo, obezbeđujući desni bok divizije; 6. brigada sa dva bataljona krenula je pravcem želj. st. Meja — Garišća (k. 487) — Koritnjak (k. 496) — s. Ostrovice, sadejstvujući napadu 14. brigade. Pošto su je smenili delovi 12. brigade, 5. brigada se prikupila u divizijsku rezervu u rejonu s. Hreljin — Ružić Selo — s. Zastene. Predviđeno je da 12. brigada smeni 5. i 6. brigadu u toku borbe, kako bi se neprijatelj obmanuo da se radi o pojačanju, a ne o smeni.

14. brigadu podržavao je artiljerijski divizion 19. divizije sa VP u rejonu s. Meja-Gaj, s. Hreljin, a 12. brigadu artiljerijski divizion 26. divizije i 2. haubički divizion artiljerijske brigade armije, sa VP u rejonu istočno od Kraljevice. Osmatračnica komandanta 2. divizionu nalazila se na k. 360 (Glavčina). 2. baterija 4. teškog divizionu artiljerijske brigade armije, sa VP u rejonu s. Hreljin, s. Zastene, takođe je dejstvovala na pravcu 12. brigade na ciljeve koje je određivao štab 12. brigade a delimično i štab 19. divizije. Snažnom artiljerijskom vatrom po Njegovima (k. 445) i Učevcu (k. 374) omogućeno je da do podne 14. brigada ovlada istim, a zatim dejstvom po Gradini (k. 359) i Vojskovu (k. 386) pomognuto je da brigada do mraka zauzme i ove položaje. Na pravcu glavnog udara divizije, 12. brigadu je podržavala artiljerija svojim dejstvom po Klubučini (k. 171), žel. st. Bakar, s. Krasica, Rebar, s. Vitoševo, kao i po neprijateljskoj artiljeriji zapadno od Bakra. Na pravcu s. Vitoševo neprijatelj je podržan artiljerijskom vatrom iz Sušaka, davao jak otpor. On je, pod pritiskom naših snaga, odmah po padu mraka, otpočeo izvlačenje te je 12. brigada ovladala linijom s. Kukuljanovo, s. Škrljevo, s. Vitoševo.

Na pravcu Mrzla Vodica — Kamenjak — s. Jelenje, 43. divizija, podržana artiljerijom, do podne 19. aprila izbila je na liniju: Jasvina (tt 953) — Tiskavina (k. 758). — Sviba (k. 577). Pošto su je smenile jedinice 13. divizije, ona je orijentisana na severoistok u pravcu s. Gomanjce, a njena 3. brigada za prebacivanje u Istru. Istog dana od 14.00 časova 13. divizija, podržana 1. haubičkim i 3. brdskim motorizovanim divizionom armijske artiljerijske brigade, napala je i razbila neprijatelja u rejonu Kamenjaka i nastavila gonjenje prema s. Pothum. Ona je 20. aprila nastavila dejstvo na ovom pravcu i po ovladavanju linijom s. Pothum — s. Potkilavac — Kilovac (k. 482) produžila nadiranje u pravcu s. Klana.

Grupisanje artiljerije za podržavanje divizija u napadu na prvu liniju neprijateljskih položaja izvršeno je pravilno. Napadom naših snaga na neprijateljska upo-

rišta u rejonu Lokve i Mrzla Vodica, podržavala su četiri divizionna. Neprijatelj je prinuđen da brzo napusti ova uporišta uz osetne gubitke. U nezadrživom naletu naše 43. a zatim 13. divizije na ovom pravcu, neprijatelj nije uspeo da se sredi ni da se duže održi ni na jakim položajima u rejonu Kamenjaka. Razbijanjem neprijatelja i ovladavanjem jakim položajima u visini Kamenjaka, stvoreni su uslovi za brzo prodiranje 13. divizije preko s. Pothum u pravcu Klane. Divizion koji su podržavali diviziju uspešno su je pratili vatrom i pokretom u brznoj likvidaciji pojedinih neprijateljskih uporišta.

Na težištu napada pravcem Medvedak — s. Hreljin — s. Meja-Gaj i dalje u pravcu s. Škrljevo, pravilnim grupisanjem artiljerije, solidno izvršenom artpripremom napada, a zatim artpodrškom naših jedinica, olakšano je razbijanje neprijateljskih snaga na jakim položajima. Artiljerija je omogućila zauzimanje niza otpornih tačaka ispred neprijateljske glavne odbrambene linije, a zatim jakom artpripremom pripremila juriš na ovu liniju. Ovom uspehu su mnogo doprineli izabrani VP divizionna i baterija i dobrom organizacijom osmatranja artiljerijskog dejstva. Blagovremenim premeštanjem baterija i divizionna i umešnim upravljanjem vatrom brigade su stalno praćene prilikom njihovog prodiranja i podilaženja drugoj liniji odbrambenih položaja. Uvođenjem u borbu sveže 12. brigade 26. divizije i sasuđujući vatru više divizionna na ovom pravcu, brzo se ovladalo neprijateljskim uporištima u rejonu Bakra i severnije, čime su stvoreni uslovi za izbijanje naših snaga na r. Rečinu.

IZBIJANJE NAŠIH SNAGA NA R. REČINU

19. divizija je 20. aprila u 08.00 časova produžila napad na položaje s. Pothum — k. 219 (istočno od Martiščica), nanoseći glavni udar pravcem s. Kukuljanovo — Kljun (k. 308), radi obilaska Sušaka sa severa. Pored njenih divizionna 19. diviziji su pridati: artiljerijski divizion 26. divizije, 2. haubički divizion i 2. baterija

4. teškog divizionu armijske artiljerijske brigade i dejstvovali su sa VP u rejonu s. Krasica, s. Kukuljanovo. Diviziji je pridata i 4. baterija 5. po divizionu armijske artiljerijske brigade. Napadu je prethodila artiljerijska priprema po otpornim tačkama u rejonu s. Pothum (k. 390), Čudnić (k. 387), s. Čavle (k. 316), Orlac (k. 362), Veternice (tt 368), Točila (tt 359), k. 219 i po neprijateljskoj bateriji kod Sušaka. Neprijatelj je, podržan jakim vatrom artiljerije od Sušaka i Rijeke, davao žilav otpor. I pored toga, brigade 19. divizije su energično nadirale, uz snažnu podršku naše artiljerije. One su uspele da do mraka izbiju na r. Rečinu, dok su delovi 6. i 14. brigade uspeli da je pređu kod s. Martinova i s. Lukeži i da obrazuju mostobran na liniji: k. 514 — k. 495 — Luban. Na levom krilu divizije 5. brigada, sa bataljonom tenkova, probila se do Trsta i severnog dela Sušaka gde je noću došlo do uličnih borbi. Na mostobranu su vođene žestoke borbe.

BORBE NA TREĆOJ (GLAVNOJ) NEPRIJATELJSKOJ LINIJI ODBRAMBENIH POLOŽAJA NA REČINI

Ujutru 21. aprila jakim protivnapadom neprijatelj je uspeo da ponovo ovlada tačkom Luban (tt 499). Neprijatelj je Sušak branio uz jaku podršku artiljerije. 5. brigada 19. divizije i 12. brigada 26. divizije uz podršku artiljerije u 05.00 časova 21. aprila preduzele su napad na Sušak i posle jakih uličnih borbi oslobodile ga oko podne.

Napad divizije podržavala je ista artiljerija kao i prethodnog dana sa VP u visini s. Pothum, s. Cernik, s. Kukuljanovo. Artiljerija je dejstvovala po otpornim tačkama duž desne obale r. Rečine i po bateriji u severnom delu Rijeke. Napadi delova 6. i 14. brigade na Luban ovog dana nisu uspeli, jer je naša artiljerija bila nemoćna protiv neprijateljskih fortifikacijskih objekata u uporištu.

Da bi se izmanevrisali neprijateljski jako utvrđeni položaji na Rečini, štab 19. divizije je rešio da na njenoj levoj obali ostavi samo 14. brigadu, a 5. i 6. bri-

gadu da pričkupi južno od Klane u rejonu s. Breza i s. Nedići radi napada u neprijateljski levi bok. Međutim, dejstvom jačih neprijateljskih snaga sa pravca Klane, odbačena je 13. divizija, zbog čega ni 5. i 6. brigada nisu mogle stići na predviđenu prostoriju. U višednevnim borbama na pravcu Klane neprijatelj se uporno branio vršeći često i protivnapade tako da su pojedine otporne tačke u toku 23. aprila više puta prelazile iz ruke u ruku. Na ovaj pravac neprijatelj je privukao i svežu 188. diviziju koja je 24. aprila prešla u napad. Istog dana prešle su u napad i 13. divizija na položaj k. 1122, k. 1026 (južno od s. Gomanjce) a 26. divizija nešto južnije na pravcu Bošarina — Suho (tt 760) — Pliš (tt 932). U žestokim borbama celog dana i velike obostrane gubitke 26. divizija nije oslobodila Klanu, ali je i neprijateljskoj 188. diviziji onemogućen prodor na istok. Napad 26. divizije podržavao je 3. brdski motorizovani divizion armijske artiljerijske brigade sa VP u rejonu Bošarina. Da bi olakšao napad svoje 188. divizije neprijatelj je na odseku naše 19. divizije preduzeo protivnapad sa pravca Luban i prodro u pravcu s. Grobnik, ali je odbačen uz osetne gubitke.

U ovakvoj situaciji 19. divizija nije mogla izmanevrisati neprijatelja na Rečini i izvršiti obuhvat sa severa pa je morala da izvrši pregrupisanje snaga za dejstvo nešto južnije. Ona je 27. aprila u 06.30 časova preduzela napad nanoseći glavni udar pravcem s. Kukuljani — greben Kopica — Sv. Matej (Sk. 10). U ovom napadu 19. diviziju je podržavalo pet divizona i to je bila do tad najveća koncentracija artiljerije na pravcu jedne divizije.

5. brigadu na pravcu k. 497 podržavao je divizion 19. divizije sa VP u rejonu Dvorine i Gradišče;

6. brigadu na glavnom pravcu udara i 14. brigadu u napadu na Luban, podržavali su: divizion 26. divizije sa VP u rejonu s. Skaroni; 1. haubički divizion sa VP u rejonu s. Čavle i s. Soboli; 2. haubički divizion sa VP u rejonu s. Podčudnić i s. Pothum i 4. teški divizion sa VP u rejonu s. Čavle i s. Cernik. Divizija je pre-

duzela napad posle jake artiljerijske pripreme. Artiljerija je sasređivala vatru jednog, dva pa i tri divizion na pojedine tačke neprijateljske odbrane kao na k. 574 k. 514, Luban, k. 495, tt 499, k. 462, zatim na sela Klići, Globići, Rongi, Lučići, Saršoni, Biškupi, Skvažići, Benčani, Sv. Matej, Drenovo i neprijateljsku artiljeriju u rejonu Mihačeva draga severno od Rijeke. Žestoke borbe vođene su u toku celog dana sa neznatnim uspehom. Veliki uspeh ove divizije bio je taj što je prisilila neprijatelja da angažuje na ovom pravcu Riječku grupaciju čime je olakšan manevar krilnih divizija, orijentisanim ka Trstu. U toku 28. aprila ovu diviziju je podržavao i novoformirani Samohodni artiljerijski divizion.

Neprijateljska utvrđenja na desnoj obali Rečine bila su vrlo otporna. Njih nisu mogla da ruše oruđa manjeg kalibra. Zbog pomanjkanja takvih oruđa zadržane su snage 19. divizije. U višednevnim žestokim borbama postizani su samo delimični uspesi. Konačno je 3. maja razbijen neprijatelj i na ovim položajima.

MANEVAR ZA PRODIRANJE KA TRSTU

U cilju bržeg prodiranja 4. armije prema Trstu, depešom od 20. aprila Generalštab JA stavio je pod njenu komandu i 29. diviziju. Po pristizanju u rejon Ogulin, 13. brigada ove divizije, 27. aprila, upućena je kamionima u pravcu Prezid, dok su ostale jedinice divizije nastavile marš i sa njima se kretala i njena artiljerija.

Štab armije je formirao tri operativne grupe i preduzeo napad i to:

— desna operativna grupa (20, 29. i 43. divizija sa tri tenkovska bataljona) opštim pravcem Ilirska Bistrica — Divača — Trst. Nju podržava 3. brdski motorizovani divizion i 2. baterija 5. po divizona. Artiljerija je pridata 20. diviziji na pravcu s. Knežek — Divača — Trst. U sastav ove grupe docnije je ušao i 2. haubički divizion armijske artiljerijske brigade.

— leva operativna grupa (9. divizija bez jedne brigade, Kvarnerski i Istarski odred) pravcem Lovran

— Buzet — Trst. Njih je podržavao divizion 9. divizije. Iskrčan u Moščaničkoj Dragi 26/27. aprila i posle učešća u likvidiranju uporišta Ičići (severno od Lovrana), jedna baterija je pridata 4. brigadi koja se nalazila na levom krilu dok je divizion bez jedne baterije, podržavao glavninu divizije. Ujutru 1. maja divizion je stigao do južnih prilaza Trstu, gde je u njegov sastav ušla i baterija koja je podržavala 4. brigadu. Divizion je postavljen na VP u dolini bezimene rečice, pritoke reke Rosandre, i uspešnom bočnom vatrom podržao jedinice u ovladavanju otpornom tačkom u rejonu k. 158. Divizion je posle toga dejstvovao radi neutralisanja neprijateljske obalske artiljerije u s. Milje. Protivoklopna baterija kretala se u streljačkom stroju za vreme uličnih borbi u Trstu.

Dok su desna i leva operativna grupa nadirale ka Trstu, srednja operativna grupa (13, 26. i 19. divizija) je vodila žestoke borbe na Riječkom frontu. U ovim borbama 19. diviziju je podržavao njen divizion i 1, 2. i 4. divizion armijske artiljerijske brigade, ali je 2. maja 2. haubički divizion upućen ka Sežani u sastav desne operativne grupe.

U zoru 3. maja 19. divizija je prešla u energičan napad, podržana svojim i 1. haubičkim divizionom sa VP u rejonu s. Skaroni i 4. teškim divizionom sa VP u rejonu s. Podčudnić i s. Čavle. Diviziji je pridata i 4. baterija 5. po divizona. Posle razbijanja neprijatelja na ovim položajima, jedinice divizije su brzo prodirale kroz dubinu neprijateljske odbrane tako da je 14. brigada na levom krilu divizije, oko podne oslobodila Rijeku i nastavila gonjenje neprijatelja preko s. Kastav u pravcu s. Rupa i s. Šapljane.

Jedinice 8. divizije 4. korpusa obezbeđivale su desni bok armije. 43. divizija orijentisana je južno i istočno od Trsta, a 30. i 31. divizija 9. korpusa severno od Trsta i ka Soči. To je omogućilo da 20. i 29. divizija energično prodru ka Trstu. Stezanjem obruča oko Trsta u toku

30. aprila, izbijanjem dela snaga 9. korpusa na Soču i oslobodenjem grada Trsta 1. maja, završeno je oslobodenje Istre, Trsta i Slovenačkog primorja. Jedino je još trebalo likvidirati pojedina uporišta gde su se još zadržali neprijateljski delovi. Razbijanjem Riječke grupacije i oslobodenjem Rijeke pristupilo se okruženju i konačnom uništenju neprijatelja u širem rejonu Ilirske Bistrice.

*

U završnim operacijama 4. armija je raspolagala sa solidno organizovanim artiljerijskim jedinicama. Borački sastav ovih jedinica imao je dovoljno borbenog iskustva.

Razvoj snaga armije na širokom prostoru i jednovremena dejstva sa fronta i u neprijateljskoj pozadini, zahtevao je i odgovarajuću upotrebu artiljerije. Kroz celi tok operacije osnovne artiljerijske snage grupisane su na težištu dejstva armije. Divizioni armijske artiljerijske brigade obično su pridavani divizionima na pravcu glavnog udara ili su određivani za njihovu podršku. Na pomoćnim pravcima, gde su divizije bile razvučene, njihova dejstva podržavali su organski divizioni.

Planiranja u štabu artiljerije armije i predlozi za njenu upotrebu obezbeđivali su najracionalniju upotrebu artiljerijskih jedinica. I artiljerijski divizioni divizija koji u određenoj situaciji nisu mogli biti upotrebljeni ili ih je teško bilo upotrebiti zbog zemljišnih uslova ili specifičnosti zadataka, takode su pridavani divizionima na težištu dejstva armije. Protivoklopni divizion u sastavu armijske artiljerijske brigade, najčešće je po baterijama pridavan divizionima. Manevar divizionom, kao celinom za protivoklopnu borbu nije vršen. Istina, u ovoj situaciji nije ni bilo nikakvih iznenađenja u tom smislu. Manevar je vršen sa po 1—2 po baterije na određenom pravcu.

Artiljerijskim divizionima se manevrovalo umešno. Iako je zemljište u operacijskoj zoni armije uglavnom planinsko, krševito i sa ograničenom putnom mrežom,

motorizovani divizionu armijske artiljerijske brigade blagvremeno su stizali u određene rejone. Nedovoljan broj vozila za teška oruđa i njihov češći kvar na ovom zemljištu stvaralo je poteškoće. Ali i tu su se artiljerijske starešine dobro snalazile, pa su divizione dovodili po delovima na VP.

Dejstva u ovoj operaciji odlikuju se brzim i vrlo smelim prodorima. Velikim zalaganjem artiljerijske jedinice su uspevale da prate i podržavaju pešadiju. To se u znatnoj meri odražavalo na neprijateljsku organizaciju odbrane. Brzi razvoji događaja uslovljavali su česte pokrete artiljerije. Zbog toga nije bilo dovoljno vremena za potpunija planiranja u artiljerijskim štabovima i jedinicama. Zadaci artiljerije su postavljeni na čvrne ciljeve neprijateljske odbrane. U takvim situacijama komandovanje pojedinim divizionima nije bilo dovoljno precizno.

Armija je raspolagala sa relativno malo teških oruđa, pa nije bila u stanju da uništi brojne fortifikacijske objekte, kao što je bio slučaj na Riječkom frontu.

Veza divizona i baterija sa jedinicama koje su podržavali bila je dobra. Na osmatračnicama štabova divizija nalazile su se odgovarajuće artiljerijske starešine, a obično na osmatračnicama štabova brigada nalazio se i po jedan artiljerijski oficir osmatrač. Oni su pratili situaciju na bojištu i obezbeđivali da određene artiljerijske jedinice koncentrišu vatru na označene ciljeve.

Štab armije u zajednici sa artiljerijskim starešinama vodio je brigu o svim artiljerijskim jedinicama u armiji, utičući na osposobljavanje i njenu celishodnu upotrebu svih stepena.

MILOŠ PAJEVIĆ

UPOTREBA ARTILJERIJE ZA NEPOSREDNO GAĐANJE U NOR-u

U toku narodnoslobodilačkog rata artiljerija je većinu svojih zadataka rešavala neposrednim gađanjem. Bilo je slučajeva da je čak samo jedno oruđe, koje je znalčki upotrebila hrabra posluša neposrednim gađanjem i sa relativno malim utroškom municije, rešavalo veće zadatke nego ceo okupatorov divizion sa dobro obučanim starešinskim i boračkim sastavom koji je gađao sa zaklonjenih vatrenih položaja. Hrabrost i snalažljivost boraca i starešina bili su presudni u svakoj akciji.

U početku rata, kada se nije raspolagalo većim brojem oruđa, sama pojava artiljerije imala je snažan moralni efekat. Artiljerijska vatra krčila je put našim jedinicama i omogućila jurišnim grupama da likvidiraju neprijateljeva uporišta i bunkere. Hrabrost, precizna vatra i smelo isturanje oruđa u streljački stroj bile su, pored ostalog, odlike naših artiljeraca.

Radi ilustracije i analize upotrebe artiljerije za neposredno gađanje, iznećemo neke karakteristične primere.

Prilikom napada 13. proleterske brigade na G. i D. Pribić i Krašić 1. januara 1943. god. njoj je dodeljen jedan top 65 mm. Na zvoniku crkve Sv. Jana nalazio se jedan teški mitraljez koji je zadavao jedinicama dosta muke. Naređeno je da se top pod zaštitom magle privuče na oko 250—300 m od crkve. Kad je zauzet položaj oruđe je napunjeno. Čekalo se samo da se magla razide. Tada je nanišanjeno na zvonik, i već sa drugom

granatom zrno je eksplodiralo u zvoniku i mitraljez je uništen. To je omogućilo da naše jedinice prodru u mesto, opkole neprijatelja koji se povukao posle pada spoljne odbrane u nekoliko utvrđenih zgrada, i da ga po delovima unište. Top se stalno nalazio u streljačkom stroju i uništavao je jedno po jedno uporište. Neprijatelj se žilavo branio iz škole, očekujući pojačanje iz Jastrebarskog. Top je privučen u neposrednu blizinu i sa bliskog odstojanja je otvorena jaka vatra na školu. Prve granate su kroz prozor ubačene u unutrašnjost, gde su se nalazile ustaše. Nakon par minuta neprijatelj je istakao belu zastavu. Prisustvo i precizna vatra topa doprineli su da naše snage sa neznatnim gubicima zauzmu ovo jako ustaško uporište.

Isti ovaj top je efikasno upotrebljen 16. aprila 1943. prilikom napada na železničku prugu Metlika — Črnomelj i železničku stanicu Dubravice. Tom prilikom bataljoni nisu nikako mogli da ovladaju bunkerom na pruzi, a bez njegovog zauzimanja ona se nije mogla porušiti. Iako je bila noć, dovučen je top na 100 do 150 m od bunkera i postavljen na VP. Nišanje je vršeno kroz cev. Bunker se nalazio na jednom brežuljku i projektovao se na horizontu. Izvršena je i kontrola nišanje, jer je trebalo prvim zrnom pogoditi bunker. U protivnom oruđe bi se otkrilo i zadatak bi se teško izvršio. Prvim zrnom postignut je pun pogodak, tako da je gornji deo bunkera (koji je bio od cigle) prosto raznet. U bunkeru je ubijeno 7 neprijateljskih vojnika i zaplenjen jedan mitraljez. Dejstvo je nastavljeno po železničkoj stanici Dubravica.

Top je uspešno dejstvovao i u protivnapadu na s. Sažice, gde je sa oko 500 m prvim zrnom pogodio prozor na zvoniku crkve i pobio mitraljesce. U borbi za Gornju Vas je sa 150 m porušio jedan veliki bunker i omogućio pešadiji da zauzme selo.

U borbama oko G. Lapca od 18. do 20. februara 1943. jedna baterija dodeljena je 8. diviziji. Komanda divizije ju je pridala brigadama. Za oruđa su birani ta-

kvi položaji sa kojih se moglo gađati više ciljeva i sa što manje daljine. U izveštaju komandira baterije komandi 1. hrvatskog korpusa pored ostalog stoji:

»18. II 1943. godine, baterija je gađala neprijatelja u povlačenju preko Mazina, pogoci su bili direktni i naterali neprijatelja u povlačenje... 19. II gađani su rovovi više G. Lapca, pogoci su bili u samom rovu«.¹

Iako su podaci nedovoljni, ipak se iz njih može konstatovati da su pogoci bili direktni i da je vatra oruđa naterala neprijatelja na povlačenje, što je omogućilo zauzimanje ovih položaja.

Prilikom napada na železničku stanicu Radučka 6. proleterska divizija je raspolagala sa svega jednim topom. Komandir odeljenja je dobio zadatak da poruši betonski bunker koji je štiti prilaz železničkom mostu i podrži pešadiju u napadu na železničku stanicu. Kako je oruđe bilo suviše slabo da sa većeg udaljenja poruši bunker, privučeno je na blisko odstojanje. Gađano je direktno u puškarnice. Dva do tri zrna eksplodirala su u bunkeru. Zadatak je izvršen sa relativno malo granata. Borci su zauzeli bunker, podišli železničkoj stanici i preneli vatru na nju. Sa nekoliko granata pogođena je stanična zgrada. Da je oruđe privučeno bliže uspeh bi bio još veći.

Jedna brdska baterija u napadu na Brlog 1943. pridana je 4. brigadi 8. divizije. Baterija je noć 2/3. aprila posela zaklonjene VP. Ujutro je izračunala elemente za posredno gađanje. Ciljevi su bili položaji ispred Brloga i bunker i zgrade u samom mestu. Međutim, rezultati gađanja su bili dosta slabi jer daljina nije dobro ocenjena, a i rasturanje je bilo veliko. Baterija nije omogućila nastupanje pešadiji. Posle toga odlučeno je da se jedan top 65 mm privuče u streljački stroj. Oruđe je postavljeno na 300 m od bunkera. Sa devet granata isterana je posada iz bunkera, što je omogućilo

¹ Arhiva Istorijskog instituta JNA, reg. br. 58, D—1, k. 420.

da borci posednu polazni položaj. Koristeći ovo iskustvo cela baterija je privučena u streljački stroj. Oruđa su na rukama izvlačena na najpogodniji položaj. Svojom vatrom ona su isterala neprijateljsku posadu iz velikog bunkera na uzvišenju više Brloga i iz jednog manjeg na cesti kod Žute Lokve. To je omogućilo borcima da zauzmu ove položaje.

U toku noći 3/4. aprila neprijatelj je izvršio protivnapad i uspeo da ponovo zauzme bunker na cesti kod Žute Lokve. Ujutro je jedan top privučen u streljački stroj sa južne strane Brloga na oko 200 m od bunkera. Sa svega dve granate bunker je razrušen i posada pobijena. Ostala tri topa su u toku dana uništila još dva bunkera i gađala utvrđene zgrade u kojima se nalazio neprijatelj. Kako su oruđa bila malog kalibra, pridata su bataljonima i korišćena za neposredno gađanje. Da su oruđa od početka tako upotrebljena, da je svakom dodeljen cilj i da su se kretala u streljačkom stroju brigada bi postigla bolji uspeh i za kraće vreme bi likvidirala Brlog.

Prvi bataljon 2. brigade držao je 31. oktobra 1943. položaje Modruš — k. 500 i duž ivice šume sve do drumu južno od Kocelja (k. 596). Bataljon je bio ojačan protivoklopnim topom 47 mm i jednim minobacačem. Pošto je očekivao neprijatelja od Josipdola, na drumu je postavio zapreke i mine. Top je postavljen neposredno pored puta i mogao je da tuče ispred prepreka. Oko 6 časova ujutro iz Josipdola je krenula neprijateljska kolona sa tenkovima i pešadijom. Neprijatelj je išao oprezno prema Modrušu. Pred preprekom je zastao. Ispred nje su se našla dva tenka i oklopni automobil. Čim je neprijatelj zastao bataljon je otvorio vatru po njemu, a iz oruđa po prvom tenku. Trećim zrnom pogođen je jedan tenk, posle čega je vatra prenetna na drugi, pa je i on oštećen. Neprijatelj je iz ostalih tenkova otvorio jaku vatru po oruđu i položajima bataljona. To je iskoristila njegova pešadija i odstupila, zbog čega ni oruđe više nije moglo dejstvovati, pa je povučeno u zaklon.

Pri napadu na Št. Janž, u oktobru 1943. jedna baterija artiljerijske brigade 7. korpusa maršovala je u koloni sa pešadijom. Oko 22 časa predhodnica je naišla na prednje neprijateljeve delove i stupila u borbu. Baterija je odmah posela položaje u blizini puta. Orijentisala se prema selu čije su se kuće projektovale na horizontu i nanišaniła prvo na njega. Daljina je ocenjena odoka i popravljana sve dok u selu nije zapaljena jedna šupa sa senom. Vatra je sada omogućila gađanje i osmatranje pogodaka. Gađane su kuće u koje se sklonio neprijatelj. Svako treće-četvrto zrno pogadalo je cilj. Posle dvočasovne borbe selo je zauzeto i neprijatelj proteran.

U napadu na Štampetov most (na pruzi Ljubljana — Trst) u leto 1944. učestvovala je jedna baterija od 4. oruđa. Početak napada određen je na pola časa pre pada mraka. Računalo se da će baterija za pola sata vidnog vremena uništiti bunkere koji su štitili prilaze mostu i stvoriti uslove da diverzanti i jedinice miniraju most. Pokriveni teren omogućio je da ujutro, na sam dan napada, komandir baterije i komandiri odeljenja izvide položaje i podele ciljeve. Za svako oruđe je izabran najpogodniji VP. Posle podne su oruđa u najvećoj tajnosti postavljena na VP na samoj ivici šume, udaljena oko 500 m od bunkera. Tačno u 19.30 oruđa su otvorila vatru na dodeljene ciljeve. Punim pogocima su brzo uništeni. Neprijatelj je bio iznenađen. Naše jedinice su prešle u napad, proterale neprijatelja i zauzele most. Minereri su odmah pristupili izvršenju svog zadatka. Most je miniran sa oko 1.500 kg eksploziva i posle nekoliko časova je porušen. Saobraćaj na magistrali Ljubljana — Trst prekinut je za duže vreme.

Prilikom prelaska preko r. Bosne i napada na Do-boj marta 1944. 10. divizija je raspolagala divizionom od 5 baterija (3 baterije topova 75 mm, 1 baterija 37 mm i jedna pav baterija od 20 mm). Ceo divizion je pridat 9. brigadi, pošto je ona dobila najvažniji zadatak. Ove baterije su pridate bataljonima, a dve je za-

držao komandant brigade pod svojom komandom. Dva-
deset devetog marta određeni su VP baterije na oko 1
km od prednjeg kraja neprijatelja i odmah su posed-
nuti. Baterije za neposredno gađanje posele su položaje
pred sam mrak, i to neposredno iza streljačkog stroja.
Svakom oruđu su dodeljeni po jedan do dva cilja i po-
trebna količina municije. Artiljerijska priprema je po-
čela u 18 časova. Dejstvovalo se po grupnim ciljevima.
Vatra je bila kratkotrajna i snažna. Posle pripreme je-
dinice su krenule u napad. Treći bataljon je sa severa
razbio neprijatelja i zauzeo skoro čitavo naselje. Nepri-
jatelj je sabijen u bunkere i rovove oko vatrenih polo-
žaja njegove pav baterije. Ujutro je na pravcu 3. bata-
ljona uvedena u borbu brigadna rezerva. I pored sna-
žne vatre naše artiljerije nije postignut neki naročiti
uspeh. Tome je mnogo doprinelo slabo sadejstvo, slaba
veza i gusta magla.

U ponovnom napadu (istog dana) artiljerija je,
radi pružanja što neposrednije podrške pešadiji, privu-
čena blizu neprijatelja u borbeni poredak pešadije. Po-
sle snažne i precizne vatre artiljerije brigada je prodrla
u uporište, ali je zadržana jakom vatrom iz bunkera i
rovova oko pav baterije. Sada su privučena oruđa i ne-
posrednim gađanjem uništavala su jedno po jedno žari-
šte otpora, najpre u rejonu VP pav baterije, a zatim
su počela rušiti bunker za bunkerom. U borbu su uba-
čene jurišne grupe koje su sačinjavali najhrabriji borci
sa bombama i automatskim oružjem. One su se privukle
pod zaštitom artiljerijske vatre na bliska odstojanja i
bombama i automatskim oružjem stvorile uslove za
napad ostalim snagama. Naše jedinice su upale u bor-
beni poredak neprijatelja, gde je došlo do borbe prsa u
prsa. Neprijatelj se žilavo branio iz bunkera u rejonu
mosta. Oruđa su privučena u borbeni poredak i preci-
znom vatrom su likvidirala poslednja žarišta neprija-
teljskog otpora. Oko 17 časova prestao je svaki otpor
neprijatelja. Cela posada je pretežno uništena ili za-
robljena. Pojedinci su pokušali da se spasu skakanjem

u r. Bosnu, ali su onemogućeni. Da su baterije u početku smelije upotrebljene neprijatelj bi ranije bio uništen, a naše snage bi imale manje gubitke.

Prilikom oslobodenja Palisada, 24. avgusta 1944. godine 1. i 13. brigada 1. proleterske divizije sa tri bataljona, dva bataljona 3. brigade i 5 brdskih topova u potpunosti su ga okružile. Napad je počeo 24. avgusta uveče. Međutim, prvi napad nije uspeo, pa ni drugi. Prilikom ovih napada oruđa nisu upotrebljena za rušenje pojedinih neprijateljevih uporišta, već su sadejstvovala pešadiji. Prilikom trećeg napada učestvovala su znatno manje snage — samo 1. brigada sa 2, 3. i 4. bataljonom. Oruđa su se nalazila u streljačkom stroju i tukla su utvrđene kuće i druga žarišta otpora. Napad je otpočeo 26. avgusta u 20.00 časova i trajao do 03.00 sledećeg dana. Zauzeto je nekoliko utvrđenih kuća i neprijatelju su naneseni veliki gubici. Pošto je nestalo granata dalji napad je onemogućen. Istovremeno je jedna neprijateljska kolona od s. Kneževići krenula u streljačkom stroju ka Palisadu. Brigada se povukla, a i neprijatelj se, pretrpevši velike gubitke, ujutro povukao u Užice.

Novembra meseca 1944. na sremskom frontu prilikom napada na nemačke položaje kod s. Erdevika, 5. krajiškoj brigadi bio je pridat divizion 76 mm M. 42 koji je ona upotrebila za neposredno gađanje. Artiljerijska podrška prethodnog dana nije bila efikasna. Ovaj divizion je izvučen na VP na zapadnoj ivici s. Čalme (koja je bila većinom porušena). Oruđa su posela VP sa kojih su se videli neprijateljevi rovovi. Mada nije bila predviđena artiljerijska priprema, ona je izvedena u trajanju od oko pola časa. Sa zaklonjenih VP dejstvovao je jedan haubički (122 mm) i minobacački divizion, dok je sva ostala artiljerija gađala neposredno. Pred početak juriša jedan bataljon brigade je ispred sebe terao stado ovaca koje se, kada je naišlo na minsko polje, razbežalo u pravcu s. Erdevika i otvorilo prolaz pešadiji. Zatim je otvorena jaka artiljerijska

vatra po prednjem kraju neprijateljeve odbrane. Pešadija je izvršila juriš. Neprijatelj se naglo povukao i u rovovima je ostavio mrtve i dosta tehnike. Proboj fronta izvršen je na pravcu 5. brigade.

Sedamnaestog januara 1945. god. na pravcu Sotin — Šarengrad neprijatelj je razbio naše pešadijske snage, a VP artiljerije obasuo jakom artiljerijskom vatrom. Kako su veze sa osmatračnicom bile prekinute, svako posredno dejstvo bilo je nemoguće. Ovom prilikom veći deo artiljerije 5. divizije dejstvovao je više neposredno nego posredno. Haubički divizion divizije koji se nalazio na desnom krilu (do Dunava), prebačen je na naredne VP istočno od s. Opotovca kako bi mogao podržati 4. brigadu. Međutim, usled naglog prodora neprijatelja neposredno uz Dunav, naši delovi su se počeli povlačiti u neredu prema Šarengradu. Zbog toga divizion je ostao izvesno vreme bez zaštite pešadije. I pored toga on je prihvatio borbu sa neprijateljem. Jedan deo diviziona dejstvovao je kao pešadija, dok je ostatak neposredno gađao iz oruđa nemačke tenkove i streljački stroj. Municije nije bilo dovoljno, a ni goriva tako da je odmah upućen jedan kamion za Šarengrad po gorivo i municiju. Starešine diviziona raspodelile su se po baterijama, kako bi neposrednije uticale na tok borbe. U tom momentu naišla je jedna grupa Nemaca od s. Opotovca podržana sa četiri tenka a od Dunava jedna manja grupa vojnika na skijama i u maskiranim odelima. Na njih je otvorena vatra sa odstojanja od oko 1500 m. Granate su manjim delom padale u njihov streljački stroj dok su većim delom rikošetirale i eksplodirale pozadi stroja. Smanjen je daljinar za 100 m i opaljen drugi plotun. Većina je rikošetirala i eksplodirala iznad samog stroja. To je prisililo Nemce na povlačenje, tako da su se povukli približno u liniju Opatovačkog groblja.

Posle pola sata zapadno od s. Lovas naišla su 3 tenka i otvorila vatru na našu levokrilnu bateriju. Tada je 2. baterija otvorila vatru po tenkovima sa daljine od 800 m. Jedan tenk je pogoden, a dva su se povukla,

dok je jedno odeljenje druge baterije potpuno uništeno. Tada su Nemci preduzeli napad i uz Dunav, ali su zadržani pred baterijom na 200 do 300 m. Napred nisu mogli od mitraljeske vatre. Mitraljezi su dejstvovali kroz otvor za nišanje na štiti oruđa, dok se haubicama nišani kroz cev na neprijateljski streljački stroj. Oko 10.30 časova stigao je kamion sa gorivom i municijom, kao i jedna pešadijska brigada koja je omogućila divizionu da se povuče i zauzme položaj više s. Novak Bapska.

Jedna baterija haubica ovog divizona aprila meseca je podržavala neposrednim dejstvom naše snage koje su učestvovala u oslobodenju Brčkog. Trećeg dana borbe naše jedinice su podišle gradu. Kako je uža odbrana grada bila dobro organizovana, grad se nije mogao zauzeti. Naređeno je da se privuku divizioni 76 mm i 45 mm uz sam grad, a po mogućnosti i deo haubičkog divizona. Prilikom prebacivanja, divizion 76 mm je pošao van glavne komunikacije i naišao na minsko polje. Dalje nije mogao. Zbog toga je baterija haubica 122 mm M. 38 krenula od Han-Trešnjice glavnim putem za Brčko. Razmak između vozila iznosio je oko 15 minuta. Sa prvom haubicom je krenuo i komandant divizona. Baterija se kretala najvećom brzinom, sve dok je mitraljezi nisu počeli zasipati. Za tren oka posluga je otkočila oruđe i nanišani na toranj crkve, odakle su dejstvovali teški mitraljezi. Prva granata je podbacila jer je punilac upotrebio kumulativnu granatu. Druga, treća i četvrta su imale direktne pogotke. Toranj na crkvi je prosto rasečen i neprijatelj mitraljez ućutkan. Vatra je zatim prenet na utvrđenu kuću u jugoistočnom delu mesta. I ona je sa tri granate porušena. Dejstvo je nastavljeno na džamiju. Tada je stiglo i drugo odeljenje i poselo položaj levo od puta. Kako su ostala odeljenja pristizala, posedala su položaje i otvarala vatru po rovovima na ivici Brčkog, utvrđenim zgradama i bunkerima. Uspešno dejstvo baterije omogućilo je našoj pešadiji da sa manje žrtava i za kraće vreme zauzme grad. Rezultati gađanja bili su: uništena je na crkvi artiljerijska osmatračnica, dva artiljerijska dur-

bina i dva teška mitraljeza; ubijeno je 5 oficira i 7 vojnika; u utvrđenoj kući ubijeno je 9 vojnika i uništena dva mitraljeza, u džamiji 1 oficir, dva vojnika i jedan mitraljez, a i u ostalim kućama, bunkerima i rovovima bilo je dosta mrtvih i uništenog naoružanja.

Dejstvo ove baterije bilo je od presudnog značaja. Ona je neposrednim dejstvom postigla, za nepuna dva časa, ono što artiljerija divizije, sa zaklonjenih VP, nije postigla za celo pre podne. U ovoj borbi je poginuo komandir baterije i tri poslužioca usled nepravilnog kretanja oko oruda.

Decembra 1944. god. 3. vojvodanskoj brigadi, prilikom napada na s. Moslavinu, pridata je jedna baterija 45 mm. Baterija je posela VP severno od sela na samoj obali r. Drave. Ona je dobila zadatak da neposredno dejstvuje preko Drave na objekte koji budu ometali napad brigade. Komandir baterije je sam izabrao ciljeve i postavio zadatke oruđu. Kada je dat signal oruđa su počela da dejstvuju na rovove. Neprijatelj je odmah iz mitraljeza otvorio vatru na bateriju. To je omogućilo da komandir uoči i one ciljeve koji se dotada nisu otkrili. Kako je koje odeljenje uništavalo cilj, vatra je prenošena na novootkrivene ciljeve. Tako je pešadija neposredno podržana. U toku jednočasovne borbe zahvaljujući preciznom gađanju i energičnom jurišu bataljona, selo je zauzeto.

*

Ovde su izneti samo neki primeri upotrebe oruđa za neposredno gađanje od vremena kada su naše jedinice raspolagale malim brojem oruđa pa do završnih dejstava.

Ovi primeri i niz drugih mogu nam poslužiti za proučavanje i analizu upotrebe artiljerije za neposredno gađanje u toku NOR-a. Mada su takva dejstva često bila izraz nužde, (neobučenost starešinskog i boračkog sastava, pomanjkanje sredstava veze, instrumenata

i dr.), ipak su ona davala veće rezultate nego neprijateljeva dobro opremljena artiljerija. Prednosti neposrednog gađanja su opštepoznate, a iskustva iz našeg NOR-a su to ubedljivo pokazala.

Ako uzmemo da u naoružanju partizanskih jedinica dominantnu ulogu ima pešadijsko oružje, neophodno će biti da svaka partizanska jedinica raspolaže sa nekoliko lako pokretnih artiljerijskih oruđa. Dinamičnost i raznovrsnost partizanskih dejstava u neprijateljevoj pozadini, karakter ciljeva i objekata, nameću potrebu da partizanske jedinice budu sposobne za dejstvo i pokret. Partizanske jedinice često su nailazile na objekte na koje je jedino artiljerija mogla uspešno da dejstvuje. To najbolje pokazuju dejstva kod s. Doboj, Brčko i Palisad. Da je u sva tri slučaja odmah u početku upotrebljeno što više artiljerije za neposredno gađanje, s obzirom na nedostatak municije, jedinice koje su napadale likvidirale bi neprijatelja za kraće vreme i sa manje žrtava. Istina, bilo je slučajeva da su pojedina uporišta osvajana i bez artiljerije, naročito u početnom periodu rata, kada se nije raspolagalo artiljerijom, ili je nje bilo vrlo malo. Nju su tada zamenjivale jurišne grupe (sa eksplozivom), bombaši sa bombama i sl. Međutim, to je zahtevalo relativno duge pripreme, a i velike gubitke. Često nismo mogli da zauzmemo neprijateljeva uporišta i bunkere iako smo pred njima gubili najhrabrije borce. (Kupres u proleće 1942, žel. stanica Oborci u leto 1942. itd.). Međutim, kada su naše jedinice u borbama raspolagale artiljerijom dovoljno je bilo da se uništi jedan bunker, ili da neprijatelj oseti prisustvo artiljerije, pa da objekat ili uporište padne.

Preciznost naših nišandžija, iako nedovoljno obučениh, ali sigurnih u svoja oruđa, dala je izvanredne rezultate. Dovoljno je bilo da se izbaci jedna ili nekoliko granata pa da utvrđeni objekat bude uništen i jedinica otvoren put za nastupanje (Bos. Novi, Jajce, Livno 1942; Krašić, Sv. Jana 1943. itd.).

Naša ratna praksa nam govori da se za neposredno gađanje mogu upotrebiti i veće jedinice (baterija pa i

divizion). Kada će se i koliko upotrebiti oruđa za neposredno gađanje zavisi od niza faktora. Osnovni faktori su: aktivnost i karakter neprijatelja, karakter ciljeva i njihov položaj u odnosu na položaj oruđa, raspoloživa količina oruđa i municija, karakter borbenih dejstava i željeni efekat.

Primeri kod Brčkog, sa sremskog fronta i dejstva dva diviziona 6. divizije (ličke) na r. Ilovi 1945. govore nam da je moguća upotreba većih artiljerijskih jedinica za neposrednu podršku pešadiji sa otkrivenih VP.

Prilikom jedne vežbe 1956. god. 10 oruđa za neposredno gađanje uništila su više ciljeva i delova rovova, nego 36 haubica sa zaklonjenog VP. Brzina i preciznost gađanja oruđa za neposredno gađanje zadivili su sve prisutne.

Tačnost pogadanja oruđa za neposredno gađanje je daleko veća, a veći je i materijalni efekat na cilj. Ona postižu veći moralni efekat, znatno brže mogu da otvore vatru, a postižu i bolje sadejstvo sa podržavanom jedinicom; brže menjaju VP i osmatračnice i daleko manje troše municije. Mana im je što se brzo otkrivaju, što su više izložena neprijateljevim oruđima i tenkovima, ne mogu se duže zadržati na jednom položaju i teško se mogu prikriti na VP. Ona su naročito pogodna za jedinice koje dejstvuju u pozadini i na bokovima neprijatelja, kao i kad je odnos u artiljeriji i oklopnim jedinicama za nas nepovoljan.

RADENKO POPOVIĆ

SNABDEVANJE JEDINICA ARTILJERIJSKO- TEHNIČKIM SREDSTVIMA I NJIHOVO ODRŽAVANJE U NOB

Po kapitulaciji bivše jugoslovenske vojske u aprilu 1941. god., komunisti i ostali narod sakrili su dosta lakog pešadijskog naoružanja i municije, znajući da će ono zatrebati, pre ili kasnije. Iz ovih izvora su se na početku ustanka i snabdevali prvi partizanski odredi i čete.

Međutim, do artiljerijskih oruđa nije se moglo doći drukčije nego plenom od okupatora. Tako je bilo u početku i tako je ostalo sve do druge polovine 1944. Tada, delimično, NOV se počela snabdevati artiljerijom i od saveznika, ali je i posle toga sve do kraja rata ratni plen ostao osnovni izvor. Prema tome u pogledu snabdevanja artiljerijskim materijalom, ceo ratni period možemo grubo podeliti na tri faze, i to: — prvu — od zaplenjivanja prvih artiljerijskih oruđa do italijanske kapitulacije 9. septembra 1943., drugu — do druge polovine 1944., i treću — do kraja rata.

PRVA FAZA

Koliko je god bilo teško doći do artiljerijskog naoružanja, ništa manje poteškoća nije bilo pri njegovom kompletiranju, sortiranju itd., jer ga je neprijatelj pri povlačenju najčešće ostavljao u neispravnom i rasutom stanju. Kako je to izgledalo najbolje će se videti iz nekoliko primera.

Jedinice 2. proleterske divizije su zaplenile 15. februara 1942. god od ustaša i domobrana oruđa 75 mm M. 15 »škoda«. Neprijatelj je pri povlačenju razbacao nišanske sprave, zatvarače, zrna, punjenja, upaljače,

kapsle i ostali materijal. Bolja tovarna grla, zajedno sa samarima, odveo je sa sobom, a slaba je ostavio u rejonu baterije. Ljudstvo određeno da od zaplenjenog materijala formira bateriju, pretražilo je okolinu i uspelo uglavnom da prikupi sav materijal i pribor. Na kolike je teškoće u tom poslu nailazilo najbolje ilustruje ovaj detalj: delovi artiljerijskih metaka su bili razbacani na sve strane, a veći deo punjenja rasut iz barutnih kesica. Ona su se kompletirala na taj način što se prvo izmerilo jedno punjenje iz metka koji je pronaden kompletañ, a zatim se na osnovu toga merio rasuti barut za ostala punjena. Izmereni barut se sipao u kesice koje su poslužioc i sami pravili pod kontrolom starešina. Kompletiralo se tako oko 130 metaka. Čaura je bilo nešto manje, što nije smetalo, jer su se one mogle upotrebljavati za gađanje više puta.

Ustaše i domobrani su ostavili samo 12 slabijih konja i nešto više samara, koji su bili većim delom municijski. Da bi se oruđa mogla natovariti, trebalo je samare adaptirati. Ovo je uradila posluga uz pomoć nekog kovača u Livnu. Za popunu baterije uzet je deo konja i samara iz pešadijskih brigada, a deo je mobilisan od seljaka. Pošto još uvek nije bilo dovoljno konja i samara, formiralo se u početku samo jedno tovarno odeljenje, a za drugi top su napravljene rukunice, tako da je ono osposobljeno za tandem vuču.

Svu je municiju baterija nosila sa sobom na tovarnim konjima. Ona je utrošena u sledećim akcijama: pri napadu na Kupres 27/28. decembra 1942., na Strmicu kod Knina 25. februara 1943. i pri napadu na Jablanicu 21. februara 1943. Prosečno u svakoj od ovih akcija utrošeno je po oko trideset zrna. Gađali su se samo najvažniji ciljevi. Tako je, na primer, baterija u borbama za Jablanicu neutrališući neprijateljsku artiljeriju i pri zauzimanje tvrđave i hotela utrošila blizu četrdeset metaka.

1. proleterska i 3. krajiška brigada zaplenile su 11. aprila od Italijana 6 brdskih topova 75 mm u borbama na prostori: Goli vrh, s. Slatina i s. Ifsar (po-

Prenos municije

dručje severoistočno od Foče). Pored topova, zaplenjeno je i oko 700 metaka i 50 mazgi. Materijal je bio razbacan na prostori od oko 30 km². Na njegovom prikupljanju, sređivanju i kompletiranju radilo je oko 30 ljudi iz brdske baterije i jedan bataljon pešadije čitavih petnaest dana. Tek 28. aprila bila su osposobljena za dejstvo četiri topa, ali bez dovoljno stoke, instrumenata, pribora i sredstava veze.

Popuna tovarnom stokom vršila se na taj način što su se od pešadijskih brigada oduzele jače mazge i snažniji tovarni konji.

Samara je bilo raznih modela i vrsta, pa su prepravljani u maloj poljskoj radionici najpre u Čajniču, a kasnije u Hočevini. Na taj način se su osposobile sve artiljerijske jedinice za brdski transport, od kojih je formiran početkom maja 1943. godine u Hočevini brdski divizion 1. proleterske divizije. On je imao četiri brdska topa 75 mm sa 429 metaka i jedan top 65 mm sa 206 metaka. Divizion je nosio sa sobom svu municiju koja se trošila vrlo racionalno i samo za najvažnije ciljeve. Tako je, na primer, 2. baterija, kada je podržavala 3. krajišku brigadu u rejonu Slepac — Vlaško polje, za kraće vreme neutralisala jednu neprijateljsku bateriju sa svega devet zrna. U borbama 15. maja 1943. su 1. i 2. baterija koje su imale u svom sastavu po dva oruđa 75 mm, utrošile 40 do 53 zrna, a 16. maja 40 do 53 zrna. Manevarsko odeljenje koje je imalo jedan top 65 mm utrošilo je 15 maja 15 zrna, 16. maja 10 zrna i 17. maja 5 zrna. Za pripremu i podršku napada na Borovno i Košur divizion je utrošio ukupno 150 zrna.

Haubički divizion Vrhovnog štaba je formiran u novembru 1942. posle uspešno završene operacije 1. i 3. divizije na Jajce. Haubice 100 mm M. 14/19, zapregu i pribor zaplenila je 1. proleterska divizija, a druge dve haubice uzete su iz krajiških odreda. Divizion je imao tada dve baterije od po dva oruđa sa 238 metaka. Kasnije je u rejonu Livno formirana i treća baterija od tri haubice 100 mm, koje su dobijene od rasformirane škole u Bosanskom Petrovcu. U borbama za Prozor zaplenjene su još četiri haubice 100 mm, pa su i one date haubičkom divizionu. Tada je zaplenjeno i oko 5 000 metaka za ove haubice.

Na isti način stvarane su i ostale artiljerijske jedinice NOVJ.

Mnogo puta su bili ulagani i natčovečanski napori da bi se sačuvala oruđa, ali zbog besputnog i teškog zemljišta na koje su bile često potisnute naše jedinice,

naročito u neprijateljskim ofanzivama, oruđa se uvek nisu mogla sačuvati. Ona su uništavana, zakopavana ili na neki drugi način skrivana. Tako je, na primer, Divizion Vrhovnog štaba, po naređenju druga Tita, uništio u četvrtoj ofanzivi, po prelasku reke Neretve, sve haubice, jer se po onakvom zemljištu artiljerija nije mogla kretati. Divizion je poveo sa sobom stoku sa zaprežnim priborom i poneo nišanske sprave i zatvarače haubica. Tada je formirao i jednu brdsku bateriju od dva brdska topa.

Kad je 1. proleterska divizija zauzela Kalinovik, divizion je dobio ponovo dve haubice 100 mm, bez zatvarača, ali su one kompletirane sa zatvaračima koje je divizion nosio sa sobom.

Divizion je tada imao i odeljenje za vezu, tri baterije i popunjujući deo. Odeljenje za vezu je imalo 8 telefona, 2 centrale od 10 brojeva, nekoliko km kabla, 2 planšete i 4 dogleda. 1. baterija je imala 2 haubice 100 mm, 2 telefona i nekoliko kilometara kabla, dok je 2. baterija bila bez oruđa. Brdska baterija je pridata 3. diviziji. Popunjujući deo divizionu imao je oko 30 ljudi i 30 konja.

Izrazit primer sa kakvim su se teškoćama borile naše artiljerijske jedinice prilikom kretanja po teškom i slabo komunikativnom zemljištu i kako su se snabdevale transportnim sredstvima i stokom, predstavlja marš Haubičkog divizionu Vrhovnog štaba od Miljevine prema Drini i dalje prema Uzlupu. Divizion se prebacio 1. maja 1943. od Miljevine do Broda na Drini šumskom železnicom. Vagone su vukli konji. Preko Drine su artiljerijska oruđa prevezena splavovima. Posle prelaska reke divizion je imao zadatak da produži prema Uzlupu. Put koji je vodio od s. Bastasi do s. Bobova bio je vrlo težak pa konji nisu mogli savladati karsno zemljište i velike uzbrdice. Zato je štab divizionu mobilisao od seljaka volovske zaprege i pomoću njih uspeo, uz velike napore, izvući haubice do Pakovića. Odavde pa do Uzlupa put je bio još teži, tako da kompletne haubice nisu više mogli vući čak ni volovi. Štab divizionu

je tada doneo odluku da se oruđa rasklope i po delovima izvuku do Uzlupa. U tu svrhu su izrađene primitivne sanke na koje su natovareni delovi haubica, a vukle su ih volovi. Haubice su rasklopljene drvenim štapovima, jer nije bilo nikakvog alata. No i pored svih teškoća one su ipak stigle do Uzlupa.

Zbog teškog zemljišta i nedostatka municije, haubice su docnije, po narednju Vrhovnog štaba, zakopane u jednoj kući u s. Ogradenica, a ona je zatim zapaljena radi maskiranja.

Divizion 2. proleterske divizije je u toku pete ofanzive činio sve da sačuva teško dobivena oruđa i municiju. Ali neprestane borbe, bombardovanja neprijateljske avijacije i artiljerije i besputno zemljište učinili su svoje. Divizion je bio primoran da zakopa deo oruđa kod Mrkalj-klada na Vučevu, a poslednja oruđa su propala 9. juna 1943. god. u rejonu Ozrena, gde su se zbog klizavog zemljišta i velikih uzbrdica mazge survale u provaliju. Zbog toga se docnije nije moglo kompletirati nijedno oruđe.

I divizion 1. proleterske divizije ostao je na kraju pete ofanzive bez topova. Zbog otežanog pokreta i nedostatka municije, štab 1. proleterske divizije naredio je 5. juna 1943. da se zakopaju dva topa 75 mm i top 65 mm na Vučevu. Divizion je sa dva oruđa 75 mm produžio marš prema Sutjesci. Pri prelasku preko reke 6. juna, voda je odnela jednu mazgu koja je nosila kolvku topa. Štab divizionu vratio je jedno odeljenje sa dve mazge da donese jednu kolvku zakopanih topova, što je i učinjeno. Sedmog jula divizion se uputio prema Lučkim kolibama. Kretao se po vrlo teškom i besputnom zemljištu po istočnim padinama Lastve.

8. juna, kada se divizion uputio prema k. 1405, drug Tito, koji je stigao do baterije, naredio je da se ispali svih 120 zrna na Kočur, a oruđa da se zakopaju. Divizion je sa ljudstvom i stokom krenuo dalje prema Lučkim kolibama ponevši sa sobom nišanske sprave i zatvarače.

Transport art. municije

Moglo bi se zaključiti da je u prvoj fazi najpogodniji transport bio tovarni, jer su se jedinice kretale većim delom po slabo komunikativnom i besputnom zemljištu. Slabost ovog transporta je bila u tome što je zahtevao dosta konja, a često nije bilo dovoljno stočne hrane pa ni vode. Karakteristično je za ovu fazu: prvo, da su jedinice nosile sa sobom svu municiju, odnosno koliko su mogle poneti s obzirom na transportna sredstva, i drugo, one su bile prinudene da maksimalno štede municiju, te su je upotrebljavale samo za gađanje najvažnijih ciljeva. U kritičnim situacijama, kada je bilo malo municije, njen utrošak odobravao je lično komandant divizije. U četvrtoj ofanzivi čak je po ovom pitanju intervenisao Vrhovni komandant koji je 21. marta odredio domete do kojih mogu gađati pojedina artiljerijska oruđa. Tako je bilo određeno da se mino-

bacačima 82 mm mogu gađati ciljevi na daljiní do 2000 m, protivoklopnim topom 37 mm do 300 m, pešadijskim 37 mm do 500 metara, protivoklopnim 47 mm do 500 m i brdskim 65 mm i 75 mm do 3000 m. Pored toga, bilo je naređeno da se gađaju samo ciljevi koji se mogu dobro osmatrati i kada je gađanje sigurno, kao i da se za svaku akciju proračuna koliko će se artiljerijske municije utrošiti.

DRUGA FAZA

Snabdevanje artiljerijsko-tehničkim sredstvima u drugoj fazi bilo je neuporedivo bolje i lakše. Pored zaplenjenog materijala, dobijanja od saveznika i oduzimanja od italijanske vojske koja je kapitulirala, bila je proširena i slobodna teritorija na kojoj su neke jedinice već imale skladišta municije iz kojih su se snabdevale gotovo sve do kraja rata.

Po kapitulaciji Italije došlo se i do kompletnih skladišta artiljerijske municije. Pitanje je bilo šta uraditi s njima: da li ih zadržati na istim mestima ili ih prebaciti u šume i na teško pristupačno zemljište. Veći deo jedinica je pravilno rešio ovo pitanje. Pošto se očekivalo da će Nemci izvršiti napad na novooslobodenu teritoriju, one su prebacile municiju u one krajeve za koje se pretpostavljalo da će i posle ofanzive ostati na oslobođenoj teritoriji. Jedinice koje tako nisu uradile pogrešile su jer su se Nemci prilikom jesenje ofanzive 1943. dočepali nekih skladišta.

Komanda 13. divizije, na primer, pravilno je ocenila situaciju. Na njenoj teritoriji u vreme kapitulacije nalazio se veći broj skladišta artiljerijske municije, ali su ona bila u blizini glavnih komunikacija. Zato je komanda divizije odmah naredila komandi svog divizion¹ da smesta evakuíše veliko italijansko skladište u

¹ Divizion je imao jednu bateriju 100 mm M. 14, od četiri oruđa, jednu bateriju 75 mm M. 11 od četiri oruđa i jednu bateriju 75 mm M. 28 od četiri oruđa. Divizion se prilikom italijanske kapitulacije dobro kompletirao stokom i priborom.

Mošunama kod Senja. U njemu su bile veće količine artiljerijske municije za oruđa 75 mm, 100 mm, 149 mm i 152 mm. Interesantno je da su Italijani imali upaljače za ova zrna u skladištu u širokoj dragi, koja je dosta udaljena od Mošuna. Verovatno zato da, ukoliko bi naše jedinice zaplenile jedno od skladišta, ne bi dobile kompletnu municiju.

Divizion je iz tih skladišta prebacio veće količine kompletne municije na teže dostupna mesta u Gorskom kotaru, pri širokoj dragi i kod s. Klaričevac iznad Senja. Municija je sklonjena po vrtaćama u šumi i dobro maskirana. Maskiranje se vršilo na najrazličitije načine. Težnja je bila da se ono prilagodi okolnom zemljištu. Kod s. Klaričevca je, na primer, municija bila složena u vrtaću, a zatim je odozgo naslagano kamenje. Divizion se duže vreme posle italijanske kapitulacije snabdevao iz tih skladišta.

Jedinice 7. korpusa koje su dejstvovale u Sloveniji takođe su po kapitulaciji Italije zaplenile veće količine artiljerijskih oruđa, municije, stoke i ostalog materijala. Od tog plena 15. divizija formirala je u jesen 1943. dva diviziona, a 14. i 18. divizija po jedan, dok je svaka pešadijska brigada dobila po jednu prateću bateriju oruđa 75 mm ili 65 mm. Divizioni su imali haubice 100 mm M. 14 i topove 75 mm M. 15.

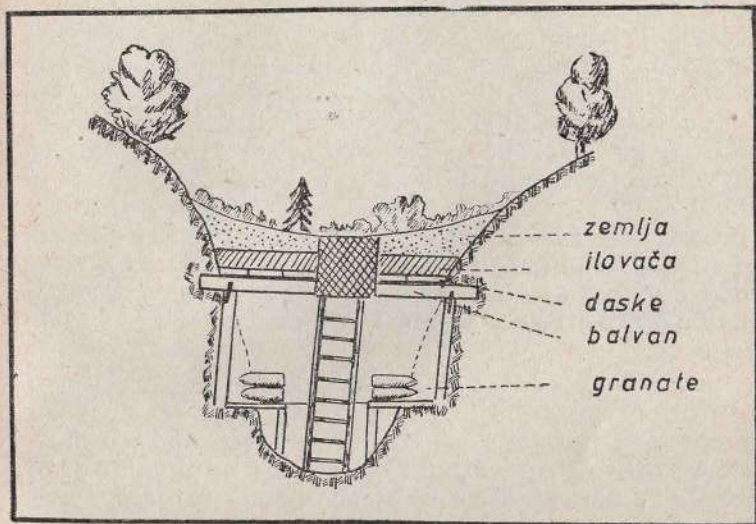
Italijani su i ovde ostavili skladišta sa većim količinama artiljerijske municije. Da ta municija ne bi pala u ruke Nemcima koji su se spremali za ofanzivu, Glavni štab Slovenije preduzeo je mere da je skloni. On je organizirao prikupljanje, sortiranje i kompletiranje municije i njeno prevoženje u rejon s. Poljane — s. Čermošnjice. Taj je rejon bio ne samo šumovit, već i udaljen od glavnih komunikacija. Municija je slagana, kompletirana u manjim gomilama po šumi i dobro maskirana granjem, mahovinom i lišćem. Nemci su u jesen 1943. vršili ofanzivu i u tom rejonu, ali većinom nisu pronašli ovu municiju.

Iz tih skladišta dugo su se snabdevale artiljerijske jedinice 7. korpusa. One su same u periodu zatišja privlačile municiju bliže rejonima svoje lokacije ili u rejone u kojima su se predviđala predstojeća dejstva. Kao primer navodimo artiljerijsku brigadu 7. korpusa. Ona je bila locirana više meseci u rejonu s. Jama, ali je svoja priručna skladišta, u blizini ovog sela, popunjavala iz skladišta Glavnog štaba. O popuni, kompletiranju, sortiranju i ispravnosti municije vodio je računa inženjerijsko-tehnički referent brigade, koji je imao svog pomoćnika i oružara. Pošto u skladištu Glavnog štaba nije bilo artiljerijskog stručnjaka, niti ju je iko organizovano izdavao, po nju su uvek upućivane starešine i ljudstvo koji su je dobro poznavali.

U priručnim skladištima nalazilo se po nekoliko stotina metaka. Na početku su bili složeni po gomilama na više mesta, a kasnije su se pravila manja skladišta u vrtačama. Ova skladišta municije radila su se tako što se približno na polovini vrtače podigao krov od balvana i dasaka, preko koga se nasipala i nabijala ilovača, a zatim je posut sloj obične zemlje, po kojoj je posađeno rastinje najbliže okoline. Preko toga nabacalo se nešto lišća i suvih grana, tako da je skladište bilo u potpunosti zamaskirano (vidi sk. 9.).

Na krovu je bio četvorouglasti otvor koji je posle izlaska ljudstva uvek dobro maskiran. U skladištu se municija polagala na daske nešto podignute od zemlje, kako bi se bar delimično zaštitila od vlage. U ovim skladištima čuvala su se samo artiljerijska zrna i čaure. Upaljači punjenja i kapsle smeštani su u malu, dobro maskiranu baraku, u blizini podzemnih skladišta. Za ova skladišta znao je samo određen broj ljudi — oni koji su radili u njima. Oni su dovozili, slagali municiju i vodili računa o njenom održavanju i maskiranju skladišta, a pre početka akcije kompletirali su je i pripremali za transport.

Najteže je bilo sa čuvanjem i održavanjem punjenja. Ona su se nalazila u običnim sanducima i zato su bila uvek vlažna, a naročito u jesenjim i zimskim da-

Skica 9. — Sklonište za art. municiju

nima. Zato su se morala, pre svake akcije, sušiti, bilo na suncu ili na seljačkim pećima. Jednom prilikom zapalilo se oko stotinu punjenja za haubicu 100 mm, koja su se sušila na drvenoj polici u provizornoj baraci, jer se vatra ložila ispod same police.

U jesenjim napadnim dejstvima 1943. jedinica 7. korpusa protiv Nemaca, sa ciljem da odbace Nemce preko Save, artiljerijska municija je pre početka napada prebačena iz skladišta direktno na napadne pravce.

Za vreme nemačke ofanzive u jesen 1943. artiljerijska brigada 7. korpusa bila je prinudena, pošto je komunikacije držao neprijatelj, da sva svoja oruđa (oko 20) sakrije po šumi i krene u borbu kao pešadijska jedinica. Na taj način je uspela da sačuva svoja oruđa.

Brigada je imala u 1944. god. stalni kantonman u rejonu sela: Jama — Dvor — Smuka, a kasnije u rejonu Čermošnjice. Jama, Dvor i Smuka nalazili

su se između neprijateljskih garnizona Novog Mesta i Kočevja udaljeni od jednog i od drugog oko 20 km. Neko vreme, kada je štab 7. korpusa bio u s. Jama, brigada je štitila korpus kao pešadijska jedinica. Ona je bila često na udaru neprijateljskih snaga koje su nadirale na oslobođenu teritoriju, naročito od Novog Mesta, jer tamo nije bilo drugih jedinica. Pošto bi u takvoj situaciji oruđa i komora bili balast za jedinice, a postojala je i mogućnost da ih neprijatelj iznenadnim napadom zapleni, jedinice nisu imale oruđa kod sebe. Svaki divizion držao je svoja oruđa skrivena u raznim rejonima Dolenjske i prema tome gde su se predviđale akcije.

Oruđa su skrivana u gustoj šumi po vrtačama i oko njih su se sadile i mlade smreke. Zatvarači, nišan ske sprave i municija sakrivani su odvojeno od oruđa. Za ovaj posao su odabirane starešine i minimalan broj proverenih boraca, kako bi se obezbedila tajnost. Naročita pažnja obraćala se na maskiranje prilaznih puteva, jer bi neprijatelj po tragu brzo pronašao oruđa. Maskiranje se vršilo tako da se pozadi topa vuklo posečeno drvo sa granama, a pozadi drveta išla su jedna do dvoja kola koja su od mesta gde se skrenulo sa oruđem išla još jedan do dva kilometra dalje da bi svojim tragom zavarale neprijatelja. Uvlačenje topa u šumu se vršilo preko žbunja, jer se ono, pošto bi ga prešlo oruđe, dizalo i tako je predstavljalo prirodnu zavesu — masku. Sve grane koje bi top ogulio sečene su. Prilazi su maskirani i na taj način što je sa kola koja su išla pozadi topa bacano po putu suvo lišće.

Oruđa su se teže sakrivala zimi — po snegu, kada je šuma gola. U Lici su ustaše pronašle jednom sva oruđa jedne baterije zakopane u Gornjem kraju, upravo zbog toga što se nije dobro maskirao kolotrag oruđa. Ni komora se nije nalazila zajedno sa artiljerijskim jedinicama. Ona je bila na oslobođenoj teritoriji. U prvoj polovini 1944. god. nalazila se u šumi u blizini s. Podhoste u provizornim konjušnicama, a kasnije u rejonu Topla Reber. Oba ova mesta bila su 8 do 10 km udaljena

Prenos art. municije 1944. god. u Crnoj Gori

od sela Jame. Komora se prebacila iz s. Podhosta u Toplu Reber iz dva razloga. Prvo što je rejon Podhoste bio ugrožen od neprijatelja, a drugo, što su se na Toploj Reбри nalazile velike livade i pašnjaci sa kojih se brigada snabdevala travom i senom. Za košenje i sušenje trave upućeno je u leto 1944. god. posebno ljudstvo iz jednog diviziona koje je pripremlilo veće količine sena, za jesen i zimu 1944/45. god.

Na početku je svaki divizion imao svoju komoru. Kasnije je cela komora bila direktno pod štabom brigade, te su tako divizion postajali sposobniji i za pešadijske borbe koje su bile sve češće. Pored toga, štab brigade mogao je na taj način bolje manevrisati za pregama, kojih nije bilo dovoljno, pa ih je prema potrebi pridavao onom divizionu koji je bio određen da podržava neku pešadijsku jedinicu u predstojecoj akciji.

T R E Ć A F A Z A

Snabdevanje artiljerijsko-tehničkim sredstvima se znatno poboljšalo u drugoj polovini 1944. kada su nam ih počeli slati i saveznici. U početku, dok nije bio oslobođen deo Dalmacije, saveznici su bacali u određene regione na slobodnoj teritoriji rasklopljena oruđa, municiju i ostali materijal padobranima. Posle oslobođenja dela obale počelo je veće snabdevanje morskim putem, a materijal se prevozio na front kamionima, koje su nam tokode delimično isporučivali saveznici. U Srbiji je delom naše jedinice snabdevala artiljerijsko-tehničkim materijalom Crvena armija.

U ovo vreme formirane su nove artiljerijske jedinice, a mnoge već postojeće su dobile novo naoružanje. Tako je, na primer, artiljerijska brigada 7. korpusa dobila u aprilu 1945. dvadeset oruđa 75 mm M. 1—4. Za ova oruđa su saveznici isporučivali i municiju. Municija se dovozila često direktno iz morskih luka u regione vatrenih položaja.

Saveznici su snabdevali i naše artiljerijske jedinice u unturašnjosti zemlje koje su dejstvovale u pozadini neprijatelja municijom za zaplenjena oruđa. Tako, na primer, u zimu 1944/45. god. kada je Slovenija bila još odsečena od mora, oni su bacali padobranima municiju za trofejna oruđa, koja je imala artiljerijska brigada 7. korpusa. Štab brigade je trebovao municiju preko korpusa. Pored toga, jedinice su se i dalje snabdevale municijom otimajući je od neprijatelja, jer savezničke municije nije bilo dovoljno, a jedinice su imale i mnogo trofejnih oruđa.

Artiljerijske jedinice koje su dobile savezničko naoružanje bile su u potpunosti kompletirane svim potrebnim materijalom, a neke su bile i motorizovane. Poboljšala su se i sredstva veze. Svaka baterija je imala, pored žičanih sredstava veze, i po dve radio-stanice, zatim po jedan baterijski durbin i po jednu baterijsku busolu.

Naše artiljerijske jedinice su, kad god su imale mogućnosti, opravljale materijal u svojim ili civilnim radionicama.

Radionica 6. ličke divizije, na primer, izradila je za top 65 mm kompletan zavojno-obrtni zatvarač. Ista radionica je, pre odlaska 6. ličke divizije u Srbiju, napravila samare i ostali pribor za kompletnu bateriju topova 75 mm M. 15.

U divizijskoj radionici 13. divizije prepravljane su čaure topova 75 mm jugoslovenskog porekla za oruđa 75 mm M. 28, jer tih čaura nije bilo. Time se kompletirala municija 75 mm M. 28 za koju je bilo dovoljno zrna i upaljača.

U Sloveniji oruđa koja su bila toliko neispravna da se nisu mogla opraviti u jedinici, slala su se u dosta dobro opremljenu radionicu Glavnog štaba u Starim Žagama. Sa orudem je išao komandir voda i kompletno odeljenje. Ljudstvo je predalo top radionici na opravku, i tu je čekalo da se izvrši opravka, a onda se vraćalo u jedinicu. U nekim radionicama su konstruisana i artiljerijska oruđa, na primer, banijski top i ostalo. Radionice su izrađivale i municiju za oruđa.

Ovde su izneti osnovni načini kako su artiljerijske jedinice u NOB snabdevane artiljerijsko-tehničkim sredstvima i kako su ta sredstva čuvana, održavana i transportovana. Artiljerijske starešine su pored ovoga, zavisno od konkretne situacije, primenjivali i niz drugih načina.

JOZE STEPISNIK

KOMANDOVANJE I UPRAVLJANJE VATROM ARTILJERIJE U NOR-u

U početku narodnooslobodilačkog rata, što je naročito karakteristično za jul i avgust 1941. god., naše jedinice su bile naoružane samo lakim pešadijskim naoružanjem. Prva zaplenjena art. oruđa nisu ulazila u formacijski sastav jedinica, već su držana na nekom skrivenom mestu bez posluge i korišćena su povremeno po odluci štaba odreda, za izvršenje određenih zadataka.

Privremena posluga bila je potčinjena komandi jedinica, koja je oruđa zaplenila. Ona su redovno delovala sa otkrivenih VP koji su se nalazili u rasporedu pešadije. Zadaci su često postavljeni neposredno samoj posluži. Ciljevi su uglavnom direktno pokazivani ili je naređivano šta treba gađanjem postići. Gađanje je bilo neposredno. Korektura je vršena najčešće približavanjem, a rede urakljivanjem. Utrošak municije je određivan samo ako je trebalo gađati više ciljeva. Prenosi vatre vršeni su najčešće u vatrenom sektoru, a rede pomeranjem lafeta. Početni elementi određivani su odoka. Osmatranje gađanja i donošenje zaključaka najčešće je vršila komanda jedinice, ili poslužioc, odnosno starešina oruđa ili rukovalac vatre, ukoliko je postojao.

U ovom periodu, artiljerijom (bolje reći pojedinim oruđima) neposredno su komandovali i upravljali vatrom komande partizanskih jedinica. Ukoliko je u jedinici postojao neki artiljerac, upravljanje vatrom je prepušteno njemu, a delimično i komandovanje.

Tamo gde je ustanak poprimio šire razmere i gde je postojala slobodna teritorija, bilo je pokušaja formiranja artiljerijskih jedinica od zaplenjenih oruđa.

Činjeni su prvi pokušaji da se kod Danilovgrada, jula 1941. god., kod Krupnja avgusta 1941, kod Vrtoča i Mazina i na Romaniji nešto kasnije, one objedine u baterije kako bi se sa njima lakše komandovalo. Međutim, to je bila samo improvizacija. Čvrsto organizovane artiljerijske jedinice tada još ne postoje. Oruđima su komandovala starešine jedinice u čijem sastavu su dejtvovala (četa, bataljon, odred).

Ustanak se brzo razvijao. Već u toku leta i početkom jeseni 1941. pojavljuju se veće partizanske jedinice, slobodne teritorije i narodna vlast. Snabdevanje jedinica poprima organizovaniji karakter.

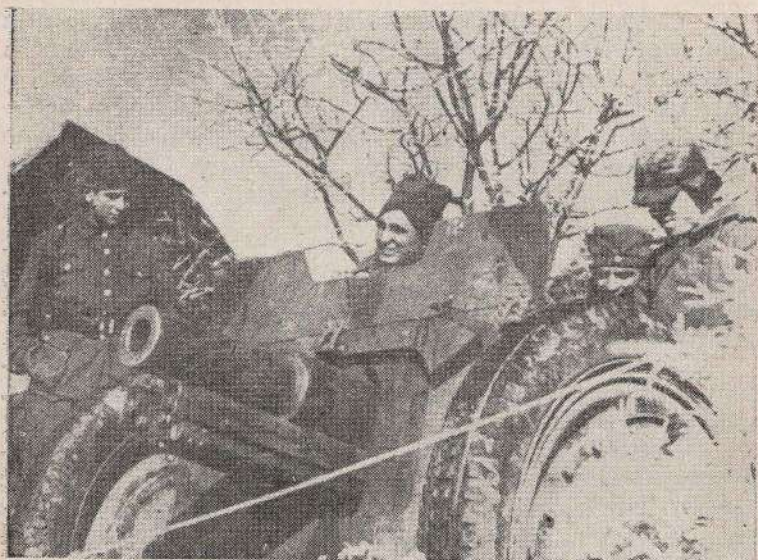
Sada jedinice napadaju na komunikacije, kontrolišu i ometaju saobraćaj okupatoru, a napadaju i na manja uporišta.

Napadi na uporišta, koja su se nalazila na slobodnoj teritoriji ili u njenoj blizini, nisu se mogli izvesti iznenadno, jer su bila opasana žičanim i minskim preprekama. Za napad su trebale veće snage a i duže vreme za pripremu. U tim slučajevima partizanske jedinice morale su da prelaze i u odbranu radi osiguranja jedinica koje napadaju.

Za takve napade nisu bila dovoljna vatrena sredstva sa kojima su dotle raspolagale partizanske jedinice. Pojavila se potreba za jačim vatrenim sredstvima — artiljerijskim oruđima ili, u najmanju ruku, minobacačima.

U ovom periodu sve češće se upotrebljavaju zaplenjena artiljerijska oruđa; tu i tamo pojavljuju se artiljerijske jedinice. Međutim, one se ne nalaze u formacijskom sastavu jedinica, jer im ograničavaju pokret. Pored toga, nedostajala su i sredstva za vuču (transport).

Komandovanje artiljerijom u ovom periodu bilo je centralizovano. Artiljerijska oruđa (obično je to bila grupa art. oruđa koja je nazivana artiljerijom) bila su pod neposrednom komandom komandanta partizanske jedinice. Komandovalo se neposredno — glasom a zadaci su postavljeni uoči, ili pred sam početak borbe.

Artiljerija na položaju Snegovo 1945. god.

Naređivano je koje ciljeve treba gađati ili su oni pokazivani izvršiocu gađanja. Početak dejstva artiljerije poklapao se sa početkom dejstva jedinice.

Posle izvršenja zadatka artiljerija nema više nikakvih obaveza prema jedinici koju je podržavala i obično bi odlazila u svoju bazu, ili se sklanjala (sakrivala). Možemo reći da je tada važio ovaj princip: imati artiljeriju u borbi, a osloboditi se nje prilikom pokreta — manevra.

Starešina artiljerijske jedinice, po dobijenom zadatku, vršio je sve pripreme. Elementi su obično određivani odoka uz eventualnu upotrebu karte manje razmere, VP su birani u streljačkom stroju ili u njegovoj neposrednoj blizini, ali tako da se može dejstvovati neposredno. Korektura je vršena približavanjem. Korektura i grupno gađanje najčešće su spajani. Podela vatre po cilju vršena je samo u izuzetnim slučajevima.

kada bi jedan cilj gadalo više oruda, a vatra je prenošena odoka. Utrošak municije je zavisio od raspoloživih količina i ona je veoma štedena.

Ponekad su radi moralnog efekta na neprijatelja u neprijateljskoj pozadini gađane prostorije koje se nisu mogle osmotriti.

U ovom periodu artiljerija se još nije afirmisala kao rod vojske. Ona se javlja samo povremeno za izvršenje određenih zadataka, pa su komandovanje i uprava vatrom zavisili od karaktera borbe i potreba naših jedinica.

Daljim razvojem ustanka, stvaraju se velike oslobođene teritorije i formiraju krupne jedinice, u okviru kojih se oformljuju pojedini rodovi vojske, a u prvom redu artiljerija.

Dejstva većih razmera zahtevala su snažnija vatrena sredstva, drugačiju organizaciju, formaciju, komandovanje i taktičke postupke.

U ovom periodu pristupilo se formiranju artiljerijskih jedinica sa više sistema. Vodilo se računa da formacija obezbedi savremeno komandovanje i upravljanje vatrom.

Uporedo sa ovim pristupilo se obučavanju kadrova i stvaranju potrebnih taktičkih načela. Dotadanja iskustva su poslužila za pronalaženje takvih postupaka koji bi odgovarali stepenu razvoja dejstava.

Artiljerijske jedinice u ovom periodu ulaze u sastav odreda, brigada, divizija i viših jedinica i čine njihov sastavni deo. Dejstva poprimaju združeni karakter.

Komandovanje i upravljanje vatrom artiljerije u ovom periodu prolazili su različite faze: od najjednostavnijih formi neposrednog komandovanja i upravljanja vatrom, koje se nije mnogo razlikovalo od načina upotrebe lakog pešadijskog naoružanja, do sasvim složenog. Međutim, to nije išlo ravnomerno od nižih formi ka višim, već je u toku razvoja dolazilo do kombinacija raznih načina, pa i do izvesnog vraćanja na-

zad, odnosno primene viših načina u početku i nižih kasnije. Sve je zavisilo od situacije i materijalnih mogućnosti.

Komandovanje je uglavnom bilo centralizovano. A artiljerijom je raspolagao štab, odnosno komanda jedinice, u čijem se sastavu ona nalazila. Zadatke je dobijala preko starešine art. jedinice. Obim zadataka je zavisio od količine municije, vremena i stanja art. materijala (da li je bilo nišanskih sprava, instrumenata i tablica gađanja) i sredstva za vuču (gde može da se postavi na VP i dokle da maršuje). Zadaci su se sastojali u uništenju onih ciljeva, koji su ometali napredovanje pešadije. Ciljevi su uglavnom bili: bunker, lakša utvrđenja poljskog tipa, pojedine utvrđene zgrade i pojedina vatrena sredstva, a ređe je bila u pitanju neprijateljska živa sila.

Zadaci su postavljeni na različite načine: po karti (sve ostalo je prepušteno komandi art. jedinice), ili pokazivanjem i utanačivanjem ciljeva na zemljištu. Izvršenje zadataka usklađivano je sa dejstvom pešadijske jedinice.

Po dubini zadaci su postavljeni različito. To je najčešće zavisilo, naročito u početku, od vremena predviđenog za izvršenje zadatka, od raspoložive municije i pokretljivosti art. jedinice. Ciljevi su uglavnom određivani na prednjem kraju i u neposrednoj dubini neprijateljskog rasporeda. U slučaju povoljnog stanja gornjih činilaca zadaci su postavljeni i dublje.

Vatreni položaji i razvoj najčešće su prepuštani komandi art. jedinica, ali bilo je slučajeva kada su ih određivali i komanda jedinice. Isti je slučaj bio i sa art. osmatračnicama.

Vreme početka dejstva artiljerije poklapalo se sa početkom dejstva pešadijske jedinice. Trajanje podrške redovno je određivano na zemljištu — do izvršenja zadatka. Po izvršenju zadatka art. jedinice su dalje dejstvovale kao prateća artiljerija, vraćane u svoju bazu ili su upućivane na izvršenje drugih zadataka.

Zapovesti su uglavnom izdavane usmeno, izuzetno i pismeno.

Međutim, sve ovo nije bilo statično, već se usavršavalo paralelno sa taktikom NOV i POJ i sa njenom organizacijom i formacijom.

Upravljanje vatrom u početnoj fazi nije se mnogo razlikovalo od prethodnog perioda iako je sada bilo više sistema. Artiljerijski starešina bio je odgovoran za pravilnu pripremu i tehničko izvršenje postavljenih zadataka. Međutim, bilo je slučajeva da je i komandant podržavane jedinice, delio vatru po ciljevima, popravljao elemente, prenosio vatru, određivao utrošak municije i slično.

Pošto bi artiljerijski starešina dobio zadatak jedinica bi pristupila njenom izvršenju. Najpre je vršeno najnužnije izvidanje VP, osmatračnica i ciljeva. VP su birani tako da sa njih oruđa mogu neposredno da gađaju. Ovo je činjeno radi uštede municije i ograničenog vremena za izvršenje zadatka. Pored toga, oruđa su često bila bez nišanskih sprava.

Oruđa su na VP izlazila prikriveno i skoro redovno noću. Na položajima je uređivano samo ono što je najnužnije. Pred sam početak napada izvršiocima gađanja su pokazivani ciljevi. Elementi za gađanje određivani su odoka ili pomoću karte. Osmatračnice su se nalazile u rejonu VP ili u njihovoj neposrednoj blizini, kako bi se moglo komandovati glasom. Utrošak municije određivan je prilikom postavljanja zadatka prema raspoloživim količinama. Vatra je deljena na cilj tako što je oruđu određivano da nišani u sredinu ili ivicu podnožja cilja ili na neki drugi deo. Vatra je prenošena ponovnim nišanjem bez korišćenja elemenata prethodnog gađanja. Za gađanje ciljeva po dubini, dok su se mogli neposredno gađati, nisu izrađivani nikakvi planovi.

Po meri razvoja armije, povećanjem broja artiljerijskih oruđa i usavršavanjem kadrova, artiljerija je kao rod brojno i kvalitetno definitivno zauzela svoje mesto. I upravljanje vatrom takođe je napredovalo.

Komandovanje je usavršavano uvođenjem referentata (načelnika) artiljerije u divizijama² i višim jedinicama, a docnije i u brigadama. Komande jedinica postepeno prenose neposredno komandovanje artiljerijskim jedinicama na artiljerijske starešine. Oni se sada javljaju kao stručni organi štabova jedinica koji su tehnički razrađivali zadatke upotrebe artiljerije.

Upravljanje vatrom postepeno je poprimilo savremeni način uz odgovarajuće planiranje, ali bez šablona. Sada se početni elementi za gađanje brižljivije pripremaju uz upotrebu karte, instrumenata i potrebnih proračuna. Češće se primenjuje posredno gađanje. U završnim operacijama za konačno oslobođenje naše zemlje artiljerija je bila sposobna da primeni i savršenije metode i sistem komandovanja i upravljanja vatrom.

Da bi se bolje sagledala evolucija komandovanja artiljerijom iznećemo neke primere.

Prva baterija formirana od oruđa zaplenjenih u Čačku 1. oktobra 1941. god., upućena je kao samostalna jedinica na položaje kod Kraljeva i stavljena pod komandu partizansko-četničkog operativnog štaba. Zadatke joj je postavljao jedan art. oficir koji je u stvari bio u ulozi komandanta artiljerije. Kada je izbio sukob između četnika i partizana, baterija je ušla pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba i vozom je prebačena na položaje kod Užica.

U borbama oko Kraljeva baterija je elemente izračunavala po karti. Pramac oruđa je najčešće davan pomoću piketa, jer se nije raspolagalo sa baterijskom busolom niti kompletnim nišanskim spravama.

Jedna od prvo formiranih baterija odreda bila je baterija 75 mm M. 15 talijanskog porekla od 2 oruđa koju je zaplenio Lički partizanski odred na Ljubovu januara 1942. god. Baterija se nalazila pod neposrednom komandom odreda. U borbama kod Srba, ovom baterijom je komandovano preko komandira baterije. On je vršio i upravljanje vatrom. Izabrani su VP sa

² Komandanti artiljerije divizije pojavljuju se odmah po formiranju divizija, u novembru 1942.

kojih se moglo neposredno gadati. Elementi za gadanje su određivani odoka ili po karti. Pored ostalih ciljeva oruda su tukla i živu silu u prikupljanju i pokretu ali neposredno. Bateriji su postavljeni zadaci za vreme izviđanja koje je organizovao komandant odreda.

Posle ove borbe u sastav baterije ušle su 4 novo-zaplenjene haubice 100 mm M. 14, tako da je ova ubrzo prerasla u divizion koji je i ostao u sastavu Ličkog odreda. On je predstavljao odredsku artiljeriju, kojom je komandovao štab odreda preko komandanta diviziona.³ Komandant diviziona je istovremeno bio i načelnik artiljerije odreda. U borbama oko Ličkog Petrovog Sela, od odredske artiljerije formirana je artiljerijska grupa kojom je komandovao komandant diviziona. Ovo je verovatno prva grupa u NOB i ona je prva ostvarila koncentraciju vatre po prostoriji.

Naše prve proleterske i udarne brigade imale su u svom sastavu protivoklopne vodove topova 37 mm. Oni su korišćeni kao prateća artiljerija. Bez obzira da li su ovi vodovi bili samostalni ili u sastavu brigadne čete pratećih oruda, njima su najčešće neposredno komandovali komandanti brigada. Oni su im postavljali vatrene zadatke, a često određivali i utrošak municije.

Operativni štab za Bosansku Krajinu, prvi je od viših komandi naše NOV imao područnu artiljeriju. U početku je to bila samo jedna haubička baterija 100 mm od 2 oruđa. Kada se radilo o krupnijim zadacima Operativni štab je sa njom neposredno komandovao, određivao je ciljeve, količinu municije i vreme izvršenja zadatka. Vatrom je rukovao komandir baterije. Vršene su detaljnije pripreme za gadanje. Plan upotrebe je rađen pre nego se pristupilo izvršenju zadatka.

Prilikom organizacije napada na Bihać, oktobra 1942. Vrhovni štab svojom direktivom daje uputstva o upotrebi artiljerije i traži na uvid i odobrenje plan upo-

³ Ovo je u toku NOR-a najjača odredska artiljerija i najbolje organizovana. Što se tiče diviziona, kao formacije, treba imati u vidu da je to još improvizacija. Ovaj divizion se u dokumentima ne pominje.

trebe. Ovde je prvi put primenjen princip podele komandovanja artiljerijom: baterija 37 mm (protivoklopna) pridata je brigadi na glavnom pravcu, a haubička i brdske baterije, objedinjene privremeno u divizion, zadržane su kao područna artiljerija Operativnog štaba.

Operativni štab svojom zapovešću precizirao je zadatke i odredio VP. Planirana je artiljerijska priprema koja se sastojala iz rušenja i neutralisanja. Regulisan je i utrošak municije. Međutim, dalja upotreba nije planirana, ali komandantima brigada dato je pravo da za vreme borbe u gradu mogu da traže podršku artiljerije.

Vatrom je rukovao komandir haubičke baterije. Pripreme za ovu operaciju u art. smislu brižljivo su izvedene, organizovane su zasebne artiljerijske veze između baterija i Operativnog štaba.

U borbama za Grahovo učestvovao je divizion Vrhovnog štaba: 7 haubica 100 mm i 2 brdska topa, koji su privremeno bili u njegovom sastavu. Divizion je postavljen rastresito. U toku dejstva postojala je telefonska veza između komandanta diviziona i komandira baterije. VP su bili plitko zaklonjeni. Upravljanje vatrom je bilo centralizovano. Komandant diviziona nastojao je da što bolje iskoristi svaku granatu.

Prilikom napada 2. ličke brigade na Ličko Petrovo Selo, 3. novembra, napad je podržavala jedna baterija od 2 oruda 75 mm M. 15 (italijanska). Njom je komandovao štab brigade preko komandira baterije. Ona je dobila zadatak da tuče utvrđene zgrade u uporištu. Baterija je jedan dan pre napada izvršila pripreme. VP su određeni na okuci puta u blizini crkve. Pravac je dat neposrednim nišanjem, a ciljevi su raspoređeni na oruda. Oruda su samostalno izvršavala zadatke. Komanda baterije je pratila razvoj borbe i upravljala vatrom manje-više samostalno. Utrošak municije je određen za svaki cilj. Baterija je dejstvovala samo danju.

U prvoj polovini decembra u borbama za Livno divizion Vrhovnog štaba uspešno je pripremio napad 2. proleterske divizije, a zatim podržavao borbu jednog bataljona 4. crnogorske proleterske brigade u borbi za grad. U ovoj borbi divizion se nalazio neposredno pod komandom štaba divizije. Pripreme su brižljivo izvedene. Prethodno je izvršeno izvidanje. Početni elementi za gađanje izračunavati su pomoću istrumenata i karte. VP su se nalazile oko 4 km od prednjeg kraja neprijateljske odbrane, a drugog dana oko 2 km. Plan upotrebe blagovremeno je razrađen. Postavljeni su precizni zadaci, određen utrošak municije i regulisano komandovanje. Vatrom je upravljao štab divizona sa svoje osmatračnice.

Prilikom napada 2. proleterske divizije na četničko uporište Strmicu, Plavno i Golubić, 21. januara 1943. upotreba artiljerije je regulisana zapovešću štaba divizije. Jedno oruđe 75 mm pridato je 4. proleterskoj crnogorskoj brigadi, a ostala (6 oruđa) su zadržana kao područna artiljerija.

Zapovešću su određeni VP u rejonu Deralo — Stožište — Zašetak. Artiljerija je dobila zadatak da poruši utvrđene objekte. Posle zauzimanja Strmice predviđeno je da artiljerija zauzme nove VP, da uspostavi vezu i osmatračnice. Za zaštitu VP artiljeriji je dodeljena jedna četa.

Komandovanje u ovoj borbi je podeljeno: jednim topom komandovao je štab brigade, a područnom artiljerijom štab divizije preko artiljerijskog starešine. Uprava vatrom prepuštena je artiljerijskom starešini. Pripreme za dejstvo su izvršene u toku samog izvidanja. Zadaci su izvršavani neposrednim i posrednim gađanjem.

Prilikom napada 3. udarne divizije na Prozor 15. februara primenjuju se novine ne samo u pogledu upotrebe artiljerije, već i u pogledu komandovanja i upravljanja vatrom.

Napad je podržavao haubički divizion Vrhovnog štaba.

Blagovremeno je izrađen detaljan plan artiljerijskog obezbeđenja napada. Pripremljeni su svi elementi za gađanje, izvršeno je izvidanje, posednuti VP, određen utrošak municije i obezbeđenje i predviđen manevar artiljerijom.

Predviđeno je da artiljerijska priprema traje 30 minuta i za to vreme neutralisaće se živa sila i vatrena sredstva i rušiće se utvrđenja neposrednim gađanjem.

Divizion je zadržan pod komandom predstavnika Vrhovnog štaba, ali mu je i divizija mogla da postavlja zadatke. On je njih mogao da izvršava samo kada nije izvršavao zadatke koje mu je postavio predstavnik Vrhovnog štaba. U ovom slučaju divizion je bio u ulozi grupe više komande i ojačavao je diviziju. Pojedina oruđa za rušenje postavljena su na VP za neposredno gađanje, neka čak i na 50 m od cilja.

U toku cele operacije divizionom je preko komandanta komandovao predstavnik Vrhovnog štaba. Komandant divizona je upravljao vatrom, određivao ciljeve, raspoređivao ih na baterije i oruđa. Čak je u toku gađanja javljao popravke komandirima baterija.

U mesecu avgustu divizion 6. ličke divizije — sastava jedne baterije 75 mm M. 15 i jedne 75 mm M. 11 (italijanski poljski topovi) — učestvovao je u odbrani slobodne teritorije od ispada Nemaca i ustaša sa pravca Kulen Vakuf. Brdska baterija posela je VP na istočnim padinama Plješevice (iznad G. Lapca), dok se poljska baterija nalazila u očekujućem rejonu iza VP brdske baterije. Za ceo predteren u granicama dometa ciljevi su podeljeni na oruđa i određene prostorijske koje će se tući. Blagovremeno su izračunati elementi i određena municija. Komandant divizona nalazio se u rejonu VP. Krajem avgusta Nemci su prodrli iz Kulen Vakufa i pred večer 28. avgusta izbili u s. Borićevac, gde su se ulogorili. Rano ujutru 29. avgusta baterija je otvorila preciznu vatru po logoru. Vatrom je preko komandira upravljao komandant divizona. Jedna nemačka baterija 105 mm, uskoro je otvorila vatru u pravcu naše baterije ali bez rezultata, jer se ona nala-

zila na prednjim padinama prema Nemcima vrlo vešto postavljena i maskirana (borci su rastavljali drveće ispred oruđa za vreme opaljenja). Gađanje je vršeno neposredno.

Komandant diviziona je samostalno odlučivao o načinu dejstva i prekidu vatre pa je prema njegovom naređenju divizion, kad su Nemci nastavili napredovanje prema Mazinu, Lovincu i Obrovcu, povučen u rejon s. Cerovac, a zatim u rejon s. Tolić i Pišać.

Početak oktobra napad 1. brigade 6. ličke divizije na Perušić podržavao je divizion 6. divizije sastava: baterija 100 mm M. 14, baterija 75 mm M. 15 i baterija 65 mm.

Divizion se nalazio pod komandom predstavnika štaba divizije, koji je komandovao divizionom preko komande diviziona; 3. brigada je mogla da traži vatru.

Dva dana pre početka napada izvršene su sve pripreme za dejstvo. Za vreme art. pripreme trebalo je neutralisati bunker u Perušiću i živu silu i vatrena sredstva u rovovima na drugom položaju u rejonu Marijina glava — Ravni Vrh. Za uništenje bunkera određena je baterija 100 mm iz rejona severno od Lipova Glavica, a ostale baterije iz rejona Glunčuše neposrednim i posrednim gađanjem. Predviđeno je da artiljerijska priprema počne istovremeno kad i napad brigade.

Elementi su pripremljeni pomoću karte, instrumenata i tablice gađanja. Određen je i utrošak municije za svaki pojedini cilj. Korektura je vršena delimično približavanjem a delimično urakljivanjem — ocenom smisla pogodaka.

Vatrom je upravljao komandant diviziona sa osmatračnice na Lipovoj Glavici. Predstavnik štaba divizije povremeno je postavljao zahteve za vatru. Brdskom baterijom komandovao je komandir baterije, jer komandant diviziona nije mogao osmatrati sve njene ciljeve.

Po zauzeću Perušića, divizion je paralelno gonio ustaše sve do Gospića. Baterija 65 mm prepotčinjena je 3. brigadi.

Pošto su ustaše potisnute u Gospić 6. divizija je pristupila pripremama za napad na sam grad. Pored navedene baterije učestvovala su i ostale baterije divizionu: jedna baterija 75 mm M. 11 (poljska) i dve baterije sa po dve teške haubice 149 mm i 152 mm (italijanske).

Pripreme su vršene nekoliko dana. Za to vreme teške baterije su sistematski gađale objekte u Gospiću i vršile kontrabatiranje. Vatrom je rukovao jedan komandir baterije sa Oštre (VP divizionu su se nalazili u rejonu s. Ostrovica).

Divizion se nalazio pod neposrednom komandom štaba divizije, ali je komandant divizionu u pripremnom periodu imao široka ovlašćenja.

Napad na Gospić nije izvršen, jer su usled kapitulacije Italije brigade divizije dobile nove zadatke.

Za vreme dejstva 2. proleterske divizije istočno od Prijepolja značajnu ulogu igrao je art. divizion divizije.

Divizion (bez jedne baterije) je dejstvovao na glavnom pravcu pod neposrednom komandom štaba divizije, dok je jedna baterija pridana 3. brigadi.

Pre početka napada sa divizionom je izvršena art. priprema od 15 minuta. U toku nje neutralisani su živa sila i vatrena sredstva na tt 1216 i istočno na bezimeni čuvik. Vatra je zatim prenetu u dublju odbranu neprijatelja na bezimene čuvike i duž komunikacije na Kaćevu.

Pre art. pripreme, pred veče, baterija 75 mm izvršila je kontrolu elemenata. Popravke su koristile ostale baterije.

Divizion je imao radio i telefonsku vezu sa baterijama.

Komandiri baterija imali su samo veze sa komandom divizionu, preko koga su dobijali zahteve za vatru.

Napad 3. kordunaške brigade 8. divizije 22/23. novembra nije uspeo zbog slabe organizacije komandovanja i zbog toga što su vodu 75 mm M. 28 postavljeni zadaci samo u opštim crtama, a sve ostalo je prepušte-

no komandiru baterije. I izvidanje nije bilo dobro organizovano.

Ponovljeni napad danju u 10 sati, posle bolje pripreme i preciznijih zadataka art. vodu sasvim je uspeo.

Podrška u prvom slučaju je vršena kratkim vatre- nim udarom, a u drugom neposrednim gadanjem.

U oktobru mesecu divizion 6. divizije podržavao je blokadu Gospića sa VP u rejonu Ostrovice. Divizionom je komandovao štab divizije preko komande divizona.

U 1944. godini oslobođenjem velikog dela naše zemlje i formiranjem krupnih jedinica stvoreni su uslo- vi za dalji razvoj artiljerije.

Formirane su korpusne i divizijske art. jedinice, a manje art. jedinice pojavljuju se i u brigadama kao brigadna artiljerija. Formirani su i neki komandni arti- ljerijski organi.

U komandovanju i upravljanju vatrom primenjuju se savremeni metodi, rade se precizni planovi, upotreb- ljavaju se instrumenti i pribor kao i blagovremeno se vrše proračuni. Široko se koriste i iskustva iz proteklih godina.

Artiljerijske starešine upravljaju vatrom, a u po- jedinim slučajevima to čine i artiljerijski organi — komandanti art. brigada i načelnici artiljerije.

Komandovanje artiljerijom je uglavnom sasređeno. Već postoji i posebna veza komandovanja.

Artiljerija se kao rod vojske potpuno afirmirala i bez nje se više nije moglo zamisliti izvođenje ope- racija.

U mesecu januaru prilikom napada na Vrbovsko divizion 13. divizije (bez poljske baterije) podržavao je dejstvo jedne brigade. Baterije (75 mm M. 28 i 100 mm M. 14/19) su u ovom napadu upotrebljene odvojeno. Baterije 75 mm sa VP u rejonu Senjsko, a haubička sa VP u rejonu severozapadno od Gomirja, na viso- vima iznad r. Dobra. Baterije nisu imale vezu sa šta- bom divizona, već samo sa brigadom i to povremeno. Zbog toga brigada nije mogla redovno postavljati za- datke. Baterije su svaka za sebe određivale ciljeve i dejstvovale prema svome nahodanju. Štab divizona je

imao kod baterija po jednog svog predstavnika. Ovde je sasvim došlo do izražaja nepostojanje veze sa pešadijom. Da je lični kontakt bio čvršći situacija bi bila sasvim drukčija.

Obe baterije gađale su neposredno, uglavnom bunkere.

Brdska baterija je ostavljena (brigada se povukla a nije obavestila bateriju), pa je pred kraj dana morala sama da odbija neposredni napad na nju.

Za vreme napada 35. divizije na Otočac 31. marta, njen divizion podržavao je napad 1. i 3. brigade sa zaklonjenih VP. Zadatke je postavljao štab divizije, a vatrom je upravljao komandant divizionu, ali je usled slabih osmatračnica, povremeno upravljao vatrom jedan član štaba divizije.

Pripreme su izvršene po karti i pomoću instrumenata. Zadaci baterijama nisu precizno postavljeni. Izbor ciljeva je ostavljen komandantu divizionu. Početak art. pripreme predviđen je da bude kad i početak napada. Artiljerijska priprema je imala više karakter podrške borbe po dubini.

U toku aprila isti divizion podržavao je napad na Vrhovine i dejstvovao je pod neposrednom komandom divizije, a imao je da neutrališe bunkere i živu silu. Komandant divizionu je određivao koliko će se na koji cilj utrošiti granata. On je upravljao vatrom čak i po jedinih baterija. Zbog loših uslova osmatranja, pred kraj borbe, upravu vatrom uzeli su u svoje ruke načelnik štaba korpusa i divizije. Oni su povremeno postavljali zadatke i baterijama.

U borbama za oslobođenje Šibenika učestvovala je i art. brigada 8. korpusa. Ona je upotrebljena kombinovano. Jedan deo je pridat brigadama, dok je po divizion (bez jedne baterije) zadržan u po rezervi divizije.

Komandovanje je bilo više manje podeljeno. U drugoj fazi ove operacije, prilikom ispada neprijateljskih snaga iz Šibenika, štab korpusa je pregrupisao art. jedinica i postepeno ih uvodio u borbu na sektoru 1. brigade.

Upravljanje vatrom je bilo isključivo u rukama artiljerijskih starešina.

1. septembra napad na Črni Vrh podržavala je korpusna artiljerija 11. korpusa u sastavu 2 mešovita divizionna. S njima je komandovao štab korpusa.

Vatrom su upravljali komandant divizionna i komandiri baterija. VP su maskirani, ali ne i zaklonjeni, jer se uglavnom dejtvovalo neposredno sa manjih odstojanja. VP su bili uređeni.

Napad je počeo art. pripremom, koja je više ličila na podršku. Korektura je vršena neposredno na cilj neposrednim gađanjem.

Radi boljeg sadejstva sa pešadijom jedan oficir iz štaba artiljerije nalazio se kod pešadije na glavnom pravcu.

Krajem 1944. i u početku 1945. god. artiljerija je u našoj armiji u pogledu organizacije i formacije mogla da odgovori svim zadacima.

Iz izloženog se vidi da se komandovanje i upravljanje vatrom artiljerije u NOR-u razvijalo uporedo sa našom armijom.

Od prostih formi, kada je starešina pešadijske jedinice postavljao neposredno na zemljištu zadatke komandirima odeljenja, vodova i baterija postepeno se prelazi na detaljnije planiranje. U početku zadaci su izvršavani neposrednim gađanjem, često, i nišanjenjem kroz cev. Međutim, kada je trebalo gađati više ciljeva i na većoj dubini bilo je potrebno detaljnije artiljerijsko izvidanje radi dobijanja neophodnih podataka o ciljevima, njihovoj prirodi, položaju (koordinate i visina) itd. Ti zadaci su rešavani sa zaklonjenih VP. Elementi za gađanje određivani su po karti ili pomoću instrumenata. To je od artiljerijskih starešina zahtevalo veću stručnost i precizniji rad.

Međutim, kad god je bilo moguće zadaci su i dalje izvršavani neposrednim gađanjem, jer su oni na taj način najbrže izvršavani i sa manje municije. Ali, kada su formirane krupne združene jedinice, divizije, korpusi i armije koje su izvodile obimne operacije, artiljerija

je dobila tačno određenu ulogu. U pojedinim operacijama grupiše se veći broj artiljerijskih divizionara a kasnije i brigada. Da bi se što uspješnije koristila ovako brojna artiljerija formiraju se artiljerijski štabovi, štabovi artiljerijskih brigada, art. štabovi pri divizijama, korpuzima i armijama.

Za naš rat je karakteristično da se najviše artiljerije nalazilo pod neposrednom komandom korpusa. To je urađeno zbog toga da se artiljerija, a posebno artiljerijska municija, što racionalnije koristi, prvenstveno za one zadatke koji su od interesa za korpus kao celinu. Zbog toga su i korpusni artiljerijski štabovi bili najjači.

U kasnijem periodu rata artiljerijska izviđačka služba dobija značajniju ulogu, a za komandovanje artiljerijom se koriste sredstva veze.

Sadejstvo između artiljerije i pešadije postiže se ličnim kontaktom između artiljerijskih i pešadijskih starešina. Upoznavajući se sa zadacima združene jedinice, artiljerijske starešine su pronalazile najpogodnije ciljeve za artiljeriju, određivali način izvršenja zadatka, birali vatrene položaje, organizovali njihovo posjedanje i uspostavljali vezu. Sve je to ubrzavalo i obezbeđivalo uspješnije izvršavanje zadataka.

Starešine združenih jedinica pravilno su shvatale borbenu vrednost artiljerije i ulogu artiljerijskih starešina u pripremi i izvođenju borbenih dejstava, pa su im omogućili razvijanje široke inicijative. To je znatno doprinelo većoj operativnosti naših komandi i činilo sistem komandovanja u celini efikasnijim.

VLADIMIR SLOBODJANINOV

STVARANJE ARTILJERIJSKIH KADROVA

»...Rat je surova, ali najbolja škola za sticanje vještine komandovanja. Ali to ne znači da ne treba učiti i izučavati teoriju strategije i taktike. Naprotiv, potrebno je izučavati teoriju ratne vještine, vještine modernog ratovanja...«

TITO¹

Uporedo sa formiranjem partizanskih odreda i jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije razvijala se i artiljerija kao njen sastavni deo. Svaki zaplenjeni top bio je veoma dragocen. Sa prvim artiljerijskim jedinicama postavilo se pitanje kako za njih obezbediti potreban koliko - toliko stručan kadar. U našim redovima nalazio se izvestan broj oficira i podoficira koji su završili artiljerijske škole i kurseve u vojsci bivše Jugoslavije. Ali taj broj nije mogao da zadovolji naše narastajuće potrebe. I pored svakodnevnih borbi stručni kadar se morao stvarati i osposobljavati. Tom pitanju od prvih dana rata poklanjana je velika pažnja. Prilikom formiranja 2. proleterske brigade i određivanja starešinskog kadra, u pismu od 18. februara 1942. god., pored ostalog, drug Tito kaže: ...»Morate pokloniti veliku pažnju starješinskom kadru. Izaберите prekaljene i oprobane borce...

...To mora da bude isproban starješinski kadar²... Formiranju novih brigada u martu mesecu 1942. god. na teritoriji Bosanske krajine u direktivi Vrhovnog štaba stoji:

»Što prije formirajte omladinske čete i bataljone. Sa tim jedinicama prethodno održati jedan vojno-politički kurs, a zatim ih uvodite postepeno u borbe, od lakših ka težima...

¹ Josip Broz Tito: Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije, knj. I, Beograd, 1949. god. str. 232.

² Isto, str. 120.

Vrlo je važno da ovim omladinskim jedinicama odredite hrabar starješinski kadar, koji će imponovati mladim ljudima...«³

Kursevi su trajali dvadeset do dvadeset pet dana. Borce je trebalo prvo obučiti da rukuju ličnim naoružanjem.

Iz gornje direktive vidi se kolika se pažnja poklanjala osposobljavanju (i vojnička i politička priprema) boraca za borbu. Obuka ljudstva za artiljeriju predstavljala je poseban problem, zbog toga što je ona mnogo složenija i zahtevala je više vremena.

Krajem 1942. god. zbog naglog porasta naše vojske i formiranja većih jedinica, Vrhovni štab naređuje što hitnije osposobljavanje starešinskog kadra kroz kraće kurseve.

Uporedo sa stručnim osposobljavanjem pristupa se održavanju i partijsko-političkih kurseva za partijsko-politički rad u jedinicama. U pismu CK KPJ od 24. februara 1943. god. između ostalog se kaže:

»U cilju podizanja političko-teoretskog nivoa partiskih i vojnih rukovodilaca, kao i čitavog članstva, treba ubrzo organizovati stalne partiske kurseve pri divizijama odnosno brigadama...«⁴

O osposobljavanju artiljerijskog kadra zamenik načelnika Vrhovnog štaba predlaže Vrhovnom komandantu 14. januaru 1943. god. sledeće:

»...Moje je mišljenje da treba što prije obrazovati jedan artiljerijski kurs u Petrovcu za komandire i vodnike naših baterija. Taj kurs bi trebalo da traje od 30—40 radnih dana. Ja sam danas razgovarao sa drugom Veljkom (Pavle Ilić) pa je i on istoga mišljenja kao i ja. Nastavnika imamo — 3 bivša aktivna artiljeriska oficira, koji su vrlo dobri i koji bi mogli uspešno voditi ovaj kurs. Na kursu bi pozvali oko 60 slušalaca ukupno iz svih naših jedinica. Molim Vas, kakvo je Vaše gledište po ovome pitanju...?«⁵

Drug Tito se sa ovim predlogom složio pa je VŠ izdao jedinicama naređenje za upućivanje slušalaca na kurs. Bilo je predviđeno da se kurs održava u Bos.

³ Isto, str. 125.

⁴ Isto, knj. II, Beograd, 1951. str. 448.

⁵ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom II, knj. 7., str. 374.

Petrovcu pošto su tamo bili najpovoljniji uslovi za rad. Iz jedinica i sa slobodne teritorije stiglo je 60 slušalaca. Na kursu su predavala tri nastavnika. Međutim, kako je uskoro počela četvrta neprijateljska ofanziva, kurs je obustavio rad. Slušaoci su upućeni u haubički divizion Vrhovnog štaba.

Kasnije, posle ofanzive, kursevi su održavani na više mesta na slobodnim teritorijama. Za obuku je korišćeno svako zatišje.

Na kursovima je posebna pažnja obraćana na taktiku, nastavu gađanja, čitanje karata i na obuku na oruđima. Nastavu su održavali nastavnici koji su završili art. školu u bivšoj jugoslovenskoj vojsci. Za slušaoca su prvenstveno birani oni koji su u bivšoj vojsci služili u artiljeriji i omladinci koji su imali neki razred gimnazije. Slušaoci su posle završenog kursa postavljani na odgovarajuće položaje.

Uslovi pod kojima se većina kurseva održavala bili su vrlo teški. Materijalno obezbeđenje je u većini slučajeva nedostajalo. Obuka na instrumentima i nišanskim spravama, određivanje uglovnih vrednosti, izračunavanje elemenata za gađanje, čitanje topografskih karata i njihovo korišćenje, učenje matematike i drugo, zahtevalo je od slušalaca veliko naprezanje, jer je predprema slušalaca bila većinom nedovoljna. Jednom prilikom obraćajući se oficirima i podoficirima u ratnim danima drug Tito je rekao i ovo:

»... Komandni kadar naše narodne armije i partizanskih odreda stvarao se u procesu borbe sa okupatorima i domaćim izdajnicima. Radnici i seljaci, studenti i ostala poštena inteligencija učili su se ratnoj vještini u svakodnevnim ljutim bojama... Polako, ali sigurno, stvarao se komandni kadar naše junačke NOV i POJ.«⁶

Kursevi su davali dobre i sposobne komandire, koji su uspešno upotrebljavali svoja oruđa u svim borbenim prilikama. Moglo bi se sada sa punim pravom postaviti pitanje: kako se mogao osposobiti komandir voda — baterije za trideset do četrdeset dana pod tako teškim

⁶ Josip Broz Tito: Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije, knj. I, Beograd, 1949. str. 231—232.

uslovima? Ako pogledamo odakle su regrutovani naši kadrovi u toku rata, kakva je bila njihova ljubav prema svojoj domovini i narodu i kakav je cilj pred njih bio postavljen, onda nije teško naći odgovor. Pored samopregora, upornosti i krajnjeg zalaganja, intenzivan vaspitni rad partijskih organizacija imao je u tom pogledu značajnu ulogu. Pored toga na trajanje obuke uticale su narastajuće ratne potrebe i stečena borbena iskustva sa kojima su borci dolazili na kurseve. Kursevi su često prekidani, zbog neprijateljskih napada, marševa i teških borbi u kojima su i sami slušaoci učestvovali, kao na primer, borbe slušalaca Pešadijske oficirske škole Vrhovnog štaba 25. maja 1944. sa neprijateljskim desantom na Drvar, ili, artiljerijskog kursa 2. udarnog korpusa u rejonu Trnova kod Sarajeva marta 1945. god. kada je čas prekinut da bi slušaoci i nastavnici odbili napad nemačkih i ustaških snaga na bolnicu. Nastavnik je prekinuo predavanje i sa slušaocima istrčao u susret neprijatelju. Razvila se borba na život i smrt. Sveske i olovke zamenjene su puškama i mitraljezima. U toj borbi palo je deset slušalaca — deset komandira. Slušaoci su u ovoj borbi videli svetli primer svoga komandanta (artiljerijske grupe korpusa) Dušana Sekulića,⁷ koji je sa protivoklopnim topom nanišanio čelni tenk neprijatelja, uništio ga i zaustavio njihovo napredovanje.

Na kraju kursa polagani su završni ispiti. Od uspeha na kursu zavisilo je, na koje će dužnosti slušaoci biti postavljeni. Prvom u rangu komandant je na svečan način uručivao poklon: dvogled, ručnu busolu, sat, pištolj ili neki drugi deo ratne opreme.

Na kursu pri štabu 5. korpusa, koji je održan od februara do polovine marta 1944. slušaoci su se osposobljavali za dužnost komandira baterija.

Krajem 1943. štab 2. udarnog korpusa, pošto je formirao art. divizion odmah pristupa uzdizanju kadra. Organizovan je petnaestodnevni kurs za komandire

⁷ Poginuo u saobraćajnoj nesreći 1945. u Beogradu.

Svedočanstvo koje je izdavano pri završenom školovanju neposredno posle rata

baterija i vodova. Evo, kako se toga seća komandir 2. baterije toga diviziona, koji je taj kurs završio. On je pre kursa bio zamenik političkog komesara baterije. Gradivo mu je bilo sasvim nepoznato. Međutim njemu i ostalim slušaocima bilo je jasno da se moraju što pre osposobiti za uloge komandira baterije. Na kraju kursa

održani su ispiti i obavljeno artiljerijsko bojno gađanje. Municije nije bilo dovoljno da svaki slušalac bude izvršilac gađanja. Gađanje su izveli komandiri 1. i 2. baterije. Njima je odobreno po 20 zrna. Gađanje je sasvim uspelo i utrošeno je po 8 granata na bateriju.

ISPITI NA PLANINI OZRENU

Posle pete neprijateljske ofanzive, štab 2. proleterske divizije odlučuje, da pri štabu formira kurs. Pozvano je 10—15 starešina, koji su ranije bili u artiljeriji i još nekoliko omladinaca koji su izrazili želju da budu artiljerci. Izrađen je plan, program i raspored zanimanja i njega se moralo striktno pridržavati bez obzira što je divizija bila svakodnevno u borbi i pokretu. Kurs je trajao oko 25 dana. Kolika se pažnja posvećivala kursu govori i činjenica što su u ispitnoj komisiji pored ostalih bili i komandant i politički komesar divizije. Ispiti su polagani na Ozrenu u gustoj šumi, negde u blizini komandnog mesta divizije. Pitanja su poredana na nekoliko sanduka od municije a članovi komisije su sedeli na panjevima. Prvi slušaoci su vukli pitanja i prvi je počeo da odgovara. Naišli su nemački avioni i bombardovali položaje naših prednjih delova u blizini kojih su održavani ispiti. Međutim, to nije omelo ispite. Kandidati su detaljno ispitani na kursu. Politički komesar divizije Mitar Bakić, na kraju je izjavio:

»Ovo je za mene pravi ispit koji se sprovodi u prvoj borbenoj liniji.«

Taj kurs, i kadar koji je na njemu osposobljavan, omogućio je komandi 2. korpusa da, prilikom kapitulacije Italije, preuzme artiljeriju italijanskih divizija »Venecija« i »Taurinenze« koje su razoružane na teritoriji Crne Gore i Hercegovine.

U drugoj polovini 1943. GŠ Hrvatske svojim naređenjem br. 36/43 naređuje formiranje Prve artiljerijske oficirske škole. Njen zadatak je bio da osposobljava artiljerijske rukovodioce — komandire baterija — vodo-

va a kasnije i komandante divizionu. Škola se formirala 1. septembra 1943. god. u s. Saborskom, srez Plaški. U školi su korišćeni udžbenici bivše vojske i italijanski udžbenici, koji su se mogli primeniti na naše uslove ratovanja.

Školovanje prve klase trajalo je od 2. novembra do 6. decembra 1943. god. Na kursu su bila 32. slušaoca. Za mesec dana upornog rada osposobljeno je 20 komandira baterija, 6 komandira voda i 6 komandira odeljenja. Na kursu je naročita pažnja posvećena nastavi gađanja, opisu i radu sa instrumentima, opisu i obuci na oruđima, matematici, topografiji, administraciji i političkoj nastavi.

Iskustva sa prvom klasom su pokazala da u programu škole treba izvršiti izvesne korekcije. Uskoro je počeo drugi viši kurs koji je trajao puna dva meseca. Na ovom kursu znatno je povećan broj časova nastave gađanja i političke nastave. Iz programa je izbačena administracija, a uvedena je fortifikacija. Na školovanju su se nalazila 22 slušaoca. Škola i slušaoci su se za vreme školovanja borili sa mnogim teškoćama. Nije bilo dovoljno hrane i odeće, nedostajao je pribor za rad i instrumenti, nije bilo osvetljenja za noćni rad, nedostajali su udžbenici. Pored toga škola se često morala premeštati zbog dejstva neprijatelja. I pored ovih teškoća, čvrsta volja, velika upornost, želja za znanjem i potreba za ovim kadrom, savladala je sve napore. Školovanje nije prekidano i pored svih teškoća i artiljerijske jedinice su posle 2 meseca dobile relativno dobro obučene komandante divizionu, komandire baterija i vodova.

Uporedo sa osposobljavanjem artiljerijskih starešina pri školi se formiraju kursevi za komandire minobacačkih i protivoklopnih četa odnosno baterija, kao i rukovaoce tehničke službe i skladišta ubojne opreme

Nekoliko stotina slušalaca koji su prošli kroz kurseve ove škole, dobili su solidna stručna i politička znanja. Rezultati, postignuti u školi, opravdali su poverenje koje je komandant GŠ Hrvatske Ivan Gošnjak u

nju polagao. Kada mu je dostavljen plan i program škole on je pored ostalog, postavio:

... »Nastavu izvoditi što više praktično, zašto izraditi potrebna pomagala, skice, grafikone i obavezno sobni poligon...

Na poligonu slušaocce vežbati iz pripreme i nastave gađanja, a također isti može da posluži za rešavanje taktičkih zadataka. Program je relativno vrlo obilan... ali program obuhvata sve ono, što je potrebno slušaocu dotičnog kursa, te da na kursu stekne potrebna znanja, koja će primenjivati na položaju za koji se sprema...

Imati u vidu važnost nastave i konačan rezultat koji se od škole očekuje u vezi sa masovnim podizanjem artiljerijskih kadrova...«⁸

Glavni štab Hrvatske pod br. 107 od 15. oktobra 1944. god. dostavlja »Propis o artiljerijskim oficirskim školama«, gde se između ostalog kaže:

... »Artiljerijske oficirske škole su najviši vojno-stručni nastavni organi za artiljeriju Glavnog štaba Hrvatske... Zadatak artiljerijske oficirske škole je uzdizanje vojno-stručne spreme kod sadašnjeg komandnog kadra, kao i razvijanje i podizanje novih artiljerijskih kadrova...«⁹

Komanda škole starala se o umnožavanju udžbenika i tablica gađanja, koje su slušaoci po završetku školovanja nosili u svoje jedinice. U stvari to je bila jedina stručna literatura koja je služila za nastavu i za izračunavanje elemenata za gađanje.

ŠKOLOVANJE NA OSTRVU VISU

Jula meseca 1944. god. Vrhovni komandant izdaje na ostrvu Visu opštu direktivu gde stavlja u zadatak svim glavnim štabovima korpusa i Artiljerijskom odeljenju VŠ da se izvrši reorganizacija celokupne artiljerije, da se formiraju artiljerijski štabovi, jedinice i ustanove. Zadatak ovoga je bio da se jedinice popune izabratim ljudstvom, da se uspostavi evidencija ljudstva, da se što pre organizuje trupna artiljerijska nastava i da se obezbedi školovanje za rukovodeći kadar.

Školovanje je predviđeno u artiljerijskoj oficirskoj školi, za koje se pored ostalog kaže:

⁸ Arhiva Istorijiskog instituta JNA, reg. br. 44—1/2, k. 125.

⁹ Isto, reg. br. 2—3/I, k. 125 A.

... »Artiljerijske škole (AŠ): obzirom na sadašnje ratne prilike i obzirom na stručno znanje naših kadrova i artiljeraca uopšte, nastava će se izvoditi u ova tri stupnja:...

— »Stupanj niže artiljerijske nastave«... Ovaj stupanj je predvideo da se niži artiljerijske kadar: komandiri odeljenja, vođa, i komandiri baterija osposobljavaju pri štabovima korpusa, koji su bili obavezni da izvode i planove nastave. Većina štabova korpusa je bila već organizovala ovakve kurseve za svoj kadar.

— »Stupanj srednje artiljerijske nastave«...¹⁰ Obuhvatao je osposobljavanje komandira baterija, oficira u komandama diviziona i komandanata diviziona. Za ovo su bili predviđeni artiljerijski kursevi pri artiljerijskim školama glavnih štabova Hrvatske i Slovenije. Oni su bili obavezni da za njih izrade nove planove dok ne stignu planovi iz Artiljerijskog odeljenja Vrhovnog štaba.

— »Stupanj više artiljerijske nastave: obuhvataće nastavu, koja ima za cilj stvaranje viših artiljerijskih kadrova (komandanata artiljerijskih grupa, komandanata diviziona i dr...«¹¹

Školovanje ovog kadra vršilo bi se pri Oficirskoj školi Vrhovnog štaba.

Pri izboru slušalaca naročito je obraćana pažnja o njihovoj spremnosti i naklonosti za artiljeriju i dr. Naročita pažnja je obraćena školovanju artiljerijskog kadra pri Oficirskoj školi VŠ. Postavljen je zadatak svim komandama koje su upućivale slušaocima na razne kurseve da na školovanje upućuju i politički kadar iz artiljerijskih jedinica i jedan broj oficira bivše jugoslovenske vojske da svoja ranija znanja osveže i upotpune novinama.

Slušaoci koji su završili kurseve pri VŠ i GŠ dobijali su svedočanstvo o uspehu u kome je davano i mišljenje o uslovima za razvoj u artiljeriji.

Pored stručnih artiljerijskih kurseva predviđeno je da se održavaju i drugi specijalni kursevi kao: za vezu, signalizaciju, izviđački kursevi i dr. Kako su jedinice već raspolagale sa artiljerijskom i drugom tehnikom, i kako su od saveznika primana tehnička sredstva

¹⁰ Isto, reg. br. 2—3/I, k. 15—A.

¹¹ Isto, reg. br. 2—3/I, k. 15—A.

za formiranje novih jedinica, bio je neophodan tehnički kadar za rukovodioce tehničkih odseka divizija, korpusa, za referente u divizionima i rukovodioce skladišta. Formiraju se i kursevi za osposobljavanje toga kadra. (GŠ Hrvatske već je krajem 1943. god. formirao pri artiljerijskoj oficirskoj školi kurseve za školovanje tehničkog kadra). Štab 2. udarnog korpusa, pored stručnih kurseva, formirao je i politički kurs za partijsko-političke rukovodioce u artiljeriji. Prvi ovakav kurs otpočeo je sa radom u Nikšiću oktobra meseca 1944. god. i trajao je mesec dana. Slušaoci su bili pomoćnici komesara baterija i delegati vodova. Program je prilagođen nivou slušalaca. Ovakvi kursevi su doprineli da se mladi politički i partijski rukovodioci lakše snalaze na svojim dužnostima.

Pomenuta direktiva je znatno pomogla da se organizaciono učvrste artiljerijske jedinice i komande. Njome je dato pravo komandama da postavljaju kadar, zavisno od spremnosti i sposobnosti.

Polazeći od ovako široke platforme osposobljavanja kadra za jedan tehnički rod kao što je artiljerija, nailazilo se i na poteškoće, kao: stručno nastavno osoblje, udžbenici i dr. Zbog toga je Vrhovni komandant postavio zadatak da se koriste stručni artiljerijski udžbenici i pravila bivše vojske pa se u direktivi ističe i ovo:

... »kao i bogatim iskustvima naše trogodišnje borbe, gde su pojedina (nepisana) pravila upotrebe i rukovanja artiljerijom u našem načinu ratovanja dala vanredne rezultate, a naročito pokretljivost, transport i taktička upotreba artiljerijskih jedinica i pojedinih artiljerijskih oruđa...«¹²

Naročito se insistira da se nastava iz taktike artiljerije zasniva na dragocenim ratnim iskustvima.

Prvih dana na ostrvu Visu artiljerijsku nastavu gađanja na kursovima predavali su engleski oficiri, jer su oruđa bila njihove proizvodnje. Na kvalitet i shvaćanje ovog predmeta znatno je uticalo neznanje jezika i organizacija predavanja. U izveštaju Artiljerijskog

¹² Isto, reg. br. 2—3/I, k. 15—A.

odeljenja VŠ od 19. avgusta 1944. god. predstavniku Vrhovnog štaba u Italiji, između ostalog, govori se i ovo:

»Mi smo u našoj praksi zaveli da se ta cijela škola zove Školsko-dopunski divizion u kome će se izvoditi nastava po planu i programu koji mi sastavimo. Što se tiče teškoća kod predavanja, dovoljno je samo napomenuti ovo: — potrebno je duplo vremena za čas, dok nastavnik izgovori i tumač prevede.

— Tumači su nestručnjaci (većinom studenti) koji neznaju artiljerisku pripremu i artiljerisku terminologiju pa smo uvereni da oni ni polovinu ne mogu tačno prevesti našim slušaocima.¹³

Jedan kurs je održavan i na Malti. Na njemu su bili slušaoci naši prezdravljeni ranjenici koji su se lečili u savezničkim bolnicama na ostrvu. Tamo je bilo takvih teškoća prilikom izvođenja nastave da je nastavnik predavao na engleskom. Izlaganje nastavnika je odmah prevedeno na italijanski i tek zatim na srpsko-hrvatski jezik.

Drug Tito je naročito insistirao na pitanju stručnog osposobljavanja artiljerijskog kadra, pa je u direktni postavio pred glavne štabove i komande korpusa, da sa svoje strane učine sve da se direktiva što realnije sprovede u život.

Iako je i do tada postojala težnja komandi i štabova da se kadar što bolje stručno osposobi, direktiva je sada ozakonila sve do tada preduzete mere i otvorila široke mogućnosti za osposobljavanje što kvalitetnijeg kadra, za postojeće i za nove divizione i brigade. To nam potvrđuje i naređenje 2. udarnog korpusa br. 79/45 potčinjenim jedinicama gde se između ostalog, kaže i sledeće:

... »Da li ćete imati dovoljno rukovodilaca i boraca za formiranje artiljerije u diviziji kojoj ste sada pridodati računajući tu: artiljerijske oteke pri štabu divizije, dva divizona u diviziji sa pripadajućim im delovima i artiljerisku brigadu u diviziji... «¹⁴

Ili, na primer, ovaj podatak. Početkom avgusta meseca 1944. god. Artiljerijsko odeljenje VŠ dostavlja trebovanje:

¹³ Isto, reg. br. 9/1, k. 15—A.

¹⁴ Isto, reg. br. 45/1—7, k. 402.

»da se u mesece: avgust, septembar i oktobar hitno isporučiti našoj vojsci kompletno artiljerijsko naoružanje i oprema, i to: dvadeset kompletnih diviziona...«¹⁵

Nagli porast artiljerije zahtevao je da se što hitnije osposobi kadar, jer je za relativno kratko vreme trebalo uputiti spremnu jedinicu na front.

Glavni štabovi i štabovi korpusa uporno su se borili da što pre osposobe kadar za artiljeriju. U tom pogledu ostrvo Vis ima naročitu ulogu. To je omogućilo da se što pre formiraju nove artiljerijske jedinice. Pored toga tehnička sredstva koja su primljena od saveznika, preko naše baze u Italiji, i posle oslobođenja Beograda, davana su u ruke sposobnih mladih ljudi, koji su sa velikim elanom i samopregorom izvršavali sve postavljene im zadatke.

Krajem 1944. izvestan broj probраних ljudi upućuje se u artiljerijske škole u Sovjetskom Savezu, gde ostaju na školovanju od jedne do tri godine. Oni su se u tim školama osposobili za razne dužnosti u artiljeriji (od komandira voda do najviših artiljerijskih položaja u armiji). Po povratku u zemlju oni su primili artiljerijske jedinice ili su postavljeni na dužnosti za koje su se osposobili.

Posle oslobođenja Beograda formirana je artiljerijska škola u Beogradu gde se školuje kadar od komandira voda do komandanta diviziona. To je kasnije preneto na artiljerijsku školu u Zagrebu.

Odmah posle završetka rata pristupa se planском školovanju artiljerijskog kadra. Za to je trebalo dosta sredstava i napora, kako zajednice u celini, tako i svakog pojedinca.

*

Obezbedenje kadra za artiljeriju postavlja se u prvi plan još od formiranja prvih jedinica. Stvaranje kadra prolazi kroz nekoliko etapa. U početku su kratki kursevi bili dovoljni da bi se postigao željeni cilj. Međutim, kasnije, naročito u mirnodopskom razvoju

¹⁵ Isto, reg. br. 7—3/I, k. 15—A.

armije, pošlo se sa široke platforme osposobljavanja artiljerijskog kadra. To je zahtevalo velike materijalne izdatke, a i napore.

Izbor i popuna artiljerijskog kadra, naročito u ratnim danima vrši se uglavnom iz pešadije.

Iskustvo stečeno u narodnooslobodilačkoj borbi, stvaralački se prenosi na mlade generacije u artiljeriji.

Školovanje artiljerijskih kadrova kod glavnih štabova i štabova korpusa u ono vreme bilo je nužno, s obzirom na onakva naša dejstva i slobodnu teritoriju. Artiljerijske jedinice su, pored davanja podrške pešadiji, imale zadatak da osposobljavaju i kadar. U stvari svaka naša jedinica u ratu bila je i škola gde je svaka ispaljena granata na neprijatelja značila novo saznanje, novo iskustvo.

U završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje sve naše divizije su imale kompletnu formacijsku artiljeriju, koja je uzela vidnog učešća u završnim dejstvima. Sa svim tim jedinicama komandovao je kadar koji je prošao kroz razne škole i artiljerijske kurseve i surovu školu naše revolucije.

Prelazak sa ratnog na mirnodopsko školovanje artiljerijskog kadra je logičan nastavak svih onih napora i briga, koje je naše rukovodstvo uložilo od prvih dana stvaranja naše Armije. Popuna ovog roda vojske mladim kadrovima i podmlađivanje njenih redova počelo je odmah po završetku rata, što je dalo vidne rezultate.

O ljudima će se i u buduće najviše računati povesti, jer čovek, kako u miru, tako i u ratu, predstavlja ono najdragocenije kome naša zajednica poklanja i odgovarajuću pažnju.

NIKICA JANKOVIĆ

RAZVOJNI PUT ARTILJERIJE U NOV

U pogledu mesta i uloge rodova i vidova, a posebno artiljerije, naša NOV je prošla kroz nekoliko faza. Te faze su nastajale u različito vreme i trajanje im je zavisilo od pokrajina i uslova pod kojima su dejstvovale pojedine jedinice NOV. Zajedničke su im osnovne karakteristike koje predstavljaju specifičnost našeg rata.¹

Kao prvu fazu treba uzeti period tipičnog partizanskog ratovanja. Ona počinje sa pojavom prvih partizanskih jedinica: borbenih grupica, četa i odreda. Karakteristična je po tome što se dejstva izvode na gotovo potpuno okupiranoj teritoriji i manjih su razmera. Partizanske jedinice su naoružane isključivo lakim naoružanjem: puškama, bombama i puškomitraljezima. Sa stoje se isključivo iz borbenog dela — bez vojnički organizovanih pozadinskih ustanova svih vrsta, pa često i bez osnovnog sanitetskog materijala i bolničara. Izvode se samo raznovrsni i mnogobrojni napadi na teritoriji i gradovima i to na objekte koji se mogu savladati lakim naoružanjem, uz eventualnu upotrebu eksplozivnih sredstava, ili zasedama, prepadima i slično na neprijateljeve kolone, uporišta i dr. Ako bi se u toku akcija i došlo do teškog naoružanja, ono je korišćeno samo u toku te akcije ili i izvesno vreme posle nje, a zatim je uništavano ako se nije drukčije moglo zbog pojačanog neprijateljevog dejstva ili, u pogodnijim okolnostima, skrivano. Naglašavajući tu činjenicu istovremeno ističemo da naše snage po ukupnom broju nisu bile ma-

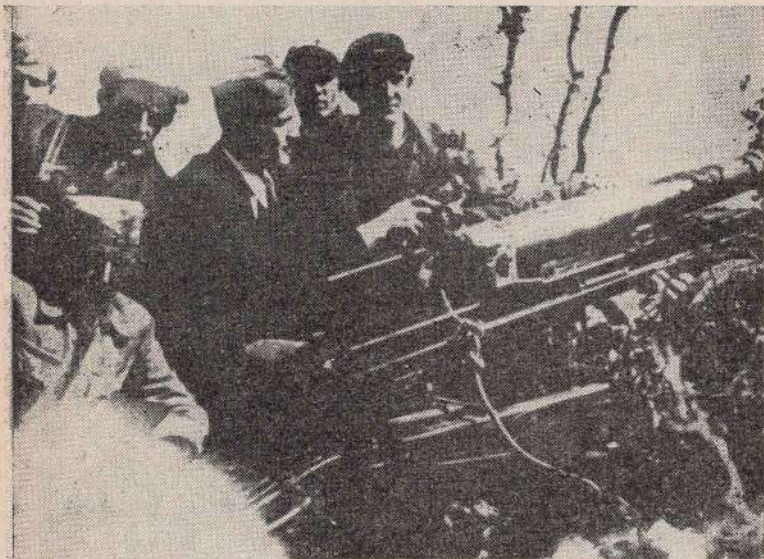
¹ Zbog toga autor ne smatra da je obuhvatio u pregledu sve naše republike i sve slučajeve u toku NOR-a, jer bi se time obavezao da piše istoriju razvitka artiljerijskih jedinica, što nije namena članka. Uzeti su primeri koji ukazuju na razvojni put artiljerije u NOV.

sovne. Naprotiv. Ali su uslovi ratovanja, stepen iskustva i niz drugih okolnosti uslovljavali i organizaciono oblikovanje jedinica — odrede. U toj fazi jedinice NOV sačinjavale su lakopokretljive i pešadijskim naoružanjem opremljene jedinice sa začecima inženjerije u smislu miniranja, diverzija i sl.

I u takvim dejstvima koja su u suštini tražila svoj najbolji oblik upotrebljavana je i artiljerija po principu da se na najcelishodniji način upotrebi sve ono čime se može neprijatelj što više uništiti.

U daljem razvoju ustanka, koji je gotovo strelovit, zahvaljujući baš takvim dejstvima kojima se postiže nadmoćnost nad neprijateljem, po planu Vrhovnog štaba dolazi do stvaranja slobodnih teritorija. Partizanske jedinice, koje su sve više brojno narastale, uspele su da očiste sela i manje varošice od okupatora i domaćih kolaboracionističkih formacija i stvore slobodnu teritoriju na kojoj se uspostavlja narodna vlast i organizuje pozadina (snabdevanje, opravka oružja i opreme, lečenje ranjenika). Na pojedinim slobodnim teritorijama preduzimaju se akcije radi njihovog proširenja i odbrane. One postaju operativno-taktički oslonci jedinica NOV. Po svojoj veličini i geografskom položaju bile su za neprijatelja od različitog interesa, pa je prema tome i određivao snage i sredstva za dejstvo protiv snaga koje su ih štitile. Na važnijim su se rasplamsavale borbe širokih razmera u kojima su na obe strane angažovane jače snage i sredstva. Zavisno od važnosti pojedinih teritorija i njihove veličine došlo je i do izvesne diferencije u taktičkim postupcima koje su primenjivale jedinice NOV.

Na nekim manjim slobodnim teritorijama, u Bosanskoj krajini i Lici, na primer, do artiljerijskih oruđa i minobacača se došlo već prvih nedelja ustanka. Slobodne teritorije su brzo stvorene, ali se odmah nije išlo na njihovo proširivanje oslobođenjem gradova, jer je prethodno — sasvim opravdano — trebalo organizacioni učvrstiti jedinice ustaničke vojske. Otuda prva oruđa zaplenjena u julu u borbama u Janju i Vrtočama.

*Jedno od prvih zaplenjenih oruđa na položaju kod Nikšića
1941. god.*

(Bosanska krajina) nisu uništena, ali se ne koriste u smislu posebno organizovanih artiljerijskih jedinica u toku napada. Jer, ili priroda preduzimanih akcija nije zahtevala angažovanje artiljerije, ili nije bilo obučениh artiljeraca niti municije za sve vrste dejstva i dr.² Slično se radilo i u Lici.

U zapadnoj Srbiji situacija je u tom pogledu bila nešto drugačija. Veliku slobodnu teritoriju stvorenu krajem septembra trebalo je proširiti i braniti. Zato se i

² U julu su Krajišnici u Janju zaplenili od ustaša jednu haubicu 100 mm i jedno protivoklopno oruđe 37 mm. Početkom avgusta su kod Vrtoča zaplenili još jednu haubicu 100 mm. Usled nedostatka starešinskog artiljerijskog kadra, oruđa se ne objedinjavaju u baterije i ne nalaze širu primenu.

Pošto nisu imali nišanskih sprava zaplenjena oruđa kod Mazine 75 mm, u avgustu 1941. Ličani koriste pojedinačno i to za neposredno gađanje.

osećala potreba za združenim jedinicama, ali su postojali i materijalni uslovi za takva dejstva. U ono vreme, slobodna teritorija u zapadnoj Srbiji imala je karakter male države i predstavljala je solidan oslonac trupama koje su dejstvovale na njenoj periferiji.³ Jedinice su dobro snabdevane, a omogućeno je i snabdevanje i održavanje teške tehnike. Zaplenjena oruđa kod Krupnja i u Čačku u avgustu i septembru 1941. god. koriste se vrlo intenzivno. Oruđa zaplenjena u Čačku objedinjena su u bateriju. To je prva artiljerijska jedinica NOV.⁴

³ Pored artiljerijskih baterija postojala je i četa tenkova.

⁴ Prilikom napada na Krupanj 29. avgusta 1941. jedno oruđe 37 mm, koje je bilo zakopano za vreme kapitulacije, upotrebljeno je za likvidaciju bolnice i livnice. Ovo je prvo artiljerijsko oruđe kojim su raspolagale snage NOV na teritoriji Srbije.

⁵ Poljska oruđa 75 mm M 12, sistem »šnajder«, nalazila su se u remontnom zavodu u Čačku kad je kapitulirala Jugoslavija. Jedan artiljerijski majstor je pre nego što su Nemci ušli u zavod skinuo zatvarače, stavio ih u sanduk i zakopao. 1. oktobra 1941. prilikom oslobođenja grada Čačanski odred je zaplenio i ta oruđa. Artiljerijski majstor je doneo zatvarače i oruđa su kompletirana. Formirane su dve baterije od po 2 oruđa, jedna na konjsku vuču pripala je četnicima, a druga, sa volovskom zapregom, partizanima. Četnici, pod komandom artiljerijskog kapetana Deroka, koji je bio istovremeno komandir artiljerije celokupne četničke vojske, odveli su 7. oktobra svoju bateriju prema Kraljevu, u rejon Žiće. Partizanska baterija krenula je istog dana levom obalom Morave. Prilikom opsade Kraljeva celokupna artiljerija je stavljena pod komandu zajedničkog partizansko-četničkog štaba. Prvo dejstvo ove baterije su ispoljile 9. oktobra.

Kad je 5. novembra izbio sukob između četnika i partizana četnici su po naređenju Draže Mihailovića napustili položaje kod Kraljeva, a glavne snage, predvođene kapetanom Derokom, sa topovima krenula su na Čačak. U toku 6. i 7. novembra u sukobu između Derokove grupacije i Čačanskog odreda na Ljubiću, Čačani uspevaju da potuku četničku grupaciju i zaplene njihova oruđa. Uveče 7. novembra ova oruđa se koriste u odbrani Čačka od napada četnika. Sutradan, pošto je četnički napad bio slomljen, po naređenju Vrhovnog štaba sva oruđa — 3 topa — kojima je sada raspolagao Čačanski odred bila su vezom upućena u Užice. (Prema nemačkim dokumentima, pri-

U nekim pokrajinama, što je naročito karakteristično za Sloveniju, postojale su artiljerijske jedinice koje su se samo povremeno aktivirale, odnosno postojala je grupa boraca—artiljeraca u sastavu samostalnog bataljona ili odreda koja je izvršavala zadatke kao svaka druga jedinica, a osnovna misao je bila da se tako dragocena oruđa olako ne izgube. Zato su oruđa i municija skrivani u šume ili zakopavani. Kad se pripremala akcija za koju je trebalo i mogla se angažovati artiljerija, oruđa su izvlačena iz skloništa, kompletirana zapregama ili tovarnim grlima, dovođena u stanje bojeve gotovosti i odvođena na VP. Po završetku borbe ponovo su skrivana u skloništa do druge pogodne akcije.

U Bosanskoj krajini praktikovalo se formiranje specijalnih jurišnih grupa sastavljenih pretežno od artiljeraca za uništavanje ili zaplenjivanje neprijateljeve artiljerije. Ove grupe su ubacivane u neprijateljevu pozadinu i napadale vatrene položaje baterije, uništavale ili zarobljavale poslugu, a zatim zaplenjena oruđa ckratle protiv neprijatelja. Oruđa su po završetku akcije izvlačena, a ako bi to bilo nemoguće — uništavana su.

Na osnovu iskustava iz zapadne Srbije, Vrhovni štab je izradio strategijsku koncepciju o stvaranju većih slobodnih teritorija širom Jugoslavije kao oslonca za borbena dejstva većih razmera. Time je prva faza partizanske borbe bila prevaziđena — prešlo se na formiranje brigada.

Naše brigade imaju karakter združenih jedinica. Naime, krajem 1941. god. Vrhovni štab je u osnovi stao na gledište da osnovnu snagu NOV treba da sačinjavaju

likom jednog ispada koji je izvršio 22. oktobra 1. bat. 737 puka 717. pd iz Kraljeva, Nemci su uspjeli da zaplene jedno naše art. oruđe sa nekoliko granata — *Zbornik*, knj. I, dok. 203 str. 558.

U borbama koje su 27, 28. i 29. novembra vođene protiv Nemaca na pristupima Užicu angažovano je po jedno oruđe na položajima kod Divčibara i na Kadinjači. Tamo su i uništena. Tom prilikom su uništena i oruđa Valjevskog odreda. Dva oruđa koja su učestvovala u opsadi Kraljeva bila su uništena na putu između Užica i Čajetine.

združene jedinice, sposobne za preduzimanje manevara širokih razmera i raznovrsne borbene zadatke koji bi iskrsavali u toku rata — formirana je 1. proleterska brigada, prva združena jedinica NOV. Njenom formacijom predviđeno je da može imati do divizionu artiljerije. Prva oruđa koja su ušla u sastav ove brigade bili su minobacači 81 mm. Od njih je formiran poseban minobacački vod u sastavu čete pratećih oruđa. Posle kraćeg vremena brigada je zaplenila top 37 mm sistema »pito« pa je formiran i samostalan topovski vod. U 2. proleterskoj brigadi, posle borbi oko Bratunca, u kojoj je zaplenila prve minobacače 81 mm i jedno protivoklopno oruđe 37 mm sistema »škoda«, formirana je, kao i u 1. brigadi, četa pratećih oruđa. Teško naoružanje objedinjavale su u četu pratećih oruđa i ostale, kasnije formirane brigade.⁶

Uslovi stvaranja naše Armije u celini, a posebno uslovi razvoja rodova, bili su izvanredno teški i do teškog naoružanja nije se lako dolazilo. To je nametalo potrebu njegovog najracionalnijeg korišćenja. Štabovi brigada su u početku planirali upotrebu gotovo svakog oruđa i svake granate iz pratećih četa. Kasnije su mitraljezi uključeni u prateće vodove bataljona, ali minobacači su sve do kraja rata uglavnom ostali u pratećim četama brigada.

Obično se raspolagalo sa svega nekoliko granata i mina na oruđe, pa se moralo dobro razmisliti o tome kako ih je najbolje upotrebiti. Otuda su štabovi brigada bili prinuđeni da sami biraju ciljeve za artiljeriju, da ih proučavaju, određuju prioritet i donose odluku o ispaljivanju svake granate i mine.

Minobacači ili artiljerijsko oruđe su često sa svega nekoliko mina ili granata rešavali vrlo važne zadatke, od kojih je mnogo puta zavisio i uspeh pojedinih ak-

⁶ Prva proleterska brigada je u januaru 1943. god. kod Teslića, na inicijativu štaba divizije, formirala posebnu »protivoklopnu čet« od dva oruđa 37 mm. To je jedinstvena formacija u okviru brigade naše NOV.

cija u celini. Topovima su rušeni bunkeri i utvrđena mitraljeska gnezda koja su bila teško pristupačna bombašima.⁷

U letnjim i jesenjim borbama 1942. u Bosanskoj krajini grupa brigada Vrhovnog štaba i krajiški odredi često su napadali gradove. U tim napadima ozbiljno se osetio nedostatak težeg naoružanja, što je naročito došlo do izražaja u borbama oko Kupresa. Da se raspolagalo artiljerijom, utvrđene i razumljive taktičke slabosti pri planiranju i izvođenju napada na grad mogle su biti otklonjene ili znatno smanjene. Tu se u oštroj formi postavilo pitanje realnosti i planiranih zadataka s obzirom na vatrene mogućnosti jedinica. Rešenje tog problema bilo je isključivo u iznenađenju.

Međutim, u napadima na Kupres nije postignuto iznenađenje. Neprijatelj je utvrdio svaku zgradu u gradu i uporno se branio. Trebalo je imati oruđa sposobna da ruše utvrđene zgrade, a raspolagalo se samo topovima 37 mm 2. proleterske i 1. krajiške brigade koji su za to bili nemoćni. Da se raspolagalo orudima većeg kalibra i sa dosta municije, utvrđene zgrade u Kupresu, krcate neprijateljem, bile bi porušene, a otpor slomljen i ne bi bez potrebe izginulo toliko boraca 2. i 4. proleterske i 1. krajiške brigade.

⁷ Prilikom prvog oslobođenja Livna u julu 1942. bataljoni 1. proleterske brigade uspeali su da zauzmu ceo grad. Samo je bila ostala kuća Mitrovića, sagrađena od tvrdog materijala, gde su se nalazili Nemci i ustaše. Pristup bombaša bio je nemoguć. Oruđe 37 mm bilo je takođe nemoćno protiv debelih zidova. Potpun uspeh brigade zavisio je od toga da li će otpor u utvrđenoj zgradi biti slomljen pre nego što neprijatelju stignu pojačanja iz drugih garnizona. Višestruka brojna nadmoćnost u ljudstvu nije značila ništa. Moralo se čekati na dolazak jednog težeg oruđa. Glamočki partizanski odred raspolagao je u to vreme jednim oruđem 75 mm. Brigada ga je zatražila. Sa nekoliko pogodaka granata u prozore kuće neutralisana je vatra teških mitraljeza. Nemci su istakli belu zastavu i predali se. Takvih primera u kojima su artiljerijska oruđa odigrala veoma važnu ulogu i uštedela mnoge ljudske živote bilo je mnogo.

Kupres je pokazao da se napad na utvrđena naseljena mesta, ako se ne postigne iznenađenje, ne može uspešno izvesti bez težeg naoružanja. Operativni štab za Bosansku krajinu izvukao je iz toga potrebne zaključke i nastojao da što bolje iskoristi oruđa na koja ranije nije mnogo računao.⁸ Krajem jula 1942. formira se haubička baterija.⁹ U borbama oko Bos. Novog i Bos. Krupe, u junu 1942, ova baterija igra veoma važnu ulogu. Neprijateljevi betonski bunker i porušeni su neposrednim gadanjem, čime je slomljen i njegov otpor. U septembru su iz jedinica povučena sva oruđa veća od 37 mm i formirane samostalne baterije: protivoklopna od oruđa 45 i 47 mm i brdska od 75 mm, koje su bile pod neposrednom komandom Operativnog štaba.

Glavni štab Hrvatske takođe uočava značaj artiljerije i njenu snagu u rešavanju krupnijih borbenih zadataka te teži da je organizacijski učvrsti. U septembru, u borbama kod Slunja, tri raspoložive baterije objedinjuje pod svoju komandu i na njihovo čelo postavlja artiljerijskog komandanta. Glavni štab Hrvatske bio je tada najviša komanda u NOV koja je imala područnu artiljeriju.¹⁰

⁸ Krajišnici su 16. maja 1942. god. zaplenili kod Prijedora dve haubice 100 mm M 16/19. Usled slabih uslova transportovanja i nedostatka obučenog kadra, one nisu korišćene. Kasnije, su ova oruđa podržavala Krajiški odred. Kad je od 4. krajiškog odreda formirana 1. krajiška brigada, haubice i 3 protivoklopna oruđa 45 i 47 mm zakopani su u Grmeču. Brigada je u svom sastavu zadržala dva oruđa 37 mm.

⁹ Haubička baterija Operativnog štaba za Bosansku krajinu bila je prva haubička baterija artiljerije NOV.

¹⁰ U Lici je još u početku 1942. postojao improvizirani divizion od dve baterije od oruđa koja su bila zaplenjena prilikom zauzimanja italijanskih uporišta oko Velebita. Kad su dejstva prenetna na Kapelu i severnije (Kordun) baterije su ostale južno od Kapele. Tek u septembru je ova artiljerija prebačena preko Kapele na Kordun. Kasnije je od nje formiran 1. hrvatski divizion. U septembru su ove baterije objedinjene i neposredno potčinjene GŠ Hrvatske i ponovo se nazivaju divizionom. O ovome nema zvaničnih dokumenata.

Baterija menja vatreni položaj. Mrkonjić - Grad 1943. god.

Krajem septembra 1942. u Bosanskoj krajini, Lici i Kordunu stvorene su, proširivane i međusobno spajane velike slobodne teritorije. Pojedini njihovi delovi morali su se braniti. Dejstva NOV na tom području postala su složena. Više komande su osetile potrebu da u svojim rukama imaju sredstva kojima bi mogle snažnije da utiču na dejstva, a jedinice da što bolje osposobe za manevar. Time su se rukovodili Operativni štab za Bosansku krajinu i Glavni štab Hrvatske prilikom formiranja područne artiljerije.

Vrhovni štab NOV, koji je neposredno uticao na dejstva u Bosanskoj krajini pridaje u to vreme sve veću pažnju upotrebi artiljerijskih jedinica. U direktivi od 18. oktobra 1942. god. za napad na Bihać, upućenoj Operativnom štabu za Bosansku krajinu, on ukazuje na upotrebu artiljerije (u ovoj operaciji) i podvlači neop-

hodnost angažovanja celokupne artiljerije.¹¹ Pripremajući ovu operaciju, Operativni štab za Bosansku krajinu detaljno planira upotrebu artiljerije¹²: protivoklopnu bateriju pridaje brigadama na glavnom pravcu, a brdsku i haubičku ostavlja pod svojom komandom. Baterijama određuje vatrene položaje, način dejstva, početak artiljerijske pripreme i zadatke u njoj. Artiljerijska priprema se sastojala iz perioda rušenja neposrednim gađanjem i perioda neutralisanja. Predviđen je i utrošak municije od 10 granata na orude. Na taj način se prvi put u toku NOR-a detaljnije planira upotreba artiljerije u višem štabu.

Artiljerija je u ovoj operaciji odigrala glavnu ulogu u artiljerijskoj pripremi: rušenjem velikog bunkera na Somišlju i sa nekoliko manjih vatrenih naleta po važnijim objektima u samom gradu. U artiljerijskoj podršci nisu joj bili ni precizirani zadaci zbog toga što nije imala dovoljno municije niti odgovarajućih sredstava veze i zbog neuvežbanosti komandira baterije da rukuju vatrom u toku napada, naročito noću. Pojedina oruđa su angažovana za likvidiranje ustaškog otpora u utvrđenim zgradama i bunkerima. Protivoklopna baterija koja je bila pridana brigadama, kao i njihove formacijske, korištene su kao prateća i upotrebljene za zauzimanje neprijateljevih uporišta, zatvora i crkve.

U celini, artiljerija je u bihačkoj operaciji odigrala značajnu ulogu. Snažan je bio njen uticaj na moral sopstvene pešadije. Starešine svih stepena i borci osećali su se sigurnijim u borbi, pa je i sam napad imao snažniji zamah i veći intenzitet.

U to vreme NOV je u celini objektivno prerasla u stanje »višerodnosti«, jer se tada artiljerija afirmisala kroz samostalne artiljerijske jedinice.

¹¹ Direktiva od 18. oktobra je prvi dokumenat Vrhovnog štaba u kome se govori o upotrebi artiljerije kao roda.

¹² Plan je pismeno rađen, a njegova sadržina je izložena u opštoj zapovesti za napad od 31. oktobra 1942. god.

Sledeći period odnosi se na formiranje krupnih jedinica NOV. Naime, u novembru 1942. nastupio je kvalitativan skok u razvoju NOV. Brojno je višestruko narasla i postala bolje opremljena. Formirane su 1. i 2. proleterska i 3. udarna divizija, a zatim još četiri divizije i dva korpusa (1. bosanski i 1. hrvatski). Tri prve divizije Vrhovni štab zadržava pod neposrednom komandom u svojstvu operativno-strategijske manevarske grupe, pa analogno tome ostavlja i deo artiljerije pod svojom neposrednom komandom u svojstvu artiljerijske rezerve — krajem novembra formira kod Glamoča Haubički divizion Vrhovnog štaba.¹³

Prvi bosanski korpus formirao je svoj divizion već 5. decembra 1942. od baterije haubica, koja je učestvovala u bihaćkoj operaciji (2 oruđa), i 4 haubice 100 mm koje su zaplenjene u Bos. Novom.¹⁴ To je prvi divizion korpusne artiljerije u NOV.

Prva proleterska divizija formirala je svoju prvu artiljerijsku jedinicu — haubičku bateriju — u novembru 1942. god. posle pobede nad Nemcima kod Sitnice.¹⁵

¹³ Divizion je formiran od 22, do 26. novembra, posle drugog oslobađanja Jajca. Prvo je formirana samo jedna baterija od dva oruđa koja su se još ranije nalazila u rejonu Oštrelja. Zatim je formiran štab, popunjujući deo diviziona i neka vrsta komandnog voda (izviđači i vezisti). Predviđeno je da se u divizion uključi i baterija 100 mm 1. proleterske divizije formirane na Sitnici.

¹⁴ To je bila kompletna baterija koja se predala sa komandnirom kapetanom Gavričenkom na čelu.

¹⁵ Ova baterija je posle napada na Jajce upućena 3. diviziji, a od zaplenjenih brdskih haubica i protivoklopnih oruđa prilikom oslobodenja Teslića 1. proleterska divizija formirala je dve baterije — haubičku i brdsku. 1. prol. i 3. udar. divizije u to vreme formiraju inicijativno divizijske artiljerijske štabove. U zapovesti 3. divizije od 28. novembra 1942. za napad na pravcu Turbe — G. Vakuf posebno se daju zadaci štabu artiljerije. U zapovesti od 1. decembra pominje se i ime komandanta divizijske artiljerije (Dušan Dašić). U svojoj zapovesti od 18. januara 1943. za dejstvo na pravcu Banja Luka — Teslić, komanda 1. proleterske divizije postavlja precizne zadatke svom komandantu artiljerije Milanu Antončiću.

Prvih dana decembra, posle oslobodenja Livna i Duvna, i 2. proleterska divizija formirala je divizijsku artiljeriju (brdsku bateriju 75 mm).

Divizion Vrhovnog štaba prvi put učestvuje u borbi pri oslobodenju Livna (decembra 1942). Pored nedovoljnih sredstava veze i za osmatranje, on uspešno podržava bataljon 4. crnogorske brigade koji je upao u grad i vodio borbu u okruženju. U toj borbi uspešno su upotrebljena i protivoklopna oruđa 2. proleterske brigade — iz neposredne blizine pogođena je puškarnica velikog ustaškog bunkera na Bešajkovcu što je omogućilo njegovo brzo zauzimanje. Posle te borbe štab 2. proleterske divizije stavio je pod komandu komandanta diviziona Vrhovnog štaba i svoju formacijsku artiljeriju zbog nedostatka stručnog kadra i radi efikasnijeg korišćenja raspoložive municije. U borbama oko Duvna, Kupresa, Bos. Grahova i Strmice koje je krajem decembra 1942. i u januaru 1943. vodila 2. divizija, ovako objedinjena artiljerija ispoljila je snažan uticaj.

U borbama u Bosanskoj krajini krajem 1942. i početkom 1943. koje se po svojim razmerama, značaju i karakteru nisu bitno razlikovale od »regularnog ratovanja« na drugim frontovima, kao nosilac vatrene moći počinje da se afirmiše artiljerija. Ona je često ispoljavala i presudan uticaj na ishod borbe. Ni mitraljezi, bombe, minobacači, pa čak ni pojedina artiljerijska oruđa nisu bili dovoljni za slamanje neprijateljevog otpora. Oseća se potreba za sasređivanjem snažnije artiljerijske vatre. Zato Vrhovni štab prebacuje svoj haubički divizion, kao udarnu vatrenu snagu, od Jajca do blizu Knina, a zatim do Prozora — uvek tamo gde su vođene najvažnije borbe oko slobodne teritorije. Ostvaruje se koncentracija vatre više artiljerijskih oruđa čime se postiže ogroman moralni i materijalni efekat. Nekad nepristupačna utvrđenja kod Bihaća, Jajca, Grahova i Livna parališe artiljerija svojom vatrom i pomaže njihovo zauzimanje uz minimalne ljudske žrtve. Starešine naših jedinica počinju sređivati mino-

bacačku vatru u okviru brigade. Taktika vatrenog »ključanja« bila je prevaziđena i težilo se ostvarenju vatrenih »maljeva« gde artiljerija kao rod jedino i može u potpunosti doći do izražaja.

Značajnu ulogu odigrala je artiljerija početkom četvrte neprijateljske ofanzive pri zauzimanju Prozora i odbrani ranjenika. Jedan puk italijanske divizije »Murde« koji se nalazio u Prozoru, pružao je žilav otpor iz bunkera i utvrđenih zgrada protiv kojih su ne samo bombaši već i brdska oruđa 75 mm bili nemoćni. Da bi se slomio taj otpor angažovan je i divizion Vrhovnog štaba koji je najpre sa zaklonjenih vatrenih položaja podržavao likvidiranje spoljne odbrane Prozora, a kasnije jednom haubicom iz streljačkog stroja, sa svega nekoliko desetina metara, dejstvovao po bunkerima i drugim utvrđenim objektima.

U bici za ranjenike između Prozora i Gornjeg Vakufa Haubički divizion Vrhovnog štaba zadnji put je dejstvovao u punom sastavu i vrlo intenzivno. Uspešno su artiljerijskom vatrom tučene nemačke kolone i neutralisana njihova artiljerija. To se najbolje vidi iz neprijateljevog izveštaja koji govori o jakoj artiljerijskoj vatri.¹⁶ Na Neretvi, kad je Glavna operativna grupa prešla na levu obalu, morala su se uništiti oruđa ovog divizona. Ponovo je formiran divizion Vrhovnog štaba kada je kod Kalinovika zaplenjena jedna četnička haubička baterija. On je igrao značajnu ulogu kasnije u borbama na Drini, naročito oko Foče, a povremeno i u dramatičnim borbama u toku pete neprijateljske ofanzive. U borbama zapadno od Bijelog Polja i kod Mojkovca, artiljerija 1. proleterske divizije nanosi neprijatelju osetne gubitke i usporava njegovo napredovanje. Divizion 2. proleterske divizije, koji je oformljen posle uništenja jednog italijanskog puka divizije »Taurinen-

¹⁶ U operativnom izveštaju nemačke 717. divizije govori se da neprijatelj raspolaže približno pukom haubicom. To je izvjavio na saslušanju i jedan zarobljenik major — komandant bataljona koga su zarobile jedinice 2. proleterske divizije.

ze« na Javorku,¹⁷ bio je jednim delom prebačen na Sinjajevinu gde je učestvovao u usporavanju nadiranja Nemaca od Kolašina, a zatim je ceo divizion angažovan na Pivskom Javorku u lokalizovanju prodora nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«. Izvlačenje oruđa ovog divizona iz kanjona Pive preko Mratinja na Pivski Javorak jedan je od veličanstvenih podviga naših artiljeraca u toku rata.

Divizioni 1. i 2. proleterske divizije¹⁸ učestvovali su u bici na Sutjesci. Najpre sa Vučeva, a zatim i sa leve obale Sutjeske, oni su tukli neprijatelja i podržavali proboj naših brigada. No, besputno zemljište ograničavalo je artiljeriji manevar. Nije bilo dovoljno tovarnih grla da nose oruđa, a ljudi, ma koliko želeli, nisu to mogli. Municije takođe nije bilo dovoljno. Zato je po prelasku Sutjeske uništena celokupna artiljerija, kao i protivoklopna oruđa brigada. U celoj Operativnoj grupi ostalo je jedno artiljerijsko oruđe — top 37 mm 2. proleterske brigade. Njegov komandir nije hteo da ga uništi, iako mu je to bilo naredeno. U kritičnom momentu, prilikom prelaska puta Foča — Kalinovik, kod sela Miljevine, ovo oruđe je odigralo ogromnu ulogu u otvaranju puta Operativnoj grupi za Bosnu.¹⁹

¹⁷ Ovo je jedan od prvih divizona u sastavu divizijske artiljerije.

¹⁸ Štab 1. proleterske divizije je 3. maja formirao divizion ali je on sve do Sutjeske dejstvovao po baterijama.

¹⁹ Kad su prednji delovi Operativne grupe izbili u rejon Rataja i Miljevine, iz Foče je stigao u Miljevinu jedan motorizovani nemački odred u čijem je sastavu bilo nekoliko tenkova i zatvorio odsek kojim je trebalo da prođu sve naše jedinice. Tenkovi su patrolirali komunikacijom. Topovsko odeljenje 2. proleterske brigade, koje je raspolagalo sa svega 5 granata, inicijativno je — pošto je rasklopljeno oruđe po delovima iznelo na jedno uzvišenje udaljeno od komunikacija oko 200 m — otvorilo vatru na ove tenkove. Kako je jedan točak topa bio slomljen, osovina je oslonjena na pani i učvršćena pomoću kamenja, a svi poslužioc i sem nišandžija su zajedno sa komandrom držali oruđe za vreme dejstva. Prvom granatom pogođen je prvi tenk u zadnji deo usled čega se okrenuo i zapalio. Kad su ostali tenkovi pošli unazad gađan je i treći tenk i pogođen drugom granatom u gusenicu tako da je ostao popreko,

Naše snage koje nisu bile u sastavu Operativne grupe razvijaju u ovom periodu i dalje i učvršćuju svoju artiljeriju. Tako je u 8. i 6. ličkoj diviziji formirana divizijska artiljerija jačine od po dve baterije i u borbama uspešno korišćena. Osmo divizija postavlja pri odbrani na r. Uni u maju 1943. obe baterije na težištu u ulozi divizijske artiljerijske grupe.

U drugoj polovini maja 6. korpus je u Tušini formirao korpusni divizion mešovitog sastava.²⁰

U maju 1943. brigada »Ivan Cankar« je od zaplenjenih brdskih topova 75 mm formirala bateriju brigadne artiljerije. To je istovremeno prva baterija u sastavu naših brigada.

Širi razvoj i novi kvalitetan skok doživljava naša artiljerija krajem 1943. posle kapitulacije Italije Vrhovni štab je na vreme predvideo razvoj događaja pa je samo nekoliko dana po izlasku iz obruča na Sutjesci izdao potčinjenim komandama direktivu da pristupe obučavanju ljudstva u rukovanju komplikovanijom ratnom tehnikom, u prvom redu artiljerijom. Krajem juna formiran je niz artiljerijskih oficirskih kurseva od kojih je, po organizaciji, broju i kvalitetu slušalaca, kao i nivou nastave, naročito značajan onaj pri štabu 2. proleterske divizije (kasnije štab 2. udarnog korpusa) i pri Glavnom štabu Hrvatske. Ovi kursevi su odigrali značajnu ulogu. Kada je pri razoružavanju italijanskih garnizona u naše ruke palo nekoliko kompletno opremljenih baterija, nije bilo teškoća oko korištenja ovog naoružanja

na putu nepomičan. Na tenk je, koji se tada našao između dva pogodena, kao u mišolovci, ispaljena jedna granata koja ga je samo lako oštetila, ali je on usled manevrisanja na uzanom putu sleteo u jarak i tu ostao. Posada se izvukla i pobegla. Posle toga nemački odred se povukao prema Foči, a put preko komunikacija Foča — Kalinovik bio je slobodan za prolaz naših jedinica.

²⁰ Interesantna je upotreba jedne baterije ovog divizionu prilikom napada na žandarmerijsku kasarnu u Ivanjskom. Jedno oruđe je gađalo neposredno u isto mesto sa skinutim upaljačem, koristeći samo udarnu energiju zrna. Na zidu je stvorena rupa kroz koju je nastavljeno gađanje sa navrnutim upaljačem. Otpor je slomljen bez učešća pešadije.

nja naročito u 2. korpusu. Tada su mnoge naše divizije formirale divizijsku artiljeriju od kojih se, po jačini i organizovanosti naročito ističu 2. proleterska 4, 6, 7, 8, 13, 14, 15, 18. i 19. divizija. Druga proleterska divizija je formirala divizion u oktobru od tri potpuno opremljene baterije 75 i 65 mm. Trinaesta divizija, koja je još od polovine avgusta imala artiljerijski divizion slabijeg sastava, od oruđa 65 mm, formirala je u septembru još jedan od oruđa 75 mm. Petnaesta divizija je u septembru — da bi olakšala komandovanje — formirala svoj artiljerijski štab — komandu artiljerije. Četvrta krajiška divizija, pored divizona za podršku, formirala je krajem 1943. i protivoklopni divizion od 7 oruđa 45 i 47 mm — prvi Protivoklopni divizion naše artiljerije.

U svim jedinicama je tada došlo do naglog priliva teškog naoružanja pa se, pored ostalog, postavio i problem obučavanja kadra. Za obuku vojnika u najosnovnijim radnjama bilo je potrebno nekoliko nedelja intenzivnog rada, a za obuku starešina daleko više. Traženi su ljudi koji su služili u artiljeriji bivše vojske. Njih je bilo malo u redovima NOV, a naročito je malo bilo podoficirskog i oficirskog kadra. Uz to nije bilo sredstava veze niti pribora za upravljanje vatrom. Ovako stanje prinudilo je štabove naših jedinica da objedinjuju artiljeriju i minobacače u veće jedinice. Pojavljuju se improvizovane mešovite artiljerijske formacije. Pojedine brigade formirale su čete teških oruđa u kojima je bilo i po deset minobacača.

U to vreme pojavljuje se i prva naša motorizovana artiljerijska jedinica — haubički divizion 4. korpusa od šest haubica 149 mm koji je najpre kao celina učestvovao u napadu na Ogulin i kod Oštarija, u borbi protiv Nemaca, a kasnije su pojedine njegove baterije (imale su po 2 oruđa) prema potrebi pridavane divizijama. Stvaraju se — prilikom oslobođenja Splita i okolnih ostrva i prve jedinice naše obalske artiljerije. One su 20. septembra u blizini Primoštena prinudile jedan nemački brod na predaju, a obalska artiljerija sa ostrva Korčule uspešno je odbila nekoliko napada nemačkih brodova.

U jesen 1943. god. naša artiljerija se koristi u većem broju; divizionij dejstvuju kao celina, a ponekad se i dva divizionija angažuju za izvršenje istog zadatka. Za podršku brigada koje su se branile na r. Limu, pored divizionija 2. divizije a u cilju zaustavljanja nemačkog prodora prema Pljevljima i Jabuci, angažovan je i korpusni divizion.

Divizion 6. ličke divizije, koji je inače tada predstavljao jednu od najorganizovanijih naših artiljerijskih jedinica,²¹ u oktobru 1943. prilikom napada na Perušić, dejstvuje kao celina (11 oruđa). U toj borbi prvi put je kod nas vršeno utvrđivanje VP i osmatračnica, kao i planska korektura, odvojeno od grupnog gađanja, što se ranije načelno izbegavalo. Sa zaklonjenih VP divizion je vršio ne samo artiljerijsku pripremu nego i podršku, dejstvujući po jednom cilju sa više baterija (ranije je posle pripreme dejstvovao kao prateća artiljerija). To pokazuje da je problem upravljanja vatrom u okviru divizionija i sadejstva sa pešadijom ovde već bio rešen.

Krajem 1943. god. naša divizijska artiljerija se u celini konačno učvrstila, dok je korpusna još bila u formiranju. Istina, neke divizije zahvaćene šestom neprijateljskom ofanzivom izgubile su dobar deo svoje artiljerije. Nekim se to desilo usled teške situacije, a nekim usled nesnalažljivosti starešina ili nepravilnog gledanja (slučaj kod 2. proleterske).

U 1944. god. situacija na jugoslovenskom ratištu kvalitetno se menja jer se i odnos snaga izmenio u korist NOV. Neprijatelj i dalje ima tehničku nadmoć, ali mnogo slabije izraženu nego ranije. Dok je sve do septembra 1943. vatrena moć združenih jedinica izražavana u proseku 70% mitraljeskom i pušćanom vatrom,

²¹ 17. septembra 1943. štab 1. hrvatskog korpusa naređuje 6. diviziji da formira brdski divizion. 24. oktobra 1943. štab divizije izdaje svoju naredbu br. 16. za formiranje haubičkog divizionija u čiji sastav ulaze brdska i poljska baterija koje su do tada bile samostalne. Znači, divizion je formiran više od mesec dana posle izdatog naređenja i divizion je zvanično nazivan haubički a u stvari je bio mešovit.

početkom 1944. polovinu vatrene moći kod velikog broja divizija predstavljaju minobacači i artiljerija.²² Uz angažovanje korpusne artiljerije artiljerijsko-minobacačka vatra postaje dominantna.

U početku 1944. mnogo se radi na organizacijskom učvršćivanju korpusne artiljerije. Naročito je to izraženo kod 2. 5. i 7. korpusa. Tako, 2. udarni korpus formira u to vreme štab artiljerije koji se naziva »štab artiljerijske grupe«.²³ Pod njegovom komandom se nalaze dva brdska artiljerijska diviziona. Štab organizuje kurseve sa svim starešinama, a po završetku kursa slušaoci vrše i bojna gađanja. U aprilu i maju 5. 7. i 9. korpus formiraju korpusne artiljerijske brigade.

U to vreme dolazi do banjalučke operacije, koja po učešću artiljerije, broju oruđa i intenzitetu artiljerijske vatre, kao i ulozi koju je odigrala, spada u red onih u kojima je artiljerija došla do najjačeg izražaja u toku celog NOR-a. U toj borbi artiljerijska brigada 5. korpusa sa 20 oruđa vršila je artiljerijsku pripremu i podržavala brigade u napadu. Značajnu ulogu u tom periodu odigrala je i artiljerija 2. korpusa u borbama za Grahovo, Danilovgrad, Spuž, Risan i Cetinje. Stvaranje jedinstvenog strategijskog fronta u drugoj polovini 1944. god. predstavlja sledeću fazu u razvoju naše artiljerije. Tada je znatan deo naše državne teritorije bio definitivno oslobođen. Uspostavljen je jedinstveni front. Celokupne snage NOV dejsstvovale su na tri osnovna operativno-strategijska pravca.

Severna grupacija koja je oslobodila Srbiju a kasnije produžila napredovanje opštim pravcem: Beograd — Zagreb — Ljubljana bila je brojno najjača i teh-

²² Do septembra 1943. naše divizije su u proseku mogle da izbace u minutu oko 3 000 kg čelika, a od toga je na artiljeriju i minobacače otpadalo 800—1 000 kg. Posle kapitulacije Italije vatrena snaga divizije porasla je na 4 000 kg čelika u minutu, a od toga je gotovo 2 000 kg otpadalo na minobacače i artiljeriju.

²³ Naziv je verovatno uzet po uzoru na Italijane. U stvari, to je bila komanda artiljerije korpusa i sastojala se od komandanta, komesara i načelnika štaba.

nički najbolje opremljena. Ona je u svom sastavu imala i najjaču artiljeriju, dobijenu delom od pomoći koju su pružali Sovjeti a delom iz ratnog plena.²⁴ U većini divizija ove grupacije formira se po jedan mešoviti divizion artiljerije za podršku (minobacači 120 mm i topovi 76 mm) i jedan protivoklopni od oruđa 45 mm. Neke divizije krajem 1944. god, naročito posle oslobođenja Beograda, formiraju artiljerijske brigade (1. i 6. proleter-ska, 16, 17, 21, 36. i 50. udarna divizija, kao i 5. krajiška divizija).²⁵ Neke brigade dobijaju tada po jednu bateriju pukovskih topova 76 mm i protivoklopnu bateriju 45 mm a bataljoni minobacačke čete od 4—6 oruđa. Na taj način (i zbog povećanja brojnog stanja uopšte) porasla je vatrena snaga brigade za 80—100%, a u divizijama je do 70% vatrene moći sačinjavala vatra artiljerije.

U korpusima, a kasnije i armijama koje su formirane na teritoriji Srbije, formirani su artiljerijski štabovi. Oni nemaju formacijsku artiljeriju, već prema potrebi oduzimanjem artiljerije od divizija stvaraju svoju područnu. Artiljerijski štabovi formiraju se i u divizijama iako u početku to ide dosta sporo jer nije bilo kadrova.

Srednja grupacija koja je oslobodila Crnu Goru a kasnije produžila napredovanje pravcem: Pljevlja — Sarajevo — Travnik — Banja Luka — 2. udarni korpus i jedinice koje su mu se pridružile iz Bosne — raspolaže skromnim artiljerijskim sredstvima, pretežno trofejnim. Komanda korpusa ima pod svojom neposrednom komandom četiri divizona, dok divizije imaju samo po jednu bateriju, sem 29. hercegovačke koja ima kompletan divizion. Dakle, komanda korpusa je obezbeđivala manevrovanje artiljerijom u operativnim raz-

²⁴ 1. armija je imala u svom sastavu oko 90 baterija artiljerije za podršku, 2. armija preko 30, a 3. nešto manje.

²⁵ Interesantno je napomenuti da je u jesen 1944. god. u Makedoniji bila formirana artiljerijska brigada a da nije imala ni jedno oruđe. Cilj formiranja bio je da se prikupi artiljerijski kadar i sačeka dok se ne dođe do oruđa.

merama. Tako je, na primer, prilikom konačnog čišćenja doline Zete od Nemaca koncentrisala pod svojom komandom oko 70 artiljerijskih oruđa.

Južna grupacija, koja je oslobodila ostrva na Jadranu, a zatim srednje primorje sa Kninom i Mostarom i produžila napredovanje prema Trstu — 8. korpus, odnosno po uključivanju ostalih snaga sa teritorije Hrvatske, 4. armija — formirala je još u proleće 1944. na ostrvu Visu nekoliko artiljerijskih diviziona od trofejnih oruđa; oruđa iz savezničke pomoći (najpre haubički 105 mm, a kasnije još tri brdska i jedan protivavionski divizion). Ovi divizion su uspešno korišćeni pri oslobađanju Brača i Korčule, a naročito u kninskoj operaciji kada ih je komanda korpusa sve koncentrisala pod svojom neposrednom komandom. Početkom 1945. formirana je teška artiljerijska motorizovana brigada, a brdski divizion su dati u sastav divizija. Interesantno je napomenuti da je u mostarskoj operaciji korpus imao znatno preimućstvo u teškom naoružanju nad neprijateljem (14:11 baterija). Međutim, usled slabe obučenosti artiljerijskih starešina artiljerija nije potpuno iskorišćena, iako se raspolagalo sa dosta municije. Plan artiljerijskog obezbeđenja u celini je imao karakter improvizovanosti. No, posle artiljerijske pripreme baterije su na inicijativu komandira otpočele da prate pešadiju dejstvujući pretežno neposredno, tako da je i pored slabog plana artiljerija pružala pešadiji dobru podršku.

Četvrtu grupaciju sačinjavale su snage koje su deystvovala u pozadini neprijatelja. I pored toga što su bile uglavnom grupisane u divizije, korpuse i samostalne brigade, raspolagale su sa malo artiljerije. Divizije su imale po jednu od dve baterije, a komande korpusa su nastojale da pod svojom komandom zadrže obično po divizion artiljerije.

U završnim operacijama na sremskom frontu, naročito pri kraju, teži se sasređivanju jačih artiljerijskih sredstava u rukama štabova korpusa i armija. Tako prilikom proboja u aprilu 1944. komanda 1. armije oduzi-

ma divizijama na pomoćnim pravcima formacijsku artiljeriju i koncentriše je na odseku proboja. Na pravcu glavnog udara 42. divizije bilo je koncentrisano 140 artiljerijskih oruđa, ili 70 oruđa na 1 km fronta. U artiljerijskoj pripremi koja je tada ostvarena (trajala samo 15 minuta) učestvovalo je i oko 50 aviona, a napad su podržavali i tenkovi. Borba je u celini imala izrazito združeni karakter i težište se prema situaciji prenosilo sa jednog borbenog sredstva na drugo.

Slično je bilo i u tršćanskoj operaciji u kojoj je artiljerija kao rod igrala veoma značajnu ulogu. U njoj je učestvovalo 450 artiljerijskih oruđa i minobacača, blizu 100 tenkova i oklopnih automobila. Na 1 000 vojnika dolazilo je 13 artiljerijskih oruđa, što predstavlja najpovoljniji odnos koji je ikad zabeležen u istoriji ratova naših naroda. Tu je došla do jačeg izražaja i protivoklopna artiljerija. U borbama pred Rije-
kom i oko samog Trsta artiljerija je prethodno temeljno neutralisala nemačke vatrene tačke, artiljeriju i rušila bunkere i na taj način omogućila divizijama 4. armije da savladaju jake utvrđene linije.

U celini, razvojni put artiljerije JNA u toku NOR je jedinstven u istoriji ratova. Stvorena je i rasla oti-
manjem oruđa od neprijatelja. Zaplenjena oruđa su odmah okretana protiv onih od kojih su oteta. Trebalo je oteti od neprijatelja i svaku granatu da bi se sa njom mogla rušiti njegova sopstvena snaga. Sve se to moralo platiti mnogim žrtvama. Zato se ni jedna granata nije smela izbaciti uzalud. Ni u jednoj armiji na svetu nisu sa tako malo granata izvršavani toliko važni zadaci...

Smelošću i bezgraničnom hrabrošću naših boraca savladane su teškoće. Oni su artiljeriju transportovali
kozjim stazama, sa pojedinim topovima uspešno se borili i sa po nekoliko tenkova, privlačili oruđa pred utvrđene objekte neprijatelja i rušili ih iz neposrednih bli-
zina.

U borbi se stvarala taktika naše artiljerije koja se odlikovala kratkim i iznenadnim artiljerijskim pri-

premama, bez prethodne korekture, širokom primenom oruđa za neposredno gađanje i praćenje i čestim dejstvima.

U borbi su se izgrađivale naše artiljerijske starešine koje su se naročito odlikovale sposobnošću u izboru ciljeva i racionalnom upotrebom vatre.

U celom našem ratu, pa i u njegovoj poslednjoj fazi, nejednako je bio raspodeljen artiljerijski materijal. Znatan broj brigada, divizija i korpusa, kroz ceo rat, od 1942. god. pa do kraja, imao je svoju formacijsku artiljeriju. Ostajao je bez nje ali za kratko vreme. Bilo je i jedinica, naročito u Makedoniji, a donekle i u Srbiji i Vojvodini, koje su sve do kraja rata raspolagale vrlo oskudnim artiljerijskim sredstvima.

Razlike u snazi artiljerije u pojedinim jedinicama bile su kroz sve vreme pa i na kraju rata velike. Na primer, krajem 1944. god. 5. udarna divizija ima 34 oruđa, 6. lička 52, 8. divizija samo jedan divizion od dve baterije, 32, i 33. divizija samo po jednu bateriju, a u maju 1945. god. 5. udarna divizija imala je pet divizona sa 39 oruđa, 11. udarna četiri divizona sa 11 baterija po 4 do 6 oruđa, 20. divizija tri divizona od po 2 baterije sa 22 oruđa, ukupno 17. divizija svega 14 oruđa, 13. oko deset itd.

Različita su bila i transportna-sredstva²⁶ municijske rezerve koje su bile i nekompletirane, sa vrlo malo podataka o serijama proizvodnje, stanju eksplozivnog i barutnog punjenja, kao i artiljerijski pribori i instrumenti koji su u većoj meri bili već dotrajali, a nije ih ni bilo dovoljno za kompletiranje svih jedinica. Artiljerijski materijal bio je u velikoj meri dotrajao, a raznolik u pogledu porekla, modela, kalibra, i taktičke namene. Zato su se prelaskom na mirnodopski život pred Armiju i njenu artiljeriju postavljali teški i vrlo odgovorni zadaci. Trebalo je tada mnogo napora da se podigne borbena gotovost artiljerije radi sigurne zaštite granica nove socijalističke Jugoslavije i obezbeđenja mirne i

²⁶ Artiljerijska brigada 5. udarne divizije, na primer, prilikom svog formiranja imala je 466 konja i samo 4. kamiona.

brze obnove ratom uništene privrede. To je bilo otežano usled nepostojanja industrije artiljerijskog naoružanja, municije i opreme. Trebalo je zavesti tačnu evidenciju artiljerijskog materijala, municije i opreme, po vrstama, poreklu, nameni i stepenu borbene gotovosti i izvršiti približno ravnomernu raspodelu. Potrebno je izvršiti skladištenje municije, organizovati remont oruđa, municije, instrumenata i pribora itd.

Problem školovanja artiljerijskog kadra postavljao se takode u oštroj formi. Ratnog kadra je bilo nedovoljno, a njegovo ratno iskustvo trebalo je uopštiti i upotpuniti ga borbenim znanjima o zakonima balistike, trigonometrije i verovatnoće pogađanja cilja.

Sve te probleme uspešno je savladala naša artiljerija. Kadar se iškolovao, a industrija je osvojila proizvodnju mnogih materijalnih sredstava za njene potrebe. Zamenjena su dotrajala — trofejna i zastarela oruđa i modernizovan je transport, tako da je danas značajan borbeni faktor naše Armije, uvek spreman da sruči tone čelika na glave onih koji bi se usudili da povrede granice naše socijalističke domovine.

MILIVOJE STANKOVIĆ

S A D R Ő A J

	Str.
<i>Odbor za proslavu 20 -godišnjice artiljerije JNA:</i>	
POVODOM DVADESETOGODIŠNJICE ARTILJERIJE	7
<i>TODOR JOKIĆ</i>	
NAŠI PRVI TOPOVI	14
<i>MILOŠ PALIJA</i>	
NEKI PRIMERI IZ RAZVOJA I DEJSTVA ARTILJE- RIJE U BOSANSKOJ KRAJINI DO MARTA 1943. GO- DINE	16
<i>PETAR BRAJOVIĆ</i>	
PROTIVOKLOPNI TOP 4. PROLETERSKE BRIGADE 1942. GODINE	39
<i>JOVAN CEROVIĆ</i>	
SEĆANJE NA NAPAD NA ORLIŠĆE	41
<i>BORA MILEVSKI</i>	
NEKA ISKŪSTVA IZ DEJSTAVA ARTILJERIJSKE BRIGADE 50. MAKEDONSKE DIVIZIJE	43
<i>VUKAŠIN BRAJOVIĆ</i>	
ISKUSTVA IZ UPOTREBE ARTILJERIJE U ĆETVR- TOJ I PETOJ OFANZIVI	48
<i>JOSIP GOJANOVIĆ</i>	
ARTILJERIJA 20. UDARNE DIVIZIJE	114
<i>PETAR BRAJOVIĆ</i>	
NEKA DEJSTVA ARTILJERIJE 15. SLOVENAĆKE DIVIZIJE 1943. GODINE	131
<i>VIKTOR TISOVEC</i>	
SEĆANJA NA POĆETNA DEJSTVA ARTILJERIJE 14. SLOVENAĆKE DIVIZIJE	141
<i>VLADO STANIĆ</i>	
RAZVOJ I UPOTREBA ARTILJERIJE 13. PRIMOR- SKO-GORANSKE DIVIZIJE	146
<i>NIKICA JANKOVIĆ</i>	
PIONIR ARTILJERAC	157

KAREL A. LEVIČNIK	
PRIMERI IZ UPOTREBE BRDSKE ARTILJERIJE PRILIKOM OSLOBAĐANJA OTOKA I OBALSKOG PODRUČJA	161
EMIL VOLK	
FORMIRANJE, RAZVOJ I ISKUSTVA ARTILJERIJE 9. KORPUSA	173
MIHAEL MIŠIĆ	
ISKUSTVA IZ DEJSTVA ARTILJERIJE 7. KORPUSA NOV	192
MILIVOJE STANKOVIĆ	
ISKUSTVA IZ UPOTREBE ARTILJERIJE 2. UDARNOG KORPUSA	208
LJUBIVOJE PAJOVIĆ	
ARTILJERIJA NA SREMSKOM FRONTU	233
MILOŠ PAJEVIĆ	
ISKUSTVA IZ UPOTREBE ARTILJERIJE U ZAVR- ŠNIM OPERACIJAMA 4. <u>ARMIJE</u>	258
RADENKO POPOVIĆ	
UPOTREBA ARTILJERIJE ZA NEPOSREDNO GAĐA- NJE U NOR-u	289
JOŽE STEPIŠNIK	
<u>SNABDEVANJE JEDINICA ARTILJERIJSKO-TEH- NIČKIM SREDSTVIMA I NJIHOVO ODRŽAVANJE</u> U NOB	301
VLADIMIR SLOBODJANINOV	
KOMANDOVANJE I UPRAVLJANJE VATROM ARTI- LJERIJE U NOR-u	316
NIKICA JANKOVIĆ	
STVARANJE ARTILJERIJSKIH KADROVA	333
MILIVOJE STANKOVIĆ	
RAZVOJNI PUT ARTILJERIJE U NOV	346

ARTILJERIJA U NOR-u
(ZBIRKA ČLANAKA)

*

Redaktor
MILIVOJE KRIVOKAPIC

*

Tehnički urednik
SLOBODAN M. MITIC

*

Lektor
VELJKO ALEKSIC

*

Korektori
DANICA GLUMAC
NADA VESIC

*

Štampanje završeno maja 1962. god.

Tiraž: 3 500 primeraka

